Ioan Popa Luiza Popa

# ROMÂNII, BASARABIA ŞI TRANSNISTRIA

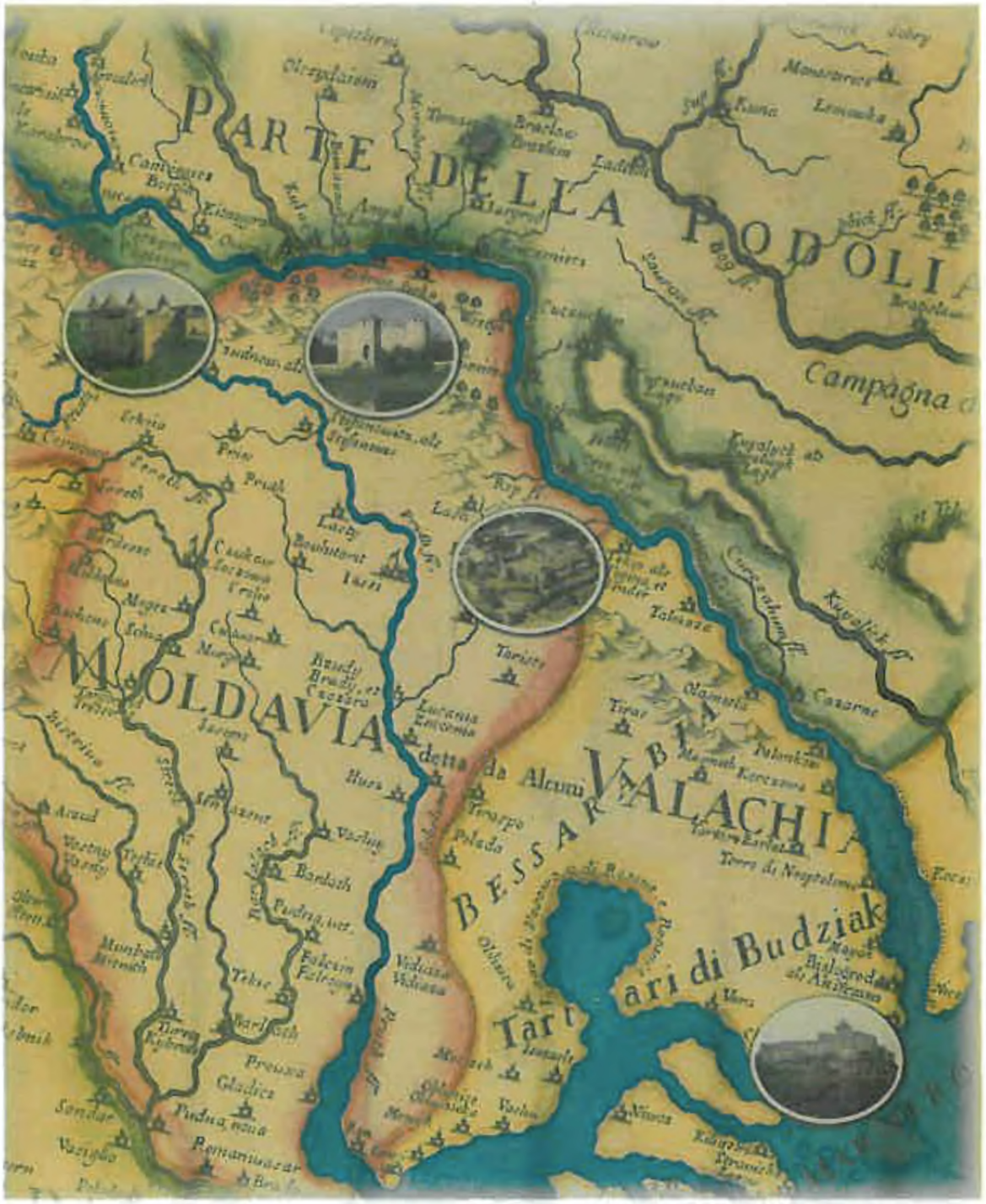


FUNDAŢIA EUROPEANĂ TITULESCU
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE

Corectură: Olga Silvia TURBATU
Coperta: Cristian NEGOI
Tehnoredactare: Adrian STANCIU
Prelucrare hărți și ilustrații: Cornel DRĂGULIN

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**
**POPA, IOAN C.**
**Românii, Basarabia și Transnistria** / Ioan C. Popa, Luiza Popa. - București : Editura Fundația Europeană Titulescu, 2009
ISBN 978-606-8091-03-7

I. Popa, Luiza

94(498:478)

© Toate drepturile și responsabilitățile asupra conținutului revin autorilor

ISBN 978-606-8091-03-7

EDITURA ARTEMIS
Str. Barbu Delavrancea, nr. 24
Sector 1, București
Tel./fax: 021.318.83.44;
Adresă web: http://www.semneartemis.ro
E-mail: office@semneartemis.ro

Difuzare: 021.311.49.36
021.310.74.59

Tiparul executat la S.C. SEMNE '94 S.R.L.
Tel.: 0744.35.70.28
021.667.08.20

IOAN POPA LUIZA POPA

# Românii, Basarabia şi Transnistria

Fundaţia Europeană Titulescu
Centrul de studii strategice

Bucureşti 2009

**Ioan C. Popa,**
Absolvent al Facultății de Filosofie, Secția Sociologie, din cadrul Universității București.
Redactor în presa centrală; publică periodic articole și analize pe teme de istorie și politică externă
Membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România.

**Luiza Popa,**
Absolventă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine, Secția limbi clasice, din cadrul Universității București; diplomă de master în relații internaționale, analiza și soluționare conflictelor (SNSPA). Premiul revistei „Pulsul Geostrategic" pentru tineri analiști de geopolitică, ediția 2008-2009.
Membru al Societății Române de Studii Clasice.

# Sumar

**Cuvânt introductiv** de prof. univ. dr. Adrian Năstase, preşedinte al Fundaţiei Europene Titulescu /9

**Abrevieri** /13

Capitolul I **De ce Transnistria?** /15

Capitolul II **Cine sunt românii din Transnistria?** /17
Mărturii ale prezenţei româneşti la est de Nistru /17
O ramură uitată a neamului românesc /27
Din folclorul românilor transnistreni /31

Capitolul III **La marginea Europei** /35
Cetăţile de pe Nistru /35
Şaba - un avanpost european la graniţa de est /38

Capitolul IV **RASSM sau Transnistria sub administraţie bolşevică (1924-1940)** /42
Preliminarii /42
RASSM se naşte greu /53
Şcoală de cadre, „leagănul României socialiste" /59
Viaţa într-o republică autonomă bolşevică /64
1. Desfiinţarea ţărănimii /64
2. Lichidarea bisericii şi a credinţei strămoşeşti /70
3. Se inventează o nouă limbă şi un nou popor /73
Mărturii româneşti despre realităţile din Transnistria sub administraţie bolşevică /78
„Cap de pod" al intereselor ruseşti /80

Capitolul V **Transnistria sub administraţie românească (1941-1944)** /82
Paradoxul rusesc /82
Organizarea economică şi administrativă a Transnistriei. Activităţile cultural-educative /95
1. Şcoala /99
2. Educaţia anticomunistă /103
3. Misiunea Ortodoxă Română în Transnistria /106
Exemplul Finlandei: o paralelă necesară /121

Capitolul VI **Holocaust. Lagărele din Transnistria** /128
Cadru general. Mitul iudeo-bolşevismului /128
Deportările. Ghetouri şi lagăre /140
Opoziţia faţă de măsurile antievreieşti /143
Miracolul jertfei de sine /147
România se distanţează de Germania. Repatrierea supravieţuitorilor evrei din Transnistria /151
Concluzii /155

Capitolul VII **Transnistria în perioada sovietică (1944-1989)** /159
**Partea I: 1944-1964** /159
Dictatura comunistă împotriva românilor din RSSM /159
Reactivarea terorii bolşevice din timpul RASSM /163
1. Represiuni şi deportări. Lichidarea rezistenţei antisovietice /163
2. Distrugerea Bisericii. KGB-ul împotriva preoţilor şi credincioşilor moldoveni /179
3. „Sterilizarea spirituală" /186
„Frontul din Est" se mută în Vest. Vocea exilului /192
**Partea a II-a: 1965-1989** /195
„Doctrina Brejnev" în acţiune /195
Impactul invadării Cehoslovaciei asupra relaţiilor româno-sovietice. „În lume a luat amploare trăncăneala despre Basarabia" /204
Spectrul unei invazii sovietice în România revine. „Dosarul România creşte neîncetat la Moscova" /209
Vânătoarea românilor din RSSM, altădată „duşmani ai poporului", încetează în România /213
O „vizită de prietenie la Chişinău". „Provocaţia" sovietică din 2 august 1976 /215
România comunistă condamnă Pactul Ribbentrop-Molotov /222

Capitolul VIII **O privire asupra naturii conflictului transnistrean** /223
Esenţa conflictului /223
România – din nou ca sperietoare /230
Prezenţa militară rusă în Transnistria /233
Încercări de mediere. România în „mecanismul cvadripartit" /236
Intrarea forţelor ruse în conflict de partea separatiştilor /240
Internaţionalizarea conflictului. Rolul şi implicarea OSCE /249
Conflictul din Transnistria – între agonie şi speranţă /253

Capitolul IX **Depăşirea paradoxului: o perspectivă optimistă** /260

**Anexe** /267
**Anexa 1**: Memoriu privind necesitatea creării Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti - 4 februarie 1924 /267
**Anexa 2**: Declaraţia profesorului Nicolae Iorga, preşedintele Consiliului de Miniştri, rostită în Parlamentul României la 25 martie 1932, în legătură cu masacrele sovietice de pe Nistru /272
**Anexa 3**: Legea cu privire la formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti unionale (extras) - 2 august 1940 /274
**Anexa 4**: Scrisoarea lui N. Salagor, secretarul CC al PC (b) din Moldova şi a lui N. Koval, preşedintele Consiliului de Miniştri al RSSM adresată lui I. Stalin, privind reîntoarcerea în componenţa RSS Moldoveneşti a judeţelor Hotin, Akkerman şi Ismail ale Basarabiei (extrase) - 1946 /275

**Hărţi şi ilustraţii**
**Indice de persoane** /277
**Bibliografie selectivă** /283

# Cuvânt introductiv

Evoluțiile politico-sociale, culturale, economice și militar-strategice din spațiile situate dincolo de frontierele răsăritene ale României au reprezentat un obiect constant de studiu și dezbatere pentru Fundația Europeană Titulescu, încă de la înființarea acesteia, în spiritul principiilor care l-au călăuzit permanent pe ilustrul diplomat și patriot Nicolae Titulescu, în preocupările și acțiunile sale față de relațiile cu marele vecin de la răsărit al țării noastre.

Este un fapt îndeobște unanim acceptat că raporturile pe care principatele române Valahia și Moldova, apoi statul român modern, format după unirea de la 1859, și, cu deosebire, România din perioada interbelică, reîntregită în urma Marii Uniri de la 1918, le-au avut cu Rusia țaristă și, mai târziu, cu Rusia Sovietică și URSS, au marcat fundamental, uneori în mod dramatic, situația românilor și frontierele Statului Român, având întotdeauna un impact puternic în conștiința fiecărei epoci, dar și a generațiilor care au urmat.

Iată de ce publicarea sub egida Fundației Europene Titulescu a lucrării *Românii, Basarabia și Transnistria,* semnată de Ioan C. Popa și Luiza Popa, se înscrie într-un ciclu de preocupări de bază, care urmăresc aprofundarea cunoașterii, din unghiuri cât mai diverse, a unor epoci, evenimente și personalități care s-au perindat de-a lungul vremii în acest spațiu zbuciumat al istoriei naționale.

În ultimele două decenii au apărut numeroase studii și lucrări, multe de certă valoare, consacrate clarificării unor momente semnificative ale unei îndelungi și adeseori tragice istorii a românilor basarabeni și transnistreni, astfel încât orice nouă abordare a unor asemenea subiecte precum înființarea fostei Republici Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești în stânga Nistrului, administrația românească din Transnistria în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, lagărele și Holocaustul din această regiune, extinderea practicilor și represiunilor bolșevice experimentate în fantomatica republică transnistreană asupra întregii populații a Basarabiei în perioada sovietică de după 1945 ș.a.m.d. reprezintă de fiecare dată o încercare temerară. Este și cazul acestei lucrări de sinteză, care acordă o atenție deosebită identificării și recitirii unor documente și pagini mai puțin cunoscute, în spirit nepartizan, fără patimă și prejudecăți, chiar și atunci când în discuție sunt fapte, întâmplări sau evenimente cu o puternică încărcătură emoțională din trecutul nostru mai mult sau mai puțin îndepărtat.

Volumul prezintă, într-o abordare unitară, istoria românilor din teritoriul situat în stânga Nistrului, cunoscut din 1941 sub denumirea *Transnistria*, iar astăzi ca regiune separatistă (de est) a Republicii Moldova, autoproclamată Republica Moldovenească Nistreană (RMN), completând în mod necesar un gol în bibliografia în ceea ce numim *problema transnistreană*.

Un loc deosebit este acordat perioadei fiinţării, între anii 1924–1940, a aşa-numitei Republici Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti (RASSM), creaţie artificială stalinistă, având ca obiectiv declarat subminarea statalităţii României interbelice şi readucerea Basarabiei sub ocupaţie ruso-sovietică. În acest cadru, este accentuată ideea experimentării şi funcţionării RASSM, la marginea estică a Europei, ca veritabil *laborator* al totalitarismului bolşevic: elaborarea tezelor moldovenismului, anularea memoriei şi identităţii naţionale a românilor din stânga Nistrului, crearea *limbii moldoveneşti*, deportarea şi lichidarea ţărănimii „ca clasă", genocidul comis de autorităţile bolşevice împotriva românilor transnistreni, care încercau să se refugieze în România şi aducerea Rusiei Sovietice în faţa Ligii Naţiunilor, pregătirea unor cadre *revoluţionare* trimise apoi cu sarcini de diversiune în România (impuse în conducerea Partidului Comunist din România, în anii 1928–1930, ca şi în a „Securităţii Poporului", în perioada de după 1948).

Într-o continuitate firească, autorii prezintă dezvoltările din Transnistria aflată sub administraţie românească în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (1941–1944).

Alături de atrocităţi ce au implicat responsabilitatea autorităţilor statului, sunt aduse în prim-plan şi figurile luminoase ale unor români, aparţinând diverselor categorii ale populaţiei (primari, preoţi şi ierarhi ortodocşi, militari sau simpli cetăţeni), care s-au opus sub diferite forme măsurilor represive împotriva unor semeni de altă etnie, salvându-i de la moarte, şi care au fost declaraţi „Drepţi ai popoarelor lumii" de către Autoritatea Martirilor Holocaustului şi a Comemorării Eroilor de la Yad Vashem (Israel).

În mod firesc, în logica faptelor, lucrarea prezintă, de asemenea, o serie de aspecte mai puţin cunoscute din perioadele de dominaţie a URSS asupra Basarabiei (1940–1941 şi 1945–1991), când regiunea transnistreană a fost practic *topită* în componenţa Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti (RSSM). Astfel, în paginidocumentare inedite sunt relevate dimensiunea atrocităţilor sovietice din anii '50 comise în scopul lichidării rezistenţei românilor basarabeni şi transnistreni, procesul de comunizare şi rusificare a RSSM, precum şi disputele politico-ideologice din relaţiile României cu URSS din anii '70–'90 ale secolului XX, având ca substrat chestiunea basarabeană.

Pe fondul evoluţiilor ce au urmat evenimentelor din 1989, încă înaintea proclamării independenţei Republicii Moldova (27 august 1991) şi a destrămării URSS (26 decembrie 1991), cercurile politice şi militare naţionaliste ruso-sovietice au incitat şi sprijinit declanşarea mişcărilor separatiste din regiunea transnistreană,

alături de mişcări similare din alte zone ale spaţiului sovietic (Georgia, Azerbaidjan). Acestea au condus la autoproclamarea, în septembrie 1990, a Republicii Moldoveneşti Nistrene (RMN), ce îşi revendică statalitatea de la RASSM, iar ulterior la izbucnirea conflictului violent de pe Nistru (1992).

Volumul abordează şi aduce la zi evoluţiile de după războiul de pe Nistru şi încercările de reglementare a *conflictului îngheţat transnistrean*, insistând asupra elementelor care argumentează convingător utilizarea în continuare a aşa-zisei RMN de către Federaţia Rusă, succesoarea fostei URSS, ca mijloc de presiune pentru menţinerea Republicii Moldova în sfera sa de influenţă şi ca avanpost al intereselor ruseşti spre sudul şi estul Europei, cu impact direct asupra intereselor naţionale ale României.

Paginile dense ale lucrării valorifică numeroase informaţii şi documente scoase la iveală în ultimii ani din arhivele ruso-sovietice, ucrainene şi moldoveneşti, dar şi ale unor state vestice (SUA, Germania, Marea Britanie, Finlanda ş.a.).

Aducerea în faţa cititorului a unor elemente, date şi informaţii semnificative din surse atât de diverse, permite o veritabilă convergenţă între abordări dezvoltate, de cele mai multe ori, în planuri şi compartimente „paralele", decurgând din tipologia documentelor de arhivă utilizate, ce ţin de texte istorice propriu-zise, de literatura religioasă şi folclorică, de analize politico-strategice sau provenind din sfera serviciilor secrete.

Desigur, vastitatea subiectului a impus o selecţie riguroasă şi un efort de sinteză deosebit, motiv pentru care o serie de fapte şi evoluţii relevante au fost doar amintite, ele putând fi aprofundate în cadrul unor cercetări viitoare. Acest lucru nu diminuează însă din coerenţa şi valoarea de ansamblu a cărţii, iar cititorul va aprecia el însuşi lectura acestui volum prin filtrul conştiinţei proprii, al valorilor şi principiilor pe care le împărtăşeşte, specifice unei lumi libere şi democratice a cărei edificare constituie un proces necontenit.

Dincolo de varietatea de opinii, aprecieri şi sentimente cu care poate fi întâmpinat amplul studiu asupra unui subiect atât de incitant şi de complex, nu lipsit de capcane şi provocări, avem convingerea că asemenea demersuri ştiinţifice trebuie încurajate, ele înscriindu-se în efortul permanent de a ne cunoaşte mai bine vecinii, lumea în care trăim şi, nu în ultimul rând, pe noi înşine, de a contribui, pe această cale, la identificarea de soluţii constructive, întemeiate pe forţa dreptului.

România a aparţinut dintotdeauna, în mod natural, Europei. O spunea, cu expresivitatea-i caracteristică, Nicolae Titulescu, în 1928: „În România este dominantă concordanţa perfectă dintre interesele române şi cele europene. Toate actele trecute şi viitoare ale României se explică şi se vor explica prin această trăsătură fundamentală".

Ca membru cu drepturi depline în NATO şi UE, România face totul pentru a-şi consolida noul statut internaţional, pentru a-şi dezvolta conlucrarea pe multiple

planuri cu toate statele continentului, pentru a-şi spori contribuţia la consolidarea păcii şi securităţii internaţionale.

Analiza obiectivă a istoriei Europei din ultimele două secole conduce la constatarea că popoarele continentului nostru au parcurs mai multe cicluri, cu răsturnări de situaţie, care şi-au lăsat amprenta asupra evoluţiilor politice, economice, demografice şi religioase vreme de mai multe decenii.

Noi cei de astăzi, care aparţinem cu toţii unei generaţii istorice a revoluţiei pentru libertate şi democraţie, înţelegem să ne însuşim creativ întreaga experienţă decurgând din acele pagini de tensiune şi conflict pe care am fost obligaţi să le parcurgem.

Ştim că progresul în istorie – s-a mai spus – nu este liniar, mereu în ascensiune. Chiar în mijlocul unor epoci de mare efervescenţă, cum este cea pe care noi o parcurgem, există şi involuţii, perioade de recul, în care vechi diviziuni şi animozităţi răbufnesc din nou, uneori cu o violenţă surprinzătoare.

În mai puţin de o jumătate de secol, în calitate de contemporani, ne-am confruntat cu mai multe mitologii, calificând războiul ca drept sau nedrept, ca acceptabil sau intolerabil, ca un fapt al trecutului sau doar al viitorului. O radiografie atentă a jocurilor de interese, a structurilor de putere, a noilor determinări şi rezultate ale evoluţiilor geopolitice fac credibilă afirmaţia riguroasă şi tulburătoare că războiul nu mai este exclus în epoca noastră şi că acest act poate interveni inclusiv pe scena europeană, în ciuda celor 60 de ani de relativă pace de la încheierea celei de a doua conflagraţii mondiale.

Partea de Europă căreia îi aparţine România nu este scutită de evoluţii uneori contradictorii, care readuc în atenţie vechi mentalităţi şi disensiuni ce reclamă o abordare principial nouă, în consens cu evoluţiile pozitive la scara continentului nostru şi cu interesul fundamental de a nu rata viitorul, care presupune cunoaşterea profundă a realităţilor şi demitizarea unor momente ale istoriei, distanţarea de anumite pagini ale trecutului, oricât de dureroase ar fi fost acestea.

Lumea de astăzi are nevoie, mai mult ca oricând, de o profundă reformă morală, întemeiată pe onestitate, responsabilitate şi solidaritate umană.

Avem şansa de a face istorie, în timpul propriei noastre vieţi, un alt fel de istorie.

Iată doar câteva gânduri care însoţesc această succintă invitaţie la lectura unei lucrări dedicate unor subiecte incitante, un îndemn la cunoaşterea continuă şi asumarea responsabilă a istoriei, a propriei noastre istorii.

**Prof. univ. dr. Adrian Năstase,**
**Preşedinte al Fundaţiei Europene Titulescu**

*Bucureşti, iulie 2009*

# Abrevieri

**ANIC** – Arhivele Naționale Istorice Centrale
**ANR** – Arhivele Naționale Române
**ANRM** – Arhivele Naționale ale Republicii Moldova
**AOSPRM** – Arhiva Organizațiilor Social Politice din Republica Moldova
**BAR** – Biblioteca Academiei Române
**BOR** – Biserica Ortodoxă Română
**CAER** – Consiliul de Ajutor Economic Reciproc
**Ceka** – Comisia Extraordinară a Întregii Rusii pentru Combaterea Contrarevoluției și a Sabotajului (Serviciul de securitate sovietic, 1917-1922)
**CICR** – Comitetul Internațional al Crucii Roșii
**CNSAS** – Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității
**CSCE** – Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (din 1994, OSCE – Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa)
**CSI** – Comunitatea Statelor Independente
**GOTR** – Grupul Operativ al Trupelor Ruse
**NKVD** – Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne (încorporat Securității Statului, 1922-1923, 1934-1943)
**OGPU** – Direcția Politică Unificată de Stat (Serviciul de informații și securitate sovietic, 1923-1934)
**NKGB** – Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului (Serviciul de informații și securitate sovietic: 1941-1946; între 1941-1943 a funcționat în cadrul NKVD)
**MGB** – Ministerul Securității Statului Sovietic (1946-1954)
**KGB** – Comitetul Securității Statului (Serviciul de informații și securitate sovietic, 1954-1991)
**Smerş** – Moarte Spionilor (Contrainformațiile militare sovietice, 1943-1946)
**FCER** – Federația Comunităților Evreiești din România
**FUCE** – Federația Uniunilor Comunității Evreilor din România
**OSTK** – Consiliul Unit al Colectivelor de Muncă
**PC(b)M** – Partidul Comunist (bolșevic) din Moldova
**PCR** – Partidul Comunist Român
**PCdR** – Partidul Comunist din România
**PC(b)U** – Partidul Comunist (bolșevic) din Ucraina

**CRM al PC(b)U** – Comitetul Regional Moldovenesc al Partidului Comunist (bolşevic) din Ucraina
**PCUS** – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
**RASSM** – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească
**RSSMN** – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească Nistreană
**RMN** – Republica Moldovenească Nistreană
**RSFSR** – Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă
**RSSM** – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
**RSSU** – Republica Sovietică Socialistă Ucraineană
**SSI** – Serviciul Special de Informaţii

CAPITOLUL I

# De ce Transnistria?

În sens restrâns, Transnistria[1] desemnează astăzi „totalitatea teritoriilor şi localităţilor Republicii Moldova aflate la est de fluviul Nistru"[2]. În sens larg, prin noţiunea istorico-geografică Transnistria se înţelege, de obicei, teritoriul cuprins între Nistru şi Bug, limitat la nord de o linie imaginară ce trece de la Movilău (Moghilev) la Jmerinka, coborând pe cursul Bugului până la ţărmul Mării Negre.[3]

Primele încercări de organizare autonomă a teritoriului din stânga Nistrului, cu pretenţii de enclavă cu atribute de statalitate, datează din perioada ce a urmat Revoluţiei bolşevice (octombrie 1917) şi unirii Basarabiei cu România (martie 1918). După mai multe căutări (între care se remarcă îndeosebi încercarea de creare, în 1919, a *Republicii Sovietice Socialiste Basarabia* şi înfiinţarea la Odesa a aşa-numitului guvern provizoriu basarabean), la 12 octombrie 1924 a fost înfiinţată Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM), având iniţial o suprafaţă de 7 516 km² şi o populaţie de 545 500 locuitori. RASSM a funcţionat ca republică autonomă, în componenţa Ucrainei, până în vara anului 1940, când – la dimensiuni mai reduse – a format împreună cu Basarabia, ruptă din nou din trupul ţării în urma notelor ultimative ale guvernului de la Moscova, Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM), intrând de această dată în componenţa URSS.

În timpul celui de-al doilea război mondial[4], regiunea dintre Nistru şi Bug (denumită convenţional *Transnistria*) s-a aflat sub administraţie românească, ca o entitate autonomă organizată în 13 judeţe, în baza unei Înţelegeri germano-române asupra siguranţei administraţiei şi exploatării economice a teritoriilor dintre Nistru şi Bug (Transnistria) pe de o parte, şi Bug şi Nipru (regiunea Bug-Nipru) pe de altă parte, înţelegere semnată la Tighina, la 30 august 1941. La vremea respectivă, Transnistria, cu o populaţie totală de aproximativ 1 200 000 locuitori, avea o suprafaţă de circa 44 000 km² şi reprezenta „ţinutul ce se întindea între Nistru şi Bug, până la limanul Niprului, iar în nord până la apa Niomjîi şi a Rovului, cu regim de teritoriu vremelnic ocupat"[5].

---

[1] *Pridnestrovie*, în limba rusă.

[2] Ion Dron, „Transnistria (Reevaluări şi contribuţii etnoistorice)", în vol. *Studii şi cercetări*, Editura Pontos, Chişinău, 2001, pag. 112.

[3] Ioan S. Nistor, *Istoria românilor din Transnistria*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1995, pag. 9.

[4] Perioada dintre 19 august 1941 - 1 aprilie 1944.

[5] Olivian Verenca, *Administraţia civilă română în Transnistria*, Editura Universitas, Chişinău, 1993, pag. 33.

Conform art. 1/a al Înţelegerii menţionate, privind „Determinarea răspunderilor", România era răspunzătoare în Transnistria „asupra siguranţei, administraţiei şi exploatării economiei", precum şi „asupra transmisiunilor şi comunicaţiilor". În baza art. 1/b al aceluiaşi document, Germania era răspunzătoare în regiunea Bug-Nipru „de administraţie şi exploatare economică", iar România „de siguranţă".

Unii cercetători afirmă tranşant că *Transnistria n-a figurat niciodată în vreun atlas geografic sau manual de istorie, ci s-a născut în urma unei convenţii germano-române* [6].

Cercetătorii dedicaţi studierii istoriei Holocaustului folosesc în mod obişnuit termenul *Transnistria* pentru a desemna teritoriul pe care s-au derulat evenimentele tragice legate de deportarea evreilor în regiunea dintre Nistru şi Bug, aflată sub administraţie românească în anii 1941-1944.

Istoricii şi politicienii români din secolul XIX şi prima parte a secolului XX, în frunte cu Nicolae Iorga, foloseau curent sintagma „de peste Nistru", pentru a desemna teritoriul din stânga Nistrului, pe care s-au stabilit din timpuri străvechi populaţie românească sau strămoşi ai săi. Să notăm, totuşi, că într-un studiu datat decembrie 1917, Iustin Ştefan Frăţiman[7] folosea termenul *Transnistriania* pentru a desemna ţinutul din stânga Nistrului locuit de populaţie românească. Locuitorii *Transnistrianiei* erau, firesc, denumiţi *transnistrieni*, iar satele (localităţile) *transnistriene*.[8]

Noţiunea Transnistria este utilizată astăzi frecvent în sensul său restrâns, suprapunându-se cu aşa-numita Republică Moldovenească Nistreană (RMN), autoproclamată în septembrie 1990, având o suprafaţă de 4 000 km$^2$ şi o populaţie de circa 600 000 locuitori. Din punct de vedere administrativ, RMN include însă şi zone din dreapta Nistrului (de ex., Tighina), care nu au aparţinut niciodată Transnistriei.

În lucrarea de faţă vom utiliza termenul *Transnistria* atât în sens restrâns, cât şi în sens larg, precizând de fiecare dată sfera de cuprindere şi denumirile oficiale pe care le-a primit regiunea din stânga Nistrului, sub diverse administraţii care s-au succedat pe acest teritoriu de-a lungul timpului.

---

[6] Dora Litani, *Transnistria*, Tel Aviv, 1981, passim.

[7] Pedagog, istoric şi teolog din Basarabia, judeţul Soroca (n.1870-m.1927). Datorită acţiunilor sale în favoarea drepturilor istorice ale românilor basarabeni şi susţinerii apartenenţei lor la neamul românesc, a fost exilat de autorităţile ţariste în Siberia. În 1919 a fost ales membru corespondent al Academiei Române.

[8] Iustin Ştefan Frăţiman, „Românii de peste Nistru", studiu reprodus de Onisifor Ghibu în vol. *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, Editura Semne, Bucureşti, 1997, p. 138-140.

Capitolul II

# Cine sunt românii din Transnistria?

*„Colo-n zarea depărtată*
*Nistrul mare i s-arată*
*Dinspre ţările tătare,*
*Şi departe curge-n mare,*
*La liman ca şi o salbă*
*Se-nşira Cetatea Albă."*[9]
(Mihai Eminescu)

## Mărturii ale prezenţei româneşti la est de Nistru

Originea elementului românesc în regiunile din stânga Nistrului se pierde în negura vremurilor preistoriei. „Numele antic al Transnistriei era Tyrageţia, adică Geţia (Dacia) de la Tyras (Nistru)", scrie istoricul Ioan Nistor.[10] Tyrageţii erau populaţia getică de la Nistru, iar oraşul Tyras - colonie milesiană pierdută în stepele tyrageţilor - se afla aşezat în apropierea limanului Nistrului, pe vatra oraşului Cetatea Albă.[11]

Dacia lui Burebista, consideră un alt istoric dedicat acestor probleme, se întindea dincolo de Nistru, ajungând până la Bug şi Nipru, iar cercetări arheologice ruseşti au descoperit în apropiere de Tiraspol şi în comuna Plopi, din nordul fostei RASSM, urme ale unităţilor romane. Aşadar, ambele maluri ale Nistrului „au aparţinut atât Dacilor, cât şi Romanilor, strămoşii românilor de astăzi. De aceea, regiunii transnistrene i se poate spune, cu drept cuvânt, *Romania Transtyrana*"[12].

Mai târziu, pe la anul 1160, cronicile slave vorbesc despre existenţa Principatului bolohovenilor, aşezat în regiunea din imediata vecinătate din stânga Nistrului. Mulţi istorici îi consideră pe bolohoveni o străveche ramură răsăriteană a moldovenilor, adică a românilor. Originea şi caracteristicile populaţiei bolohovene au constituit un aprig subiect de controverse în perioada fiinţării RASSM, dar mai cu seamă la jumătatea secolului XX, când istoriografia sovietică era preocupată să reliefeze întâietatea elementului slav pe aceste teritorii, precum şi rolul său preponderent în etnogeneza „norodului moldovenesc", incluzând nu doar populaţiile din stânga Nistrului, dar şi pe moldovenii din Basarabia şi Bucovina.

---

[9] George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, Bucureşti, 1982, p. 474.

[10] Ioan S. Nistor, *Istoria Românilor din Transnistria*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1995, p. 10.

[11] *Ibidem*, p. 11.

[12] Nichita Smochină, *Românii de peste Nistru* (Extras din revista *Viaţa Basarabiei*, nr. 6-7, 1941).

Potrivit istoricului Ion I. Nistor, prezenţa elementului românesc dincolo de Nistru, în epocile medievală şi modernă, se datorează unui „descălecat... al cetelor de emigranţi români de dincoace de Nistru, care, mânaţi de felurite nevoi, îşi căutau o patrie nouă în meleagurile podolice şi în stepele Oceacovului"[13]. În acest fel, „pe calea unei colonizări lente, ţărmul stâng al Nistrului şi al afluenţilor săi, umbrit de sălcii şi crânguri, s-a populat în scurgerea vremurilor cu aşezări moldoveneşti după chipul şi asemănarea aşezărilor de acasă din vechea Moldovă"[14].

Despre expansiunea paşnică a românilor în stânga Nistrului şi „fruntaria României spre răsărit" scrie şi Simion Mehedinţi: „În legătură cu hotarul de răsărit al Moldovei s-a petrecut un fapt semnificativ: o expansiune etnică de mari proporţii. După ce i-au respins pe tătari spre răsărit, românii au trecut şi pe celălalt mal al râului Nistru, mai ales că refluxul tătarilor lăsase stepa aproape goală pe mari întinderi (secolele XIII şi XIV). Astfel, pe nesimţite s-a născut o Moldovă nouă dincolo de Nistru, cu sate din ce în ce mai numeroase, aşezate îndeosebi pe lângă râuri şi în zona dintre stepă şi pădure... Totodată, în sprijinul ofensivei paşnice a moldovenilor mai venea încă ceva: păstoria, cu o pendulare a turmelor de o amplitudine necunoscută aiurea în Europa"[15].

În secolul al XIX-lea, în Basarabia şi dincolo de Nistru, până în Crimeea şi Caucaz, au migrat şi numeroşi ardeleni, îndeosebi oieri din jurul Sibiului şi Braşovului. „În Transnistria" - scria N.N. Popp în *Buletinul geografic* LX din 1914 - „în ordinea importanţei (după moldoveni), vin coloniştii ardeleni, majoritatea oieri de prin regiunea Sibiului (mărgineni) sau Săcelele Braşovului (mocani). Atraşi de nesfârşitul stepelor pontice dintre Nistru şi Nipru şi de ierburile sărate ale Crimeii, şiruri nesfârşite de oi, îndrumate de ciobanii lor, se îndreptau spre acel Eldorado pastoral, care a fost ladisanul[16] tătăresc. O întreagă toponimie veghează la păstrarea amintirii despre originea lor, despre drumurile parcurse de ei şi despre îndeletnicirile lor: Stâna, Braşoveanca, Ciobănea, Târla, Săliştea, Odaia, Nădlac, Tălmaciu (ultimele patru sate dincolo de Bug)"[17].

O serie de observaţii interesante despre răspândirea românilor la est de Nistru face şi Dumitru Drăghicescu[18], care afirmă că, din punct de vedere al climei, solului şi vegetaţiei, aceştia ocupau „regiunile cele mai favorabile": „românii sunt

[13] Ion I. Nistor, *Vechimea aşezărilor româneşti dincolo de Nistru*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, p. 2.

[14] *Ibidem.*

[15] Anatol Măcriş, *Scrieri, călătorii, istorii, evocări*, Editura Agerpress Typo, Bucureşti, 2002, p. 65.

[16] Teritoriul.

[17] Anatol Măcriş, *op. cit.*, p. 147.

[18] 1875-1945, sociolog şi diplomat, prieten cu Nicolae Titulescu, membru al delegaţiei României la Societatea Naţiunilor, militant pentru drepturile românilor din Imperiile habsburgic şi ţarist, autor al mai multor lucrări, printre care *Din psihologia poporului român* (1907), *La Bessarabie et le droit des peuples* (1918), *Les Roumains d'Ukraine* (1919).

răspândiți în grupuri compacte al căror ansamblu formează triunghiuri largi, cu baza orientată spre Vest, pe văile Nistrului şi Bugului, şi cu vârfurile îndreptate spre Est, în direcția Olviopol, pe Bug, şi Alexandria, pe Inguleț. Aceasta arată că românii, în mişcarea lor de expansiune, care i-a făcut stăpâni peste aceste teritorii, după ce au ocupat văile largi şi joase, s-au avântat mai departe spre răsărit. Şi, fapt foarte important, ei nu au coborât spre Sud, în stepele uscate ale Khersonului, cu soluri brune. Ei nu s-au orientat nici spre Nord, în regiunile de păduri cu soluri gri (podzolice). Ei au preluat în posesiune largi amplasamente în regiunile cu cernoziom, situate în stepele umede sau în stepele invadate de pădure... Din punct de vedere economic... aceste terenuri, situate la contactul pădurii cu stepa, sunt cele mai bune. Acest lucru probează faptul că românii sunt unul din primele popoare care au ocupat aceste regiuni pe atunci nepopulate, deoarece este evident că numai în aceste condiții ei au putut alege cele mai bune amplasamente de-a lungul marilor văi cu ape curgătoare ori subterane... În orice caz, românii din aceste regiuni nu pot fi considerați mai nou-veniți decât ucrainenii împreună cu care coabitează"[19].

Nicolae Iorga vorbeşte de „un lung proces secular" prin care s-a creat această „viață românească" dincolo de Nistru: „pretutindeni, ai noştri s-au fixat ca întâi colonizatori în pământuri pustii şi nelucrate, aşa încât ei reprezintă baza însăşi a populației şi elementul creator al vieții civilizate"[20]. Datorită mulțimii de aşezări moldoveneşti compacte de o parte şi de alta a Nistrului, Nicolae Iorga, iar apoi şi alți istorici considerau că, în jurul anului 1400, „Nistrul era... nu numai un hotar moldovenesc, ci un râu românesc"[21].

**Donații domneşti peste Nistru.** O serie de documente de arhivă atestă că, încă înainte de Ştefan cel Mare, dar mai ales în timpul său şi al altor voievozi care au urmat la domnia Moldovei, era un fapt obişnuit ca o serie de boieri şi dregători de la curtea domnească, precum şi țărani care se remarcau în lupte sau prin alte fapte de credință față de domn, să primească, drept răsplată, pământuri libere în stânga Nistrului, pe care să le lucreze şi să le stăpânească. În Arhivele Naționale ale României se păstrează uricul[22] cu sigiliu domnesc, din 26 februarie 1491 (anul religios 6999), prin care Ştefan cel Mare întărea lui Purice Spătar proprietatea asupra a două sate pe Nistru.[23]

---

[19] D. Drăghicesco et (G.M.) Murgoci, *Les Roumains d'Ukraine*, Paris, 1919, p. 6-7.

[20] N. Iorga, *Românii de peste Nistru*, Editura Excelsior, Slatina, 1990, p. 30.

[21] N. Iorga, *op. cit.*, p. 10; a se vedea şi Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 3 („Având în vedere şiragul neîntrerupt de sate moldoveneşti, aşezate pe ambele maluri ale Nistrului, îl putem cu drept cuvânt considera drept fluviu românesc").

[22] Act de proprietate sau de donație acordat cuiva.

[23] Document reprodus în facsimil în volumul *Din patrimoniul Arhivelor Naționale*, București, 2006, p. 32-33.

Istoricul Anatol Măcriş a identificat existenţa unui document emis la Huşi, în 1507, de către voievodul Bogdan[24], prin care familia unuia dintre slujitorii săi, Ion Lupşa, era împroprietărită în ţinutul Podoliei: „Cu mila lui Dumnezeu, noi Bogdan Voevod, Domn al Moldovei, văzând slujba credincioasă a slujitorului nostru Ion Lupşa cu neamul lui, cu acest hrisov al nostru, cu deosebită milă a Noastră, am dat şi am întărit lor, de la noi o parte de pământ moldovenesc, aşezat lângă pârâul Segola ce se numeşte Petroasa, partea de jos, atâta cât ar putea să trăiască bine un sat şi li se dă atât lor, cât şi copiilor lor, nepoţilor, strănepoţilor şi urmaşilor, la tot neamul lor şi nu se va putea schimba acest lucru de nimeni, în veci..."[25]. Hrisovul, datat 28 februarie 1507, era întărit cu pecetea domnească şi semnat de mai mulţi înalţi dregători de la curte.

Interesant este şi faptul că un astfel de document producea efecte juridice şi trei secole mai târziu, când graniţa Imperiului ţarist ajunsese pe Prut. Astfel, la 30 decembrie 1836, Senatul Guberniei Podolia, Secţia judecătorească civilă, dădea hotărârea nr. 3 987, prin care soluţiona definitiv, în favoarea urmaşilor lui Ion Lupşa, o plângere a acestora împotriva moşierului Sovard Starojinski, care le acaparase în mod abuziv pământurile, transformându-i în robi. Starojinski câştigase procesul în prima instanţă la judecătoria judeţului Olgopol (1826), dar Secţia civilă a Podoliei a revocat hotărârea iniţială, recunoscându-i pe membrii familiei Lupşa ca „oameni liberi" şi confirmându-le „dreptul de a-şi alege felul de viaţă pe care îl doresc". Starojinski s-a adresat instanţei superioare, astfel că procesul a ajuns în faţa Senatului Guberniei Podolia. În baza „Decretului Măriei Sale împăratul întregii Rusii", Senatul a reanalizat întregul caz şi dovezile părţilor, constatând că: „În anul 1826, februarie, ziua 6, căutătorii de libertate de sub stăpânirea moşierului Starojinski, anume Lupşa, prin petiţie înaintată Procurorului Gubernial al Podoliei au lămurit că bunicul lor Lupşa a descins din Moldova, unde era *mazil*[26], şi că ei, petiţionarii, sunt însuşiţi pe nedrept de către moşierul Starojinski ca robi, au cerut să fie ocrotiţi, în care sens să se dea dispoziţie, şi pentru dovedirea originii lor au prezentat:

1. Hrisovul din 28 februarie, anul 1507 (anul religios 7015) al Domnitorului Moldovei Bogdan Voevod, dat mazilului Ion Lupşa asupra proprietăţii (în anexă);

2. Certificatul emis la 25 septembrie 1802 de către Departamentul Afacerilor externe al Moldovei, precum că ei sunt originari din pământul Moldovei;

3. Certificatul Secţiei de Stat a Podoliei că ei după revizia din 1792 sunt consideraţi ca nobili cu toate drepturile rezervate".

---

[24] Bogdan al III-lea, supranumit Bogdan cel Orb, succesorul lui Ştefan cel Mare la tronul Moldovei (1504-1517).

[25] A se vedea textul integral al documentului în Anatol Măcriş, *File din istoria mai veche şi mai nouă a României*, Editura Paco, Bucureşti, 2008, p. 151.

[26] Membru al unei categorii sociale intermediare între boieri şi ţărani, cu statut de oameni liberi.

În final, Senatul a ajuns la aceeaşi concluzie ca şi Secţia civilă, găsind cererea familiei Lupşa „dreaptă şi conformă cu legile", iar apelul introdus de Starojinski „fără valoare"[27].

Un alt document privitor la românii din răsărit relevă că, în anul 1574, Ioan Vodă[28] îi dăruieşte lui Ieremia Portărescu un loc pentru patru mori „de ceia parte a Nistrului, pe pârâu, la gura Iagurlucului, unde se varsă în Nistru"[29].

**Formaţiuni de luptă ale „Dacilor Transnistreni".** Datorită colonizărilor, spre jumătatea secolului al XVII-lea, românii din stânga Nistrului erau atât de numeroşi şi de bine organizaţi încât diverse cronici îi menţionează ca participanţi la luptele ce se desfăşurau periodic între centrele de putere din estul şi centrul Europei acelor vremuri, sub denumirea de „Daci Transnistreni". De pildă, Samuil Kuzewicz din Leov (Lvov) relatează că la asedierea acestui oraş au participat şi „cohorte de veterani ale Dacilor Transnistreni"/"Veteranae Dacorum Transnistrianorum cohortes"[30], care luptau la centrul liniei de foc, alături de Cazacii lui Bogdan Hmelniţki[31] (dreapta) şi de Tătarii din Crîm (stânga).

Nicolae Iorga citează, la rândul său, documente conform cărora, la bătălia de la Berestezko (din 1651), au luat parte şi 4 000 de „Daci Transnistreni".[32]

Diverse cronici menţionează că unele din cele 15 polcuri[33] de cazaci, care formau armata lui Bogdan Hmelniţki, erau comandate de moldoveni/români: Toader Lobodă, Martin Puşcariu, Burlă sau Burlan, Pavel Apostol, polcovnic[34] de Nirhorod/Mirgorod (tatăl viitorului hatman Dănilă Apostol), Dumitraşcu Raica, Eremie Gînju ş.a..[35]

Mai târziu, principele Francisk Rakoczi al II-lea al Transilvaniei relatează în memoriile[36] sale că, în 1703, a primit în ajutor de la palatinul Kievului două cohorte de Daci Transnistreni din Podolia, aflată sub administraţie polonă.

În campania din Rusia (1709) a regelui Carol al XII-lea al Suediei, numeroşi oşteni din armata sa proveneau din rândul moldovenilor transnistreni din zona Oceacovului, mobilizaţi de hatmanul Ivan Mazepa, trecut de partea suveranului suedez, împotriva

---

[27] A se vedea textul integral al hotărârii Senatului gubernial, din 30 decembrie 1838, în Anatol Măcriş, *op. cit.*, p. 149-151.

[28] Ioan Vodă cel Viteaz, domn al Moldovei între 1572-1574.

[29] Idem, *Scrieri...*, *op. cit.*, p. 59. A se vedea şi Vasile Stati, *Istoria Moldovei*, Vivar-Editor, Chişinău, 2002, p. 162-163.

[30] Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 8-9.

[31] Bogdan Hmelniţki (1595-1657), hatman al Ucrainei (1648-1657), conducător al războiului de eliberare a Ucrainei de sub dominaţia panilor polonezi (1648-1654); a realizat uniunea Ucrainei cu Rusia (1654) şi a încheiat o alianţă militară cu domnul Moldovei, Vasile Lupu.

[32] Ion I. Nistor, *op. cit.*

[33] Regimente.

[34] Colonel.

[35] Augustin Deac, *Din istoria Ucrainei. „Ţara de margine"*, Editura Europa Nova, Bucureşti, 2001, p. 153; a se vedea şi Ioan S. Nistor, *op. cit.*, p. 17.

[36] Apărute la Haga în 1839.

ţarului Petru I. Curajul acestor oşteni în bătălia de la Poltava va fi evocat şi de Voltaire în istoria sa consacrată lui Carol al XII-lea.[37] După unele mărturii, numărul etnicilor moldoveni de peste Nistru participanţi la bătălia de la Poltava s-ar fi ridicat la circa 10 000. Cea mai mare parte dintre ei au luptat alături de Carol al XII-lea la asediul Poltavei, fiind conduşi de un polcovnic renumit, Sandu Colţea, căzut prizonier şi deportat în Siberia. În acelaşi timp, circa 4 000 de etnici moldoveni/români luptau în tabăra ţarului Petru cel Mare, sub comanda lui Apostol Chigheci.

Unul dintre etnicii români cei mai vestiţi care au deţinut poziţii importante în Ucraina, în perioada de afirmare a independenţei acesteia faţă de Rusia, a fost polcovnicul Dănilă Apostol. Ales hatman al Ucrainei de marea întrunire a cazacilor, ţinută la 1 octombrie 1727, acesta a participat la Moscova, alături de suita sa, atât la încoronarea (februarie 1728), cât şi la funeraliile (ianuarie 1730) ţarului Petru al II-lea. Dănilă Apostol a obţinut o serie de drepturi şi înlesniri din partea Rusiei pentru populaţia Ucrainei, inclusiv aprobarea pentru mutarea capitalei de la Gluhov la Kiev. Polcovnicul Dănilă Apostol, „fiul polcovnicului din Hadeaci şi Mirgorod, de origine moldoveană, Pavel Apostol, de pe vremea lui Bogdan Hmelniţki, hatman al Ucrainei în anii 1727-1734... a păstrat puternice relaţii familiale în Moldova, inclusiv la nivelul casei domneşti"[38].

Dănilă Apostol era bine-cunoscut din tinereţe de fostul hatman Ivan Mazepa, care îl lăuda neîncetat, inclusiv într-o scrisoare trimisă cancelarului rus G. Golovkin: „Numitul polcovnic Dănilă Apostol este de origine valahă. El s-a remarcat în cadrul armatei prin vitejie şi este cel mai vechi polcovnic dintre toţi polcovnicii; el şi-a câştigat totodată încrederea şi dragostea întregii oşti, în special din partea polcurilor de luptă; atamanul general... şi judecătorul general..., precum şi polcovnicul din Pryluţkii polk îi sunt cuscri; polcovnicul din Lubenskii polk este bunicul lui; polcovnicul din Nijyn este cumătrul lui, iar restul polcovnicilor şi alte persoane importante sunt rudele lui apropiate sau întreţin cu el relaţii strânse de prietenie"[39]. Viaţa tumultoasă şi aura tragică a destinului acestui erou de origine română în mijlocul căzăcimii, în a doua jumătate a secolului XVII şi primele decenii ale secolului următor, au stârnit interesul multor istorici[40].

Este interesant de notat faptul că relaţiile de rudenie cu diferite case imperiale sau voievodale din răsăritul şi centrul Europei au reprezentat un element impor-

[37] Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 11-12.

[38] Teofil Gh. Rendiuk, *Hatmanul Ucrainei Ivan Mazepa - Moldova şi România*, Editura Printech, Bucureşti, 2008 (ediţie bilingvă), p. 200.

[39] *Ibidem.*

[40] Între aceştia se remarcă Nichita Smochină, care a scris *Din trecutul românesc al Transnistriei. Dănilă Apostol, hatmanul Ucrainei libere. Moldovenii din Armata lui Petru cel Mare şi Carol al XII-lea*, apărută la Iaşi, în 1930, precum şi *Viaţa lui Dănilă Apostol, hatmanul căzăcimii (1658-1734)*, două ediţii cu titlul uşor modificat (1933).

tant al politicii de alianţă şi apărare, promovate de statele valah şi moldovenesc în perioada medievală. Sunt cunoscute „legăturile politice şi de familie" stabilite de Ştefan cel Mare prin căsătoriile sale şi ale unora dintre fiice cu ramuri împărăteşti din Lituania, Ucraina, Rusia şi Crimeea, care îl făceau pe Nicolae Iorga să se întrebe pe drept cuvânt: „Cine nu vede vastul plan dinastic, politic, comercial care cuprindea departe peste Nistru tot Răsăritul?"[41].

Vasile Lupu va încheia şi el o alianţă politico-militară, bazată şi pe legături matrimoniale, cu hatmanul Ucrainei Bogdan Hmelniţki, acceptând căsătoria fiicei sale, Ruxandra, cu fiul acestuia, Timuş Hmelniţki[42], în timp ce fiica mai mare a domnitorului moldav, Ileana, s-a căsătorit cu marele duce al Lituaniei, Ianusz Radzvill. Mai târziu, Domniţa Ruxandra, văduva lui Timuş Hmelniţki, se va stabili în localitatea Râşcov din stânga Nistrului, devenită proprietatea sa (iar apoi a mănăstirii Golia din Iaşi), din care „făcu... un centru de adevărată civilizaţie"[43]. La Sobotov, fiica lui Vasile Lupu a zidit biserica Sf. Mihail şi mănăstirea Sf. Ilie, iar din proprietatea de la Râşcov a făcut loc de găzduire şi protecţie pentru mulţi dintre moldovenii veniţi din dreapta Nistrului.

**Gheorghe Duca[44] - primul voievod român administrator al Transnistriei.** În 1681, în urma unor evoluţii complicate în relaţiile Rusiei cu Turcia, Polonia şi Ucraina Hanului, Poarta Otomană a hotărât să-i acorde hătmănia Ucrainei apusene (dintre Bug şi Nistru) voievodului Moldovei, Gheorghe Duca. Acesta se va intitula de acum, potrivit cronicarului Nicolae Costin, „Gospodar zemli Moldavskoi i zemli Ukrainskoi"[45]. Deşi scurtă (1681-1683), perioada domniei lui Duca Vodă, în care Moldova s-a aflat din punct de vedere politic într-o „uniune personală"[46]

---

[41] N. Iorga, „Ştefan cel Mare şi ţările de peste Nistru", în volumul *Românii de peste Nistru*, p. 17.

[42] Nunta a avut loc la Iaşi, în toamna anului 1652.

[43] N. Iorga, *op. cit.*, p. 21.

[44] Domn al Moldovei în trei rânduri: 1665-1666, 1668-1672, 1678-1683. Perioada celei de-a treia domnii, premergătoare numirii sale şi ca hatman al Ucrainei, este subiectul primului roman istoric de succes al lui Mihail Sadoveanu, *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă*, publicat în 1929. Unul din personajele romanului îi schiţează următorul portret: „Pe-acest Voievod de-acum Dumnezeu îl va judeca, pentru omeneşti scăderi...; preţuiesc la el unele virtuţi pe care le poartă ca pe nişte diamante. Pietatea lui Duca-Vodă se vădeşte în lăcaşurile dumnezeieşti pe care le-a clădit şi le-a împodobit măreţ. Aş putea să mai adaog viaţa severă şi castă pe care-o impune familiei sale. În privinţa asta mi-a făcut revelaţii înalt prea sfinţia sa Dosoftei mitropolitul... Între Voievod şi Doamnă se poate arde smirnă sub sfântul crucifix. Odaia lor e-o chilie de monahi care vieţuiesc fără prihană...". Alte episoade îl înfăţişează însă pe Duca-Vodă ca un om crud şi lacom, care, datorită birurilor impuse, a provocat permanent nemulţumiri populare. Silit, alături de domnul Ţării Româneşti, Şerban Cantacuzino, şi de principele Transilvaniei, Mihail Apaffy, să însoţească armata otomană la asediul Vienei (1683), Duca-Vodă pierde domnia la reîntoarcerea în Moldova şi, odată cu aceasta, hătmănia Ucrainei.

[45] „Domn al Ţării Moldovei şi Ucrainei".

[46] Ion I. Nistor, *op. cit.*

cu Ucraina, a marcat o serie de evoluţii favorabile pentru consolidarea elementului românesc în teritoriile din stânga Nistrului şi a legăturilor dintre moldoveni şi celelalte populaţii din regiune. După Iaşi, capitala Moldovei, Gheorghe Duca a stabilit cea de-a doua reşedinţă voievodală pe Bug, la Nemirova, unde şi-a zidit curţi luxoase, iar la Ţiganăuca (stânga Nistrului), în dreptului oraşului Soroca, a construit adevărate aşezăminte domneşti. De asemenea, domnitorul român a adus constructori din Moldova pentru a înălţa pe Nipru cetatea Canev, întărind astfel graniţa de est „în acea ţară primejdioasă de hotar"[47] în care nici cei mai îndrăzneţi turci nu voiseră să primească favoarea de domn.

Teritoriul dintre Nipru şi Nistru a fost numit frecvent de istorici „Ucraina moldovenească", iar după stabilirea graniţei imperiului ţarist pe Nistru (1812) ruşii îi vor spune „Moldova Nouă". Acest teritoriu a fost necontenit sursa unei aprige rivalităţi între imperiile ţarist şi otoman, care îşi disputau supremaţia, dar şi „generozitatea protectoare" faţă de populaţia autohtonă. Frontiera răsăriteană a statului medieval Moldova, aflat în raporturi de vasalitate faţă de Turcia, a suferit şi ea fluctuaţia din relaţiile ruso-turce. În Tratatul încheiat cu Dimitrie Cantemir în 1711, Ţarul Petru I recunoscuse graniţa de est a Moldovei pe „râul Nistru, Cameniţă, Bender, cu tot ţinutul Bugeacului, Dunărea..." (Art. 11). Trei decenii mai târziu, la 12 septembrie 1741, împuterniciţii Turciei şi Rusiei semnau, în prezenţa reprezentantului domnitorului moldovean, o convenţie intitulată „Statutul pentru stabilirea, de către Rusia şi Turcia, a graniţei Moldovei pe Bug", reconfirmând astfel includerea teritoriului transnistrean dintre Bug şi Nistru în componenţa Moldovei.[48]

Prin Tratatul de pace de la Kuciuk Kainargi (1774), survenit după un nou război între ruşi şi turci, graniţa dintre cele două imperii se stabileşte pe Bug, noua achiziţie teritorială (dintre Nipru şi Bug) fiind numită Rusia Nouă (Novorosia).

**Expansiunea Rusiei până la Prut. Migraţii şi colonizări forţate.** În partea a doua a secolului XVIII şi începutul secolului XIX, pe măsura slăbirii Imperiului Otoman, pretenţiile marilor puteri din regiune (Imperiile Habsburgic şi Ţarist) pentru a-şi impune dominaţia asupra principatelor române au sporit necontenit.

În 1775, Austria a ocupat nordul Moldovei, numit ulterior Bucovina (Ţara Fagilor), otomanii recunoscând această anexiune.

La rândul său, Rusia ţaristă, după anexarea Crimeii (1783), a declanşat un război pustiitor pentru ocuparea Oceacovului (1787-1791), în urma căruia, prin pacea încheiată cu Imperiul Otoman la Iaşi (29 decembrie 1791), anexează teritoriul dintre Bug şi Nistru, la sud de râul Iagorlîc. Partea din stânga Nistrului situată la nord de râul Iagorlîc a fost ocupată de Rusia în 1793, după cea de-a doua împărţire a Poloniei.

[47] Augustin Deac, *op. cit.*, p. 159.
[48] *Ibidem*, p. 166.

În urma unui nou război ruso-turc (1806-1812), prin Tratatul de pace semnat la Bucureşti la 16/28 mai 1812, Rusia anexează teritoriul istoric al Ţării Moldovei dintre Nistru, Dunăre şi Prut, pe care îl va denumi din 1813 Basarabia[49].

Extinderea ocupaţiei ruseşti către Nistru era însoţită de măsuri menite să populeze numeroase zone libere din noile teritorii, îndeosebi cu români din Moldova (moldoveni) şi Valahia (volohi). Cronicarul Ion Neculce şi, după el, numeroşi istorici relatează că în anul 1739, odată cu retragerea după campania militară în Moldova, armata comandată de generalul Munnich a ridicat cu forţa circa 100 000 de români din ţinutul Hotinului şi din zona Cernăuţilor, o parte din ei fiind aşezaţi pe Bug unde au format un corp de oaste căzăcească.

Numeroase documente din arhive militare ruse relevă că, în timpul războiului din 1768-1774, ofiţerii ruşi îi ademeneau cu diverse promisiuni pe localnicii din Moldova, pe care ulterior îi forţau să accepte diverse destinaţii de pe întinsul Rusiei, de regulă pe Bug şi în regiunea Elizavetgrad. În aceste acţiuni erau angrenaţi consulatul rus de la Iaşi, care căuta „dezertori" pentru Rusia, iar diverşi agenţi, „travestiţi în călugări sau negustori ambulanţi, cutreierau Moldova dintr-un capăt la altul, ademenind populaţia să emigreze în pământul făgăduinţei ruseşti, unde după exagerările lor curgea lapte şi miere"[50].

Prin *ucazul*[51] din 27 ianuarie 1792, împărăteasa Ecaterina a II-a dispunea ca teritoriul dintre Nistru şi Bug, proaspăt anexat, să fie colonizat în cel mai scurt timp, regiunea fiind împărţită în loturi pentru „slobozii de stat" şi pentru „slobozii boiereşti". *Ucazul* împărătesei şi propaganda rusă au găsit ecou în rândul moldovenilor, fapt ce îl determina pe ambasadorul Prusiei la Constantinopol să comunice Berlinului, la 7 iunie 1792, că „locuitorii Moldovei părăsesc cu duiumul ţara. Ei sunt încurajaţi de guvernul rus să se aşeze dincolo de Nistru, toată ţara cuprinsă între acest fluviu şi Bug urmând să fie ridicată la rangul de principat, sub numele de Moldova Nouă"[52]. Printre boierii moldoveni care au primit pământuri în regiunea Nistru-Bug se întâlnesc nume de familii precum Rosetti, Cantacuzino, Catargiu, Sturza, Nicoriţă, Săcară, Balş ş.a.

Ca urmare a colonizărilor masive în teritoriul dintre Bug şi Nistru, între anii 1792-1816 numai în judeţul Tiraspol au fost fondate circa 190 de localităţi. În regiunea Oceacov sau „Ucraina Hanului", între anii 1792-1799, numărul locuitorilor s-a dublat, ajungând de la 23,7 la 46,7 mii de persoane, concomitent cu o tendinţă de diminuare a ponderii populaţiei moldoveneşti de la 49,1% la 39,1%. Din 64 de

[49] Denumirea era improprie, deoarece până atunci Basarabia desemna geografic doar partea de sud a teritoriului dintre Nistru, Dunăre şi Marea Neagră.

[50] Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 14.

[51] Ordin, ordonanţă, decret.

[52] *Ibidem*, p. 16.

localităţi mai mari, 41 erau moldoveneşti, 19 ucrainene şi 4 cu populaţie mixtă. În zona adiacentă Nistrului, majoritatea populaţiei o formau moldovenii (65,6%), aceştia fiind urmaţi de ucraineni (17,5%), armeni (12,3%), evrei (2,5%) şi ruşi (2,1%). O situaţie similară se înregistra şi în gubernia Podolia (judeţele Balta şi Olgopol)[53].

Prin împingerea de către Rusia a graniţei sale vestice pe Prut, „Nistrul încetă pentru un secol de a-şi îndeplini vechiul destin al unui râu de hotar"[54]. În acelaşi timp, însă, dispariţia graniţei de la Nistru a permis românilor transnistreni să intre mai uşor în legătură cu fraţii lor din Basarabia, „împărtăşind cu ei o soartă comună şi bucurându-se împreună cu ei de ocrotirea duhovnicească a mitropolitului Gavriil Bănulescu, arhipăstorul nou-înfiinţatei arhiepiscopii a Chişinăului şi Hotinului. Legătura aceasta bisericească... a contribuit foarte mult la edificarea sufletească a acestora şi la consolidarea vieţii lor naţionale"[55].

**Mărturii ruseşti.** Observaţii interesante despre ponderea, starea socială, limba şi obiceiurile populaţiei moldoveneşti din stânga Nistrului găsim şi la o serie de istorici şi prelaţi ruşi, îndeosebi din a doua parte a secolului XIX.

Realităţile din teren îl făceau pe A.G. Lebedenţiev[56] să consemneze: „Denumirea Ucraina Hanului (regiunea Oceacov, n.n.), care ar indica prezenţa aici a ucrainenilor, nu corespundea componenţei populaţiei, care era constituită din moldoveni. Aceştia însă nu au păstrat careva monumente vechi ale aflării lor pe acest teritoriu"[57].

În jurul anului 1850, protoiereul Viktor Martinovski alcătuia un mic studiu despre „moravurile moldovenilor" din ţinutul Podoliei, în care descria traiul zilnic, portul şi datinile din „Moldova, ce se află pe amândouă părţile Nistrului", datini şi obiceiuri identice cu cele întâlnite în satele moldoveneşti din România primelor decenii ale secolului XX.[58]

Într-un alt studiu[59], preotul Nikolai Ignatiev consemna: „Găsesc de trebuinţă să scriu câteva cuvinte despre populaţia moldovenească din Novorosia, anume pentru pricina că la noi s-a împrăştiat părerea că moldovenii s-au asimilat cu poporul rusesc şi-i putem deci privi cu indiferenţă. Răspândiţi prin ţinuturile Hersonului, în parte al Podoliei şi al Ekaterinoslavului (pe râul Doneţ), moldovenii populează

[53] Demir Dragnev şi colectiv, *Din istoria Transnistriei*, Editura Civitas, Chişinău, 2001, p. 89.

[54] Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 16.

[55] *Ibidem*, p. 17.

[56] Istoric, preot la Catedrala din Odesa (1818-1898).

[57] *Ibidem*, p. 81.

[58] „Moravurile moldovenilor ce locuiesc în cercul al V-lea protoieresc al Podoliei", 1850, apărut în *Colecţia etnografică* (limba rusă), vol. V, Petersburg, 1862, apud Antim Nica, *Viaţa religioasă în Transnistria*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Chişinău, 1943, p. 30.

[59] Cu titlul „Însemnări despre starea morală şi religioasă a populaţiei moldoveneşti din ţinutul Novorosiei", publicat în *Buletinul eparhiei Hersonului*, Odesa, nr. 9, 1861.

îndeosebi judeţele Odesa, Tiraspol, Ananiev şi Bobrineţ din guvernământul Hersonului, judeţele de margine ale guvernământului Podoliei, ce au legătură cu Basarabia şi ţinutul Hersonului, unde regiuni întregi sunt populate de moldoveni. În oraşele Tiraspol, Ananiev, Grigoriopol, Dubăsari, Voznesensc şi Bobrineţ mai mult de jumătate din populaţie este moldovenească... Părăsind puritatea limbii, în contact cu ruşii, totuşi moldovenii sunt departe de a se fi asimilat cu ei, prin moravurile, obiceiurile şi chiar portul lor..."[60].

## O ramură uitată a neamului românesc

Către sfârşitul secolului XIX, prezenţa numeroasă a etnicilor români în regiuni întinse din stânga Nistrului, cu o viaţă proprie tumultuoasă, care în pofida distanţelor, a izolării vreme îndelungată de marea masă a poporului român, precum şi a proceselor intense de asimilare la care au fost supuşi, şi-au păstrat aproape intactă identitatea etnică şi culturală, a început să intre şi în atenţia unor istorici şi cercetători din România.

Unul dintre aceştia a fost folcloristul Theodor T. Burada, care şi-a adunat mărturiile şi constatările sale despre românii din răsărit în două lucrări publicate la Iaşi[61]. „Convorbind cu mai mulţi bătrâni despre vechimea acestor sate, ei mi-au spus că nu ştiu de când s-ar fi aflând prin acele locuri, dar că ei au apucat povestindu-se că din neam în neam au fost locuite totdeauna de moldoveni"[62]. Cercetătorul din România era surprins de comuniunea aproape totală de limbă, credinţe şi obiceiuri a etnicilor români de peste Nistru şi a celor din ţară: „cea mai vie dovadă despre unitatea neamului românilor din gubernia Cherson şi Podolsk, cu cei din Moldova şi Maramureş, ne-o dovedeşte identitatea aproape absolută a tuturor elementelor de căpetenie care alcătuiesc pe un popor: limba, credinţa, obiceiurile, năravurile, cântecele şi altele"[63].

Unele din constatările efectuate în ultimul deceniu al secolului XIX de Th. Burada, în călătoriile sale la românii din guberniile ruseşti, sunt reproduse şi de sociologul D. Drăghicescu: „Când examinăm credinţele, moravurile şi tradiţiile românilor din această provincie (Podolia), vedem cum caracterul românesc este aici atât de bine conservat şi putem afirma că nu există nicio diferenţă faţă de cel al românilor din Kherson, dimpotrivă, în aceste două provincii, este identic caracterului naţional al românilor din Moldova. Aceleaşi obiceiuri cu ocazia naşterii, a înmormântării, a căsătoriei, aceleaşi tradiţii de Crăciun şi Anul Nou, ca şi în toate celelalte circumstanţe solemne ale vieţii.

[60] Antim Nica, *op. cit.*, p. 31.

[61] Este vorba despre *O călătorie în satele moldoveneşti din gubernia Cherson (Rusia)*, 1893, şi *O călătorie la românii din gubernia Kamenitz-Podolsk*, 1906 (a se vedea Ioan S. Nistor, *op. cit.*, p. 110).

[62] *Ibidem*, p. 35.

[63] *Ibidem.*

Aceleaşi credinţe superstiţioase... aceleaşi poveşti cu dragoni zburători, aceiaşi Feţi-Frumoşi cu bucle aurii, aceleaşi cântece populare şi doine care încep cu refrenul *Foaie verde*, aceleaşi dansuri: hora, brâul etc. Ei au păstrat până şi sistemul de măsuri şi greutăţi ale căror denumiri corespund celor folosite în România: oca, dimirlie, baniţă, mierlie"[64].

**„Fraţii noştri, nu ne lăsaţi, nu ne uitaţi..."**. În ciclul schimbărilor revoluţionare ale anului 1917 din Europa, care prefigurau sfârşitul regimului ţarist din Rusia şi anunţau ceasul istoric al unirii tuturor românilor, se înscrie şi „deşteptarea moldovenilor de peste Nistru".

La 17-18 decembrie 1917, la Tiraspol se desfăşoară Primul Congres al Moldovenilor din stânga Nistrului, consecinţă directă a Congresului Ostaşilor Moldoveni, din 20-27 octombrie 1917, de la Chişinău, când a fost proclamată autonomia Basarabiei.

La congresul de la Chişinău au participat şi ostaşi originari din stânga Nistrului, iar una din cele 10 chestiuni abordate cu această ocazie se intitula „Despre moldovenii de peste Nistru". Participanţii de la congresul din capitala Basarabiei au fost impresionaţi de apelul dramatic lansat cu acel prilej de Toma Jalbă, un soldat de peste Nistru, originar din satul Butor: „Dar eu acum vă întreb pe Domniile voastre, pe fraţii noştri şi neamurile noastre care suntem moldoveni dintr-un sânge, cui ne lăsaţi pe noi, moldovenii ce suntem rupţi din coasta Basarabiei şi trăim pe celălalt mal al Nistrului? Noi rămânem ca şoarecii în dinţii motanului. Fraţilor, nu ne lăsaţi, nu ne uitaţi. Iar dacă ne veţi uita, noi vom săpa malul Nistrului şi vom îndrepta apa pe dincolo de pământul nostru, căci mai bine să-şi schimbe râul mersul decât să rămânem noi moldovenii, rupţi unii de alţii"[65]. Congresul a adoptat decizia de a se propune moldovenilor de peste Nistru 10 locuri în Sfatul Ţării, primii aleşi fiind Ştefan Bulat, Toma Jalbă şi Lev Mojeicu, toţi din Transnistria.

La Congresul moldovenilor din stânga Nistrului, din decembrie 1917, au participat, ca delegaţi, reprezentanţi a circa 20 de localităţi din judeţele Tiraspol şi Balta, 47 de ostaşi din garnizoana locală şi din alte oraşe din regiune, precum şi o delegaţie oficială a Sfatului Ţării din care, printre alţii, făceau parte Pan Halippa, Anton Crihan, Gheorghe Mare şi Vasile Gafencu. Din Basarabia a participat, ca ziarist, şi un tânăr care se refugiase din Transilvania peste Prut pentru a scăpa de condamnarea la moarte pronunţată de un tribunal maghiar din Cluj. Numele său era Onisifor Ghibu, pe atunci redactor al gazetei *Ardealul*, cel care avea să-şi lege destinul pentru totdeauna de unirea Basarabiei cu Patria istorică şi de oamenii care vieţuiesc la extremitatea estică a pământului românesc.

În cuvântul de salut adresat congresului din partea românilor transilvăneni, Onisifor Ghibu menţiona, între altele: „Ardealul sau Transilvania nu e o ţară străină pentru dumneavoastră. Ea este însăşi leagănul întregului neam românesc şi moldovenesc.

[64] D. Drăghicesco et Murgoci, *op. cit.*, p. 15.
[65] D. Dragnev şi colectiv, *op. cit.*, p. 150.

Acolo s-a născut poporul nostru acum 1800 de ani şi de acolo a pornit el spre ţările în care locuieşte astăzi. De acolo aţi venit şi dumneavoastră, moldovenii, care aţi umplut mai întâi Moldova veche, apoi Basarabia şi pe urmă aceste părţi dintre Nistru şi Bug"[66].

Un moment emoţionant l-a constituit desfăşurarea, în faţa adunării din Tiraspol, a unui steag tricolor de către unul din delegaţii basarabeni, Gheorghe Mare, care a declarat: „Delegaţia de la Chişinău vă pune în mână steagul acesta; el este steagul neamului nostru. Sub umbrirea lui trăieşte întregul neam moldovenesc şi românesc de pretutindeni, şi pentru izbânda lui luptăm cu toţii în aceste vremuri... Voi până acum n-aţi avut steag, n-aţi avut drepturi, n-aţi avut consideraţie naţională. De astăzi înainte, steagul nostru naţional va flutura mândru şi plin de încredere şi peste voi. Să lucraţi aşa, ca să-i faceţi cinste, să lucraţi aşa, ca să-l duceţi întru toate la izbândă!... Să trăiască toţi aceia care luptă pentru biruinţa steagului nostru naţional, ridicat astăzi, după veacuri de apăsare, şi pe malul stâng al Nistrului nostru! Să trăiască întreg neamul nostru!"[67].

Congresul românilor transnistreni a pus în discuţie mai multe probleme de larg interes pentru populaţie, la fiecare capitol fiind adoptată câte o rezoluţie: în *chestiunea şcolară* (*Voprosul despre şcoli*) se stipula introducerea generalizată a limbii moldoveneşti şi a alfabetului latin; în *chestiunea bisericească* (*Voprosul pentru biserici*) s-a aprobat ca slujbele din satele moldoveneşti să se facă în limba moldovenească; în *chestiunea militară* (*Voprosul militar*) s-a hotărât înfiinţarea de polcuri moldoveneşti comandate de ofiţeri moldoveni; la fel în chestiunile referitoare la spitale (*Voprosul pentru bolniţe*) sau judecătorii, s-a stabilit ca în toate activităţile să fie utilizată limba *norodului moldovenesc*, iar actele şi legile să fie traduse în limba moldovenească.

Cea mai importantă dezbatere a fost cea asupra deciziei privind viitorul Transnistriei: rămânerea în componenţa Ucrainei sau unirea cu Moldova. Datorită condiţiilor în care se desfăşura congresul, luarea unei hotărâri în această privinţă a fost amânată, convenindu-se convocarea unei Adunări Naţionale la care să participe toţi împuterniciţii satelor moldoveneşti din guberniile Hersonului şi Podoliei. Congresul s-a rezumat la ideea unirii regiunilor româneşti din Transnistria cu Basarabia.[68]

Relevant pentru spiritul care îi anima pe cei prezenţi la congresul de la Tiraspol este şi faptul că prima zi de lucru s-a terminat cu citirea poeziei *Hora Unirii* a lui Vasile Alecsandri, iar în cuvântul de încheiere a lucrărilor, Ştefan Bulat îi ruga pe participanţi „să lucreze la sate pentru unire, ţinând minte că numai în unire este putere"[69].

---

[66] Iurie Colesnic, *Generaţia Unirii*, Editura Museum, Chişinău, 2004, p. 442.
[67] *Ibidem*, p. 442-443.
[68] *Ibidem*, p. 444-445.
[69] D. Dragnev şi colectiv, *op. cit.*, p. 152.

Tânărul ziarist Onisifor Ghibu relata cu entuziasm, de la faţa locului: „valoarea supremă a Congresului este stăruinţa spontană depusă de ţăranii participanţi de a se declina unitatea transnistrenilor cu întreg neamul românesc şi hotărând imediat unirea lor cu Moldova, sub care ei înţelegeau în mod vădit totalitatea românismului"[70]. Ilustrul intelectual ardelean conchidea: „Amândouă malurile Nistrului sunt tot atât de româneşti ca şi malurile Prutului, ale Oltului sau ale Mureşului. Dar un blestem, o nenorocire mare care ne-a păscut veacuri de-a rândul, a făcut din râurile şi din munţii noştri linii de despărţire a vieţii aceloraşi fraţi. Carpaţii au fost ca un zid pentru românii din România şi pentru cei din Transilvania, Prutul şi Nistrul au făcut dintr-o singură ţară de odinioară trei ţări nenorocite, care nu ştiu una de alta"[71].

După aceste prime contacte cu românii transnistreni, Onisifor Ghibu va nutri permanent o mare dragoste şi înţelegere pentru ei: „Pentru întâia oară în viaţa mea" - îşi va aminti el peste ani - „am simţit în acele clipe, puternic, în sufletul meu unitatea totală a neamului românesc, care nu poate fi îngrădită de stipulaţiile formulate de politicieni şi de diplomaţi în tratatele de război, şi nu mai putea fi redusă nici la întinderea din *Doina* lui Eminescu, *de la Nistru pân'la Tisa*, şi trecea, năvalnic, chiar dincolo... Acest Congres a constituit pentru mine punctul culminant al unei experienţe... Am văzut cu acest prilej cum o ramură a unui popor, rămasă sute de ani fără niciun contact cultural sau politic cu trunchiul neamului, trăind sub apăsarea unui sistem politic şi social dintre cele mai neprielnice – ca iarba supt piatră... nu şi-a pierdut nimic nici din caracteristica sa naţională genuină, nici din vigoarea sa"[72].

Războiul civil, evoluţia situaţiei politice din Ucraina şi instalarea Armatei Roşii în stânga Nistrului au împiedicat organizarea Adunării Naţionale preconizate de românii transnistreni, cei mai mulţi dintre protagoniştii redeşteptării naţionale şi ai unirii fiind nevoiţi să se refugieze, majoritatea în România. Alţii au căzut în anii războiului civil sau au fost arestaţi de noua putere bolşevică instaurată în regiune şi condamnaţi ca „duşmani ai poporului".

**„Nu înţelegem să-i jertfim nimănuia".** În 1918, anul reîntregirii ţării, un alt mare cărturar al neamului, Nicolae Iorga, îşi îndrepta atenţia spre românii rămaşi în afara graniţei de est a statului român modern. În acele momente unice pentru naţiunea română, Nicolae Iorga simţea nevoia să formuleze un cuvânt pentru ei, publicând o lucrare densă, de numai 23 de pagini, sub titlul *Românii de peste Nistru. Lămuriri pentru a-i ajuta în lupta lor.*

Românii ce trăiesc peste Nistru, până departe în Răsărit, formează un grup „pe alocurea compact..., care nu e inferior aceluia al românilor din Bucovina", scria istoricul, interesat să afle pe ce cale au ajuns ei „aşa de mulţi la număr, aşa de siguri de neamul lor,

[70] Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii. În Basarabia revoluţionară – 1917/1918. Amintiri*, Chişinău, 1992, *passim*.

[71] *Ibidem*.

[72] *Ibidem*.

aşa de mult legaţi şi până astăzi de vechile lor datini", într-o ţară unde istoria noastră „n-a lăsat urme războinice... şi unde mai nicăiri nu se ridică biserici şi mănăstiri răsărite din mărinimoasa jertfă, plină de evlavie, a Voievozilor Moldovei" [73].

Astăzi, îşi justifica el demersul ştiinţific, „toate popoarele, şi cele mai mărunte, caută... a-şi documenta obârşia lor, rostul lor pe pământul unde se află şi a trage dintr-acesta toate urmările în ce priveşte viaţa lor viitoare". Şi cine e chemat, oare, mai mult – se întreba retoric - să le ofere un suport acestor români cu destin tragic, „în vechea lor părăsire şi în desăvârşita lor întunecime – copii uitaţi în pustiu şi sălbăticiţi –", care nu pot să se apere doar cu instinctul, decât înşişi fraţii lor pe care soarta i-a ajutat să meargă mai departe? „De aici rostul acestor câteva explicaţii privitoare la Românii *transnistreni* pe care ca oameni, ca suflete vii, ca parte integrantă a puterii noastre naţionale azi, a conştiinţei noastre depline mâine, nu înţelegem, oricare ar fi soarta teritoriului pe care-l ocupă, să-i jertfim nimănuia"[74].

### Din folclorul românilor transnistreni

Am menţionat mai sus surprinderea cu care Theodor Burada constata identitatea aproape totală a tradiţiilor populare, a obiceiurilor şi a credinţelor întâlnite la românii din guberniile Herson şi Kamenitz-Podolsk cu cele ale românilor din Moldova şi din alte regiuni istorice ale României. Acelaşi sentiment de surprindere şi, adeseori, de admiraţie nedisimulată, l-au încercat periodic nu doar diverşi cercetători români, ci şi ruşi, ucraineni ori chiar funcţionari şi activişti ai aparatului de partid din aşa-numita Republică Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, în primii ani ai existenţei acesteia.

Nu este scopul nostru de a intra în detalii cu privire la diverse aspecte ale folclorului românilor de peste Nistru.[75] Vom reţine, deocamdată, opinia unui cunoscător din partea locului, Nichita Smochină, care a adunat într-un volum textele culese de el în anii '20 ai secolului trecut, prin satele moldoveneşti din regiunea transnistreană, volum publicat în 1939 sub titlul *Din literatura populară a românilor de peste Nistru*: „Nota dominantă în poezia populară transnistriană este cântarea înstrăinării şi a Nistrului. Această înstrăinare reflectează în cuvinte mişcătoare jalea seculară abătută asupra frânturii neamului aruncată peste Nistru"[76].

---

[73] N. Iorga, *Românii de peste Nistru. Lămuriri pentru a-i ajuta în lupta lor*, Editura Excelsior, Slatina, 1990.

[74] *Ibidem.*

[75] O abordare exhaustivă a acestor chestiuni poate fi găsită în Nicolae Băieşu (coordonator), *Folclor românesc de la est de Nistru, de Bug, din nordul Caucazului (Texte inedite)*, Elan Poligraf, Chişinău, vol. 1–2007 şi vol. 2–2009. Lucrarea, realizată în cadrul Sectorului Folclor al Institutului de Filologie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, cuprinde şi o prezentare amplă a influenţelor suferite de tradiţiile etno-folclorice ale românilor din stânga Nistrului în perioada sovietică.

[76] N.P. Smochină, *op. cit.*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, p. 10.

Din doinele adunate de N. Smochină atrage atenţia asemănarea izbitoare a unora din versurile evocate de cântăreţii populari transnistreni cu formule de acum consacrate în celebra *Doină* a lui Mihai Eminescu. Iată câteva exemple (sublinierile ne aparţin):

Varianta doinei transnistrene:

„Primăvara când sosăşti
Tot pomântu 'nverdzăşti,
Numa ininioara me
Nu sî poati mîngîe,
Mîngîe-o-aş într'o sarî,
Cî tari ni-i amarî.
Da la nimi n'am credzari,
**Di atîta 'nstreinari.**
Albî floarea bobului,
Mult îi rău streinului!
Nestri, Nestri, malu tău
Diparti-s di niamu neu.
**La noi era şî vara, varî**
**Şî primăvara, primăvarî.**
**Şî pin iarbî numa floriceli**
**Şî pin copaci numa păsăreli.**
Da di cînd di niam m'am dipărtat,
Şî fraţii şî casa ni-am lăsat
Şî doru cucului l-am spus,
**Toati frumusăţîli ni s'o dus...**
Nici nu-i casa, casî;

Nici nu-i masa, masî.
**Nici floricelili, floriceli,**
**Nici păsărelili, păsăreli.**
...
**Di cînd moscalii o vinit,**
Toţi copchiii ni s'o prăpădit"[78].

*Doina* lui Eminescu:

„De la Nistru pân' la Tisa
Tot Românul plânsu-mi-s'a,
Că nu mai poate străbate
**De-atâta străinătate.**
Din Hotin şi pân' la Mare
**Vin Muscalii de-a călare,**
De la Mare la Hotin
Mereu calea ne-o aţin;
...
Vai de biet Român săracul!
Îndărăt tot dă ca racul,
Nici îi merge, nici se 'ndeamnă,
**Nici îi este toamna toamnă,**
**Nici e vara vara lui,**
**Şi-i străin în ţara lui.**
...
**Toate cântecele pier,**
**Sboară păserile toate**
**De neagra străinătate;**
Numai umbra spinului
La uşa creştinului.

...
Cine-au îndrăgit străinii,
Mânca-i-ar inima câinii,
Mânca-i-ar casa pustia,
Şi neamul nemernicia!"[77]

[77] Mihai Eminescu, *Poesii*, ediţia Titu Maiorescu, 1883, Socec, Bucureşti, p. 175-178.
[78] *Doine*, 10, Podoima, r. Camenca - 1934.

Alte variante transnistrene:

„Frundzuliţa ordzîşor,
Fă-mă, Doamni, ci mî-i faci:
Fă-mă puiculiţî di argint,
Sî zbor sara pi pomînt
Pân la măiculiţa la mormînt,
Sî mă jălui cî mă doari
În chept şî schinari,
**Di nu pot mergi nici pi pomînt,**
**Nici pi cărari**
**Di atîta 'nstreinari"**[79].

„Frundzîşoara di-on pop'şoi,
Ni-o făcut maica pi doi:
Unu niercuri, altu gioi,
Şo 'mplut ţărîli cu noi.
Şo purces maica pin ţarî
Sî ni strîngî grămăgioarî,
Grămăgioarî nu ni-o strîns,
Da so pus gios şo plîns.
– Taci, măicuţî, nu măi plîngi,
Cî inima ni sî frîngi.
**Di atîta 'nstreinari,**
**Nu pot mergi pi cărari.**
Ard-o focu di streinătati,
C'am agiuns tari diparti,
Pisti Nestru şî pisti api,
Undi nici hîrtia nu răzbati"[80].

În sfârşit, iată o altă doină culeasă într-un sat din stânga Nistrului, în care se regăsesc deopotrivă sentimentul dureros al despărţirii de neam şi al înstrăinării, dar şi cel al resemnării, totul îmbrăcat într-o exprimare plină de delicateţe şi de fior poetic:

„Frundzîşoara di-o alunî,
Zboarî stoluri păsăreli,
Pi deasupra casîi meli,
Şî-ni aduc dor şî jăli,
Dila neamurili meli.
Toati-ni zbura,
Numa o rundunicî,
Tari frumuşicî,
E-i din ţara me,
Şî so poprit la casa me.
– Rundunicî din ţara me,
Spuni-ni, maica ci făce?
Coce pîni şî la tini sî găte,
Şî din ochi negri e plînge.
– Păsăricî din ţara me,
Zboarî înăpoi la mama me,
Şî spuni-i: coacî pînea sănătoasî,
So mănînci bucuroasî!
Da la mini sî nu vii,
Cî eu sunt în neagrî pustii,
Pisti Nestru şî pisti api,
Undi nici hîrtia nu răzbati"[81].

[79] *Doine*, 11, Păsat, r. Balta - 1922.
[80] *Doine*, 17, Valea Hoţului - 1932.
[81] *Doine*, 18, Mahala, r. Dubăsari - 1923.

Sunt cunoscute preocupările lui Eminescu pentru valorificarea folclorului, în care a găsit „un stimulent poetic şi uneori chiar un izvor de teme poetice"[82]. Şi în cazul *Doinei* putem spune că Eminescu a preluat din textul popular în primul rând ritmul, care imprimă tonalitatea generală a poeziei. Numeroase compoziţii ale poetului ilustrează înclinaţia sa de a identifica un trecut patriarhal, aproape idilic, al românilor, care contrastează puternic cu realităţile palide şi triste ale prezentului. Moldova lui Ştefan este întotdeauna un reper luminos. Iată un fragment dintr-o altă poezie în care Moldova este privită „a vol d'oiseau" (George Călinescu):

„Colo-n zarea depărtată
Nistrul mare i s-arată
Dinspre ţările tătare,
Şi departe curge-n mare,
La liman ca şi o salbă
Se-nşira Cetatea Albă.
...
Iar privind spre miazăzi
Dunărea el o zări
Într-un arc spre mare-ntoarsă
Şi spre şapte guri se varsă.
De la Nistru pân' la ea
Ţară mândră se-ntindea,
Vede codrii cum coboară
De la deal scară cu scară,
Răsfirându-se pe şes
Unde râurile ies,
Şi pe vârfuri de păduri
Mânăstiri şi-ntărituri;
Vede târguri, vaduri, sate
Pe câmpie presărate,
Vede mândrele cetăţi
Stăpânind pustietăţi.
Vede turmele de oi
Cu ciobanii dinapoi,
Cu fluiere şi cimpoi,
Iar ergheliile
Petreceau câmpiile
Şi de-a lungul râurilor
S-aşterneau pustiurilor"[83].

De la hrisoavele domneşti şi atestările documentare ulterioare şi până la sentimentul înstrăinării evocat în compoziţiile folclorice, găsim mărturii incontestabile ale prezenţei româneşti, din cele mai vechi timpuri, în regiunea denumită astăzi Transnistria. O realitate care transcende graniţele teritoriale sau politice actuale ale acestui spaţiu străvechi şi care justifică o anumită responsabilizare, cel puţin morală, faţă de această *ramură uitată a neamului românesc.*

[82] Al. Philippide, „Eminescu", în volumul *Consideraţii confortabile*, Editura Eminescu, 1970, p. 204.
[83] George Călinescu, *op. cit.*, p. 474.

Capitolul III

# La marginea Europei

*„Voievozii Moldovei au ridicat o serie de fortărețe pe malul Nistrului, cu fața spre Orient: de la Hotin la Cetatea Albă, aceste bastioane apărau frontierele noului stat creștin contra nomazilor stepei. Popor de frontieră, românii... au intrat în istoria modernă cu o splendidă, dar și anihilatoare misiune: să apere civilizația și creștinătatea latino-occidentală contra amenințărilor turanico-slave"*[84]. (Mircea Eliade)

## Cetățile de pe Nistru

Nistrul a fost și continuă să fie considerat de istorici granița geografică (naturală) de est a Europei, în timp ce frontiera politică a bătrânului continent a ajuns treptat la Urali. Lanțul cetăților de apărare construite din timpuri imemoriale pe malurile Nistrului constituie, probabil, unul dintre cele mai vechi argumente care atestă asumarea de către români, vreme de secole, a rolului de străjeri ai Europei pe granița de est.

**Cetatea Albă.** Amplasată la gura de vărsare a Nistrului în Marea Neagră, într-un loc de importanță strategică evidentă, Cetatea Albă a fost atestată, istoric și arheologic, din antichitate. Menționată mai întâi ca așezare construită de grecii din Milet, sub denumirea Tyras, după numele antic al fluviului Nistru (sec. VI î.e.n. - sec. I e.n.), ea apare apoi ca așezare romană (sec. I - IV e.n.). Sursele medievale o menționau, aproape fără excepție, cu denumiri precum Albi Castri, Citta Alba, Belgorod, Akkerman ș.a., toate însemnând în traducere „cetatea albă".

La sfârșitul secolului al XIV-lea, Cetatea Albă a intrat sub stăpânirea moldovenilor, dobândind o mare importanță în timpul domniei lui Alexandru cel Bun[85] și, mai ales, a lui Ștefan cel Mare[86], ca fortăreață de apărare împotriva turcilor. Cetatea Albă era considerată, alături de Chilia (situată la gurile Dunării), „poarta creștinătății", „cheia a toată Țara Moldovei, a Ungariei și a Țării de pe Dunăre" (Nicolae Iorga)

---

[84] Mircea Eliade, *Los Rumanos. Breviario historico*, Madrid, Editorial Stylos, 1943 (text reprodus și în română sub titlul "Românii, latinii Orientului", în M. Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, Editura Humanitas, București, 2006, vol. 2, p. 241).

[85] 1400-1432.

[86] 1457-1504.

sau „plămânii Moldovei"[87]. Rolul lor strategic în stoparea expansiunii otomane era recunoscut de sultanul Mehmed al II-lea încă de la 1462: „atâta timp cât Chilia şi Cetatea Albă sunt ale valahilor şi Belgradul sârbesc e al ungurilor, noi nu vom putea învinge cu totul pe ghiauri"[88] (Nicolae Iorga).

După numeroase încercări nereuşite, la 30 iulie 1484, o puternică oaste turco-tătară, condusă de sultanul Bayezid al II-lea, a asediat Cetatea Albă, care a căzut sub ocupaţia otomană la 5 august al aceluiaşi an.

Cetatea Albă a avut un rol însemnat în afirmarea şi dezvoltarea creştinismului în zona sud-est europeană. „Pe la 1330, în Cetatea Albă a fost martirizat tânărul negustor grec din Trapezunt (ucis de tătari pentru că nu s-a dezis de credinţa sa – n.n.), cunoscut mai apoi, în istoria Bisericii noastre, sub numele de Sf. Mucenic Ioan cel Nou"[89].

Ulterior, domnitorul Alexandru cel Bun a strămutat moaştele făcătoare de minuni de la Cetatea Albă la Suceava, Sf. Ioan cel Nou devenind „însufleţitor, ocrotitor şi protector al Statului Moldovenesc"[90], alături de Sf. Mucenic Gheorghe, patronul oştirii Moldovei.

**Tighina (Bender).** Fortificaţia de la Tighina, amplasată la un vad al Nistrului, a fost iniţial o construcţie genoveză după unii istorici, lituaniană după alţii. Cercetările arheologice o atestă mai târziu ca aşezare moldovenească, construită din pământ şi lemn. Într-un document de la 1408, care confirma privilegiile acordate negustorilor din Lvov de către domnitorul Alexandru cel Bun, Tighina este atestată ca vamă moldovenească situată pe una din ramificaţiile drumului comercial trans-european ce unea Marea Baltică şi Marea Neagră.

După expediţia sultanului Soliman Magnificul (1538), Tighina a intrat sub stăpânirea Porţii Otomane, fiind consolidată ca o puternică fortăreaţă de piatră. Turcii au schimbat denumirea localităţii în Bender şi au transformat-o într-un avanpost otoman pe Nistru, instalând aici o garnizoană militară importantă, cu rol strategic în stoparea atacurilor dinspre Est ale cazacilor.

În urma înfrângerii suferite în lupta cu armata rusă a ţarului Petru I, la Poltava, 27 iunie 1709, regele Suediei Carol al XII-lea s-a retras la Tighina, sub protecţia turcilor, unde a rămas până în primăvara anului 1713.

**Soroca.** Ridicată pe malul drept al Nistrului, cetatea de piatră de la Soroca este identificată de tradiţia istorică mai întâi ca o fortificaţie genoveză, pe locul unei foste

---

[87] Mariana Şlapac, *Cetăţi medievale din Moldova*, Editura ARC, Chişinău, 2004, p. 65; a se vedea şi Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997, p. 109.

[88] *Ibidem*, p. 53.

[89] Nestor Vornicescu, mitropolitul Olteniei, „Creştinismul, Biserica strămoşească la răsărit de Carpaţi, la răsărit de Prut, din cele mai vechi timpuri până în 1812", Buletinul Oficial al Patriarhiei Române, nr. 11-12 (noiembrie - decembrie 1992).

[90] *Ibidem.*

colonii greceşti. La sfârşitul secolului al VI-lea, cetatea Soroca apare ca o strajă de hotar împotriva incursiunilor şi jafurilor tătărăşti. Cetatea a jucat un rol important în timpul lui Ştefan cel Mare şi, apoi, al lui Petru Rareş[91].

**Hotin.** Aşezată la un vechi vad al Nistrului, pe unde trecea o ramificaţie a drumului transeuropean care lega Germania şi Polonia cu ţărmul Mării Negre şi Dunărea de Jos, cetatea Hotin închide la nord lanţul de fortificaţii moldoveneşti amplasate pe malurile acestui fluviu.

Încă de la începutul domniei sale, Alexandru cel Bun a instituit la Hotin o vamă de hotar între Moldova şi Polonia, aceasta figurând în documentul privind privilegiile comerciale acordate negustorilor din Lvov la 1408.

Cetatea a fost semnalată în numeroase cronici şi documente de epocă, fiind descrisă ca o frumoasă şi puternică aşezare, ridicată pe o stâncă de care se sparg valurile Nistrului coborând din Munţii Carpaţi.

**Poarta Otomană cedează Rusiei cetăţile de pe Nistru.** În urma războiului ruso-turc din 1806-1812, Poarta Otomană a cedat Imperiului Ţarist teritoriul Moldovei dintre Prut şi Nistru, denumit ulterior Basarabia. Odată cu extinderea ocupaţiei ruseşti la vest de Nistru, cetăţile Hotin, Soroca, Tighina (Bender) şi Cetatea Albă au intrat sub stăpânire rusească.

Cu un secol şi jumătate înainte, în 1656, când se semna primul tratat dintre Moldova şi Rusia, ţarul se angaja, potrivit articolului patru al acestui document, să acorde sprijin pentru ca „cetăţile acelea... să fie iarăşi în hotarul ţării noastre şi în stăpânirea noastră (a Moldovei - n.n.) precum au fost dintru început la domnii vechi, înainte de a le fi luat turcii"[92].

Mai târziu, ţarul Petru I recunoştea, prin Tratatul convenit cu domnitorul Dimitrie Cantemir în 1711, graniţa pe Nistru a „pământurilor principatului Moldovei, după vechea hotărnicire moldovenească"[93] (art. 11), împreună cu „cetăţile... şi oraşele şi oricare alte locuri întărite"[94] (art. 12), făgăduind solemn, în numele său şi al urmaşilor, să păzească „cu sfinţenie" şi să păstreze „pe vecie" aceste articole.

La scurt timp însă după pacea de la Bucureşti, Alexandru I, unul dintre urmaşi, uita cu desăvârşire de angajamentele predecesorilor săi faţă de moldoveni, neezitând să-şi exprime deschis satisfacţia pentru noile cuceriri: „Această pace... a adus Imperiului Rus câştiguri însemnate, încorporând în hotarul său un teritoriu roditor şi cu populaţie numeroasă... cuprinzând renumitele cetăţi Hotin, Bender, Chilia, Ismail, Akkerman şi

[91] 1527-1538, respectiv 1541-1546.

[92] Colectiv (coordonator Ioan Scurtu), *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, Editura Institutului Cultural Român, Bucureşti, 2003, p. 30-31.

[93] „Tratatul încheiat între Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, şi Petru I, ţarul Rusiei, la 13 aprilie 1711", în *Lumea* nr. 21, 20 mai 1976, p. 20-21.

[94] *Ibidem.*

multe alte oraşe negustoreşti. Asemenea câştiguri mari, dăruite Patriei de această pace îmbucurătoare, aduc inimii Noastre o nespusă plăcere"[95]. Cetăţile au fost preluate imediat sub controlul armatei ruse şi trecute sub autoritatea unui guvernator militar.

Prin Tratatul de la Paris din 1856, sudul Basarabiei, incluzând Cetatea Albă, a revenit până în 1878 în componenţa Moldovei şi, respectiv, a Principatelor Unite (Ţara Românească şi Moldova), fiind anexat din nou de Imperiul Ţarist, după Congresul de la Berlin.

Între anii 1918-1940 şi 1941-1944, cetăţile şi localităţile de pe Nistru s-au aflat sub administraţie românească.

Astăzi, cetăţile Soroca şi Tighina (Bender) se găsesc pe teritoriul Republicii Moldova (ultima sub administraţia separatiştilor transnistreni), iar Hotin şi Cetatea Albă (Belgorod -Dnestrovskii) pe teritoriul Ucrainei.

## Şaba - un avanpost european la graniţa de est

În sudul Basarabiei, într-un peisaj mirific şi fertil, situat între malul stâng al Nistrului şi ţărmul Mării Negre, în apropiere de Cetatea Albă, a existat mai bine de un secol o colonie europeană originală, ale cărei urme se pot vedea şi astăzi.

La scurt timp după anexarea, în 1812, a teritoriului dintre Nistru şi Prut (Basarabia) de către Rusia, ţarul Alexandru I a iniţiat o serie de măsuri prin care încuraja înfiinţarea de colonii de către populaţii din alte state ale Europei în regiunea proaspăt alipită Imperiului. În acest scop a fost înfiinţat şi un Comitet tutelar al coloniştilor din sudul Rusiei, condus de generalul I.N. Inzov. La scurt timp după numirea sa în postul de rezident imperial al Basarabiei (pe care l-a ocupat în perioada iulie 1820-iunie 1823), I.N. Inzov a obţinut aprobarea de mutare a sediului acestui Comitet de la Ekaterinoslav la Chişinău[96], unde a continuat să desfăşoare o intensă activitate dedicată colonizării Basarabiei şi regiunii din stânga Nistrului.

Prima colonie a fost înfiinţată în Basarabia de germani, în 1814.

Câţiva ani mai târziu, în 1822, cinci familii sosite din Elveţia pun bazele coloniei Şaba, pe malul Nistrului. În prealabil, timp de un an şi jumătate, Louis-Vincent Tardent, un personaj întreprinzător şi erudit din orăşelul Vevey, efectuase activitatea de prospectare a noului teritoriu. El se va întâlni cu generalul Inzov, dar şi cu Aleksandr Puşkin, cunoscutul poet exilat de ţar în Basarabia. Încurajat de condiţiile[97] comunicate de rezidentul imperial, dar şi de constatările de la faţa locului, L.V. Tardent dă semnalul de strămutare conaţionalilor săi, care pornesc ca spre un veritabil *tărâm al făgăduinţei* la 19 iulie 1822. Ajunşi la Akkerman la 29 octombrie 1822, elveţienii, originari din

[95] „Manifestul" ţarului Alexandru I, din 5 august 1812, vezi Dinu Poştarencu, *O istorie a Basarabiei în date şi documente (1812-1940)*, Editura Cartier, Chişinău, 1998, p. 62.

[96] Din 1821, I.N. Inzov a devenit şi preşedinte al Comisiei de confirmare a titlului de nobil, nou instituită. A se vedea Dinu Poştarencu, *op. cit.*, p. 10.

[97] Împroprietărire gratuită, scutire de impozite şi de serviciul militar, libertate de credinţă.

cantonul Vaud, de pe malurile lacului Leman (Geneva), aduc cu ei preocuparea pentru cultivarea viţei de vie, găsind aici pământuri nisipoase şi însorite extrem de favorabile îndeletnicirii lor străvechi. Primele impresii, pe care le comunică celor rămaşi acasă, sunt extrem de optimiste: „Ţara asta are cea mai frumoasă climă. Nu plouă niciodată două zile la rând. Cerul e aproape totdeauna senin, aşa că duzii, caişii şi, mai ales, viţa de vie se dezvoltă extraordinar. E o ţară bogată, e pâine multă..."[98] (L.V. Tardent). „Strugurii sunt de dimensiuni şi de calitate superbe..., vreo douăsprezece până la cincisprezece soiuri, şi albe şi roşii. Cei ce vor să vină n-au nevoie de prea mulţi bani"[99] (Jacob Samuel Chevalley). „Vinul e mai bun decât al nostru, bem zilnic... Animalele sunt din belşug... Peştele e de o abundenţă extraordinară"[100] (Jean- Louis Plantin).

Veniţi în serii succesive, numărul elveţienilor, vorbitori de limbă franceză şi, respectiv, germană, a sporit constant, ajungând în 1827 la 25 de familii, în 1830 la 37, iar în 1862 numărând 538 de persoane. Deşi în 1871 noua lege referitoare la colonii a suprimat o serie de privilegii acordate iniţial de ţarul Alexandru I, numărul populaţiei din Şaba a continuat să crească.

Potrivit *Dicţionarului geografic al Basarabiei*[101], Şaba, suburbie a oraşului Akkerman[102] de atunci, avea la începutul secolului XX un număr de 646 de case şi o populaţie de 5 500 de suflete. Locuitorii Şabei cultivau la vremea respectivă 3 770 400 butuci de vie, care produceau anual 400 029 000 litri de vin şi 50 000 puduri de fructe uscate. Localitatea mai dispunea de cinci mori de vânt, o fabrică de cărămidă, 30 de magazine (prăvălii), mai multe şcoli şi biserici. Acelaşi dicţionar geografic mai menţionează existenţa în vecinătate a două sate, Şaba (108 case, cu o populaţie de 670 suflete) şi Şabalot (104 case, cu 623 de suflete), ai căror locuitori, originari tot din Elveţia, se ocupau, de asemenea, de cultivarea viţei-de-vie şi a pomilor fructiferi.[103]

Locuitorii din Şaba au menţinut legăturile cu ţara lor natală, de unde au adus profesori şi preoţi. Potrivit documentelor vremii, în anii 1840 colonia Şaba era abonată la publicaţia *Gazette de Lausanne*. Una din străzi purta numele lui Frederic Cesar de la Harpe, fost preceptor al ţarului Alexandru I.

Imediat după Revoluţia din octombrie 1917, bolşevicii se pregătesc să atace Şaba, considerată simbol al colonialismului şi capitalismului, iar paşnicii descendenţi

---

[98] Olivier Grivat, *Les Vignerons Suisses du Tsars*, Editura Ketty et Alexandre, Chapelle sur Moudon, 1997; a se vedea şi amplul documentar „Epopeea elveţienilor basarabeni: Şaba - limanul făgăduinţei, pământul prăpădului", de Alexandru Mihalcea, în *România Liberă*/21 iunie 2003.

[99] *Ibidem*.

[100] *Ibidem*.

[101] Editat prima dată la Bucureşti, în 1904, de scriitorul şi statisticianul Zamfir Arbore.

[102] Cetatea Albă.

[103] Zamfir Arbore, *Dicţionarul geografic al Basarabiei*, Editura Museum, Chişinău, 2001, p. 198.

elveţieni sunt nevoiţi să recurgă la arme pentru a-şi apăra proprietăţile. Pericolul „terorii roşii" este înlăturat pentru două decenii de armata română, care preia controlul în regiune, bolşevicii fiind nevoiţi să se refugieze peste Nistru, la Odesa.

În perioada interbelică (1918-1940), perioadă în care Basarabia s-a aflat sub administraţie românească, coloniştii elveţieni din Şaba au continuat să desfăşoare o activitate laborioasă, remarcându-se printr-un spirit de disciplină şi organizare exemplar.

Ferdinand I a vizitat regiunea (localităţile Tighina, Cetatea Albă, Arciz, Bolgrad şi Reni) în luna mai a anului 1918, iar regele Carol al II-lea s-a aflat în Basarabia de Sud (Cetatea Albă, Bugaz, Şaba, Budachi) în iunie 1937. Copii din Şaba, adunaţi la biserică, l-au primit pe suveranul român cu cântece naţionale. Un scriitor român din epocă, Alexandru Robot, elogia în 1937 preocuparea locuitorilor din Şaba pentru „fabricarea şampaniei şi îngrijirea raţională a hectarelor de vie"[104]. El admira „vinul renumit, care umple poloboacele depuse în beciurile largi şi adânci"[105], respirând veşnicie, după modelul pivniţelor elveţiene.

La 28 iunie 1940, la doar două zile după ultimatumul dat de Stalin pentru evacuarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord, paraşutiştii Armatei Roşii au invadat regiunea, luându-i prin surprindere şi pe locuitorii din Şaba. Cu ultimul tren, supraaglomerat, au reuşit să plece spre Bucureşti doar 35 de adulţi şi şase copii dintre aceştia. După o lună, la intervenţia Ambasadei Elveţiei din România, au mai primit permisiunea de a părăsi zona 33 de persoane, deţinătoare de paşapoarte elveţiene, care au ajuns cu vaporul la Constanţa. Autorităţile bolşevice le-au acordat două ore să-şi facă bagajele, iar după ce le-au confiscat banii i-au îmbarcat pe vas, fără să le comunice destinaţia. Alţi 250 de locuitori din Şaba, vorbitori de limbă germană, au reuşit să se strecoare printre cei peste 80 000 de refugiaţi din coloniile germane din Basarabia, autorizaţi să plece în Reich după semnarea Pactului germano-sovietic, de la 23 august 1939. În faţa expansiunii agresive a comunismului bolşevic al lui Stalin, la 9 octombrie 1940, după 118 ani de la sosirea lor pe malul Nistrului, elveţienii sunt nevoiţi să părăsească Şaba în masă, făcând cale întoarsă către ţara strămoşilor lor: bătrânii, femeile şi copiii părăsesc zona cu trenul; bărbaţii pleacă şi ei, însoţind un convoi imens de 265 de căruţe cu coviltir, care trec Prutul la 17 octombrie, îndreptându-se spre destinaţia stabilită – regiunea sudetă, încorporată de Marele Reich.

În pofida terorii bolşevice, 38 de locuitori au refuzat să plece, devenind astfel martori şi actori ai tragediei care a urmat. În primele zile ale ocupaţiei sovietice, casele au fost incendiate, iar butoaiele cu vinuri ciuruite cu gloanţe; pământurile au fost naţionalizate şi integrate pe loc în colhozul nou înfiinţat – „Limanul Roşu" –

[104] Pentru detalii a se vedea Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, Editura Museum, Chişinău, 2000, vol. 3, p. 294-299.

[105] *Ibidem*.

ori în sovhoz; biserica protestantă a fost închisă pentru a deveni magazie de cereale, obiectele de cult şi registrele au fost confiscate, mobilierul a dispărut... David Besson, ultimul primar al comunei Şaba a fost arestat şi deportat în Siberia, unde a murit după câteva luni. Tatăl său, Gustave Besson, va fi ucis în bătaie după revenirea bolşevicilor, în 1944.[106] Alice Besson, fiica primarului David Besson, născută în 1929, a rămas sub ocupaţia sovietică. Dată afară din casa părintească, timp de 16 ani a fost chemată cu regularitate la NKVD pentru a da explicaţii cu privire la motivele rămânerii sale pe teritoriul devenit sovietic. Nu cumva ca să spioneze?...

După căderea Cortinei de fier, unii dintre foştii locuitori din Şaba ori urmaşi ai acestora au revenit în vizită pe locurile natale de la limanul Nistrului. În 1992, mai existau două familii de elveţieni. În locul grădinilor înfloritoare de odinioară, peisajul era dezolant: un sovhoz viticol, colhozul agricol „Lenin", un colhoz piscicol... Turnul bisericii protestante dărâmat, iar lăcaşul transformat în club. Pe locul micii biserici ortodoxe s-a construit un edificiu în cinstea comunismului. În mijlocul localităţii, o cazarmă adăpostea o unitate de tancuri. Peste mormântul întemeietorului, Louis Tardent, primul primar al coloniei elveţiene, bolşevicii au ridicat un monument pe care scrie cu litere chirilice: „Vecinaia slava gheroiam!"[107].

Undeva, lângă Cetatea Albă, aproape de vărsarea Nistrului în Marea Neagră, a rămas doar amintirea unei populaţii harnice şi civilizate, a cărei lipsă se resimte şi astăzi.

[106] Între anii 1941-1944, Şaba s-a aflat din nou sub administraţie românească, mulţi dintre locuitorii comunei revenind la proprietăţile lor.

[107] "Glorie veşnică eroilor!" (lb. rusă).

CAPITOLUL IV

# RASSM sau Transnistria sub administrație bolșevică (1924-1940)

## Preliminarii

Analiza rolului atribuit RASSM în politica URSS față de România, în perioada interbelică, trebuie să pornească de la situația apărută în relațiile ruso-române în cursul primului război mondial, după izbucnirea Revoluției bolșevice din octombrie 1917, și diversele încercări premergătoare realizării acestei creații artificiale în octombrie 1924. În continuare, vom încerca să enumerăm succint aceste premise.

**Isteria revoluției bolșevice**, care i-a cuprins și pe militarii ruși aflați pe teritoriul românesc în primăvara anului 1917, a transformat aproape instantaneu armata rusă din aliat într-un veritabil inamic, mai perfid chiar decât trupele germane și austro-ungare, deoarece amenința direct ordinea constituțională din România.

Semnalul a fost dat la 18 aprilie/ 1 mai 1917, când circa 15 000 de soldați ruși cu drapele roșii au manifestat pe străzile Iașilor, sub presiunea străzii fiind eliberați din închisoarea orașului mai mulți adepți ai bolșevismului rus, printre care și Cristian Rakovski[108], cel ce avea să joace un rol nefast în raporturile României cu Rusia Sovietică. Refugiați la Odesa, o serie de socialiști români, în frunte cu C. Rakovski și Mihail Gh. Bujor, au înființat Comitetul de Acțiune Social Democrat, care își propunea programatic refacerea mișcării muncitorești și schimbarea regimului politic din țară. Imediat după victoria revoluției bolșevice și o serie de contacte cu Lenin și Troțki, Comitetul de la Odesa preconiza declanșarea unor evenimente după modelul celor din Rusia, inclusiv punerea în aplicare a unui plan de arestare a regelui Ferdinand și de instaurare a unei puteri sovietice la Iași.

**Primele note ultimative sovietice.** Măsurile luate de autoritățile statului român împotriva militarilor ruși, teoretic aliați dar, în fapt, deveniți extrem de turbulenți și periculoși pentru fragila stabilitate politică din România, aflată în cea mai mare parte sub ocupație, a determinat primele reacții dure din partea noii puteri sovietice.

---

[108] 1877-1941, cetățean român de origine bulgară, medic, unul din liderii Partidului Social Democrat din România (PSDR), refugiat în Rusia din 1917, unul din cei cinci membri (alături de Lenin și Troțki) ai primului Birou al Comitetului Executiv al Internaționalei a III-a (Comuniste), fost președinte al Consiliului Comisarilor Poporului din Ucraina, ambasador sovietic la Londra și Paris, arestat și apoi împușcat, în 1941, din ordinul lui Stalin.

La 31 decembrie 1917/13 ianuarie 1918, Sovietul Comisarilor Poporului transmite o primă Notă ultimativă guvernului României, prin care îi cerea ca, în decurs de 24 de ore, să înceteze orice acţiuni împotriva militarilor ruşi (angrenaţi în manifestări bolşevice antistatale, n.n.), ameninţând că, în caz contrar, vor fi luate „cele mai severe măsuri militare"[109].

În seara aceleiaşi zile, din ordinul lui Lenin şi fără a mai aştepta expirarea „ultimatumului", ministrul României la Petrograd, Constantin Diamandy, împreună cu tot personalul diplomatic şi consular, precum şi membrii Misiunii militare române au fost arestaţi şi duşi la închisoarea Petropavlovsk din capitala imperială rusă. Reprezentanţii oficiali români au fost eliberaţi după două zile, în urma protestului energic întreprins de şefii a douăzeci de misiuni diplomatice străine din Petrograd, care acuzau autorităţile bolşevice de încălcarea flagrantă a imunităţii diplomatice. Răspunzând acestor învinuiri, Lenin declara că arestarea ambasadorului român s-a produs în virtutea unor circumstanţe excepţionale, care nu sunt prevăzute în niciun fel de tratate diplomatice şi de niciun fel de cutume diplomatice.[110]

La 8/21 ianuarie 1918, primele trupe române, conduse de generalul Ernest Broşteanu, treceau Prutul pentru restabilirea ordinii în Basarabia, intrând în Chişinău cinci zile mai târziu, fapt ce a determinat retragerea trupelor bolşevice pe linia Nistrului. La 13/26 ianuarie 1918, Consiliul Comisarilor Poporului a rupt unilateral relaţiile diplomatice cu România şi a decis confiscarea tezaurului depozitat la Moscova din cauza războiului.[111]

Duritatea declaraţiilor şi a măsurilor antiromâneşti ale noii puteri bolşevice din Rusia i-a surprins şi pe oficialii britanici. Un document din epocă, întocmit la Londra, consemna tonul războinic al lui Troţki la adresa guvernanţilor români: „în nesinceritatea şi criminalitatea lor formează o clică ce nu poate fi regăsită nicăieri pe faţa pământului... Distrugerea acestei găşti este o chestiune de onoare"[112]. Potrivit aceluiaşi document, Troţki îşi punea speranţe că intervenţia Armatei Roşii în România „va fi urmată de o răspândire a bolşevismului în rândul armatei române, aşa cum s-a întâmplat recent în cazul Ucrainei. Desigur, aceasta este o ipoteză... puţin probabilă. În primul rând, nivelul disciplinei şi moralul armatei române este

[109] Ludmila Rotari, *Mişcarea subversivă din Basarabia în anii 1918-1924*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, p. 49.

[110] *Ibidem*, p. 50.

[111] Potrivit declaraţiei guvernului Rusiei bolşevice, „rezervele de aur ale României în păstrare la Moscova se declară intangibile pentru oligarhia română. Regimul sovietic îşi ia răspunderea integrităţii acestor rezerve şi le va remite în mâinile poporului român". (Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997, p. 289).

[112] „Colecţia Eden" (Anthony Eden Papers)/7 februarie 1918, vezi traducerea textului în *Ziua*, 28/29 martie 2009, p. 13.

mai puternic decât oricând... În al doilea rând,... ţăranii români sunt mult mai interesaţi de garantarea proprietăţii asupra terenului deţinut decât de implementarea unui sistem de stat comunist"[113].

În perioada imediat următoare, autorităţile bolşevice au trecut la represalii pe scară largă împotriva cetăţenilor români refugiaţi în Rusia, mulţi din cauza războiului. Deosebit de tensionată era situaţia la Odesa, unde Cristian Rakovski, cu acordul lui Lenin şi Troţki, înfiinţase un „Colegiu Suprem pentru reglarea chestiunii Basarabiei şi conflictului cu România". În noaptea de 27/28 ianuarie 1918, în Odesa au început arestările în masă ale românilor şi transportarea lor pe vase de război, sub pretextul întreprinderii unor măsuri de siguranţă datorită stării de beligeranţă intervenite în raporturile ruso-române. La 28 februarie/13 martie 1918, C. Rakovski îi informa printr-o telegramă pe Lenin şi Troţki că scopul misiunii sale la Odesa era „de a alunga forţele române contrarevoluţionare din Basarabia şi de a provoca o mişcare revoluţionară în România"[114].

Potrivit opiniei mai multor cercetători din Republica Moldova, în anii respectivi Lenin nu făcea deosebire între români şi moldoveni, ideea care prevala la Moscova, împărtăşită şi de C. Rakovski, fiind aceea că România trebuie bolşevizată în întregime. Drept urmare, diversele structuri improvizate în stânga Nistrului ori în Basarabia erau concepute doar ca puncte de sprijin şi etape într-o mişcare mai largă, ce viza declanşarea revoluţiei proletare şi instaurarea puterii sovietelor la scară regională. Intrarea trupelor germane în Odesa (27 februarie/12 martie 1918) a pus capăt, pentru moment, activităţii organizaţiilor bolşevice din acest oraş.

**Rusia nu s-a împăcat niciodată cu pierderea Basarabiei.** După proclamarea unirii Basarabiei cu România (27 martie/9 aprilie 1918), leitmotivul activităţilor bolşevice din stânga Nistrului va fi invariabil „eliberarea" acestui teritoriu şi reanexarea lui la Rusia.

Centrul acestor activităţi a fost stabilit la Odesa, dar puncte de sprijin au fost înfiinţate practic în toate localităţile mai importante situate în stânga Nistrului, în apropierea frontierei cu România. Astfel, în anii 1918-1919, la Odesa au fost constituite „Societatea pentru Salvarea Basarabiei", „Comitetul Salvarea Basarabiei" şi „Comitetul Democratic al Salvării Basarabiei", la Tiraspol au fost organizate detaşamente paramilitare, la Moghilev-Podolsk s-a creat „Comitetul Salvarea Basarabiei" şi chiar la Kiev a fost înfiinţată „Rada ucrainenilor basarabeni"[115].

Comitetele de la Odesa au avut un rol deosebit de activ în elaborarea unor *memorii* destinate aliaţilor şi Conferinţei de pace de la Paris, prin care se încerca influenţarea luării unor decizii care să conducă la realipirea Basarabiei la Rusia.

---

[113] *Ibidem.*

[114] L. Rotari, *op. cit.*, p. 53.

[115] Pentru detalii a se vedea L. Rotari, *op. cit., passim.*

Într-o telegramă din 14 iunie 1921, adresată lui V.I. Iakovlev, şeful delegaţiei sovietice la Conferinţa româno-ruso-ucraineană, G.V. Cicerin sublinia: „Trebuie avut în vedere că noi n-am recunoscut anexarea Basarabiei de către România şi atunci când vorbim despre Basarabia noi o considerăm o regiune ocupată"[116]. Această teză va fi reluată sistematic de propaganda sovietică în perioada interbelică, fiind reafirmată inclusiv în Nota ultimativă transmisă de Molotov la 26 iunie 1940: „Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forţa a Basarabiei, ceea ce Guvernul sovietic a declarat nu o singură dată şi deschis în faţa întregii lumi".

**Organizarea de atacuri armate împotriva administraţiei româneşti.** Pentru ca propaganda privind situaţia „de nesuportat" a „ocupaţiei" româneşti în Basarabia să fie mai convingătoare în faţa opiniei publice internaţionale, s-a trecut la organizarea de incursiuni şi acţiuni violente în localităţi din dreapta Nistrului, cele mai cunoscute fiind comise la Hotin (ianuarie 1919), Bender/Tighina (mai 1919) şi Tatar-Bunar (septembrie 1924). Astfel de atacuri armate, soldate cu numeroase victime mai ales în rândul militarilor şi al responsabililor administraţiei româneşti din localităţile şi zonele respective, au fost calificate decenii la rând de istoriografia sovietică drept „răscoale" sau „evenimente importante ale mişcării de eliberare" din Basarabia.

Cercetările şi dezvăluirile recente demonstrează că, de fapt, era vorba de acţiuni subversive extrem de bine puse la punct cu sprijinul direct al serviciilor secrete şi al reţelelor ilegale bolşevice şi cominterniste[117], răspândite pe tot teritoriul din stânga Nistrului, devenit o veritabilă bază de încercare împotriva României reîntregite.

Este perioada în care Cristian Rakovski are din nou mai multe iniţiative ce vizau bolşevizarea nu doar a Basarabiei şi Bucovinei, ci şi a României, a Ungariei şi a întregii zone balcanice[118]. În context, sunt de menţionat o serie de *birouri* create la Kiev, pe lângă CC al PC (b) din Ucraina, având ca sarcini dirijarea acţiunilor în spatele frontului şi coordonarea activităţii agenţilor sovietici peste hotare, unul dintre ele ocupându-se în mod expres de organizaţiile ilegale şi agenţii trimişi în Basarabia şi Bucovina. Un *Birou basarabean* activa şi pe lângă CC al PC (b) din Rusia, care era coordonat – după cum rezultă din unele documente – de I.V. Stalin[119].

*Birourile basarabene* de pe lângă conducerile partidelor bolşevice din Rusia şi Ucraina aprobau periodic fondurile de cheltuieli destinate organizării basarabenilor

[116] *Ibidem*, p. 219.

[117] Internaţionala Comunistă (Comintern) a fost creată la congresul de la Moscova, din 2-6 martie 1919.

[118] C. Rakovski milita pentru crearea Republicii Sovietice Federative Balcanice, incluzând România, Bulgaria, Grecia şi Iugoslavia. O schimbare de optică în strategia Cominternului a intervenit după eşecul încercării de declanşare a unei insurecţii bolşevice în Bulgaria (1923) şi al altor tentative similare iniţiate în diverse state europene.

[119] L. Rotari, *op. cit.*, p. 118-120.

aflaţi în număr mare în stânga Nistrului. Potrivit memoriilor lui Vladimir Antonov-Ovseenko, conducătorul armatei bolşevice din Ucraina, în luna martie 1919, întregul mal stâng al Nistrului „era semănat cu basarabeni... peste 40 000 de răsculaţi s-au înscris în diferite detaşamente. În Moghilev-Podolsk se formase un fel de Stat Major al Brigăzii I Basarabene, la dispoziţia căruia se aflau 16 organizatori trimişi de la Moscova de Biroul Basarabean. Un alt punct de organizare a fost propus la Golta (Balta) unde opera detaşamentul lui Tkacenko[120]"[121].

Ordinul nr. 11160, emis la 13 aprilie 1919 de Comitetul Militar revoluţionar, se adresa tuturor originarilor din Basarabia, care cunoşteau „limba moldovenească", cerându-le să se înscrie în unităţile destinate „eliberării" acestui teritoriu. La 1 mai 1919, guvernele RSFS Ruse şi RSS Ucrainene au înaintat o Notă guvernului României, solicitând „evacuarea imediată a Basarabiei de către trupele române"[122]. O zi mai târziu, guvernul Ucrainei cerea României evacuarea Bucovinei.

Nerăbdarea şi nervozitatea bolşevicilor ruşi şi ucraineni părea să nu mai aibă limite. Se discuta intens despre declanşarea unor operaţiuni în Basarabia şi Bucovina, urmate de acţiuni ale Armatei Roşii în dreapta Nistrului. Potrivit lui Cristian Rakovski, ofensiva împotriva românilor era pregătită „folosind, în primul rând, elementele internaţionale şi basarabene în aşa fel încât să nu fie în defavoarea indicaţiilor lui V. I. Lenin. Eu personal socot că operaţiile noastre în Basarabia şi Bucovina le vom face sub firmă locală, fără să ne afişăm"[123]. Iată o expresie într-adevăr memorabilă: „operaţiile noastre... le vom face sub firmă locală, fără să ne afişăm". O formulă condensată, care sintetizează mentalitatea intervenţionismului bolşevic încă de la primele sale manifestări şi care va sta la baza unui mecanism perfecţionat de statul sovietic în deceniile următoare.

**Primul „guvern provizoriu basarabean" în stânga Nistrului.** Potrivit documentelor de arhivă, către sfârşitul lunii aprilie şi începutul lunii mai 1919, Cristian Rakovski a susţinut ideea creării unei „Republici Sovietice Basarabene" pe malul stâng al Nistrului, un prim pas fiind reprezentat de formarea, la 5 mai 1919, la Odesa, a unui „guvern provizoriu basarabean al muncitorilor şi ţăranilor"[124], în frunte cu Ivan Krivorukov[125]. Deşi intitulat „guvern provizoriu basarabean", apartenenţa

[120] Alexei Tkacenko, ucrainean, participant la atacul armat de la Hotin din ianuarie 1919, refugiat peste Nistru şi înrolat în Armata Roşie.

[121] *Ibidem.*

[122] *Ibidem*, p. 121.

[123] *Ibidem*, p. 123.

[124] Mihail Bruhis, *Rusia, România şi Basarabia.1812-1918-1924-1940*, Editura Universitas, Chişinău, 1992, p. 211.

[125] Agent secret bolşevic, care declara că „guvernul său priveşte Basarabia ca o parte a Republicii Federative Ruse şi se consideră comitet executiv gubernial" (*ibidem*).

naţională a majorităţii membrilor săi demonstrează că „nu există absolut nicio bază ca el să fie considerat un guvern moldovenesc"[126].

Una din acţiunile sângeroase organizate de noile structuri bolşevice improvizate în stânga Nistrului „sub firmă locală", adică basarabeană, cum pretindea C. Rakovski, a fost incursiunea efectuată la Bender/Tighina, la 27 mai 1919, de un detaşament al Armatei Roşii care a ocupat oraşul timp de aproape două ore. Eşecul acestei operaţiuni i-a determinat pe liderii bolşevici să trateze cu spirit critic organizarea pe viitor a unor astfel de atacuri armate peste Nistru, având în vedere impactul şi consecinţele lor. Într-un raport înaintat de *guvernul provizoriu* de la Odesa conducerii PC (b) din Ucraina, la 18 iunie 1919, se menţiona că „după atacul unităţilor noastre asupra Tighinei, în toată România s-au luat măsuri mai aspre"[127].

O lună mai târziu, la conferinţa organizaţiei regionale de partid din Basarabia, aflată tot la Odesa, se preciza că „după ofensiva asupra Tighinei a fost lichidată definitiv şi organizaţia ilegală comunistă din acel oraş"[128], fapt ce a determinat infiltrarea unor noi agenţi bolşevici în Basarabia şi formarea, în septembrie 1919, a unui „comitet provizoriu" care să restabilească mişcarea comunistă subversivă din regiune. Şi aceste tentative au fost curmate, însă, în scurt timp, de autorităţile de siguranţă române[129].

În iulie acelaşi an, cu ocazia celei de-a doua conferinţe a agenţilor din Basarabia, desfăşurată la Odesa sub patronajul CC al PC(b) din Ucraina, s-a hotărât modificarea componenţei *guvernului provizoriu* şi stabilirea sediului său, de asemenea în mod *provizoriu*, la Tiraspol. Cu sprijin financiar de la Moscova şi Kiev, s-a trecut şi la editarea unor ziare de limbă rusă care să susţină obiectivele propuse, cum ar fi *Bessarabskaia Pravda* şi *Krasnaia Bessarabia*.

Deşi nu s-au întreprins demersuri pentru a asigura o consacrare juridică acestor improvizaţii, istoriografia sovietică de mai târziu a încercat să interpreteze existenţa unei asemenea republici fantome drept „prima formaţiune statală sovietică constituită pe teritoriul RSS Moldoveneşti, precum şi al judeţelor Cetatea Albă, Izmail, Hotin, creată pe baza principiului naţional teritorial"[130]. Istoricii sovietici susţineau că „RSS Basarabeană avea trăsături comune cu RS Bielorusă, cu Comuna de muncă Estonă, cu RSS Lituaniană şi RSS Letonă în perioada iniţială a existenţei lor"[131], scopul fiind crearea unei *statalităţi* ce avea să fie confirmată prin înfiinţarea pe malul stâng al Nistrului, în 1924, a RASS Moldoveneşti.

---

[126] *Ibidem*, p. 212.
[127] L. Rotari, *op. cit.*, p. 127.
[128] *Ibidem.*
[129] *Ibidem*, p. 132.
[130] *Ibidem.*
[131] *Ibidem*, p. 124.

Pe la jumătatea anilor '70, un cunoscut istoric sovietic, Artiom Lazarev, insista că „actul formării Republicii Sovietice Socialiste Basarabia (adică Moldova) imediat după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie reflectă... naşterea statului sovietic al poporului moldovenesc", iar „guvernul RSS Basarabia a încetat să funcţioneze doar temporar din cauza condiţiilor nefavorabile create în 1919". În opinia sa, „problema restaurării acestei republici a fost permanent la ordinea zilei până în primăvara anului 1924", fiind „definitiv reinstaurată în 1940 sub denumirea de RSS Moldovenească"[132].

Deocamdată, să notăm că aşa-numita RSS Basarabeană a încetat să mai existe în august-septembrie 1919, când Armata Roşie a fost nevoită să se retragă din stânga Nistrului. În urma ripostei armatei române, care a supus malul stâng al Nistrului unui tir de artilerie, *guvernul provizoriu* s-a retras într-un tren blindat care a circulat o perioadă între Tiraspol, Razdelinaia şi Birzula, refugiindu-se apoi la Kiev şi încetându-şi practic existenţa.[133]

**Cominternul dă semnalul „revoluţiei mondiale".** În deschiderea congresului de constituire a Internaţionalei Comuniste, de la începutul lunii martie 1919, Lenin declarase solemn că „mersul evenimentelor după războiul imperialist favorizează inevitabil mişcarea revoluţionară a proletariatului... revoluţia internaţională începe şi se intensifică în toate ţările... victoria va fi a noastră, victoria revoluţiei comuniste mondiale este asigurată"[134].

Manifestul programatic, scris de Lenin şi adoptat de congres, anunţa începutul unei „ere noi", a „prăbuşirii capitalismului", care „obligă proletariatul să folosească mijloacele de luptă care îi vor concentra întreaga energie, şi anume acţiunea de masă cu consecinţa sa logică, conflictul direct şi lupta deschisă cu aparatul de stat. Toate celelalte metode, ca de pildă folosirea revoluţionară a parlamentarismului burghez, vor avea numai o însemnătate secundară". Aşadar, noul centru coordonator al mişcării comuniste internaţionale dădea semnalul unui război total „împotriva barbariei imperialiste, împotriva monarhiei, împotriva claselor privilegiate, împotriva statului burghez şi proprietăţii burgheze..."[135].

La două săptămâni după constituirea Cominternului, ia fiinţă Republica Sovietică Ungară, iar Armata Roşie câştigă teren în luptele cu „contrarevoluţionarii" din Rusia. La scurt timp după încheierea Tratatului de la Versailles, din iunie 1919, Lenin îl condamnă cu virulenţă, considerându-l „mai brutal şi mai reacţionar decât tratatul de la Brest-Litovsk, impus de iuncherii prusaci"[136].

---

[132] Vezi pe larg comentariile lui M. Bruhis, *op. cit.*, p. 209-212.

[133] L. Rotari, *op. cit.*, p. 124-125.

[134] William Z. Foster, *Istoria celor trei internaţionale*, Editura Politică, Bucureşti, 1959, p. 341-342.

[135] *Ibidem*, p. 343.

[136] *Ibidem*, p. 337.

Între 17 iulie şi 7 august 1920, la Moscova are loc congresul al II-lea al Cominternului, în cadrul căruia Lenin prezintă faimoasa rezoluţie în problema naţională şi colonială, atacând fără menajamente imperialismul englez şi american: „Dacă nu ar fi existat vastele sale posesiuni coloniale... structura capitalistă a Angliei s-ar fi prăbuşit de multă vreme sub propria sa greutate... Supraprofitul obţinut în colonii este temelia capitalismului modern... Sfărâmarea imperiului colonial împreună cu revoluţia proletară în metropolă va răsturna orânduirea capitalistă în Europa"[137].

Lenin, care numise Rusia ţaristă o „temniţă a popoarelor" şi susţinuse într-o primă fază dreptul acestora la autodeterminare, mergând până la despărţire, va continua să considere legitime aceste drepturi numai pentru „popoarele oprimate" (din ţările burgheze europene şi din colonii, n.n.). Teza nu mai era valabilă pentru Rusia Sovietică (din 1922, URSS), în care tuturor popoarelor li s-a acordat „egalitate deplină din toate punctele de vedere", acestea trăind „numai în unire şi armonie"[138].

Aşa cum am menţionat, manifestările agresive şi expansioniste ale bolşevismului rus erau privite cu preocupare în Anglia, dar şi peste ocean, unde preşedintele Thomas W. Wilson era informat: „bolşevismul câştigă pretutindeni teren. Ungaria a sucombat. Stăm pe un butoi cu pulbere şi e suficientă o scânteie pentru a sări în aer"[139].

Datorită situaţiei sale geopolitice, România s-a aflat de la început în primplanul confruntării cu noul imperialism bolşevic, devenit deodată o ameninţare reală, de o gravitate nemaicunosută până atunci în istorie.

Imediat după crearea Internaţionalei Comuniste, în Ucraina au fost înfiinţate două *birouri speciale* menite să sprijine planurile referitoare la România şi ţările din Balcani: *Zacordatul* (Centrul de coordonare a acţiunilor de peste hotare), stabilit la Harkov, pe lângă care a fost acreditat Cristian Rakovski ca delegat al Cominternului, şi *Jugrevkom* (Comitetul revoluţionar din sudul Rusiei), cu sediul la Odesa.

În cadrul acestor *centre* au fost create secţii care coordonau acţiunile în fiecare din ţările vizate. Un punct de legătură funcţiona la Tiraspol, fiind condus de Grigori Starîi, agent al Cominternului, unul dintre viitori lideri politici ai RASSM, după 1924.[140]

Într-o scrisoare adresată lui Lenin la 13 ianuarie 1921, C. Rakovski menţiona: „După unele eforturi colosale, precum şi unele eşecuri, am reuşit să organizăm activitatea ilegală în România, în special în Basarabia. Drept rezultat au fost aruncate în aer două poduri şi am reuşit să organizăm o diversiune în Senat"[141].

Grupurile ilegale cominterniste, subordonate celor două birouri speciale (centre) din Ucraina şi centralei de la Moscova, îşi desfăşurau activităţile după principiile

[137] *Ibidem*, p. 356-357.
[138] *Ibidem*, p. 363.
[139] *Ibidem*, p. 346.
[140] L. Rotari, *op. cit.*, p. 142.
[141] *Ibidem*, p. 238.

muncii clandestine, îmbinând propaganda politică cu terorismul, diversiunea şi spionajul. În declaraţiile lui Marcel Pauker, în cadrul anchetei la care a fost supus la Comintern, în 1937, găsim şi următoarea mărturie privind activităţile *revoluţionare* bolşevice din toamna anului 1921: „La arestările de atunci a ieşit la iveală, mai întâi, că toate aşa-numitele grupuri ilegale *de partid* fuseseră pregătite pentru terorism şi, în al doilea rând, că se aflau în legătură cu organizaţiile ilegale basarabene, în care activitatea de partid, cea diversionistă şi cea de spionaj în favoarea Ucrainei Sovietice se desfăşurau laolaltă. Omul de legătură cu aceste organizaţii şi cu cele din Moldova şi Bucovina era un tovarăş Bonaparte (Sania)[142]. Din Basarabia, legăturile mergeau mai departe, către *Zakordonul* Ucrainei Sovietice"[143]. Aşadar, Marcel Pauker nu avea niciun dubiu că era vorba de „aşa-numite grupuri ilegale *de partid*", pe care nu ezită să le califice drept „organizaţii teroriste".

**Nici pace, nici război.** La scurt timp după înfiinţare, Cominternul va avea sistematic pe agenda sa „problemele româneşti", de la modul de organizare a grupurilor şi agenţilor ilegali infiltraţi cu sarcini de propagandă, diversiune şi spionaj pe teritoriul românesc până la aprecierea periodică a situaţiei generale din România şi a stadiului de „pregătire" în care se află pentru declanşarea revoluţiei bolşevice şi instaurarea puterii sovietelor. Teritoriul din stânga Nistrului, alături de Basarabia şi Bucovina vor rămâne zonele de predilecţie pentru activitatea reţelelor subversive.

În mai 1921 a fost creat Partidul Comunist din România, iar în august 1922 organizaţia regională a bolşevicilor basarabeni, aflată până atunci în subordinea organelor de partid din Ucraina, a fost trecută sub coordonarea CC al PCdR.

Concomitent cu organizarea pe scară largă a reţelelor de acţiuni subversive, sovieticii desfăşurau o amplă şi intensă campanie de propagandă pe plan internaţional împotriva unirii Basarabiei cu România, recurgând adesea şi la ameninţări mai mult sau mai puţin voalate la adresa statelor care recunoscuseră actul de la 1918. O declaraţie a lui Maksim Litvinov, din 7 aprilie 1924, este relevantă: „Orice sprijin direct sau indirect dat României în chestiunea Basarabiei, va fi considerat de guvernul sovietic un act ostil... până la realizarea plebiscitului, acesta va considera Basarabia ca parte integrantă a teritoriului ucrainean... iar statele Micii Înţelegeri ar trebui să înţeleagă că participarea la vreo alianţă cu România va avea totdeauna ca scop asigurarea anexiunii Basarabiei, şi deci va fi incompatibilă cu stabilirea şi menţinerea relaţiilor amicale cu Republica sovietică".[144]

---

[142] Iţic Bonaparte, Sania, Alexandr Dobroceaev - nume conspirative ale lui Wolf Beer, militant cominternist din Basarabia.

[143] G. Brătescu, *O anchetă stalinistă (1937-1938). Lichidarea lui Marcel Pauker*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995, p. 136-137.

[144] L. Rotari, *op. cit.*, p. 225.

Pe de altă parte, URSS[145] se străduia să-şi ascundă intenţiile militariste revanşarde, susţinând frecvent că ar dori *să rezolve* chestiunea Basarabiei prin negocieri cu România. În încercarea de a se depăşi tensiunile din relaţiile bilaterale, delegaţii române şi sovietice s-au întâlnit în mai multe rânduri: la Varşovia, în toamna anului 1921; la Genova, în aprilie/mai 1922, când a fost prezent şi Ion I.C. Brătianu, care a ridicat problema restituirii Tezaurului românesc de către succesorii fostului stat aliat rus; la Tiraspol, în 1923, când s-au discutat incidentele frecvente de la frontiera de pe Nistru. Cu acest prilej a fost semnat un „Regulament privitor la măsurile şi procedeul întrebuinţat pentru prevenirea şi aplanarea conflictelor de pe Nistru", primul document oficial semnat de reprezentanţii celor două state, român şi sovietic, după ruperea relaţiilor diplomatice, în 1918.[146]

Rezultatele acestor negocieri au fost de fiecare dată inconsistente, datorită poziţiilor diametral opuse pe care s-au situat cele două părţi. Moscova pretindea că în Basarabia este necesară organizarea unui plebiscit, deoarece unirea din 1918 s-ar fi realizat sub presiunea armatei române şi fără respectarea dreptului la autodeterminare al populaţiei din această provincie. Acest punct de vedere a fost susţinut de reprezentanţii Moscovei şi la Conferinţa româno-sovietică de la Viena, desfăşurată în perioada 27 martie-2 aprilie 1924, dedicată oficial normalizării raporturilor dintre România şi URSS. Delegaţia română, în baza mandatului dat de primul ministru Ion I.C. Brătianu, a evitat să abordeze orice aspect privind o aşa-zisă dispută teritorială cu URSS, pornind de la teza că unirea hotărâtă cu şase ani în urmă de Sfatul Ţării de la Chişinău a avut un caracter plebiscitar, iar România nu are ce negocia cu Sovietele în privinţa Basarabiei.

Peste câţiva ani, în 1932, în plină criză generată de masacrele comise de sovietici pe frontiera de pe Nistru împotriva românilor/moldovenilor care se refugiau în masă în România, profesorul Nicolae Iorga, în calitate de preşedinte al Consiliului de Miniştri, va face o declaraţie în care, printre altele, menţiona: „N-a fost vina noastră dacă toate (iniţiativele de a stabili legături cu sovietele, n.n.) au fost respinse şi necontenit ni s-a pus înainte Basarabia. Nu noi am fost cei care am pomenit de drepturile noastre, de tot ceea ce ni s-a luat, ce se deţine încă acolo la Moscova; şi ştiţi de partea cealaltă unde era datoria să ni se dea, iar nu să ni se ceară, ni s-a vorbit de această bucată de pământ românesc pe care n-am cedat-o noi, n-am smuls-o noi pe cale militară, ci a venit de la sine la noi, în momentul când a murit de moarte firească o împărăţie internaţională. Şi este natural ca toate elementele (locuitorii, n.n.) care se găsesc într-un stat internaţional să se ducă în partea unde sunt toate legăturile şi de care au fost dezlipite printr-unul din acele barbare acte ale diplomaţiei de odinioară pe care dorim să nu le mai vedem niciodată întorcându-se"[147].

[145] Proclamată în 1922.

[146] A se vedea L. Rotari, *op. cit.*, p. 220-221.

[147] Vezi textul integral al declaraţiei în Anexa 2, prezentul volum.

La începutul anului 1940, când rușii pregăteau al treilea rapt al Basarabiei, după cele din 1812 și 1878, Nicolae Titulescu evoca într-un amplu Memoriu trimis regelui Carol al II-lea problema Basarabiei, apreciind punctul de vedere susținut de Ion I.C. Brătianu și delegația română la Conferința de la Viena, din 1924: „nu trebuie să cerem niciodată Basarabia de la ruși. Aceasta ar însemna că rușii au obținut-o în mod legal... Turcia a cedat Basarabia Rusiei (în 1812, n.n.). Prin această concesie, Turcia a violat, pur și simplu, contractul său de vasalitate (existent în raporturile cu Moldova, n.n.); și Rusia a devenit complicele violării unui contract de drept internațional. Or, complicitatea la violarea unui contract de drept internațional nu poate crea dreptul... Este important de relevat că Basarabia, cedată de Turcia în 1812 Rusiei, a început să fie restituită parțial în 1856 de către concertul european (Conferința de la Paris, n.n.) Principatelor Unite și nu Turciei... Odată ce Basarabia a revenit în posesia noastră... a cere recunoașterea rusă a acestei anexiuni înseamnă a renunța la 2000 de ani de posesiune, înseamnă ratificarea noastră a violării contractului internațional, comise de Turcia în 1812, înseamnă recunoașterea noastră a complicității ruso-turce ca sursă de drept"[148].

Participarea URSS la Conferința de la Viena a avut la bază mai degrabă scopuri propagandistice decât un interes real de a ajunge la o stare de pace cu România. Documentele de arhivă dovedesc duplicitatea poziției URSS, în condițiile în care demersurile pentru înființarea unei enclave statale moldovenești în stânga Nistrului fuseseră demarate înainte de participarea reprezentanților săi la Viena. Într-o scrisoare adresată lui V.M. Molotov, la 3 martie 1924, ministrul afacerilor străine sovietic G.V. Cicerin se pronunța împotriva creării noii republici înaintea Conferinței de la Viena: „crearea RSS Moldovenești este prematură în momentul de față, deoarece va declanșa tendințele expansioniste ale șovinismului românesc. Descoperirea unui număr enorm de moldoveni, adică români pe acest teritoriu va întări poziția românilor în cadrul dezbaterilor referitoare la problema basarabeană"[149].

Eșecul Conferinței de la Viena și, implicit, al tentativelor Moscovei de a organiza un referendum în Basarabia, a impulsionat activitățile ilegale sovietice pentru declanșarea unei mișcări revoluționare în dreapta Nistrului, care să se extindă apoi în restul României. Actul declanșator urma să îl constituie rebeliunea armată de la Tatar-Bunar, din 12-17 septembrie 1924, desfășurată după un plan de operații aprobat în prealabil de Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste, fidelă crezului bolșevic potrivit căruia „din scânteie va izbucni flacăra". Atacurile armate ale unor grupuri bolșevice extrem de violente au surprins în prima fază organele de ordine române, care au fost nevoite să apeleze și la militarii flotei de pe Dunăre pentru a pune capăt rebeliunii.

[148] Nicolae Titulescu, *Documente confidențiale*, Editura Academiei Române, București, 1992, p. 81-84.

[149] L. Rotari, *op. cit.*, p. 267.

Odată spulberat visul unei mari mişcări revoluţionare care să extindă puterea Sovietelor în Basarabia şi să schimbe ordinea constituţională în România, intrarea în scenă a unei republici moldoveneşti în stânga Nistrului avea undă verde.

### RASSM se naşte greu

Motivele înfiinţării acestei creaţii artificiale au fost precizate în Memoriul, strict confidenţial, adresat la 4 februarie 1924 Comitetului Central al PC(b) din Rusia şi, în copie, CC al PC(b) din Ucraina, întocmit de un *grup de iniţiativă* al cărui secretar era Ion Dic-Dicescu.

Legat de oportunitatea creării unei „unităţi autonome social-politice moldoveneşti în frontierele RSSU sau în cadrul URSS", care „ar putea fi Republica Sovietică Socialistă Moldovenească", precum şi la „consecinţele de ordin intern şi internaţional (din punctul de vedere al intereselor nemijlocite ale URSS)" ale creării acestei republici, în Memoriu se preciza: „Republica Moldovenească ar putea juca acelaşi rol de factor politic-propagandistic pe care îl joacă Republica Bielorusă faţă de Polonia şi cea Karelă faţă de Finlanda. Ea ar focaliza atenţia populaţiei basarabene şi ar crea pretexte evidente pentru pretenţiile alipirii la Republica Moldovenească a Basarabiei. Din acest punct de vedere devine imperioasă necesitatea de a se crea anume o republică socialistă, şi nu o regiune autonomă în componenţa URSS. Unirea teritoriilor de pe ambele părţi ale Nistrului ar servi drept breşă strategică a URSS faţă de Balcani (prin Dobrogea) şi faţă de Europa Centrală (prin Bucovina şi Galiţia), pe care URSS le-ar putea folosi drept cap de pod în scopuri militare şi politice"[150].

Încercând să prefigureze consecinţele de ordin internaţional ale creării aşa-zisei republici moldoveneşti, autorii Memoriului mai menţionau că „acest fapt va zdruncina unitatea României Mari" şi „va servi drept un impuls suplimentar pentru tendinţa provinciilor nou alăturate (la România) la autodeterminarea lor naţională". În sfârşit, se mai afirma că „acum, când situaţia politică a URSS s-a schimbat în mod radical (să observăm formularea aproape identică folosită de sovietici 16 ani mai târziu, în Nota ultimativă din 26 iunie 1940 – „acum, când slăbiciunea militară a URSS este de domeniul trecutului...", n.n.) şi în viitor se va schimba mai mult ca oricând, şi mai spre bine, e acceptabilă probabilitatea reîntoarcerii Basarabiei"[151].

Trebuie reţinut aşadar că, încă de la început, prin actul său de naştere, RASSM era concepută drept „factor politic-propagandistic" pentru a crea pretexte în vederea realipirii Basarabiei, „breşă strategică a URSS faţă de Balcani" şi „cap de pod" al intereselor politice şi militare ruseşti în regiune. Aceste obiective, precise şi exprimate cu

[150] Elena Negru, *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească. 1924-1940, Documente*, Chişinău, Editura Prut Internaţional, 2003, p. 141-145. Pentru textul integral al Memoriului vezi Anexa 1, prezentul volum.

[151] *Ibidem*.

claritate, afirmate şi însuşite la nivelul cel mai înalt de conducerea sovieto-bolşevică de la Moscova, vor constitui jaloanele unei politici de lungă durată, provocatoare şi agresivă împotriva intereselor României – ca stat, ca popor, ca regim politic, ca identitate etnică şi culturală –, cu reverberaţii revanşarde şi anexioniste la scară regională.

În pofida clarităţii obiectivelor urmărite, decizia de înfiinţare a unei republici moldoveneşti în stânga Nistrului s-a luat cu dificultate. În primul rând, existau numeroase ezitări legate de statutul viitoarei formaţiuni statale: republică unională în componenţa URSS, republică autonomă în componenţa Ucrainei sovietice sau doar simplă regiune autonomă, aşa cum susţineau liderii ucraineni? Ştirile care apăreau periodic în presa rusă şi ucraineană, în perioada premergătoare oficializării fantomaticei republici, alimentau o stare de confuzie, fiind adeseori contradictorii, inclusiv în ceea ce priveşte localizarea capitalei (se vehiculau localităţile Ananiev, Birzula, Balta). Aceasta ilustra, în fapt, indecizia care domnea în cercurile politice conducătoare de la Moscova şi Kiev.

Memoriul, întocmit şi semnat de membrii grupului de iniţiativă, a fost înmânat la 4 februarie 1924 lui Mihail Frunze[152], care coordona acţiunea din partea conducerii de la Moscova. Acesta l-a prezentat CC al PC(b) din Uniunea Sovietică două zile mai târziu, la 6 februarie.

Problema creării republicii moldoveneşti a fost discutată în şedinţa Biroului Politic al CC al PC(b) din Uniunea Sovietică la 7 martie 1924, fiind reluată la o altă şedinţă de acelaşi nivel, din 20 martie 1924. După mai multe discuţii, purtate în paralel la Moscova şi Kiev de către conducătorii comuniştilor ruşi şi ucraineni, hotărârea a fost luată de liderii sovietici de la Kremlin, la 29 iulie 1924 (la aproape patru luni după conferinţa româno-sovietică de la Viena şi la doar trei săptămâni după al V-lea congres al Cominternului, n.n.) când, din considerente politice, s-a găsit necesar „de a uni populaţia moldovenească într-o republică autonomă în componenţa RSS Ucrainene", fiind făcute propuneri conducerii de la Kiev „să ia măsurile necesare pentru rezolvarea acestei probleme"[153].

Să reamintim că al V-lea congres al Internaţionalei Comuniste era primul desfăşurat în absenţa lui Lenin, decedat la 21 ianuarie 1924. În ultima perioadă, mişcarea comunistă suferise un puternic recul, datorită măsurilor antibolşevice luate în majoritatea statelor democratice, fapt ce a determinat ca situaţia generală

[152] Mihail Vasilievici Frunze (1885-1925), român basarabean, născut în Turkestan/Kirghizia, unde părinţii săi fuseseră strămutaţi în a doua jumătate a secolului XIX; comandant de armată sovietic; unul din organizatorii forţelor bolşevice din Belarus; Comandant al Academiei Militare din Moscova, în 1924; preşedinte al Consiliului Militar Revoluţionar şi comisar al poporului pentru problemele militare şi maritime al URSS, în 1925; autor al lucrării *Doctrina militară unică şi Armata Roşie* (vezi şi Ioan S. Nistor, *op. cit.*, p. 109-110).

[153] L. Rotari, *op. cit.*, p. 267.

să fie apreciată de Comintern ca „o stabilizare parţială, relativă şi vremelnică a capitalismului"[154]. Ca urmare, declanşarea unei revoluţii comuniste la nivel mondial părea tot mai îndepărtată, sarcina răsturnării capitalismului fiind apreciată o chestiune de durată, „cea mai dificilă şi complexă problemă din întreaga istorie politică"[155].

La acelaşi congres s-a dat un nou impuls „bolşevizării" partidelor afiliate la Comintern, ceea ce se traducea prin radicalizarea acestora şi reorganizarea lor pe baza principiilor partidului leninist „de tip nou". Exemplul era dat de Stalin, care a declanşat cel mai mare proces de epurare a Partidului Comunist din Rusia, prin înlăturarea „elementelor străine", precum Troţki, Buharin, Zinoviev, Kamenev ş.a.[156]

Planul acţiunilor concrete pentru înfiinţarea republicii moldoveneşti a fost aprobat de Biroul Politic al CC al PC(b) din Ucraina în august 1924, când s-a stabilit şi desfăşurarea unor manifestări propagandistice pentru acreditarea ideii că iniţiativa aparţine populaţiei locale, care solicită „crearea unui stat autonom cu scopul de a lichida înapoierea economică şi politică a populaţiei moldoveneşti de pe malul stâng al Nistrului"[157]. În perioada ce a urmat, cu sprijinul unor propagandişti trimişi de la Moscova şi Kiev, au fost organizate numeroase mitinguri şi adunări prin care se exprima *dorinţa* populaţiei locale „de creare a republicii moldoveneşti pe teritoriul Ucrainei"[158].

La 19 septembrie 1924 s-au pus în discuţie problemele privind teritoriul viitoarei republici autonome moldoveneşti, structura guvernului, bugetul etc. Potrivit proiectelor de documente întocmite la Kiev, noua republică autonomă urma să fie condusă de un Comitet Executiv Central şi subordonată total RSS Ucrainene. Totodată, se stipula „dezvoltarea limbii moldoveneşti pe baza grafiei latine"[159].

Proiectele adoptate de Kiev au fost aprobate, la 25 septembrie 1924, în Biroul Politic al CC al PC(b) din Uniunea Sovietică. Acesta a mai hotărât că „în actul organizării RASS Moldoveneşti este necesar să se indice că hotarul ei de Vest este hotarul de Vest al URSS"[160], adică pe Prut şi Dunăre, incluzând şi Basarabia, care aparţinea României.

La 12 octombrie 1924, Comitetul Central Executiv al Ucrainei, întrunit la Harkov, a adoptat decizia de înfiinţare a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti (RASSM) în componenţa Ucrainei, precizând că frontiera sa de vest este aceeaşi cu graniţa de stat a URSS. La 26 octombrie 1924, comisarul pentru justiţie al RSS Ucrainene, Nicolae Skripnik, declara: „Considerăm drept frontieră

[154] William Z. Foster, *op. cit.*, p. 402.
[155] *Ibidem*, p. 406.
[156] *Ibidem*, p. 406-407.
[157] L. Rotari, *op. cit.*, p. 267.
[158] *Ibidem*, p. 268.
[159] *Ibidem*.
[160] *Ibidem*.

nu Nistrul, ci Prutul... Pe harta noastră Basarabia este marcată cu o linie roşie, căci Basarabia trebuie să devină o parte inseparabilă a RASSM"[161].

Stalin însuşi, care în anii anteriori manifestase un interes special pentru Basarabia şi chiar coordonase activităţile ilegale bolşevice în zona Nistrului, declara la 24 noiembrie 1924: „Dacă Basarabia va fi sub aspect propagandistic pregătită pentru unire cu RASSM şi dacă va realiza efortul necesar, ocuparea acestei provincii de către Armata Roşie poate fi făcută destul de repede"[162].

**Europa - circumspectă faţă de crearea RASSM.** Încercările puterii bolşevice de a înfiinţa o enclavă cu pretenţii de statalitate, pentru românii/moldovenii de peste Nistru, erau urmărite sistematic de cercurile politice şi de presă europene, însă declaraţiile oficialilor sovietici trezeau permanent suspiciune şi neîncredere în legătură cu scopurile reale urmărite prin această iniţiativă ambalată în termeni propagandistici extrem de generoşi. Deşi la vremea respectivă documentele strict confidenţiale, care stăteau la baza hotărârilor Moscovei şi Kievului, nu erau cunoscute, analizele efectuate în diverse state europene devoalau public tenta subversivă a acţiunilor URSS având ca ţintă expresă România.

Presa engleză (*The Times*) semnala, în august 1924, că Moscova a elaborat noi planuri privind Basarabia care, „pe lângă aţâţarea directă la răscoale pe teritoriul românesc prin agitatori comunişti, mai prevăd şi crearea unei noi Republici Sovietice Moldoveneşti pe malul Nistrului, care va urma să servească drept centru de agitaţiune şi ca exemplu atractiv pentru Basarabia Românească"[163].

Prestigiosul ziar italian *Corriere de la Sera* menţiona, la 22 septembrie 1924: „Republica Moldovenească este destinată să devină un stat de rudenie şi un punct de atracţie pentru Basarabia. Ea tinde în mod vădit să zdruncine poziţia României în Basarabia". Acelaşi ziar mai consemna: „faptul că Rusia găseşte necesară şi posibilă o republică moldovenească dincolo de Nistru, dovedeşte cu atât mai mult moldovenismul Basarabiei şi deci românismul ei incontestabil"[164].

---

[161] *Ibidem*, p. 269.

[162] *Ibidem*, p. 270. Acţiunile şi declaraţiile revanşarde ale liderilor bolşevici ruşi şi ucraineni la adresa integrităţii teritoriale a României erau în consonanţă cu rezoluţiile Congresului al IV-lea al Cominternului (7 noiembrie-3 decembrie 1922), ultimul desfăşurat cu participarea lui Lenin, care atacaseră principial tratatele de pace axate pe tratatul de la Versailles, considerat un acord imperialist, generator de noi războaie, menit să consolideze „dominaţia celor patru naţiuni învingătoare (SUA, Anglia, Franţa şi Japonia)" – William Z. Foster, *op. cit.*, p. 397.

[163] Ion I. Nistor, „Memoriu asupra Republicei Moldoveneşti. Bucureşti, 4 noiembrie 1924", publicat în volumul *Vechimea aşezărilor româneşti dincolo de Nistru*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Bucureşti, 1939, p. 21.

[164] Ioan S. Nistor, *Istoria Românilor din Transnistria*, p. 68-69.

Presa poloneză comenta pe larg noua ameninţare pe care Rusia bolşevică o flutura în direcţia României, accentuând asupra scopurilor oculte urmărite: „Întreaga inteligenţă rusă bolşevică... va fi detaşată la lucru în noua Republică Moldovenească de către centrala partidului comunist din Moscova", în timp ce „denumirea republicii Moldoveneşti şi limba moldovenească" (care nu va juca, de fapt, niciun rol de stat în noua republică creată) urma să constituie „un magnet puternic faţă de Moldovenii basarabeni"[165].

Presa germană sublinia, la rândul său, rolul de „iredentă" conferit noii republici comuniste vecine, care se va bucura probabil de un regim privilegiat din partea Rusiei „cu scopul bine lămurit de a exercita o putere de atracţie asupra populaţiei înrudite din Basarabia"[166].

Ziarul bulgar *Democraticeski Sgodar*, din 9 decembrie 1924, nu avea dubii că înfiinţarea Republicii Moldoveneşti şi modul în care aceasta fusese concepută semnificau „o provocare directă la adresa României". Într-un mod asemănător, comenta şi ziarul finlandez *Uusi Suomi*[167]: „Proclamarea Republicii Moldoveneşti se înfăţişează ca un nou atac al Sovietelor împotriva României, făcută cu scopul de a revoluţiona populaţia basarabeană"[168].

Liderii politici români, deşi informaţi în legătură cu activităţile subversive întreprinse necontenit de sovietici peste Nistru după unirea Basarabiei cu România, au reacţionat cu prudenţă, în primele declaraţii lăsând să prevaleze tonul diplomatic şi, implicit, o anumită preocupare pentru menajarea relaţiilor cu uriaşul vecin de la Est, care se manifesta tot mai furios şi ameninţător.

Vintilă Brătianu, ministru de finanţe şi membru marcant al Partidului Naţional Liberal din România, declara într-un interviu acordat ziarului francez *Le Temps*, în septembrie 1924: „România este fericită de a vedea guvernul sovietic recunoscând astăzi în chip concret că la răsăritul Nistrului trăieşte încă o populaţie de 400 000 de români, ceea ce permite marelui Imperiu rusesc să creeze chiar un nou stat, o adevărată republică moldovenească, adică românească, şi aceasta după ce guvernul rus contestase acest caracter naţional românesc Basarabiei, provincie situată totuşi la vest de Nistru, adică într-o regiune şi mai omogenă încă, deoarece face corp cu masa compactă a poporului român. Aceasta este confirmarea cea mai evidentă a întinderii rasei noastre în aceste regiuni. Aceasta dovedeşte încă o dată înţelepciunea politicei româneşti, care, deşi cunoaşte despre existenţa a 400 000 dintre conaţionalii săi în regiunea ce se întinde dincolo de Nistru, până la răsărit de Cherson, n-a avut totuşi niciodată veleitatea de a voi să înglobeze această populaţie în frontierele sale politice,

[165] Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 22.
[166] *Ibidem.*
[167] *Finlanda Nouă* (fin.).
[168] Ioan S. Nistor, *op. cit.*, p. 68.

precum au declarat-o de altfel delegaţii români la diferitele conferinţe internaţionale şi, în special, la Conferinţa păcii întrunită la Versailles"[169].

Politicianul român mergea chiar mai departe, afirmând că înfiinţarea unui „stat român" între Rusia şi România va permite dezvoltarea unei „vieţi naţionale româneşti" în URSS, fapt ce „nu va putea decât să înlesnească relaţiile între statul rus şi ţara mea. România, care şi-a realizat revendicările sale naţionale complete, este ţara cea mai interesată în menţinerea păcii"[170].

La 13 noiembrie 1924, primul ministru Ion I.C. Brătianu sublinia, la rândul său, semnificaţia politică a recunoaşterii de către sovietici a existenţei unei populaţii româneşti în stânga Nistrului: „Vijeliile societăţii, ca şi acelea ale atmosferei, sunt trecătoare. Timpurile normale vor reveni şi este un fapt preţios, care s-a creat pentru dezvoltarea statului şi a neamului nostru, recunoaşterea acestui adevăr prin înfiinţarea unui stat moldovenesc la fruntariile noastre de Est"[171].

Parlamentarii, ca şi ziariştii, erau însă mai puţin precauţi în afirmaţii, accentuând asupra caracterului diversionist al creaţiei staliniste din stânga Nistrului. Daniel Ciugureanu, de pildă, fost ministru de stat pentru Basarabia, sublinia în şedinţa Adunării Deputaţilor din 25 noiembrie 1924: „această republică moldovenească nu poate avea nimic naţional moldovenesc. Ea nu este decât o bază de operaţiuni pentru Rusia Sovietică în contra României... Ca dovadă că este aşa, este faptul că în guvernul acestei republici nu intră moldovenii de peste Nistru, ci cei mai mari duşmani ai noştri, care au fugit din Basarabia, între care faimosul Ţîganko care a lucrat la Paris în contra noastră, un lucrător rus din Basarabia, Krivorukov"[172].

Analizând la doar câteva săptămâni de la oficializare informaţiile disponibile, în special din mass-media, cu privire la republica moldovenească bolşevică transnistreană, istoricul Ion I. Nistor, membru al Academiei Române, ajungea la o concluzie care îşi va dovedi pe deplin validitatea în anii următori: „Astfel făurită, noua Republică Moldovenească nu poate fi considerată decât ca un mijloc de propagandă contra României, ca un centru de atracţiune pentru Basarabia, ca un mijloc de presiune morală continuă asupra acestei provincii şi a Bucovinei, ca un cuib în fine de agitaţie şi de atentate în care va căuta să întărâte 400 000 de Moldoveni împotriva României"[173].

După aproape 15 ani, în martie 1939, vorbind în cadrul unei şedinţe a Academiei Române despre „vechimea aşezărilor româneşti dincolo de Nistru", acesta sublinia: „oricare ar fi fost scopurile ce s-au urmărit cu înfiinţarea acestei republici, fiinţa ei constituie

[169] Augustin Deac, *Din istoria Ucrainei. „Ţara de margine"*, Editura Europa Nova, Bucureşti, 2001, p. 258.
[170] *Ibidem*, p. 68-69.
[171] L. Rotari, *op. cit.*, p. 272.
[172] *Ibidem*, p. 271-272.
[173] Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 23.

totuşi cea mai puternică dovadă pentru existenţa elementului românesc dincolo de Nistru, existenţă recunoscută oficial de URSS"[174].

### Şcoală de cadre, „leagănul României socialiste"

La 9 noiembrie 1924, în prima şedinţă a Comitetului Executiv Central (guvernul) al RASSM, Grigori Starîi, conducătorul acestei structuri, ţinea să reamintească obiectivul programatic al fantomaticei republici bolşevice: „Noi niciodată nu vom uita de fraţii noştri care gem sub jugul boieresc" (românii din Basarabia şi din vechiul Regat, n.n.), încheind: „Trăiască Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, leagănul României Socialiste!"[175].

În pofida declaraţiilor de „frăţietate" cu românii din dreapta Nistrului, în scurt timp după înfiinţare RASSM va deveni un veritabil *laborator* de experimentare a teoriei *moldovenismului* (inventarea unui nou popor, diferit de românii din dreapta Prutului, ba chiar şi de românii dintre Nistru şi Prut), de ştergere a memoriei şi a identităţii româneşti, o şcoală şi pepinieră de cadre bolşevice, pregătite special să ocupe posturi de decizie în viitoarele structuri de putere ale Basarabiei şi, desigur, ale României în ansamblul său, în perspectiva unei viitoare revoluţii menite să instituie regimul Sovietelor la scară regională.

Spre exemplificare, vom evoca succint două cazuri ilustrative pentru obiectivele şi ambiţiile sovietice legate de rolul atribuit în România unor cadre pregătite şi instruite în Transnistria.

Unul este cel al lui **Vitali Iakovlevici Holostenko**, membru important al primelor structuri politice de conducere ale RASSM, propulsat în 1928, la al IV-lea Congres al Partidului Comunist din România, desfăşurat la Harkov (Ucraina), în funcţia de secretar general al partidului pentru doi ani[176]. Aşadar, din conducerea RASSM la conducerea Partidului Comunist din România!

V. I. Holostenko s-a născut în 1900, la Izmail, în sudul Basarabiei. În 1918 făcea parte din grupurile bolşevice care luptau împotriva trupelor române în Basarabia. În anii 1919-1921 este student la Facultatea de Medicină Veterinară din Bucureşti şi, totodată, militant al mişcării comuniste de tineret iniţiate de conducerea Rusiei Sovietice. Este semnalat printre tinerii studenţi basarabeni folosiţi într-o măsură destul de mare pentru îndeplinirea unor misiuni clandestine de curierat, asigurând legăturile şi comunicarea între agenţii cominternişti care acţionau la Bucureşti, Iaşi şi Chişinău.

---

[174] *Ibidem*, p. 18.

[175] *Proletariul* (*Harkov*), nr. 258/377 din 11 noiembrie 1924 (a se vedea Ioan S. Nistor, *op. cit.*, p. 66).

[176] Vezi cazul detaliat în Ioan C. Popa, „Transnistria, şcoala de cadre. V. I. Holostenko", *Magazin istoric*, ianuarie 2008, p. 71-73.

Datorită activităţilor sale subversive a fost arestat la Iaşi , în martie 1921, şi implicat în procesul din Dealul Spirii. Amnistiat în 1922, a părăsit România şi a activat o perioadă la Moscova, în cadrul Cominternului.

În 1924, cu prilejul înfiinţării RASSM, îl regăsim în grupul agenţilor cominternişti trimişi de Moscova să conducă Organizaţia regională moldovenească a Partidului Comunist (bolşevic) din Ucraina. Procesul verbal nr. 36 al şedinţei biroului organizatoric al CC al PC(b)U, din 15 octombrie 1924, consemnează sec:

„S-a discutat: (1) Problemele Republicii moldoveneşti.

S-a hotărât: (1) a) A aproba componenţa biroului organizatoric de partid al Republicii moldoveneşti în număr de şapte persoane: Badeev, Raevici, Starîi, Stroev, Holostenko, Krivorukov, Korniuşin,

secretar - tov. Badeev".

La aceeaşi şedinţă s-a aprobat şi componenţa Comitetului revoluţionar, având ca preşedinte pe G. Starîi.[177]

Trei ani mai târziu, la Conferinţa a IV-a a Organizaţiei regionale moldoveneşti a PC(b)U, desfăşurată în perioada 10-16 noiembrie 1927, V. I. Holostenko, secretar al Comitetului Regional din Moldova al PC(b)U, dezvăluie cu nonşalanţă „obiectivele internaţionaliste" ale prezenţei sale pe teritoriul temporarei RASSM: „Ocupându-ne de construcţia naţională aici, pe teritoriul actual al Republicii Moldoveneşti, în niciun caz nu trebuie uitate perspectivele pe care le avem în Basarabia, deoarece frontiera noastră este Prutul, nu Nistrul. De aceea, toată activitatea noastră în această sferă trebuie să fie construită astfel ca să nu ne izolăm în teritoriul pe care îl avem acum, ci să ţinem minte tot timpul că lucrul privind construcţia culturală în viitor se va desfăşura de asemenea şi în rândul moldovenilor (şi al altor naţionalităţi) ce populează Basarabia"[178].

I.I. Badeev (Iosif Suslik), prim-secretar al Comitetului Regional de partid Moldova, şeful direct al lui V.I. Holostenko, spunea acelaşi lucru, exprimându-se ceva mai plastic: „Noi de acum trebuie să pregătim lucrători nu numai pentru *consum intern*, ci lucrători care la momentul oportun ar putea înlocui toată canalia (administraţia românească, n.n.) care a ocupat şi sfâşie carnea vie a maselor truditoare din Basarabia"[179].

La aceeaşi conferinţă, G.I. Starîi, secretar al Comitetului Regional al PC(b)U, mergea şi mai departe, punând punctul pe „i": „Cine poate garanta că mâine în România nu va fi revoluţie? Cu ce vom pleca noi acolo? Sau noi vom sta cu mâinile în sân? Nu, va trebui să ajutăm"[180].

---

[177] D. Dragnev, I. Jarcuţchi, I. Chirtoagă, E. Negru, *Din istoria Transnistriei*, Editura Civitas, Chişinău, 2001, p. 164.

[178] A. Gribincea, M. Gribincea, I. Şişcanu, *Politica de moldovenizare în RASS Moldovenească, Culegere de documente şi materiale*, Chişinău, 2004, p. 5-6.

[179] *Ibidem.*

[180] *Ibidem.*

La un an după Conferinţa regională, în 1928, V.I. Holostenko şi I.I. Badeev conduc împreună o Comisie a Cominternului dedicată pregătirii la Harkov a unei întâlniri a comuniştilor români. Întâlnire care iniţial se dorea o simplă conferinţă, iar în final a devenit Congresul al IV-lea al Partidului Comunist din România.[181]

Congresul de la Harkov i-a propulsat pe V.I. Holostenko în funcţia de secretar general al PCdR, iar pe Alexandru Nicolski (care prezida Comisia pentru problema naţională) ca membru al Biroului Politic şi al Secretariatului din ţară al PCdR. Urmând linia antinaţională a congreselor anterioare ale comuniştilor, imprimată de conducerea bolşevică a Cominternului, la Congresul al IV-lea a fost adoptată o nouă rezoluţie, care condamna reîntregirea ţării şi formarea statului naţional unitar român: „Pentru a îndreptăţi cotropirea Basarabiei, burghezia română, în dorinţa de a justifica răpirea Basarabiei, se căzneşte să demonstreze că moldovenii, care constituie majoritatea relativă a populaţiei Basarabiei, sunt români, pe când populaţia moldovenească se consideră şi este în realitate o naţionalitate independentă, cu o cultură proprie şi luptă împreună cu alte naţionalităţi din Basarabia contra asupritorului ei naţional şi de clasă – burghezia română. Această luptă a oamenilor muncii din Basarabia se manifestă în tendinţa de a se uni cu RASSM. Partidul nostru e obligat să sprijine prin toate măsurile lupta maselor muncitoare din Basarabia pentru a se uni cu RASSM (Moldova Sovietică)"[182].

Impresiile lui Marcel Pauker (Luximin), unul dintre liderii PCR din perioada respectivă, despre noii conducători ai comuniştilor români, Holostenko (alias „Barbu" sau „Petrulescu") şi Petrenco (A. Nicolski), pe care îi cunoscuse anterior, nu au fost deloc favorabile. „Mai întâi de toate, ei dădeau dovadă că au foarte puţin de a face cu mişcarea românească şi, în general, cu România", mărturisea acesta câţiva ani mai târziu, la anchetele la care a fost supus la Moscova de agenţii stalinişti din Comintern şi NKVD.[183]

Nu este de mirare, deci, că la scurt timp după promovarea lui V.I. Holostenko, în minusculul PCR, veritabilă agentură cominternistă, ilegală şi străină de interesele României, au recidivat disputele interne, etichetate de Comintern drept „lupta fracţionistă fără de principii", rivalii principali fiind V.I. Holostenko şi M. Pauker. Astfel, Holostenko nu era de acord, între altele, cu maniera lui M. Pauker de a critica politica guvernului român din acea perioadă, acuzându-l de „deviere de dreapta". Holostenko susţinea că guvernul trebuie demascat ca fiind fascist, invocând o indicaţie a Cominternului ca „situaţia din România să fie caracterizată drept regim fascist". O aberaţie, desigur, pe care, cu radicalismul său revoluţionar şi în pofida

[181] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate - O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, 2005, p. 90-94.

[182] A. Gribincea, M. Gribincea, I. Şişcanu, *op. cit.*, p. 5.

[183] G. Brătescu, *op. cit.*, *passim*.

disciplinei impuse de Comintern, M. Pauker nu se sfia să o combată atât în disputele neîncetate cu Holostenko, cât şi mai târziu, în faţa anchetatorilor stalinişti.

În 1930, V.I. Holostenko a fost schimbat din funcţia de secretar general al PCdR şi recuperat în aparatul central al PC(b) al URSS. În 1938 a căzut victimă terorii staliniste.

Coincidenţă sau nu, în acelaşi an 1928, un alt cadru de nădejde născut şi format în Transnistria, **Pantelei Bodnarenko** (în viitor cunoscut ca Gheorghe Pintilie sau „Pantiuşa") era trimis cu sarcini informative şi de diversiune în România. Arestat, judecat şi condamnat la închisoare de autorităţile statului român, „Pantiuşa" avea să fie eliberat la 23 august 1944 şi propulsat imediat în conducerea noilor organe de siguranţă, reorganizate sub controlul sovieticilor. În 1948, el va deveni primul şef al Securităţii Poporului din România, organ de represiune înfiinţat sub control şi după model sovietic, de numele său fiind legate cele mai grave crime comise de noul regim comunist, în perioada stalinistă, împotriva românilor şi a fiinţei lor naţionale.[184]

Pantelei (Timofei) Bodnarenko s-a născut în Transnistria, la Tiraspol, în 1902, tatăl său fiind cizmar. A început să lucreze de timpuriu, la 11 ani, într-o fabrică de cherestea, iar de la 13 ani într-o turnătorie. În timpul Revoluţiei din octombrie 1917 se alătură forţelor bolşevice, luptând ca soldat în escadroanele de cavalerie conduse de viitorul mareşal Budionîi.

La începutul anilor '20 a fost recrutat de serviciile de securitate sovietice (NKVD), fiind instruit cu metodele şi regulile muncii clandestine (formarea de agenturi secrete în scopuri informative şi diversioniste, respectarea până la sacrificiu a conspirativităţii legăturilor etc.), specifice activităţii militanţilor cominterniști. Din 1924 a fost trimis în Centrala de spionaj din RASSM, cu sediul la Tiraspol, având ca misiune organizarea de acţiuni subversive împotriva României. În 1928, odată cu numirea lui Vitali I. Holostenko în postul de secretar general al PCdR, Pantelei (devenit Pintilie) Bodnarenko este infiltrat cu sarcini informative şi de diversiune în România.

Conform unei biografii retuşate, publicate mai târziu de ziarul *Scânteia*, în 1933 îl găsim pe Pintilie Bodnarenko „în mijlocul muncitorilor din fabricile şi uzinele Capitalei... soldat călit în rândurile Partidului de avangardă al clasei muncitoare", participant activ la „organizarea luptei împotriva odiosului regim de la cârma ţării"[185]. Arestat de organele Siguranţei pentru activităţile sale antistatale, în 1937 a fost condamnat la 20 de ani temniţă grea.

În închisorile de la Doftana, Văcăreşti şi Caransebeş a cunoscut o serie de lideri ai comuniştilor români, printre care Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Teohari Georgescu, cu care a stabilit strânse legături şi de suportul cărora va beneficia pe parcursul activităţilor

[184] Vezi şi Ioan C. Popa, „Din Transnistria la conducerea Securităţii Poporului", *Magazin istoric*, septembrie 2008.

[185] Ziarul *Scânteia*, 27 martie 1948. Vezi şi I.M. Pacepa, *Cartea Neagră a Securităţii*, Editura Omega, Bucureşti, 1999, vol. 1, p. 142-144.

desfăşurate mai bine de un deceniu, vizând comunizarea societăţii româneşti, anihilarea şi demolarea stâlpilor de rezistenţă ai identităţii naţionale a românilor şi subordonarea totală a României faţă de URSS.

Eliberat imediat după 23 august 1944, Pintilie Bodnarenko începe o etapă cu adevărat nouă a activităţii sale, în care vor prevala trăsăturile de torţionar bolşevic şi executant nemilos al ordinelor Moscovei în acţiunea de distrugere sistematică a fiinţei naţionale a poporului român.

După punerea în libertate a fost numit şeful Departamentului Special al CC al PCR, care se ocupa de aspectele secrete ale luptei partidului pentru preluarea totală a puterii în ţară, inclusiv de sensibila „problemă a cadrelor", ceea ce presupunea verificarea atentă a liderilor comunişti şi eliminarea fără scrupule a celor cu poziţii nesigure pentru interesele Moscovei.

În octombrie 1944, serviciile de informaţii sovietice au înfiinţat în România o structură cu atribuţii secrete, denumită „Brigada Mobilă", veritabilă filială a unităţii speciale de contrainformaţii militare „SMERŞ" (în traducere „Moarte Spionilor"), creată de Stalin în 1943. Noua filială era coordonată de Pintilie Bodnarenko şi condusă efectiv de Alexandru Nicolski. Acesta era un alt agent sovietic infiltrat şi arestat în România interbelică pentru activităţi subversive, eliberat de asemenea din închisoare la 24 august 1944, în baza Înaltului Decret regal nr. 1624, prin care au fost amnistiate toate pedepsele deţinuţilor politici. A. Nicolski a fost numit imediat şef al Corpului Detectivilor din Direcţia generală a Poliţiilor de Siguranţă şi va fi, pentru o lungă perioadă de timp, mâna dreaptă a lui „Pantiuşa" în activităţile criminale desfăşurate în România.

Una dintre primele acţiuni executate în această perioadă de cuplul Pintilie-Nicolski o constituie răpirea, în iunie 1945, a lui Ştefan Foriş, fost secretar general al PCR din 1940 până în aprilie 1944. După un an de anchete şi torturi, Ştefan Foriş avea să fie ucis cu ranga de „Pantiuşa" şi şoferul său (cetăţean sovietic, fost prizonier în România), în vara lui 1946, în baza unei hotărâri, comunicate verbal, a noii conduceri a PCR (Ana Pauker, Vasile Luca, Gheorghiu-Dej şi Teohari Georgescu). La ordinul lui „Pantiuşa" avea să fie omorâtă şi mama lui Foriş, înecată în râul Criş.[186] 22 de ani mai târziu, în cadrul anchetei efectuate în 1968 din dispoziţia noului lider de la Bucureşti, Gheorghe Pintilie va relata cu sânge rece despre împrejurările comiterii crimelor din 1946: „Şoferul meu i-a dat în cap o singură dată... Eu am săpat groapa – eu, personal am făcut totul... Groapa a fost făcută cu o săptămână înainte. În groapă au mai fost băgaţi încă doi inşi... tot aşa executaţi... Primul a fost Foriş... Pe toţi trei, noi doi i-am omorât. Au fost băgaţi unul peste altul"[187].

[186] Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete româneşti. De la Cuza la Ceauşescu*, Editura Ion Cristoiu, Bucureşti, 1999, p. 329-330.

[187] „Stenograma asasinării lui Foriş" (14 aprilie 1968), reprodusă în ziarul *Ziua*, 27 septembrie 2006, p. 18.

„Brigada Mobilă" a fost angrenată masiv în ample operaţiuni secrete care au vizat *curăţirea* întregului aparat de stat, prin arestarea şi documentarea responsabililor de pe toate treptele ierarhice, învinuiţi de dezastrul ţării şi crime de război. Astfel, la 2 februarie 1945, Consiliul de Miniştri al României anunţa arestarea a 65 de criminali de război şi a altor persoane vinovate de dezastrul ţării, la 30 martie guvernul Petru Groza aproba „Decretul-Lege pentru purificarea administraţiilor de stat", la 21 aprilie era înfiinţat „Tribunalul Poporului", iar la 14 mai începea procesul „primului lot" al criminalilor de război...

Într-o primă perioadă s-a acordat prioritate înlăturării, arestării şi condamnării elitei din armată, din organele de siguranţă şi din structurile informative ale statului, care constituiau un obstacol serios în calea procesului de comunizare şi sovietizare a ţării.

## Viaţa într-o republică autonomă bolşevică

Până a fi aplicate în România, metodele staliniste de umilire a fiinţei umane, exterminare prin teroare şi lichidare a oricărei rezistenţe faţă de planurile de comunizare a societăţii şi de impunere a modelului unic bolşevic au fost experimentate *cu succes* în RASSM.

Ne vom referi în continuare la trei direcţii de acţiune urmărite cu obstinaţie de administraţia bolşevică din Transnistria (devenită RASSM), care vizau slăbirea şi distrugerea stâlpilor de rezistenţă ai românismului în regiune:

Desfiinţarea clasei sociale a ţărănimii, datorită opoziţiei sale faţă de planurile de colectivizare a agriculturii;

Lichidarea bisericii şi a credinţei strămoşeşti;

Anihilarea identităţii etnice şi culturale a românilor transnistreni, prin ştergerea memoriei româneşti, falsificarea limbii şi a istoriei lor, inventarea unei noi limbi şi a unui nou popor.[188]

**1. Desfiinţarea ţărănimii.** Una din categoriile sociale cele mai urgisite au constituit-o ţăranii individuali, supuşi unui îndelung şi tiranic proces de colectivizare forţată.

Să reamintim că teritoriul dintre Nistru şi Bug a fost dintotdeauna o foarte bogată regiune agricolă, că încă din vechime localnicii se bucurau de numeroase drepturi şi libertăţi, că mulţi domnitori moldoveni, de la Bogdan Vodă la Ştefan cel Mare sau Duca Vodă, au acordat pământuri în stânga Nistrului unora dintre slujbaşii lor devotaţi, astfel încât aici s-a constituit cu adevărat o puternică pătură de ţărani autentici,

[188] Vezi şi Ioan C. Popa, „Totalitarismul bolşevic antiromânesc s-a născut în Transnistria", comunicare susţinută la Conferinţa cu tema „Sistemul comunist, între realităţi şi discurs istoriografic", organizată de Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 12-13 iunie 2008.

întreprinzători şi cu un spirit de cinste şi dreptate foarte dezvoltat[189]. Este explicabilă, aşadar, rezistenţa lor înverşunată faţă de planurile bolşevice. Dar puterea stalinistă nu avea nicio înţelegere faţă de ţărani, fapt pentru care a recurs permanent la represalii violente, în special arestări şi deportări în gulaguri, mergând până la lichidarea fizică.

Primele conflicte între ţărani şi autorităţi au izbucnit în 1927, când s-a produs aşa-numita criză a colectării cerealelor, datorată refuzului proprietarilor de pământ de a mai preda la stat produsele agricole la preţuri derizorii.

În 1929 a fost demarată campania de colectivizare forţată („băgarea în colhoz", cum era numită de ţărani): în februarie 1930 colhozurile cuprindeau deja 30% din gospodăriile ţărăneşti, în martie acelaşi an peste 45%, pentru ca în lunile următoare să înceapă un proces masiv de ieşire din colhozuri. Autorităţile bolşevice au ripostat însă cu duritate, trecând la arestări abuzive, deportări sau lichidare fizică, îndeosebi în toamna anului 1931 şi primăvara anului 1932. Circa 3 200 de gospodării ţărăneşti au fost declarate „chiaburești" (culaci); averile au fost confiscate, cele mai multe familii fiind deportate în regiunile Arhanghelsk, Tomsk sau pe insula Solovki din Marea Albă.

Toate represiunile bolşevice din RASSM se desfăşurau în conformitate cu rezoluţiile Congresului al VI-lea al Internaţionalei Comuniste (Moscova, 15 iulie-1 septembrie 1928), care lansase faimoasa lozincă ce incita permanent la război civil: „Clasă contra clasă". Potrivit Programului aprobat de acest congres (comparat de iniţiatorii săi cu Manifestul elaborat de Marx şi adoptat de Internaţionala I în 1864), „Statul sovietic este dictatura proletariatului, dominaţia unei singure clase: proletariatul... democraţia proletară recunoaşte deschis caracterul ei de clasă şi tinde în mod mărturisit la reprimarea exploatatorilor în interesul majorităţii... Lipsind pe exploatatori şi pe duşmanii poporului de drepturi politice, Statul sovietic înlătură, pentru prima oară, orice inegalitate..."[190].

Invocând teza stalinistă privind ascuţirea luptei de clasă pe măsura apropierii victoriei socialismului, în 1931 organele puterii bolşevice au raportat încheierea procesului de lichidare (fizică, n.n.) a „culacilor" nu doar ca „clasă socială", ci şi ca „specie umană". Tot atunci a bântuit o secetă cumplită, astfel că în vara anului 1931 şi iarna anului următor s-a declanşat şi foametea, în urma căreia au murit peste 18 000 de oameni[191].

**Masacrele de la Nistru. URSS la Societatea Naţiunilor.** Datorită represaliilor de nesuportat, în 1932 s-a declanşat un proces masiv de refugiere a moldovenilor peste Nistru, în România. În decurs de trei luni, circa 4 500 de persoane (1 300 de familii) s-au refugiat în Basarabia. Îngrijorate de cursul evenimentelor,

[189] D. Drăghicescu şi Murgoci, „Regiuni locuite de români la est de Nistru", în volumul *Les Roumains d'Ukraine*, Paris, Dubois et Bauer, 1919, p. 6-7.

[190] William Z. Foster, *op. cit.*, p. 423-424.

[191] Demir Dragnev şi colectiv, *op. cit.*, p. 167-168.

autorităţile bolşevice nu au ezitat să recurgă din nou la crime şi masacre în masă, punând în funcţiune mitralierele pe frontiera de pe Nistru. Numai într-o noapte (23 februarie 1932) au fost masacraţi 40 de moldoveni în zona satului Olăneşti, iar o zi mai târziu peste 100 de fugari moldoveni şi-au găsit moartea lângă Tighina. Potrivit corespondenţelor de la faţa locului, publicate zilnic de presa română, grupurile de fugari erau luminate cu rachete din momentul în care păşeau pe gheaţa ce acoperea Nistrul, după care grănicerii sovietici recurgeau la grenade şi foc încrucişat de mitraliere, astfel că mulţi dintre cei care tânjeau spre o rază de libertate piereau împuşcaţi sau înghiţiţi de craterele ce se deschideau în faţa lor.

Un cunoscut ziar din epocă[192] a numit Nistrul „frontiera groazei", locul unde se desfăşura „cea mai cumplită tragedie pe care au trăit-o vreodată locuitorii paradisului bolşevic"[193]. „Cad cu zecile, cu sutele, în nopţi cu lună şi în nopţi lipsite de lumină, cei care fug de teroare şi de foame", relata publicaţia menţionată, în termeni apocaliptici, incredibilul *spectacol* nocturn de la „frontiera groazei", din primăvara anului 1932: „În cearşafuri albe, se strecoară fantomele fugare, spectre ale groazei şi ale nebuniei... Oameni, femei şi copii, dispar deodată, risipiţi de-a valma în bucăţi sângerânde. Nopţi întregi, vaietele cuprind pustiul de peste Nistru, pustiul sufletesc de pe malurile roşii..."[194].

Datorită valului masiv de refugiaţi, autorităţile sovietice au mobilizat detaşamente speciale de agenţi ai poliţiei politice secrete – OGPU[195], pentru paza Nistrului şi în satele cele mai refractare regimului. Locurile cele mai accesibile de trecere peste Nistru au fost îngrădite cu sârmă ghimpată, înfiptă pe malul râului sau chiar în apă, împotriva celor ce încercau să fugă în timpul verii.[196]

Surprinse de numărul mare de refugiaţi din RASSM, autorităţile române au organizat în pripă locuri provizorii de cazare şi de acordare a primului ajutor (hrană şi îngrijiri medicale, mulţi dintre cei care reuşeau să scape tirurilor bolşevice fiind grav răniţi). Întreaga acţiune era coordonată de „Comitetul pentru ajutorarea refugiaţilor moldoveni de dincolo de Nistru", condus de Pantelimon Halippa, secondat îndeaproape de tânărul intelectual transnistrean Nichita Smochină, refugiat el însuşi din stânga Nistrului. Cauzele generale ale refugiului tuturor – sublinia acesta din urmă – erau „foamea, frigul, deportarea şi comportările bestiale ale autorităţilor"[197].

---

[192] *Neamul Românesc*, înfiinţat de Nicolae Iorga.

[193] N. Smochină, *Din amarul românilor transnistreni. Masacrele de la Nistru*, Bucureşti (extras din *Moldova Nouă*, nr. 1-3, 1941), p. 19.

[194] *Ibidem*, p. 20.

[195] Direcţia de Stat Politică Unificată.

[196] N. Smochină, *op. cit.*, p. 5.

[197] *Ibidem*, p. 6.

Tragediile care se succedau zilnic de-a lungul întregii frontiere de pe Nistru, de la Hotin până la Cetatea Albă, depăşind graniţele stricte ale Republicii Moldoveneşti, au provocat vii emoţii în rândul opiniei publice româneşti, fiind iniţiate numeroase subscripţii pentru ajutorarea refugiaţilor (la nivelul membrilor Parlamentului, al altor instituţii publice şi private, al unor aşezăminte religioase etc.).[198] Totodată, numeroase voci cereau autorităţilor statului să întreprindă demersuri ferme, inclusiv în plan internaţional, pentru determinarea Sovietelor să înceteze reprimarea cetăţenilor din stânga Nistrului.

Sub presiunea opiniei publice alertate de mass-media, mai ales după măcelul crud din pădurea Olăneşti, comis de sovietici în noaptea de 23 februarie 1932 şi soldat cu moartea a 40 de persoane lipsite de orice apărare, gravele crime de la Nistru au devenit obiectul dezbaterilor din Parlamentul României.

Prima dezbatere a avut loc în Camera Deputaţilor, la 26 februarie 1932, când un mare număr de parlamentari s-au declarat indignaţi de cruzimea autorităţilor bolşevice, solicitând între altele intrarea în contact cu guvernul de la Moscova pentru aducerea în ţară a tuturor românilor transnistreni (idee susţinută de deputatul Bosniev Paraschivescu). Critici aspre au fost aduse şi ministrului de interne Constantin Argetoianu, care încercase să justifice o anumită inerţie a autorităţilor române pe motiv că masacrele ordonate de guvernul sovietic îi vizează pe cetăţenii proprii, iar chestiunea nu ar fi de competenţa Parlamentului român.

La 24 martie 1932, dezbaterile au fost reluate şi în Senat, când s-a avansat ideea unui schimb de populaţii cu URSS, prin intermediul Societăţii Naţiunilor. Cu acelaşi prilej, Gheorghe Brătianu, preşedintele Partidului Naţional Liberal, aprecia că atitudinea sovieticilor sugerează că aceştia s-au hotărât să-i lichideze în totalitate pe moldoveni ori să-i exileze din RASSM, motiv pentru care l-a interpelat pe profesorul Nicolae Iorga, preşedintele Consiliului de Miniştri, solicitând explicaţii cu privire la măsurile avute în vedere de guvern pentru a face cunoscute lumii civilizate crimele din stânga Nistrului.

A doua zi, 25 martie, primul ministru român, răspunzând interpelării, a făcut o amplă declaraţie privind situaţia relaţiilor româno-sovietice şi măsurile ce puteau fi întreprinse în conjunctura de atunci, discursul său reprezentând un model de luciditate şi echilibru, şi, în acelaşi timp, expresia dimensiunii europene a gândirii istoricului şi omului politic întruchipat de personalitatea lui Nicolae Iorga: „Desigur că ceea ce se petrece pe graniţa Nistrului" – declara premierul României – „reprezintă

[198] Episcopul Visarion Puiu, de pildă, prin adresa nr. 2724, trimisă prefectului judeţului Tighina la 21 martie 1932, oferea sprijinul Episcopiei Hotinului pentru întreţinerea şi şcolarizarea a doi copii orfani din rândul refugiaţilor din stânga Nistrului; un alt preot, Honoriu Săndulescu, din comuna Dragomireşti, judeţul Neamţ, a solicitat trimiterea unei familii de refugiaţi transnistreni pentru a o împroprietări cu un lot de pământ şi o casă.

o serie de acte de sălbăticie fără pereche, cu atât mai mult cu cât actele acestea sunt făcute împotriva unei populaţii paşnice, cea mai paşnică din toate populaţiile acestei părţi din Europa". Arătându-se oripilat de „manifestaţiile unei sălbăticii, din nenorocire cu caracter oficial, care de mai multă vreme nu se mai întâlnise în marginile acestui nobil continent, care este Europa", Nicolae Iorga constata că România nu are legături cu Sovietele şi, prin urmare, nu se poate adresa direct Moscovei, pe cale oficială. Mai mult, URSS nu era nici membru al Societăţii Naţiunilor, pe care, de altfel, o critică ori de câte ori nu îi convin poziţiile şi deciziile luate acolo.[199]

Ulterior, în anii de după marea criză economică (1929-1933), în poziţia URSS au survenit totuşi unele modificări temporare, care au permis reluarea raporturilor diplomatice româno-sovietice (9 iunie 1934), după o întrerupere de 16 ani, şi primirea statului sovietic în rândul membrilor Societăţii Naţiunilor (15 septembrie 1934). Congresul al VII-lea al Internaţionalei Comuniste, ultimul în existenţa sa (Moscova, 25 iulie-20 august 1935), stabilise o nouă orientare tactică, ce preconiza înfiinţarea de „fronturi populare antifasciste" în diferite ţări şi „organizarea unei mari alianţe pentru apărarea păcii, între URSS şi numeroase state capitaliste"[200].

În 1932, însă, după cum sublinia premierul român, singura opţiune era înaintarea unui Memoriu către Societatea Naţiunilor, „locul unde bate inima Europei în momentul de faţă", pentru a face cunoscute lumii întregi astfel de „acte care dezonorează civilizaţia din care Rusia Sovietică n-a declarat încă intenţia ei de a se despărţi". Dimpotrivă, „Rusia Sovietică înţelege a face parte din Europa" şi tocmai Societatea Naţiunilor este locul în care trebuie „să i se aducă aminte că a fi în Europa nu înseamnă numai a avea un teritoriu european, ci a respecta, oricare ar fi forma politică şi socială, anumite norme" acceptate de „toate statele care pretind o solidaritate în Europa"[201].

Acţiunile politice şi mediatice întreprinse sistematic în România au început treptat să aibă ecouri şi în opinia publică internaţională, cu deosebire în Franţa, Italia, Marea Britanie şi Germania. La aceasta au contribuit, printre altele, şi reportajele lui Geo London, jurnalist de mare talent, recunoscut pentru probitatea sa, care a

[199] Bolşevicii ruşi în frunte cu Lenin şi, ulterior, Stalin, au atacat încă de la început tratatul de pace de la Versailles şi, odată cu el, înfiinţarea Societăţii Naţiunilor, considerată instrument al puterilor învingătoare „pentru a consolida reîmpărţirea imperialistă a lumii". Congresul al VI-lea al Cominternului (1928), într-o rezoluţie cu privire la „pericolul războiului imperialist" ataca din nou Societatea Naţiunilor, acuzând-o că, în loc de a fi o organizaţie de pace, nu era decât „un teren de manevră pentru imperialiştii belicoşi" (vezi W. Z. Foster, *op. cit.*, p. 427).

[200] W. Z. Foster, *op. cit.*, p. 474-475.

[201] Pentru textul integral al declaraţiei lui Nicolae Iorga a se vedea Anexa 2, din prezentul volum.

efectuat o vizită de documentare în zona Nistrului şi a publicat constatările sale în importantul cotidian francez *Le Journal.*

Sovieticii au reacţionat cu brutalitate, atât în presa din URSS, cât şi în ziarele partidelor comuniste din ţările vestice. Tonul îl dădea ziarul *Izvestia,* care în mai multe numere din aprilie 1932 acuza presa română şi o parte a celei franceze că au pornit o nouă campanie de denigrare a guvernului sovietic, inducând în mod conştient lumea în eroare, cu relatări despre imaginare „grozăvii de la Nistru". Ziarul pretindea că ar fi vorba chiar de o provocare românească, prin infiltrarea în RASSM a unor agenţi speciali care ar fi „recrutat câţiva culaci", determinându-i să treacă Nistrul în România.[202]

În inconfundabilul stil bolşevic, *Izvestia* mai scria: „În Basarabia a fost trimis un grup întreg de bandiţi ai condeiului din Paris, în frunte cu provocatorul calificat Geo London". Foarte activ şi plin de invective era şi ziarul comuniştilor francezi, *L'Humanite,* care îl apostrofa pe Geo London ca fiind vândut burgheziei apusene.

Oficiosul partidului comunist, *Pravda,* în numărul din 2 aprilie 1932, nici măcar nu amintea despre masacre, acuzând doar presa română că, în ultimul timp, publică „o mulţime de invenţii cu privire la Moldova Sovietică"[203].

În cele din urmă, un amplu Memorandum, semnat de 634 de refugiaţi care reuşiseră să treacă Nistrul în România, a fost prezentat la Geneva preşedintelui Societăţii Naţiunilor şi susţinut în Comisia a VI-a (pentru minorităţi) a acestui for internaţional. Semnatarii Memorandumului, publicat şi de cotidianul parizian *L'Ordre* la 23 martie 1932, prezintă într-o formă concentrată istoria celor aproape 800 000 de români/moldoveni din Ucraina (regiunea din stânga Nistrului, de la Kamenitz-Podolsk până la Marea Neagră), protestând împotriva măsurilor sălbatice de exterminare la care aceştia sunt supuşi de regimul sovietic bolşevic: „În faţa acestei oribile tragedii, noi, reprezentanţii acestor români refugiaţi în România liberă, ne adresăm Forului suprem al popoarelor, cu rugămintea, Domnule Preşedinte, de a lua în considerare protestul nostru contra acestor masacrări în masă, şi de a face auzite vocile noastre în întreaga lume"[204].

Tragedia ţăranilor români transnistreni a continuat în toată perioada bolşevică. Exemple de cazuri înfiorătoare şi crime monstruoase împotriva lor se găsesc la tot pasul, în mai toate localităţile. În satul Butor, de pildă, în baza unor denunţuri

---

[202] Opiniile ziarului central moscovit erau contrazise indirect de preşedintele Sovietului Comisarilor din RASSM, care declara în revista lunară *Krasnaia Bessarabia,* nr. 11, din noiembrie 1932, că în România „au fugit câteva zeci de ţărani", printre care şi colhoznici, care „s-au prostit".

[203] Vezi detaliat N. Smochină, *op. cit., passim.*

[204] Vezi textul integral în N. Smochină, *op. cit.,* p. 34 -38, reprodus parţial şi în D. Dragnev, *op. cit.,* p. 168-169.

false au căzut victime represiunilor 150 de ţărani moldoveni, acuzaţi de „spionaj în favoarea României regale"[205]. În localitatea Slobozia a fost *descoperită* o organizaţie *contrarevoluţionară* de răsculaţi, acuzaţi că în 1930 ar fi împiedicat înfiinţarea colhozului şi chiar ar fi efectuat „semănături diversioniste", deoarece recoltele au fost mici. Ca urmare, 14 dintre nefericiţii ţărani din Slobozia, cu vârste cuprinse între 31 şi 53 de ani, au fost condamnaţi la moarte[206].

Documente scoase la iveală în ultimii ani din arhivele sovietice atestă atmosfera de crâncenă teroare şi fărădelegi instaurată de bolşevici în RASSM. Pretutindeni domina suspiciunea, frica şi delaţiunea. Oamenii dispăreau cu sutele, fără urmă. Suspecţii erau ridicaţi noaptea din case, între baionete, alteori direct de la adunări sau şedinţe. Mărturii şi dovezi multiple confirmă faptul că, ani în şir, cetatea Suvorov din Tiraspol a fost folosită de bolşevici ca *poligon de tir* pentru executarea a peste 4 000 de oameni – ţărani, muncitori, învăţători, studenţi, artişti, scriitori, ziarişti, preoţi, rabini ş.a.

O epocă de sumbru regim totalitar stalinist, cu zeci de mii de crime imprescriptibile la activ. O epocă din care datează şi un veritabil glosar de termeni şi sintagme folosite de torţionari drept „capete de acuzare" împotriva oricărei forme de rezistenţă sau opoziţie faţă de regimul totalitar bolşevic: „duşman al poporului", „activitate contrarevoluţionară", „antisovietism", „spion", „sabotor", „diversionist", „provocator", „colaboraţionist", „sustragere de la plata impozitelor" etc., termeni incriminatori de care aveau să ia cunoştinţă, pe propria piele, şi românii anilor '50, atât în Basarabia sovietizată, cât şi în România ocupată şi desfigurată.

**2. Lichidarea bisericii şi a credinţei strămoşeşti.** Statisticile sunt extrem de grăitoare cu privire la soarta pe care au avut-o bisericile şi lăcaşurile de cult din Transnistria.

În anul 1917, când bolşevicii au preluat puterea în Rusia, pe teritoriul dintre Nistru şi Bug existau 1 017 biserici şi case de rugăciuni, precum şi 13 mănăstiri şi schituri, în care slujeau 890 de preoţi şi 384 de călugări.[207]

După 24 de ani, în august 1941, autorităţile militare române au mai găsit o singură biserică deschisă, în cimitirul nr. 2 din Odesa, scăpată ca prin minune de furia distrugătoare bolşevică, la fel ca şi preotul care slujea acolo – moldoveanul Vasile Bragă.

Distrugerea bisericii în URSS s-a făcut în mod sistematic, cu metodă. Mai întâi, printr-un decret din 23 ianuarie 1918, s-a dispus despărţirea bisericii de stat şi a şcolii de biserică. Averile bisericeşti şi ale asociaţiilor religioase au fost declarate averi publice şi trecute în patrimoniul statului. În acelaşi timp, Lenin cerea să fie

[205] Tudor Ţopa, „Represiuni şi deportări masive din localităţile Republicii Moldova", în lucrarea enciclopedică *Localităţile Republicii Moldova*, Chişinău, 2001, vol. 3, p. 8-18.

[206] *Ibidem.*

[207] Arhimandritul Antim Nica, *Viaţa religioasă în Transnistria*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Chişinău, 1943, p. 51.

arestaţi şi împuşcaţi toţi cei care umblă îmbrăcaţi în sutane preoţeşti sau rase de călugări, pentru ca în 1920 să-i scrie lui Troţki: „Cu cât va fi mai mare numărul victimelor din rândul clericilor reacţionari şi burghezi cu atât mai bine"[208].

Printr-un alt decret, din 22 februarie 1922, toate obiectele de valoare din biserici au fost ridicate şi trecute în proprietatea statului. O zi mai târziu, Lenin anunţa „bătălia cea mai hotărâtoare şi necruţătoare contra clerului reacţionar", iar la 4 mai 1922 semna un decret care prevedea „pedeapsa cu moartea pentru preoţi", numiţi „contrarevoluţionari în sutane". Numai în perioada 1917-1922 au fost ucişi peste 20 000 de preoţi, călugări, teologi, iar alţi peste 80 000 întemniţaţi.[209] În 1923, Troţki a creat un „tribunal al poporului" care, în cadrul unui proces cu judecători, procurori, avocaţi şi martori, l-a judecat pe Dumnezeu, după îndelungi deliberări condamnându-l la moarte „în contumacie"![210]

Represaliile se îndreptau, totodată, împotriva lăcaşurilor de cult şi a credincioşilor. Apoi au fost încurajate neînţelegerile, dezbinarea şi fracţiunile bisericeşti, fiind create schisme faţă de biserica tradiţională. Aşa a apărut, în 1923, „Biserica vie", fracţiune bisericească disidentă *sinodală*, obedientă faţă de regimul sovietic, care a proclamat capitalismul drept păcat de moarte şi lupta împotriva acestuia drept o datorie.

Întregul teritoriu dintre Nistru şi Bug a devenit şi el scena unor lupte religioase care, încurajate de bolşevici, au condus la înfiinţarea şi funcţionarea în paralel, în toate centrele mai mari, a unor ierarhii rivale. „Biserica vie" avea în regiunea dintre Nistru şi Bug cinci eparhii: mitropolia Odesei, arhiepiscopia Pervomaisk (Golta), episcopia Moldovei (Balta), arhiepiscopia Tulcinului şi arhiepiscopia Moghilăului.[211]

După înfiinţarea RASSM, vicariatul de Balta a fost ridicat la rangul de episcopie de sine stătătoare. După mai mulţi arhierei, în 1926 conducerea Episcopiei Moldovei, cu reşedinţa la Balta, a fost preluată de Gavriil Rohut (Rohotă), ierarh moldovean născut în 1872 în satul Harmaţca (Dubăsari). Noul episcop avea în subordine 164 de parohii, răspândite pe tot cuprinsul RASSM. După înfiinţarea Episcopiei de Balta, în parohiile moldoveneşti au început să se introducă rugăciuni şi cântări în limba română/moldovenească, în comparaţie cu perioada anterioară când slujbele se efectuau în limba slavonă.

Activitatea bisericii avea însă de înfruntat, pe lângă gravele dificultăţi de ordin material (confiscarea averilor, impozite şi taxe ridicate), tot mai numeroase şi insurmontabile obstrucţii datorate activităţii antireligioase desfăşurate deschis de atotputernicul aparat de represiune al statului bolşevic (umilinţe, ameninţări, defăimarea

[208] D. Volkogonov, *Lenin*, apud Nicolae Dabija, „Bolşevicii şi biserica", în *Literatura şi Arta*, 6 septembrie 2007.

[209] *Ibidem*.

[210] *Ibidem*.

[211] Antim Nica, *op. cit.*, p. 61.

şi alungarea din posturi a preoţilor, închiderea lăcaşurilor de cult). Încă din 1925, activitatea antireligioasă era organizată şi coordonată de „Uniunea Ateilor Militanţi" (UAM), care avea ramificaţii în toate instituţiile, întreprinderile, colhozuri şi chiar şcoli de pe teritoriul URSS. Membrii *cuiburilor antireligioase* erau recrutaţi de la vârsta de 14 ani, dar existau asemenea organizaţii şi pentru copiii de la opt ani în sus.

O intensă activitate antireligioasă era desfăşurată în RASSM, mai ales după 1930, prin „Editura de stat a Moldovii" din Tiraspol, care a publicat numeroase lucrări împotriva bisericii, declarată „duşman al poporului". În 1931, unul dintre autori făcea apel la „toţi necredincioşii tineri... să ridice la luptă împotriva popilor şi dumnezeilor toată copilărimea noastră, să iasă cu toată masa la carnavaluri antireligioznice şi să umple toate ulițele cu veselia lor tânără şi cu voioşia luptaşnică"[212].

Un amplu articol intitulat „Lupta de clasă pe frontul ştiinţific", publicat în nr. 8-9 din 1934 al revistei *Krasnaia Bessarabia*, ataca extrem de virulent o serie de intelectuali şi funcţionari din domeniul culturii, „invadat de naţionalişti contrarevoluţionari, ieşiţi din mediul elementelor sociale duşmănoase (mai ales din rândul clerului)... Cel mai de vază ideolog al acestor elemente contrarevoluţionare burghezo-naţionaliste a fost şeful Secţiei lingvistice a Comitetului Ştiinţific, L. A. Madan, fiu de popă basarabean"[213].

Stalin precizase explicit că legile statului permit fiecărui cetăţean sovietic „să îmbrăţişeze oricare religie", dar adăuga: „Partidul nu poate fi neutru faţă de religie. El duce propagandă antireligioasă împotriva tuturor (religiilor şi prejudecăţilor religioase, n.n.)"[214]. Constituţia sovietică din 1936 nu făcea decât să consfinţească tezele lui Stalin, proclamând formal, prin art. 124, „libertatea conştiinţei" şi a „practicării cultului religios", care era însă anulată prin recunoaşterea, în acelaşi articol, a libertăţii „propagandei antireligioase... pentru toţi cetăţenii"[215].

Episcopul Gavriil Rohut a slujit la catedrala din Balta până în 1937, când aceasta a fost închisă de bolşevici. A mai slujit un timp la biserica Sf. Nicolae şi la biserica cimitirului din Balta, până la 8 martie 1938, înainte de Paşti, când a fost arestat şi trimis în surghiun, de unde nu a mai revenit niciodată. În 1938 a luat sfârşit, practic, procesul de închidere a tuturor bisericilor din RASSM, preoţii fiind arestaţi, trimişi în surghiun ori ucişi. Pentru 160 de preoţi a fost înfiinţat un lagăr la Golta, unde mulţi dintre ei şi-au găsit moartea.[216]

Către finele anilor '30 ai secolului trecut, în urma anihilării şi lichidării de către bolşevici a Bisericii de pe întregul cuprins al URSS, România se afla în prim

[212] *Ibidem*, p. 58.
[213] A. Gribincea, M. Gribincea, I. Şişcanu, *op. cit.*, p. 11-12.
[214] A. Nica, *op. cit.*, p. 55.
[215] *Ibidem*.
[216] *Ibidem*, p. 56.

planul statelor ortodoxe, cu o populaţie de peste 14 milioane de ortodocşi, cu patriarhie, 5 mitropolii şi 19 episcopii[217].

În septembrie 1939, îngrozit de veştile despre soarta tragică a Bisericii din Rusia sovietică, mitropolitul Bucovinei, Visarion Puiu[218], îi adresează din Cernăuţi o scrisoare lui Stalin, în care face un apel în favoarea reconcilierii grabnice între puterea sovietică şi cler, „în numele principiului libertăţii de conştiinţă şi de gândire, pe care revoluţia l-a predicat şi l-a garantat, dar numai formal, poporului rus"[219]. Ierarhul român avertiza că „persecuţiile religioase au avut întotdeauna urmări rele pentru oameni şi rezultate iluzorii pentru cei care le-au determinat, credinţa apărând iarăşi ca pluta deasupra apei îndată ce nu mai apasă asupra ei vreo mână sau alt obiect – elementul credinţei religioase fiind indestructibil şi veşnic"[220].

Profeţia mitropolitului Visarion Puiu avea să se împlinească în foarte scurt timp pentru populaţia din Transnistria, care în perioada administraţiei româneşti (1941-1944) a cunoscut o veritabilă renaştere religioasă. „Pe cât de sălbatică a fost... acţiunea dusă de bolşevici în contra Bisericii..., pe atât de puternică a rămas conştiinţa creştină a populaţiei din Transnistria, după 24 de ani de tiranică stăpânire sovietică", constata cu uimire preotul şi publicistul Sergiu C. Roşca, în timpul unei călătorii de documentare întreprinsă în regiunea din stânga Nistrului în 1942[221].

**3. Se inventează o nouă limbă şi un nou popor.** Anihilarea identităţii etnice şi culturale, falsificarea limbii şi a istoriei românilor transnistreni este domeniul în care atitudinea antiromânească a totalitarismului bolşevic s-a manifestat din plin, iar perfidia şi ura distrugătoare împotriva românilor şi a tot ceea ce era românesc a atins cote greu de imaginat.

De la 1812 încoace, de când Basarabia a fost ruptă din trupul Moldovei, expansionismul rusesc nu încetase să sape la temelia limbii române, văzută ca un martor incomod şi duşman neînduplecat al justificării şi perpetuării raptului teritorial produs sub oblăduirea unor imperii dispărute apoi de pe scena istoriei.

---

[217] Interviu acordat unei publicaţii engleze la Cernăuţi, în 1937, de mitropolitul Bucovinei Visarion Puiu, reprodus în volumul *Mitropolitul Visarion Puiu. Relaţiile cu biserica anglicană - Documente. 1921-1954*, Bucureşti, Editura Publirom, 2004, apărut sub îngrijirea lui Dumitru Stavarache şi Ion Negoescu, p. 102-105.

[218] Viitor mitropolit de Odesa şi şef al Misiunii Ortodoxe Române din Transnistria între 1942-1943.

[219] *Mitropolitul Visarion Puiu...*, *op. cit.*, p. 137-145.

[220] *Ibidem*.

[221] Sergiu C. Roşca, „Conştiinţa creştină în Transnistria", în *Raza*, anul XII, nr. 632, 27 septembrie - 6 octombrie 1942.

Înfiinţarea RASSM a dat, cel puţin în prima etapă, o serie de speranţe etnicilor moldoveni/români privind libertatea de exprimare în limba maternă, de afirmare a graiului, a tradiţiilor şi obiceiurilor strămoşeşti. Încă din 21 august 1924, cu câteva săptămâni înainte de proclamarea oficială a RASSM, ziarul *Plugarul Roş* anunţa declanşarea unor acţiuni pentru „moldovenizarea cât mai grabnică a tuturor instituţiilor şi aşezămintelor din centrele moldoveneşti": „În 21 de sate din gubernia Odesa a şi început să se grăiască numai moldoveneşte. Toţi judecătorii, învăţătorii, preoţii şi primarii din sate sunt obligaţi să înveţe şi să vorbească limba moldovenească"[222].

La vremea respectivă, limba română nu era considerată încă, în toate sferele puterii bolşevice, un pericol pentru noua enclavă cu pretenţii de statalitate. Dimpotrivă, „în aşezămintele de cultură şi în şcoli" – preciza în continuare ziarul citat – „se va preda treptat şi limba românească, care fiind mai bogată decât limba moldovenească, nu va mai constitui o piedică la luminarea norodului moldovenesc. Cuvintele ruseşti create însă de revoluţie ca *bolşevic*, *soviet*, *comisariat* ş.a. vor fi întrebuinţate şi mai departe, fiind pe veci alipite de graiul moldovenesc"[223].

Din motive didactice, dar ţinând seama şi de o serie de trăsături caracteristice ale evoluţiilor politice din RASSM, unii cercetători basarabeni vorbesc despre trei perioade distincte în scurta istorie a acestei creaţii bolşevice: a) 1924-1931, perioada creării RASSM şi a promovării „moldovenismului vulgar"; b) 1932-iunie 1937, perioada latinizării RASSM; c) iulie 1937-iunie 1941, perioada represiunilor politice ori a „arestării grafiei latine"[224].

La scurt timp de la crearea RASSM, în 1926, un grup de intelectuali în frunte cu cel mai cunoscut lingvist al epocii, L. A. Madan, şcolit la Kiev şi promotor al moldovenismului, şi-a început activitatea de elaborare a normelor *limbii moldoveneşti*. Ca bază a *noii* limbi literare a fost luat graiul popular al moldovenilor transnistreni, ucrainizat şi rusificat. L. A. Madan a renunţat la normele gramaticale şi ortografice ale limbii române şi a organizat veritabile campanii în satele româneşti din RASSM şi Ucraina, denumite „mărsul în popor", pentru a culege cuvinte specifice graiului moldovenesc. El avea să decreteze: „Limba moldovenească, în care grăeşti amu norodu moldovnesc, este limbî sînistătătoari, diosăghitî di limba românească, şi sî diosăgheşti şî di limba tuturor cărţîlor moldovneşti, tipăriti păn la organizarea RASSM"[225].

Într-un articol publicat la 24 noiembrie 1926 în *Plugarul Roş*, L. A. Madan declara: „Nu oaminii grăesc după vr'o gramaticî anumitî, dar gramatica s'alcătueşti după vorba oamenilor... Gramatica pentru om, dar nu omul pentru gramaticî", astfel ca aceasta să fie „cît mai uşoarî şi mai înţăleasî di masîli largi"[226].

---

[222] Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 20.

[223] *Ibidem.*

[224] A. Gribincea, M. Gribincea, I. Şişcanu, *op. cit.*, p. 24.

[225] *Ibidem*, p. 9.

[226] *Ibidem*, p. 54.

Pornind de la astfel de principii, moldoveniştii au căutat să găsească echivalente „mai pă înţăles" pentru neologisme sau cuvinte prea româneşti, ajungând să *îmbogăţească* fondul lexical al *limbii moldoveneşti* cu arhaisme, traduceri din rusă ori invenţii, precum: ghilimele - *lăbiuţî*, virgulă - *vărguliţă*, nazal - *nasnic*, dentar - *dintnic*, oxigen - *aeronăscător*, barometru - *aeromăsurător*, aeroplan - *sângurzburător*, sufragerie - *mâncătorie* şi altele asemenea. Cu astfel de creaţii hilare, în faţa cărora *pedagogii* lui nenea Iancu ar fi plesnit probabil de invidie[227], a fost editat şi un dicţionar sau *cuvîntelnic* moldovenesc-rus şi rus-moldovenesc. În 1930 s-a început şi întocmirea unui „cuvântelnic academicesc al limbii moldoveneşti"[228].

În mod oarecum surprinzător, printr-o rezoluţie adoptată la 2 februarie 1932, Biroul Comitetului Regional Moldova al Partidului Comunist (b) din Ucraina aprobă „trecerea RASSM la alfabetul latin", pornind de la „necesitatea îmbogăţirii limbii moldoveneşti cu cuvinte uzuale din mediul moldovenilor din vechea Moldovă şi Basarabia". Totodată, se prevedea editarea clasicilor marxism-leninismului (Marx, Lenin, Stalin) în limba moldovenească.[229] Născocirile lingvistice ale grupului Madan sunt respinse, reproşându-se printre altele că nu au fost introduse în noul vocabular cuvintele create de revoluţie, precum *colhoz, orânduială colhoznică* sau *Puterea Sovietică*.

Trecerea RASSM, pentru câţiva ani, la alfabetul latin a fost posibilă în contextul mai larg al dezvoltării în acei ani a unei puternice mişcări de latinizare a scrisului popoarelor turcice din URSS (Azerbaidjan, Uzbekistan, Kîrgîstan, Turkmenistan ş.a.), acţiune încurajată de autorităţile sovietice. Lenin considera substituirea alfabetului arab cu cel latin o revoluţie în Orient.[230]

Într-un Apel lansat de Comitetul Regional Moldova al PC(b)U, în 1933, se arăta că una din cele mai mari înfăptuiri înregistrate în scurta perioadă de la proclamarea RASSM (realizări obţinute „în văzul fraţilor exploataţi din Basarabia şi România") o constituia latinizarea, „o mare biruinţă a politicii naţionale leniniste a partidului", devenită „un mijloc puternic de revoluţionare a maselor muncitoare din Basarabia şi România"[231].

În pofida unei puternice opoziţii din partea reprezentanţilor populaţiei rusofone faţă de procesul latinizării, o serie de scriitori, printre care S. Lehţer şi L. Cornfeld, dezvoltând aşa-numita teorie a moştenirii literare şi invocând exemplul literaturii ruse, au reuşit să introducă în programele de studii şcolare unele lucrări ale clasicilor români (Coşbuc, Eminescu, Alecsandri, Creangă, Vlahuţă ş.a.).

---

[227] Celebra „Scrisoare pierdută" a lui I.L. Caragiale devenea, în „traducere", „O ţîdulă rătăşită".

[228] *Ibidem*, p. 9. Vezi şi D. Dragnev (coordonator), *op. cit.*, p. 171.

[229] *Ibidem*, p. 14-15.

[230] *Ibidem*, p. 15.

[231] *Ibidem*, p. 16.

În 1937, odată cu amplificarea represiunilor politice în URSS, autorităţile sovietice au decis revenirea RASSM la alfabetul chirilic. De această dată, pe lângă organele de partid bolşevice au intrat în acţiune şi structurile poliţiei politice (NKVD), însărcinate să-i depisteze şi să-i pedepsească pe „duşmanii poporului".

La 7 august 1937, într-o scrisoare informativă adresată tovarăşului Gh. Malenkov la CC al PC(b) din toată Uniunea, organizaţia regională de partid din RASSM denunţa faptul că „sectoarele construcţiei culturale şi naţionale s-au dovedit a fi atacate complet de duşmani"[232]. Activitatea subversivă de la Editura de Stat, spre exemplu, urmărea să facă literatura moldovenească şi manualele „inaccesibile cititorului de masă şi tineretului studios" prin utilizarea „termenilor de salon şi franţuzismelor românizate", iar pentru educarea tineretului moldovenesc „în spiritul naţionalismului român, în crestomaţii şi manuale erau incluse opere ale scriitorilor burgheji români".[233]

Au urmat numeroase arestări, procese politice şi condamnări, deoarece trebuia ca „latiniştii românizatori" să plătească pentru activitatea lor. Într-o noapte a anului 1937, a fost arestat întregul colectiv redacţional, constituit din 56 de persoane, al ziarului *Moldova Socialistă*, succesor din 1930 al ziarului *Plugarul Roş*, editat la Tiraspol în grafie latină, fiind lăsaţi în libertate doar portarii şi femeile de serviciu. Actele de acuzare incriminau apartenenţa la o presupusă organizaţie „naţionalistă" (termen sub care era reprimat antisovietismul etnicilor români/moldoveni), dar mai ales înscrierea pe o direcţie de „sabotare a limbii prin inundarea ei cu termeni româneşti"[234].

La 27 februarie 1938, Biroul Comitetului Regional din Moldova al PC(b)U a pus în discuţie „Hotărârea cu privire la trecerea scrisului moldovenesc de la grafia latină la cea rusă", ajungând la concluzia că „elementele burghezo-naţionaliste, camuflate în diverse instituţii, sub stindardul latinizării grafiei promovau românizarea limbii moldoveneşti"[235]. În luna mai a aceluiaşi an, conferinţa a XI-a regională de partid Moldova a adoptat o rezoluţie care condamna „duşmanii poporului" deoarece „înlocuiau limba moldovenească cu cea română, pe care populaţia moldovenească nu o cunoştea, ignorau şi împiedicau studierea limbii ruse..., pentru a despărţi Moldova sovietică de URSS"[236]. La scurt timp, Comitetul orăşenesc de partid Tiraspol era informat că hotărârea de revenire la alfabetul rus a fost susţinută de CC al PC(b) din Ucraina, în special de către N. S. Hruşciov, „pentru a pune capăt pentru totdeauna cu românizarea"[237].

---

[232] *Ibidem*, p. 19.

[233] *Ibidem*.

[234] Tudor Ţopa, *op. cit.*, p. 9.

[235] A. Gribincea, M. Gribincea. I. Şişcanu, *op. cit.*, p. 20.

[236] *Ibidem*.

[237] *Ibidem*.

În aceeaşi perioadă, I.D. Ceban, unul din promotorii ideologiei moldovenismului, scria în numărul cinci al publicaţiei *Octombrie*: „Duşmanii norodului propovăduie că nu-i aşa norod – moldoveni, că moldovenii aiştea sunt rumâni, că moldovenii n-au limba lor, că limba moldovenească este numai un jargon al linghii române. O clevetire jalnică şi zadarnică... Glorioasele organe ale NKVD au descoperit aiastă bandă de trădători şi şpioni care a vrut să restabilească în ţara noastră capitalismu"[238].

Măsurile împotriva limbii române nu s-au limitat la persecutarea promotorilor grafiei latine (în anii 1938-1939, majoritatea funcţionarilor publici, cunoscători ai limbii române, au fost executaţi), ci au luat şi forma unei resurecţii medievale împotriva cărţilor. În lunile octombrie-decembrie 1938, toată literatura social-economică, artistică şi didactică cu caractere latine a fost confiscată, distrusă şi trecută la *pierderi* sau *maculatură*. Furiei distructive bolşevice nu i-a scăpat nici literatura editată cu caractere ruseşti în anii 1926-1934, „îngunoioşată cu cuvinte româneşti neînţelese truditorilor din Moldova"[239], precum şi literatura social-economică tipărită în limba română la Moscova.

Într-un articol de fond plin de invective la adresa „duşmanilor norodului", publicat de *Comsomolistu Moldovei* la 6 martie 1939, sub titlul „Ortografia nouă a scrierii moldoveneşti", se sublinia: „Duşmanii norodului au vrut s-o rupă pe Moldova Sovietică din familia frăţească a noroadelor Marii Uniuni Sovetişe şi s-o prefacă pe dânsa în coloniea României faşiste,... să pue jugu moşierilor şi capitaliştilor români pe stinarea norodului truditor moldovenesc. Dar aceasta lor nu le-a eşit şi nişi odată nu le-a eşi. Razvedca (Securitatea, n.n.) sovetică, cu ajutoru norodului, sub conduşerea Comitetului Ţentral Stalinist al PC(b) din toată Uniunea a fărmat cuiburile temeinişe duşmănoase şi a nimişit pân la capăt toate rămăşiţele duşmănoase... Las să ştie ghienele faşiste, că lor nişiodată nu le s-a veni să calşe cu şiobota sa murdară pe lanurile roditoare a Moldovei Sovetişe înfloritoare"[240].

Românii şi limba română aveau să fie din nou victimele cruntei rusificări şi ale vendetei bolşevice după constituirea, la 2 august 1940, a Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti (RSSM)[241]. La 10 februarie 1941, Sovietul Suprem al RSSM adoptă legea „Despre treşerea scrisului moldovenesc la alfavitu rus", extinzând reglementările din fosta RASSM în întreaga Moldovă Sovietică.

---

[238] Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2003, p. 29.

[239] A. Gribincea, M. Gribincea, I. Şişcanu, *op. cit.*, p. 22.

[240] *Ibidem*, p. 21.

[241] Prin ocuparea Basarabiei de către URSS şi „unirea" ei cu RASSM.

## Mărturii româneşti despre realităţile din Transnistria sub administraţie bolşevică

Marele scriitor şi jurnalist Panait Istrati a fost invitat în 1927 să participe la manifestările din URSS dedicate aniversării a 10 ani de la Revoluţia din Octombrie.

În decursul peregrinărilor sale de un an prin toate colţurile URSS, Istrati nu a rezistat tentaţiei de a vedea la faţa locului „Moldova comunistă la lucru"[242], mai ales „când eşti de mamă şi de limbă română cum sunt eu", după cum preciza neobositul călător. Constatările sale sunt catastrofale pentru regimul sovietic bolşevic: „Comuniştii moldoveni sau alţii nu sunt decât cu numele... Se numesc aşa, asta-i tot".

Stând de vorbă îndelung cu „o basarabeancă inteligentă", are alte revelaţii: „Nu suntem comunişti, îmi spune, fiindcă la drept vorbind nu ştim ce înseamnă asta. În satul nostru, comuniştii sunt nişte intriganţi... se uneltesc între ei... Politica este totul. Vai şi amar pentru cine nu gândeşte ca ei".

Asumându-şi toate riscurile, Panait Istrati va rosti printre primii adevărul crud despre „falimentul unei Revoluţii": „Rusia a ajuns la această mârşăvie, pe care lumea n-a cunoscut-o niciodată: să arunci jumătate din aceeaşi clasă contra celeilalte jumătăţi...s-a ucis viitorul... s-au provocat vârtejuri în străfundul noroios al sufletului omenesc, aducând la suprafaţă tot ceea ce instinctele noastre au mai hidos. Minciuna, ipocrizia, delaţiunea, asasinatul... Muncitorii sovietici? Care muncitori?... Paradă, politică veninoasă... teroarea loveşte stomacul şi adăpostul, adică este cea mai năprasnică dintre terori; produce, de pe o zi pe alta, laşitatea generală şi amândouă cuplate permit tiranilor să se joace după placul lor... fascismul roşu – siberiile gem". În sfârşit, care este cauza supremă a tuturor relelor? „Doctrina... Nu din cauza Doctrinei se datoresc toate nenorocirile operei socialiste?"[243].

În cadrul Guvernământului civil din timpul administraţiei româneşti a Transnistriei, director al culturii a fost profesorul universitar Traian Herseni, unul dintre reprezentanţii de frunte ai Şcolii sociologice de la Bucureşti, conduse de către Dimitrie Gusti. În această calitate, Traian Herseni a înfiinţat, în anul 1943, Institutul Universitar pentru Cercetarea Transnistriei, în cadrul Universităţii din Odesa, care a funcţionat un an şi câteva luni.

Între acţiunile cele mai relevante iniţiate de institutul creat şi condus de Traian Herseni s-a numărat organizarea, în lunile iulie-august 1943, a unei campanii monografice pentru cunoaşterea satelor româneşti dintre Nistru şi Bug, la care au participat peste 100 de studenţi, sub coordonarea asistenţilor de la Secţia de cultură românească a Universităţii din Odesa. Consecvent principiilor metodologice ale Şcolii sociologice de la Bucureşti, privind formarea unor echipe de studii multidisciplinare,

[242] Panait Istrati, *Spre altă flacără. Spovedanie pentru învinşi*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990, *passim*.

[243] *Ibidem*.

profesorul Traian Herseni a apelat la specialişti din mai multe domenii să participe la cercetarea din Transnistria, printre care şi etnomuzicologii Constantin Brăiloiu şi Constantin A. Ionescu.

Cercetarea a cuprins comunele din stânga Nistrului: Hârjău, Caterinovca, Ghiderim, Zozuleni, Plopi, Broşteni, Tincău, Jura, Dudău (din judeţele Râbniţa şi Dubăsari) şi oraşul Tiraspol. În cele două luni de investigaţii sociologice s-a adunat un amplu material documentar, structurat pe două paliere:

analiza ştiinţifică (şi critică) a instituţiilor sovietice care au funcţionat în regiune;

prezentarea *satului moldovenesc*, respectiv o frescă detaliată a manifestărilor spirituale ale românilor de peste Nistru (cântece, basme, obiceiuri şi tradiţii specifice).

Datorită precipitării evenimentelor legate de cursul războiului în 1944, Institutul Universitar pentru Cercetarea Transnistriei a fost nevoit să-şi înceteze brusc activitatea, iar materialul documentar adunat de echipa de cercetare nu a mai putut fi valorificat. În mod cu totul excepţional, prin efortul prof. Constantin A. Ionescu, care era conştient de valoarea rezultatelor cercetării, s-a reuşit transcrierea versurilor şi a melodiilor culese din satele transnistrene, publicate ulterior în volumul *Colinde din Transnistria*, împreună cu un amplu studiu introductiv.[244]

Concluziile cercetării multidisciplinare privind starea socială, economică şi culturală a românilor transnistreni sub dominaţie sovietică sunt deconcertante. Pe scurt, dimensiunile rusificării şi comunizării populaţiei româneşti au cuprins toate domeniile, administraţia bolşevică amplificând continuu politica ţaristă ce viza deznaţionalizarea totală a românilor transnistreni, pierderea treptată a limbii strămoşeşti şi a credinţei lor creştin ortodoxe. Datele culese în teren confirmau, fără putinţă de tăgadă, realităţi cutremurătoare: sărăcirea continuă a populaţiei; colectivizarea forţată; deportarea la mari distanţe a celor care opuneau rezistenţă, într-un fel sau altul, practicilor totalitare; obligativitatea învăţării limbii ruse încă de la grădiniţă; decreştinarea totală prin dărâmarea bisericilor şi transformarea lor în magazii de materiale, grajduri pentru vite sau locuri de distracţie.

Consecinţele politicii de rusificare şi comunizare erau evidenţiate şi de degradarea treptată a gospodăriilor ţărăneşti, existenţa unor interioare din ce în ce mai sărace, pierderea completă a specificului românesc în ceea ce priveşte portul tradiţional. De asemenea, în condiţiile unei intense propagande exercitate prin toate mijloacele posibile (îndeosebi inocularea ideii unei spiritualităţi diferite de cea a românilor moldoveni dintre Prut şi Nistru), unele genuri ale muzicii populare autentic româneşti dispăruseră sau asimilaseră linii melodice ruso-ucrainene.

---

[244] Prima ediţie a acestui volum, de la finele anului 1944 şi începutul anului 1945, a apărut ciuntită de cenzură, sub titlul *Colinde*, fiind eliminată orice referire la Transnistria. Ediţia completă a apărut mult mai târziu, în 1994, la Editura Ştiinţa din Chişinău, într-un tiraj de 1 500 de exemplare.

Singurul gen muzical care a rezistat în străfundul conştiinţei populaţiei româneşti transnistrene a fost cel al colindelor.[245]. Acestea o puteau diferenţia de celelalte etnii cu care fusese obligată să se amestece. Cele 77 colinde şi cântece de stea incluse în volumul amintit, culese în vara anului 1943 în Transnistria, se constituie într-un veritabil tezaur al formelor vechi de limbă românească, îmbogăţite de valenţele artistice unice ale graiului local, în care recunoaştem cu uşurinţă valori perene ale spiritualităţii populare româneşti: *Noi umblăm să colindăm; Trei Crai de la Răsărit; Sculaţi, sculaţi, boieri mari!; Steaua lui Hristos* ş.a.

### „Cap de pod" al intereselor ruseşti

După cum s-a văzut, RASSM a fost de la început un „cap de pod" al intereselor ruseşti în regiune şi un *laborator* de experimentare a tehnologiilor de impunere a conceptelor Moscovei privind tezele moldovenismului, în scopul readucerii Basarabiei sub influenţa sa.

Aşa se explică faptul că, încă din primele zile care au urmat ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, administraţia românească a Basarabiei a fost înlocuită cu structuri sovietice (soviete săteşti şi orăşeneşti), concomitent cu extinderea asupra teritoriului dintre Prut şi Nistru a împuternicirilor organelor existente în RASSM (Comitetul Regional Moldovenesc Bolşevic de Partid, Sovietul Suprem, Sovietul Comisarilor Narodnici).

Tot structurile de partid şi administrative din RASSM au înaintat organelor centrale de conducere de la Moscova, la 10 iulie 1940, *propunerea* de a se constitui RSS Moldovenească (din RASSM şi Basarabia), în componenţa URSS. Propunerea a fost aprobată, la 2 august 1940, de către Sovietul Suprem al Uniunii Sovietice, care a luat în considerare, desigur, „dorinţa oamenilor muncii din Basarabia şi din RASSM cu privire la reunirea poporului moldovenesc din Basarabia cu poporul moldovenesc din RASSM"[246].

Ocazia a fost folosită şi pentru o nouă amputare administrativă a Moldovei istorice. Astfel, în componenţa RSSM unionale au intrat: oraşul Chişinău, şase judeţe ale Basarabiei (Bălţi, Tighina, Chişinău, Cahul, Orhei şi Soroca), oraşul Tiraspol şi doar şase raioane (din 11) ale RASSM (Dubăsari, Camenca, Râbniţa, Grigoriopol, Slobozia şi Tiraspol). Aşa cum consemnează istorici de la Chişinău, „teritoriul dintre Prut şi Nistru al Moldovei istorice era astfel din nou ciopârţit. În mod samavol-

[245] Colinda reprezintă „categoria cea mai masivă şi mai diversificată de texte ceremoniale", „capitol de seamă al mitologiei şi mărturie a unor tradiţii culturale statornice", „tezaur de limbă" care „perpetuează pe calea oralităţii vechi tradiţii populare", vezi pe larg Monica Brătulescu, *Colinda Românească* (ediţie bilingvă, română-engleză), Editura Minerva, Bucureşti, 1981, *passim*.

[246] V. Stati, *Istoria Moldovei*, Vivar-Editor, Chişinău, 2002, p. 347-348.

nic, fără a întreba populaţia locală, judeţele Cetatea Albă, Izmail, Bolgrad, regiunea Cernăuţi şi chiar o parte din actualul raion Briceni... au fost anexate Ucrainei"[247].

De menţionat că prim-secretar al CC al Partidului Comunist (b) din Ucraina era, la vremea respectivă, Nikita S. Hruşciov, membru al Biroului Politic al CC al P.C. (b) din întreaga Uniune. La 29 iunie 1940, fără a mai aştepta nici măcar expirarea termenului de patru zile dat prin cea de-a doua notă ultimativă sovietică pentru retragerea administraţiei româneşti a Basarabiei, N.S. Hruşciov, însoţit de S. K. Timoşenko (basarabean, comisar al apărării al URSS), a sosit în grabă la Chişinău pentru a organiza un miting de proporţii (circa 100 000 persoane) care să salute reinstaurarea ocupaţiei ruso-sovietice în teritoriul dintre Nistru şi Prut. Tot la Chişinău au fost organizate, la 3 iulie 1940, parada trupelor sovietice şi „demonstraţia cetăţenilor" pentru a marca „evenimentul din 28 iunie"[248].

După 16 ani, conform obiectivului stabilit de Stalin în 1924, Basarabia se dovedea „pregătită pentru unirea cu RASSM" şi „ocuparea acestei provincii de către Armata Roşie"[249].

„Binefacerile" noii puteri vor fi resimţite din plin de românii basarabeni, care nu primiseră cu entuziasm schimbarea de regim şi încă mai credeau că ţara lor este România. Împotriva lor s-au luat cele mai drastice măsuri. În iunie 1941, cu puţin timp înaintea declanşării ostilităţilor şi trecerii Armatei Române peste Prut pentru eliberarea Basarabiei, 18 400 persoane din acest teritoriu au fost deportate în Siberia de către puterea sovietică, fără niciun fel de judecată.[250]

[247] *Ibidem.*

[248] V.I. Ţaranov (coordonator), *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, ediţia a II-a, Elan Poligraf, Chişinău, 2003, p. 259.

[249] Vezi nota 162.

[250] V. Stati, *op. cit.*, p. 350.

Capitolul V

# Transnistria sub administrație românească (1941 – 1944)

## Paradoxul rusesc

*„... cine a fost cauza tuturor nenorocirilor noastre? Rusia. Cine a fost Rusia? Aliata principală a aliaților noștri".* (Ion Antonescu, 1919)

La 1 decembrie 1917, șeful Biroului Operații de la Marele Cartier General al Armatei Române, tânărul locotenent-colonel Ion Antonescu, înainta ministrului de război o Notă, cu numărul 5369, intitulată „Constatări și aprecieri asupra situației actuale a Armatei și Țării Românești"[251].

Redactat succint, într-un limbaj politico-militar concis și percutant, documentul își propunea să prezinte tabloul general al situației dramatice în care se afla statul român cu un an înaintea încheierii primului război mondial și, totodată, să avanseze unele concluzii și soluții pentru depășirea momentului critic.

Iată câteva semnale de alertă din acest material: „Situația generală – Tragică", „Situația politică – Indescriptibilă", „Situația militară – Dezastruoasă". Dintre toate riscurile care amenințau supraviețuirea statului și chiar a românilor ca popor (foamete, mizerie, epidemii, lipsa ajutorului scontat din partea aliaților) viitorul mareșal părea mai preocupat de consecințele schimbărilor survenite pe frontul rusesc: „Regele, guvernul și poporul trăiesc sub teroare. Provocatorii și conducătorii anarhiei ruse fac toate sforțările pentru a antrena și această țară în prăpastia în care au aruncat pe soldatul și țăranul rus. Moldova a fost, este și continuă a fi devastată de soldații ruși, care, izolați și chiar organizați în bande, fură, omoară și distrug, fără rușine sau teamă de răspundere. Toate aceste crime odioase se petrec, pe o scară din ce în ce mai întinsă, ziua și noaptea, fără milă sau teamă de păcat, sub ochii șefilor lor, ai aliaților și ai autorităților noastre neputincioase"[252].

Tânărul ofițer nu ezită să aprecieze că „armata română se găsește într-o situație necunoscută până acum în istoria militară", fiind înconjurată din toate părțile de inamici. Dintre toate necazurile, comportamentul rușilor reprezintă un adevărat

---

[251] Pentru textul integral a se vedea Ion Antonescu, *Românii, originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, București, Editura Clio, 1990, p. 94-105.

[252] *Ibidem*, p. 95.

paradox,[253] ei fiind „cei mai de temut", deoarece „deşi aliaţi, se poartă cu noi mai rău ca inamicii şi nu pot fi trataţi ca inamici fiindcă sunt încă aliaţii noştri"[254]. Surprins de abnegaţia şi devotamentul românilor care, în pofida nenumăratelor suferinţe şi umilinţe „continuă încă a tolera, a răbda şi a se resemna", autorul îşi stăpâneşte cu greu revolta: „În aceste condiţii, mă întreb care alt popor n-ar fi întors încă spatele la inamic, iar arma, pumnii şi dinţii în contra bunului şi mărinimosului aliat?"[255].

Cu toată antipatia evidentă provocată de conduita aliaţilor ruşi, cuprinşi de febra bolşevismului, tânărul Ion Antonescu nu respinge, ca soluţie extremă de salvare, o eventuală retragere tactică a armatei române „în Basarabia sau la est de Nistru". Varianta privind „retragerea peste Prut şi chiar la răsărit de Nistru" este considerată „cea mai militărească, cea mai onorabilă şi cea mai indicată", cu condiţia ca existenţa armatei să fie, „din toate punctele de vedere, asigurată", iar odată retrasă în Rusia, aceasta să poată „continua să lupte pentru cauza ei şi a aliaţilor săi"[256].

Să reţinem, aşadar, că pentru Ion Antonescu spaţiul din stânga Nistrului nu reprezenta, în 1917, un teritoriu neospitalier şi, cu atât mai puţin, inamic sau duşmănos, din moment ce era imaginat ca un posibil loc de refugiu pentru salvarea armatei române de la dezastru şi chiar pentru continuarea luptei până la atingerea obiectivului final.

Doi ani mai târziu, în 1919, Ion Antonescu va reveni asupra gravelor probleme din timpul războiului abia încheiat, din care România, după neînchipuite sacrificii, ieşise întărită şi reîntregită în graniţele ei firesti. Într-un mic volum, viitorul mareşal şi conducător al statului exprimă o viziune proprie asupra unui subiect care i-a jalonat întreaga carieră militară şi politică.

Situaţia dramatică din anul 1917 va fi din nou evocată: „Iarna grea, inamicul şi ruşii se coalizaseră cu toţii pentru a ne distruge... Veniţi în număr mare, pentru a ne ajuta, ruşii s-au instalat în Moldova ca cuceritori". Ideea unei monstruoase „coalizări" între „duşmanul invadator" şi „aliatul trădător şi jefuitor" revine aproape

[253] În Evul Mediu, problema sofismelor sau a paradoxurilor a constituit subiectul unui tratat, intitulat *Insolubilia – Insolubilele*. Este vorba, după cum scrie Anton Dumitriu, autorul uneia dintre cele mai cunoscute lucrări de istoria logicii, de „anumite probleme de logică dificile – astăzi ele se numesc paradoxuri sau antinomii logico-matematice – şi în centrul cărora se află paradoxul mincinosului cu toate variantele lui". Unul dintre logicienii epocii scolastice considera că „orice propoziţie insolubilă este simultan adevărată şi falsă... şi contradictoria ei este simultan adevărată şi falsă". A se vedea pe larg Anton Dumitriu, *Istoria Logicii*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1995, vol. II, p. 174-176, precum şi Karl R. Popper, *Societatea deschisă şi duşmanii ei*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1993, vol. II, p. 391-395.

[254] Ion Antonescu, *op. cit.*, p. 99.

[255] *Ibidem.*

[256] *Ibidem.*

obsesiv: „După Mărăşeşti, inamicul renunţă definitiv la orice luptă dreaptă şi începe în rândurile noastre o acţiune criminală de dezorganizare morală. Erau ajutaţi, în această privinţă, de soldaţii ruşi care, încă de la izbucnirea revoluţiei lor, se luptau din răsputeri să tragă, prin minciuni, promisiuni şi ameninţări şi pe ai noştri în apele lor. Soldatul nostru era îndemnat atât de unii, cât şi de alţii, să părăsească frontul, să răstoarne guvernul şi să lupte pentru triumful bolşevismului"[257].

Trădarea şi părăsirea câmpului de luptă de către unul dintre aliaţi nu-i dau pace deloc tânărului Antonescu: „Am intrat în război şi nu numai că n-am fost niciodată sprijiniţi de aliaţi, dar am fost trădaţi de aliatul aliaţilor noştri şi siliţi să ne batem în acelaşi timp şi cu inamicii şi cu ruşii"[258]. Consecinţele au fost dezastruoase. La finele anului 1917 şi începutul anului următor, „încetul cu încetul, toată armata rusă s-a evaporat, astfel încât, în februarie 1918 niciun soldat rus nu mai era pe front. ...eram în imposibilitate de a continua războiul şi... România, în agonie, a fost nevoită să înceapă tratativele de pace cu duşmanul". Comandamentul suprem român nu mai avea de ales: „Pacea în orice condiţii... sau retragerea în Rusia. S-a adoptat prima soluţie fiindcă retragerea în Rusia nu era posibilă atât din cauza anarhiei care era stăpână acolo cât şi din aceea că armatele austro-germane pătrunseseră în Ucraina şi Basarabia până la Smerinka şi Moghilev"[259]. Autorul foloseşte imagini de un realism dur pentru a-i descrie pe cei care au impus României, căzută la pământ, condiţii înrobitoare: „Cu o brutalitate fără precedent în istoria lumii, inamicul ne-a impus, cu genunchiul pe piept şi cuţitul în mână, să semnăm în martie (1918) pacea de la Bucureşti"[260].

Cauza tuturor relelor – în opinia sa – rămâne însă trădarea Rusiei, atât a Rusiei ţariste, cât şi a Rusiei revoluţionare. „Paradoxul rusesc" va fi formulat din nou, cu o şi mai mare claritate: „Dar cine a fost cauza tuturor nenorocirilor noastre? Rusia. Cine a fost Rusia? Aliata principală a aliaţilor noştri"[261].

Ion Antonescu va fi urmărit toată viaţa de acest paradox. În primul război mondial, a luptat împotriva trupelor germano-austriece, fiind aliat cu Rusia şi celelalte ţări ale Antantei. În cel de-al doilea război mondial a luptat alături de Germania împotriva Rusiei Sovietice. În toate ipostazele, ca aliat sau adversar declarat, Rusia s-a manifestat împotriva României, dar de fiecare dată s-a aflat, într-un fel sau altul, în tabăra aliaţilor noştri naturali.

Raţionamentul lui Antonescu este comparabil, în anumite limite, cu un sofism, conţinând două afirmaţii ce nu pot fi adevărate în acelaşi timp deoarece generează contradicţii. Formalizate, aceste enunţuri ar putea fi transcrise astfel:

[257] *Ibidem.*
[258] *Ibidem*, p. 86.
[259] *Ibidem*, p. 87.
[260] *Ibidem*, p. 62.
[261] *Ibidem*, p. 86.

(A): *Rusia a fost cauza tuturor necazurilor României* şi

(B): *Rusia a fost aliatul principal al aliaţilor României.*

Potrivit logicii clasice, cele două enunţuri nu pot fi în acelaşi timp adevărate, deoarece adevărul unuia implică negarea adevărului celuilalt. Astfel, dacă admitem că afirmaţia (A) este adevărată, atunci afirmaţia (B) este falsă, pentru că altfel ar trebui să admitem că aliaţii (naturali) ai României sunt, de fapt, şi ei cauza neîmplinirilor noastre, ceea ce ar reprezenta o contradicţie evidentă, punându-i în dubla ipostază de aliaţi şi duşmani în acelaşi timp. În cazul în care admitem enunţul (B) ca adevărat, atunci ajungem din nou la o contradicţie cu enunţul (A), deoarece Rusia ar fi, pe de o parte, aliatul aliaţilor noştri (deci şi aliatul nostru), iar pe de altă parte ea ar rămâne „cauza tuturor relelor noastre" (deci duşmanul nostru). Aşadar, cele două afirmaţii nu pot fi în acelaşi timp adevărate împreună sau false împreună, însă *logica*[262] lui Antonescu nu se îndoieşte de adevărul fiecăreia dintre ele.

Iar anumite momente istorice par să-i dea dreptate. Secole de istorie stau mărturie promisiunilor de prietenie ale Rusiei faţă de principatele române, în lupta de eliberare de sub suzeranitatea otomană, în numele creştinătăţii. După bătălii, de cele mai multe ori, ruşii *uitau* ani de zile să părăsească pământurile româneşti, aşa cum au *uitat* şi la 1812 de angajamentele ţarului Petru I de a garanta frontiera de est a Moldovei pe Nistru, mutând-o pe Prut.

Să ne oprim, de pildă, la momentul de vârf 1877-1878. În 1877, România participă alături de Rusia, în calitate de aliat, la războiul împotriva Imperiului Otoman şi, drept rezultat, obţin o victorie comună de răsunet: eliberarea ţărilor din Balcani, obiectiv pe care creştinătatea îl dorea de secole. Ca o încununare, România îşi proclamă independenţa de stat.

În această ipostază, România şi Rusia sunt aliaţi, iar principalele state vestice (Franţa, Germania, Anglia) se dovedesc aliaţi deopotrivă ai României şi Rusiei, recunoscând rezultatele războiului antiotoman. Un an mai târziu, în 1878, la

[262] Logica alianţelor politico-militare nu respectă întotdeauna principiile logicii formale; ea se conformează mai degrabă logicii simbolice, care admite contradicţiile (antinomii logico-matematice). Pentru soluţionarea paradoxurilor, o preocupare a logicienilor din toate epocile, „cheia" – identificată încă din secolul al XIV-lea de celebrul logician francez Jean Buridan – este dată de factorul timp, care trebuie împărţit în intervale, iar „o propoziţie nu poate fi declarată adevărată sau falsă decât după ce s-a precizat când, în ce timp se petrece acţiunea". Astfel, două propoziţii care afirmă două lucruri complet opuse, de genul „*Socrates est vivus*" şi „*Socrates est mortus*" („Socrate este viu" şi „Socrate este mort" – n.n.), încetează de a mai fi contradictorii dacă nu mai confundăm intervalele de timp între ele, fiindcă una este valabilă într-un oarecare interval de timp din trecut, iar cealaltă într-un interval de timp determinat posterior aceluia. (Anton Dumitriu, *op. cit.*, p. 178). Asupra soluţiei în cazul a ceea ce am numit „paradoxul rusesc" al lui Ion Antonescu vom mai reveni.

Congresul de la Berlin, Rusia obţine, cu sprijinul marilor puteri occidentale, vechiul ţinut al Basarabiei Muşatinilor (judeţele Ismail, Cahul şi Bolgrad) pe care le anexează Imperiului ţarist în dauna aliatului său de război, România.[263]

Situaţia paradoxală din relaţiile româno-ruse în ultima perioadă a primului război mondial era recunoscută şi în documentele britanice ale epocii: „vechea neîncredere şi antipatie dintre Rusia şi România" – consemna în februarie 1918 unul din aceste documente declasificate de curând – „a fost atât de accentuată, mai întâi de trădarea guvernului ţarist şi apoi prin nerespectarea de către Rusia, aflată în revoluţie, a angajamentului privind sprijinul militar acordat României, încât toate acestea reprezintă argumente suficient de solide în faţa oricărei propuneri oficiale a guvernului bolşevic. Simplul fapt că bolşevismul este de origine rusă reprezintă un argument suficient de puternic ce susţine ideea eşecului acestuia în România. Ca urmare, este foarte probabil că armata română se va opune ferm ofensivei bolşevice. Este mult mai disciplinată decât oricare forţă de care dispun bolşevicii în prezent şi este condusă de lideri militari capabili"[264].

Aceeaşi situaţie contradictorie, greu de înţeles, din raporturile ruso-române o constata şi Jules Michelet: „Prietenia Rusiei a fost mai funestă Românilor decât ostilitatea tuturor altor popoare reunite"[265].

„Paradoxul rusesc" va fi invocat, însă, în perioada interbelică, nu doar de Ion Antonescu, ci şi de diversele guverne care s-au succedat la putere, intrând într-un fel de logică a gestionării relaţiilor României cu Rusia Sovietică, respectiv URSS. Iată, de exemplu, în 1936, când se punea problema „unei opere de destindere cu Sovietele", în mandatul dat lui Nicolae Titulescu de către guvernul liberal al lui Gheorghe Tătărăscu, pentru încheierea Pactului de asistenţă mutuală cu URSS, se exprima clar disponibilitatea pentru „încetarea atacurilor în presă" şi iniţierea unei campanii mediatice „favorabile apropierii", pornindu-se de la considerentul că „noi nu putem

[263] Nedreptatea evidentă nu a marcat doar conştiinţa românilor. Iată reacţia unui fost deputat francez, Etienne Fournol, la patru decenii după Congresul de la Berlin, privind problema Europei Răsăritene: „Statele mici din Balcani nici n-au fost luate în seamă... La uşa Congresului, cu straie cusute de mână, ele cereau umil să fie primite. Refuz. România este admisă să ia cuvântul, o singură zi, fără să participe la deliberări. Nefericita! La încheiere, iată cum s-au aranjat lucrurile şi s-au *împărţit*: Austro-Ungaria, putere vecină şi catolică, care nu a participat la război şi a stat cu arma la picior, lansând ştiri false despre victoria turcilor, primeşte o regiune: Bosnia şi Herţegovina. România, care a participat la război şi a fost victorioasă, pierde o provincie: Basarabia, care a trecut la Rusia" (a se vedea D. Draghicesco, *La Bessarabie et le droit des peuples*, Paris, 1918, p. 5).

[264] Arhivele Naţionale din Londra, Colecţia Eden (Anthony Eden Papers), prezentare în română sub titlul „Unirea Basarabiei cu România văzută de la Londra", *Ziua*, 28/29 martie 2009, p. 13.

[265] Anatol Măcriş, *Conspecte de istorie*, Editura Agerpress, Bucureşti, 2008, p. 154.

păstra alianţele noastre existente cu Franţa, Cehoslovacia şi Turcia, dacă nu cădem la o înţelegere, ba chiar devenim inamicii URSS, aliatul aliaţilor noştri"[266].

Paragraful următor, privind „necesitatea unei înţelegeri pe tărâmul politicii externe cu URSS", este şi mai explicit: „Suntem inamicii comunismului intern şi hotărâţi să ne conducem destinele ţării după directive proprii româneşti, dar pe tărâmul politicii externe suntem pentru o înţelegere cu URSS, aliatul aliaţilor noştri, Franţa, Cehoslovacia şi Turcia, înţelegere care singură poate da acestor alianţe valoarea lor efectivă, noi neputând fi în acelaşi timp şi aliatul Franţei şi inamicul Rusiei, aliata ei"[267].

După intrarea României, alături de Germania, în războiul împotriva URSS, „paradoxul rusesc" se va manifesta şi mai acut în raporturile cu Anglia, o altă ţară pe care românii, în marea lor majoritate, o considerau un „aliat natural" şi care se dovedise în nenumărate rânduri un susţinător şi apărător ferm al intereselor lor. „Anglofil din convingere şi filogerman numai din necesitate", Antonescu declarase la încheierea postului de ataşat militar la Londra (în 1926 – n.n.) că „Marea Britanie trebuie să învingă întotdeauna, pentru că civilizaţia trebuie să învingă întotdeauna barbaria"[268].

În decembrie 1941, Antonescu continua să afirme: „sunt aliatul Reichului contra Rusiei Sovietice, sunt neutru în conflictul dintre Marea Britanie şi Germania, sunt pentru America împotriva japonezilor"[269].

La începutul anului 1943, după primele insuccese care au urmat luptelor de la Stalingrad, pe fondul unei intense propagande sovietice, care susţinea că războiul este pierdut iar românii se sacrifică pe frontul de est doar pentru germani, când interesele lor cer, de fapt, să recucerească Ardealul, mareşalul Antonescu semnează, la 6 februarie, Ordinul strict secret nr. 101 031/S prin care reaminteşte tuturor că „în acest război de apărare este vorba de fiinţa Neamului nostru, iar pierderea lui înseamnă pentru noi moarte..."[270]. Evocând „eroismul soldatului german" pe câmpurile de luptă ale Europei, Antonescu nu ezită să menţioneze şi exemplul oferit de britanici: „Anglia se bate de mai bine de 300 de ani în toate părţile globului şi numai datorită sacrificiilor nenumărate şi fără şovăire ale soldaţilor ei reuşise să-şi creeze un imens imperiu.

---

[266] „Depline puteri acordate de guvernul român lui Nicolae Titulescu pentru încheierea Tratatului de asistenţă mutuală cu URSS", text datat 14 iulie 1936, Arhiva MAE, Documentul 1168, T. 34, vol. 13, reprodus în Nicolae Titulescu, *Documente confidenţiale*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992, p. 142-143.

[267] *Ibidem*.

[268] Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, ed. a III-a, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 228.

[269] Jipa Rotaru şi colectiv, *Mareşalul Antonescu la Odessa*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999, p. 40.

[270] Gheorghe Buzatu, *Românii în Arhivele Kremlinului*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1966, p. 302-303.

Şi în actualul război, soldaţii englezi s-au bătut sau se bat în Norvegia, în China, în Malaezia, în Indiile Olandeze, în Madagascar, în Africa de Nord, au suferit nenumărate înfrângeri şi, totuşi, persevereză să lupte încă cu voinţa neînfrântă"[271]. Pentru a trage apoi concluzia: „Numai cu astfel de concepţii de aspră viaţă şi aprigă luptă un popor poate să constituie un Stat trainic, respectat şi puternic. Dacă vrem să reconstituim o Românie Mare trebuie să o meritäm prin lupte şi prin sacrificii"[272].

Mareşalul Antonescu nu ezita, aşadar, să-i dea pe englezi ca exemplu militarilor români aflaţi în Caucaz, la mii de kilometri departe de ţară. Şi asta se întâmpla în 1943, la mai mult de un an de când România şi Marea Britanie se aflau, declarativ, în război. Indiferent de orice nuanţe sau obiecţii care pot fi luate în discuţie, reiese clar din documentele citate că Antonescu nu se considera totuşi în război cu englezii.

Propaganda de război britanică îi va reaminti însă sistematic lui Antonescu postura în care a adus România faţă de aliaţi, alăturându-se Germaniei în războiul antisovietic. Tonul ameninţător al englezilor se resimţea încă din aprilie 1940, la mai bine de o jumătate de an de la încheierea Pactului sovieto-german de la München (23 august 1939), când Winston Churchill afirma: „Nu vrem să ne războim cu Rusia". Declaraţia lui Churchill îi prilejuieşte prinţesei Martha Bibescu un comentariu acid în jurnalul personal: „Paris, 2 aprilie 1940... Aşadar, am văzut de toate, am auzit de toate, ba chiar şi de toate pe dos. Îmi amintesc de Winston, de trupul lui bondoc, păşind alături de mine pe faleza de la Lympne şi mormăind sardonic: Toată Europa, inclusiv Germania, trebuie să lupte, umăr la umăr, împotriva Rusiei. Iar azi dimineaţă, în ziare: *Nu vrem să ne războim cu Rusia*... 1921 – 1940... Pendula. Nu daţi uitării părerile unui politician..."[273].

De fapt, poziţia britanică faţă de binomul Rusia-Germania a fost oscilantă pe parcursul întregii perioade interbelice, devenind extrem de ostilă Berlinului şi mult mai înţelegătoare faţă de Moscova abia după ce nemţii au început să arunce bombe deasupra Londrei, în 1940. Cu câţiva ani mai înainte, însă, Anglia era mult mai înclinată decât România să facă concesii Germaniei revizioniste. Fapt consemnat cu o anumită surprindere chiar de Nicolae Titulescu, ministrul român de externe, care scria în 1933: „Anglia trăieşte azi sub imperiul unui paradox. Pe de o parte, opiniunea publică britanică este extrem de defavorabilă lui Hitler din cauza persecuţiunilor sale contra evreilor. Pe de altă parte, guvernul britanic pregăteşte revizuirea ca dar lui Hitler pentru a-l calma şi a-l aduce pe drumul cel bun. Opinia publică britanică este însă de multă vreme revizionistă pentru că nu ştie ce este revizuirea. Din moment ce revizuirea nu atinge coloniile britanice, pentru ce nu ar constitui ea un panaceu împotriva tuturor relelor de care suferă Europa? Dar şi în

[271] *Ibidem*, p. 304.
[272] *Ibidem*.
[273] Martha Bibescu, *Jurnal Politic. 1939-1941*, Editura Politică, Bucureşti, 1979, p. 158.

Anglia oameni politici şi publicişti de vază stau martori pentru a afirma că de îndată ce opiniunea publică va şti precis exigenţele ex-inamicilor şi va realiza că revizuirea înseamnă războiul, ea se va schimba"[274].

Aşadar, din 1941 lucrurile luaseră o cu totul altă întorsătură în opinia britanică faţă de România. „Războiul este unul şi indivizibil. Luptând împotriva Rusiei, România luptă contra Angliei şi Statelor Unite, îngreunând lupta acestor ţări împotriva Germaniei"[275].

Tonul mesajelor radiofonice adresate, în mod repetat, românilor de către britanici nu lasă nicio undă de îndoială în privinţa atitudinii Angliei faţă de Rusia Sovietică: „Pentru români nu există altă scăpare decât să-şi retragă trupele din Rusia. Retragerea lor acum ar mai putea avea o importanţă politică şi militară. Mai târziu, va fi un dezastru pentru România, dacă ea va fi găsită de Naţiunile Unite cu armele în mâini împotriva Rusiei... România trebuie să-şi retragă imediat trupele din Rusia şi să formeze un guvern care să rupă alianţa cu Germania, înainte de sosirea (pe pământul românesc) trupelor sovietice"[276].

Spre deosebire de tonul britanicilor, care insistă deschis pentru o „capitulare fără condiţii" faţă de ruşi, mesajele radiofonice americane către români par echilibrate şi oarecum echidistante: „Preşedintele Roosevelt a declarat că România mai poate ieşi din greaua situaţie în care se află, adoptând o atitudine favorabilă aliaţilor... Intrând în Pactul Tripartit... România a ajutat la distrugerea ei ca stat naţional.... Antonescu a târât România în cea mai mare catastrofă. Oricare ar fi suferinţele pe care el vi le-a provocat, dacă încercaţi să capitulaţi acum, ele nu se pot compara cu cele pe care le veţi încerca atunci când capitularea vă va fi impusă"[277].

Este ştiut, de altfel, faptul că SUA nu au răspuns declaraţiei de război a guvernului Antonescu (decembrie 1941) decât în iunie 1942, dar şi atunci precizau că România participa la război nu din liberă voinţă, ci din constrângere şi sub controlul Germaniei[278].

**Armata română trece Nistrul.** În cursul lunii iulie 1941, Basarabia şi Bucovina de Nord erau eliberate, graniţa de răsărit a României fiind restabilită. La 27 iulie, trupele germano-române se aflau deja pe toată lungimea malului drept al Nistrului, în mai multe puncte fiind făcute străpungeri şi stabilite capete de pod pe malul stâng, în pregătirea asaltului asupra liniei fortificate „Stalin".

---

[274] „Memoriu asupra proiectului de Acord al Pactului celor patru puteri („directorat european" propus de B. Mussolini între Italia, Germania, Marea Britanie şi Franţa – n.n.) din 9 aprilie 1933", document „strict confidenţial" prezentat Regelui şi altor factori de decizie din conducerea statului român, publicat în Nicolae Titulescu, *op. cit.*, p. 61-62.

[275] Emisiune la Radio Londra, 25 iulie 1943, apud Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 372.

[276] Emisiuni la Radio Londra, 15 septembrie şi 6 decembrie 1943, *ibidem*, p. 372-374.

[277] Vocea Americii, emisiuni din 28 iunie şi 4 decembrie 1943, *ibidem*, p. 374.

[278] Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 233.

În conştiinţa publică românească este adânc înrădăcinată ideea că participarea ţării alături de Germania la războiul antisovietic ar fi fost justificată doar pentru eliberarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord, însă, odată cu trecerea Nistrului, ea s-ar fi postat în poziţia de cuceritor al unor teritorii străine, intrând în contradicţie cu propriul său statut statornicit în Europa Centrală şi de Est după primul război mondial.

Intrarea României în războiul care avea să ducă în scurt timp la dezrobirea graniţelor de est, distruse de sovietici în 1940, s-a bucurat neîndoielnic de susţinerea masivă a românilor. Prelungirea războiului şi alăturarea la ofensiva germană mult dincolo de Nistru au provocat însă adevărate fracturi în conştiinţa populaţiei româneşti şi s-au resimţit profund asupra moralului şi spiritului de luptă al trupelor române chiar în timpul încercuirii şi cuceririi Odesei.

Rezultatul Anchetei efectuate de Statul Major al Armatei, la ordinul mareşalului Antonescu, „referitor la cauzele pentru care Armata Română n-a putut să aibă o victorie rapidă şi strălucită la Odessa", consemnează la 4 decembrie 1941, extrem de precis, faptul că „moralul oştirii, în bătălia de la Odessa, nu a mai fost la înălţimea aceluia de care armata a dat dovadă în operaţiunile până la Nistru". Prima dintre cauzele care au dus la această situaţie este considerată „lipsa pregătirii sufleteşti a războiului de la est de Nistru": „Necesităţile de păstrare a secretului au impus ca soldatul şi chiar ofiţerul să nu poată fi pregătit sufleteşte, în ceea ce priveşte nevoia de a continua operaţiile la est de Nistru. Mai mult încă, unii comandanţi au făcut greşeala de a preveni soldaţii că, odată cu atingerea Nistrului, operaţiunile se vor termina. Cu iluzia că vor lua parte la un război uşor şi care va lua sfârşit odată cu ocuparea Basarabiei, soldaţii nu au mai avut spiritul combativ reclamat de operaţiunile de mai târziu"[279].

Lideri politici români ai epocii[280] s-au grăbit, de altfel, să-l avertizeze pe Antonescu asupra riscurilor pe care şi le asumă prin continuarea angajării României, alături de Germania, în ofensiva din Est.

Într-o scrisoare adresată generalului Antonescu, încă din 18 iulie 1941, Iuliu Maniu invoca următoarele trei argumente împotriva continuării operaţiunilor militare dincolo de Nistru: (1) „ Nu este admisibil să ne prezentăm ca agresori faţă de Rusia, astăzi aliata Angliei, probabil învingătoare, pentru alt obiectiv decât Bucovina sau Basarabia, în tovărăşie de arme cu Ungaria şi cu Axa, care ne-au rupt, printr-un act neratificat de nimeni, o parte importantă a ţării noastre". (2) „Ar fi prea pretenţios să credem că continuarea războiului germano-rus ar depinde de colaborarea noastră, precum este nu mai puţin pretenţios să proclamăm noi, România, război sfânt contra Rusiei, pentru organizaţia ei internă, de stat şi socială". (3) „Este adevărat că la nord şi la est de Nistru avem foarte mulţi fraţi

[279] Jipa Rotaru şi colectiv, *op. cit.*, p. 199.

[280] Iuliu Maniu – Partidul Naţional Ţărănesc şi Dinu Brătianu – Partidul Naţional Liberal.

români aşezaţi acolo de veacuri, la care avem dreptul să aspirăm pentru integrare naţională. Pe aceştia însă nu-i putem câştiga şi, mai ales, nu-i putem păstra cu armele. Anexarea lor trebuie să se întâmple cu liberul lor consimţământ şi cu aprobarea marilor puteri, atunci când se va stabili statutul teritorial definitiv al Europei"[281].

Aşadar, omul politic Iuliu Maniu recunoştea existenţa unor responsabilităţi ale statului român şi faţă de „fraţii" aşezaţi de veacuri dincolo de Nistru, dar vedea dezrobirea şi eventuala lor „integrare naţională" posibilă în cu totul alte condiţii şi, în orice caz, nu „cu armele".

La 3 august 1941, fostul ministru de externe Grigore Gafencu nota în *Jurnalul* său: „După părerea lui Maniu, armata noastră ar fi trebuit să se oprească la Nistru. Tot ce se întâmplă dincolo de vechiul nostru hotar nu ne interesează. Nemţii caută să ne intereseze de problemele transnistrene, pentru a ne lega şi mai mult de soarta lor, pentru a ne vârî şi mai mult în războiul lor, pentru a ne sili să rămânem, orice s-ar întâmpla, sub oblăduirea şi dependenţa lor"[282].

De fapt, Antonescu hotărâse încă de la început angajarea României alături de Reichul german „până la ultima consecinţă". Desigur, în prima fază prevala ideea dezrobirii graniţelor de răsărit şi a spălării umilinţelor suferite cu un an în urmă din partea Rusiei bolşevice, motive cu puternic impact emoţional în rândul opiniei publice româneşti. De aceea, prin Ordinul de zi din 22 iunie 1941 de trecere a Prutului, generalul Antonescu le cere ostaşilor: „Zdrobiţi duşmanul din răsărit şi miazănoapte. Dezrobiţi din jugul bolşevismului pe fraţii noştri cotropiţi. Reîmpliniţi în trupul ţării glia străbună a Basarabilor şi codrii voievodali ai Bucovinei, ogoarele şi plaiurile voastre"[283].

În Proclamaţia către ţară, adresată în aceeaşi zi, generalul Antonescu este mai explicit cu privire la dimensiunile angajamentului României în războiul din răsărit: „ROMÂNI, vă chem la luptă, la lupta sfântă în contra prăvălitorilor civilizaţiei şi bisericii, ai dreptăţii şi propriilor noastre drepturi"[284].

În cuvântarea rostită la radio, în duminica de 22 iunie 1941, profesorul Mihai Antonescu, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, este şi mai categoric în privinţa hotărârii României de a nu se limita la reparaţia istorică, prin redobândirea teritoriilor pierdute, şi de a fi părtaşă la lupta pentru „o nouă ordine" în Europa şi în lume: „Pe pământul Basarabilor şi până dincolo de Nistru, ca şi pretutindeni unde bate inima românească, acolo este dreptul şi viaţa noastră şi nimic pe lume nu ne va

[281] Florin Constantiniu, „Dincolo de Nistru: da sau nu?", în volumul *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997, p. 410.

[282] George Ciorănescu, *Basarabia, pământ românesc disputat între Est şi Vest*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2001, p. 151.

[283] Jipa Rotaru şi colectiv, *op. cit.*, p. 85.

[284] *Ibidem*, p. 86.

opri s-o culegem acolo unde Dumnezeu şi pământul au dăruit-o, iar veacurile n-au putut-o stinge. Lupta pentru pământurile Moldovei este lupta pentru viaţă a poporului român, iar biruinţa este un act de înaltă reparaţie istorică... Războiul... acesta este, români, o mare luptă a civilizaţiei creştine contra unei noi barbarii"[285].

Într-o scrisoare de răspuns adresată lui Hitler, la 31 iulie 1941, după redobândirea Basarabiei, Antonescu este tranşant în privinţa planurilor sale alături de Germania: „vă confirm şi acum că voi merge până la capăt în acţiunea ce am pornit la răsărit împotriva marelui duşman al civilizaţiei, al Europei şi al ţării mele: bolşevismul rus. De aceea nu pun niciun fel de condiţii şi nu discut cu nimic această cooperare militară pe un nou teritoriu. Voi îndeplini această acţiune din convingere adâncă că slujesc nu numai neamul românesc şi populaţiile româneşti de peste Nistru, dar şi comandamentul civilizaţiei şi nevoia de a lupta conştient la întemeierea noii soarte a Europei"[286].

Angajamentul total în războiul din est va fi reafirmată cu tărie de mareşal şi în Scrisoarea adresată lui Hitler la 5 ianuarie 1942, la încheierea unui an de colaborare cu Germania: „Mareşalul Antonescu şi guvernul său disprețuiesc orice echivoc, au conştiinţa datoriei de luptă pentru conservarea poporului român... Războiul acesta este al nostru, al existenţei noastre de ieri şi al misiunii noastre naţionale de mâine, credem în el şi în sângele celor ce luptă, au luptat şi vor lupta"[287].

**Regele îl decorează pe Antonescu pentru continuarea războiului peste Nistru.** Pe fondul victoriilor înregistrate în luptele pentru statornicirea „dreptelor graniţe ale Neamului", la 21 august 1941 regele Mihai I semnează, la Sinaia, două decrete, unul de avansare a generalului Ion Antonescu la gradul de mareşal al României şi altul de conferire acestuia a ordinului „Mihai Viteazul" clasa I. Motivele evocate sunt extrem de sugestive. Articolul unic al primului decret regal stipulează: „Pentru serviciile aduse patriei şi Tronului pe câmpul de bătaie în conducerea războiului nostru pentru dezrobirea hotarelor de răsărit, Generalul de Armată Ion Antonescu, Conducătorul Statului Român şi Comandantul de căpetenie al Armatei, se înalţă pe ziua de 22 august 1941 la demnitatea de Mareşal al României"[288].

Articolul 1 al celui de-al doilea decret regal, din 21 august 1941, stipulează conferirea Ordinului Militar „Mihai Viteazul" clasa I Generalului de Armată Ion Antonescu, Conducătorul Statului Român şi Comandant de căpetenie al Armatei, „pentru merite cu totul excepţionale în comanda Armatelor române şi germane în cursul marilor lupte dintre Nistru şi Bug – pentru continuarea războiului sfânt care

[285] *Ibidem*, p. 97.

[286] *Ibidem*, p. 102.

[287] *Antonescu-Hitler. Corespondenţă şi întâlniri inedite (1940-1944)*, ediţie coordonată de Florin Constantiniu, Cozia Ed. Co., Bucureşti, 1991, vol. I, p. 164.

[288] Jipa Rotaru şi colectiv, op. cit., p. 120.

a condus la zdrobirea trupelor bolşevice şi la eliberarea de sub tirania sovietică a populaţiei transnistrene..."[289].

Două luni mai târziu, răspunzând unei telegrame de felicitare adresate de Hitler după cucerirea Odesei, suveranul român mulţumeşte pentru urările exprimate „cu ocazia victoriei comune şi a recentei fapte de arme prin care armata Mea a deschis Ţării Mele noul drum în istorie"[290].

Hotărârea de continuare a războiului, alături de Germania şi dincolo de Nistru, îi aparţinea, aşadar, nu doar lui Ion Antonescu şi guvernului său, ci şi Coroanei României, ilustrând în mod clar o gândire politică însuşită şi afirmată de principalii demnitari ai statului la momentul respectiv. Mai târziu, după încheierea războiului şi alungarea regelui din ţară, foşti combatanţi ai războiului din răsărit, refugiaţi în Vest, se arătau dezamăgiţi de propaganda britanică privind atitudinea monarhului român din primii ani de conflict. „Poporul român nu doreşte să audă la postul BBC că regele Mihai nu a dat niciodată aprobarea sa pentru războiul contra Sovietelor. Este vorba doar de acelaşi rege care a decorat steagurile regimentelor ce au eliberat Basarabia şi Bucovina, ce au sângerat la Odesa şi Sevastopol"[291].

În declaraţia transmisă secretarului de stat al SUA, Cordell Hull, la 4 septembrie 1941, guvernul român preciza că România a intrat în război numai pentru a recupera teritoriile anexate de URSS în iunie 1940, că depăşirea Nistrului s-a făcut din necesităţi strategice, iar ocuparea teritoriului dintre Nistru şi Bug era determinată, de asemenea, de motive de ordin militar şi ca despăgubiri pentru raptul sovietic din anul precedent. Mai mult, se menţiona explicit că România nu avea pretenţii teritoriale faţă de URSS şi că redobândirea Transilvaniei de Nord rămânea „o problemă prioritară a politicii naţionale"[292].

Guvernul SUA recunoştea că Basarabia şi Bucovina de Nord sunt „provincii româneşti", sintagmă folosită în nota de răspuns din 25 septembrie 1941, semnată de subsecretarul de stat Sumner Welles, şi chiar ar fi fost dispus la vremea respectivă să accepte o prezenţă românească între Nistru şi Bug, însă această atitudine înţelegătoare ar fi fost compromisă prin depăşirea Bugului de către trupele române.[293]

Optând pentru un angajament total de partea Germaniei împotriva URSS, Antonescu credea, ca şi germanii, într-o victorie rapidă împotriva ruşilor, înainte de intrarea Americii în război. În acelaşi timp, miza pe faptul că obiectivul luptei anticomuniste este unul care corespunde intereselor generale ale lumii occidentale

[289] *Ibidem.*

[290] *Ibidem*, p. 223.

[291] Vasile C. Dumitrescu, „Viciu de fond", în volumul *O istorie a exilului românesc (1944-1989)*, Editura Victor Frunză, Bucureşti, 1997, p. 51.

[292] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 407.

[293] *Ibidem.*

şi, în cele din urmă, se va găsi înţelegerea necesară în Vest. Un raţionament care s-a dovedit greşit...

Americanii, ca şi britanicii, nu au încetat niciodată să repudieze comunismul. La 20 iunie 1941, ministrul american la Bucureşti, Franklin Mott Gunther, îi comunica lui Iuliu Maniu că SUA privesc „favorabil distrugerea comunismului"[294]. La 12 iulie 1941, Iuliu Maniu îi declara aceluiaşi diplomat american că, chiar şi în cazul depăşirii Nistrului de către trupele române, „nu trebuie să fim consideraţi în conflict cu Anglia şi SUA"[295]. La primirea însărcinatului cu afaceri al României, Brutus Coste, din 4 septembrie 1941, referindu-se la ameninţarea pe care o reprezintă bolşevismul rus pentru lumea civilizată, secretarul de stat american, Cordell Hull, transmite însă un semnal care ar fi trebuit să se bucure de o atenţie mult mai mare din partea guvernanţilor români decât au demonstrat evoluţiile ulterioare: „Statele Unite nu au uitat primejdia comunistă, dar au ajuns la concluzia că Hitler şi Germania reprezintă o primejdie mai mare şi mai imediată"[296].

Din păcate, mareşalul Antonescu aderase cu trup şi suflet la ideea „noii ordini europene", pe care Hitler o vedea instaurată pentru câteva secole, iar logica sa nu putea concepe o alianţă de durată între puterile occidentale (Anglia şi SUA) şi bolşevismul stalinist pentru înfrângerea nazismului german. Antonescu era convins că nu trebuie ratată alianţa cu Germania, care oferea şansa unei „revanşe istorice împotriva slavilor"[297], nutrind speranţa că vesticii vor accepta, în cel mai rău caz, faptul împlinit.

De fapt, America nu dorea o victorie decisivă nici din partea Germaniei, nici din partea Rusiei Sovietice. O afirmase răspicat Harry Truman, viitorul preşedinte de la Casa Albă, chiar în timpul războiului: „Dacă vom vedea că e pe cale să învingă Germania, trebuie să ajutăm Rusia, şi dacă vom vedea că este gata să învingă Rusia, trebuie să ajutăm Germania"[298]. Ceea ce s-a şi întâmplat într-o anumită măsură, în anii următori, numai că atunci, într-un alt timp istoric, românii se vor afla – fără voia lor! – chiar în tabăra sovieto-bolşevică guvernată de URSS, „marea republică vecină, prietenă şi aliată firească a României"[299], care nu mai este însă aliatul, ci inamicul declarat al „aliaţilor noştri", deveniţi acum duşmani. Un timp în care SUA şi aliaţii

---

[294] Ion Constantin, *România, marile puteri şi problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, p. 129.

[295] *Ibidem*.

[296] *Ibidem*, p. 138.

[297] Jipa Rotaru şi colectiv, *Antonescu-Hitler, Caucazul şi Crimeea*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999, p. 14.

[298] William Z. Foster, *Istoria celor trei internaţionale*, Editura Politică, Bucureşti, 1959, p. 583.

[299] Dr. Petru Groza, preşedintele Consiliului de Miniştri, Prefaţă la Milton G. Lehrer, *Omul Sovietic văzut din România*, Bucureşti, 1947.

occidentali vor declanşa cu adevărat marea „cruciadă împotriva comunismului", ce se va întinde pe o perioadă de mai bine de patru decenii. La 5 martie 1946, când ecourile celui de-al doilea război mondial nu dispăruseră, iar Tratatul de pace nu se încheiase, Winston Churchill (paradoxal, chiar marele aliat al lui Stalin!), propunea într-un discurs ţinut la Fulton (statul Missouri) o alianţă militară anglo-americană împotriva URSS, folosind pentru prima dată termenul de „cortină de fier", mulţi fiind de părere că acesta a semnificat, formal, începutul „Războiului Rece"[300].

Deocamdată însă, la 1 decembrie 1941, în urma insistenţelor URSS, britanicii solicită ultimativ guvernului român să-şi retragă trupele de peste Nistru în decurs de cinci zile, demers rămas firește fără rezultat, astfel că, la 7 decembrie, Anglia declară război României.

## Organizarea economică şi administrativă a Transnistriei. Activităţile cultural-educative

În baza unui schimb de scrisori între Hitler şi Antonescu (din 14 şi 17 august 1941), România preia sarcina de a asigura ordinea şi administraţia privind exploatarea economică a teritoriului dintre Nistru şi Bug, denumit generic *Transnistria*. Prin Decretul nr. 1, semnat la Tighina la 19 august 1941, Ion Antonescu stabileşte instalarea administraţiei civile a Transnistriei şi numirea cu puteri depline a profesorului Gheorghe Alexianu[301] în funcţia de guvernator civil al acestui teritoriu, având iniţial capitala la Tiraspol.

Între Germania şi România se încheie, la 30 august 1941, tot la Tighina, o Înţelegere (Acord) asupra siguranţei administraţiei şi exploatării economice a teritoriilor dintre Nistru şi Bug (Transnistria) şi Bug şi Nipru (regiunea Bug-Nipru). Înţelegerea preciza răspunderile şi modalităţile de exploatare a teritoriului transnistrean. Ion Antonescu a acordat o mare importanţă problemelor legate de responsabilităţile statului român în administrarea teritoriului transnistrean, afirmând în mai multe rânduri: „În administrarea Transnistriei este angajat tot prestigiul Ţării. Trebuie să facem dovadă că suntem capabili să administrăm şi o ţară mai mare. Pentru aceasta trebuie oameni aleşi şi siguri ca energie, pricepere, conştiinţă şi cinste"[302].

[300] William Z. Foster, *op. cit.*, p. 587.

[301] N. 1897-d. 1946; jurist, profesor universitar, specialist în drept constituţional şi administrativ; fost Rezident Regal al ţinutului Suceava, apoi al ţinutului Bucegi; fost consilier la Ministerul Economiei Naţionale.

[302] ANRM, fond 706, inv. 1, d. 632, f. 70 (a se vedea Pavel Moraru, *Bucovina sub regimul Antonescu. 1941-1944*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2004, p. 139).

După căderea Odesei, Ion Antonescu semnează un nou Decret[303], în completarea Decretului nr. 1 din 19 august 1941, prin care „Odesa şi toată regiunea înconjurătoare se încorporează în regimul administraţiei civile din Transnistria", Odesa devine capitala Transnistriei, iar Guvernământul civil şi autorităţile centrale ale provinciei îşi mută sediul în noua capitală. Întrucât oraşul era o ruină, aproape complet distrus şi pustiit, prin ordonanţa nr. 31 din 29 noiembrie 1941, guvernatorul civil instituie un Comisariat local, având ca mandat stabilirea modului şi duratei de executare a planului de reconstrucţie după directivele Primăriei: curăţirea arterelor de comunicaţie, adăpostirea familiilor rămase fără case, alocarea materialelor de construcţie şi a forţei de lucru necesare pentru amenajarea de locuinţe etc. Primar al oraşului Odesa a fost numit Gherman Pîntea[304].

Ţinutul Transnistriei, atribuit României spre administrare, era delimitat de râurile Nistru şi Bug, până la limanul Niprului, iar la nord până la râurile Niomjîi şi Rov. Suprafaţa era de circa 44 000 km$^2$, iar populaţia totală, în momentul preluării teritoriului sub administraţie românească, de aproximativ 1 200 000 de locuitori.

În baza instrucţiunilor primite de la conducătorul statului, guvernatorul civil al Transnistriei a hotărât ca, în linii generale, administraţia românească să nu introducă elemente noi, ci să organizeze şi să redea viaţa aşezărilor şi stărilor de fapt găsite, cu anumite corective. Ca subdiviziuni administrative au fost stabilite comuna, oraşul, raionul şi judeţul. Întregul teritoriu al Transnistriei a fost împărţit în 13 judeţe[305] şi 64 de raioane, fiecare judeţ cuprinzând între 3 şi 5 raioane.

La instalarea administraţiei româneşti, Transnistria reprezenta o regiune devastată de război, efectele luptelor şi ale bombardamentelor fiind amplificate de distrugerile masive provocate deliberat de sovietici (ca şi în teritoriul dintre Prut şi Nistru), prin aruncarea în aer a unor obiective, odată cu retragerea în faţa ofensivei germano-române. În plus, localnicii profitaseră de situaţia creată pentru a distruge sau jefui diverse instituţii publice (întreprinderi, sedii de partid şi administrative, muzee, magazine etc.). Drept urmare, prima măsură[306] luată de guvernatorul civil, Gheorghe Alexianu, obliga toate persoanele care posedau obiecte provenite din localuri devastate, publice sau particulare, să le predea, în termen de 15 zile, primăriilor spre inventariere şi păstrare.

---

[303] Pentru textul integral al Decretului din 17 octombrie 1941 a se vedea Jipa Rotaru şi colectiv, *op. cit.*, p. 224.

[304] N. 1894-d. 1968; luptător pentru unire; primar al Chişinăului în 1923, 1927-1928,1932.

[305] Ananiev, Balta, Berezovca, Dubăsari, Golta, Jugastru, Moghilău, Oceacov, Odesa, Ovidiopol, Râbniţa, Tulcin şi Tiraspol.

[306] Ordonanţa nr. 1/28 august 1941, vezi Olivian Verenca, *Administraţia civilă română în Transnistria*, Editura Universitas, Chişinău, 1993, p. 23.

A doua măsură[307] cu efecte imediate viza reluarea activităţii întrerupte a colhozurilor (gospodării colective) şi a sovhozurilor (ferme de stat), prin prezentarea la lucru a cadrelor de conducere şi a personalului, inventarierea bunurilor rămase şi reînceperea muncii în condiţiile de dinainte de război. La scurt timp, guvernatorul civil va mai emite ordonanţele nr. 5/7 septembrie 1941 şi nr.18/7 octombrie 1941, prin care întărea hotărârile anterioare, precizând că, până la o viitoare reformă agrară, colhozurile şi sovhozurile vor fi menţinute în organizarea lor existentă. Concomitent, s-au stabilit măsuri pentru a stimula strângerea recoltei (activitate mult întârziată din cauza operaţiunilor militare), precum şi un mod mai echitabil de împărţire a acesteia. Impozitele plătite de colhozuri au fost desfiinţate sau reduse, iar retribuţiile în produse au fost mărite în raport cu munca depusă.

În 1942, colhozurile au fost transformate în obştii de muncă, rămânând însă ca unităţi de exploatare indivizibile. În acelaşi an a fost reglementată şi problema arendei, astfel încât clădiri, terenuri, livezi etc. puteau fi date în folosinţă individuală. S-a acordat, de asemenea, atenţie refacerii parcului de maşini şi tractoare agricole. La împlinirea unui an de la instalarea administraţiei româneşti în provincie, Direcţia Agriculturii din cadrul Guvernământului Civil arăta că, de la cele 800 de tractoare găsite în funcţiune în toamna anului 1941, se ajunsese la un număr de 4 500 tractoare care lucrau pământurile Transnistriei. S-a efectuat şi un import de 1 100 tractoare performante din Elveţia, care au început să sosească în luna mai 1942, fiind distribuite cu prioritate în judeţele Odesa şi Ovideopol.

Decizia de a repune în funcţiune structurile existente – de tip sovietic – în contrast total cu prevederile legislaţiei din România (pentru a nu mai vorbi de legislaţia germană), necesită câteva observaţii. Transnistria s-a bucurat de la început de un regim special, care a permis aplicarea unei legislaţii speciale, fără a fi o copie identică a celei româneşti. Libertatea de iniţiativă şi de mişcare de care a beneficiat guvernatorul civil al Transnistriei a avut înţelegerea şi acceptul lui Ion Antonescu, iar păstrarea, în primii ani, a structurilor de organizare economico-socială a regiunii date în administrare, cu aplicarea unor amendamente (cum ar fi, de exemplu, întărirea disciplinei în muncă, asigurarea unei mai bune gestionări a patrimoniului, utilizarea frecventă a unor stimulente pentru personalul muncitor etc.), s-a dovedit o măsură cu rezultate surprinzătoare pentru perioada respectivă în privinţa performanţelor economice ale regiunii.

Prin Decretul-Lege nr. 3345 din 4 decembrie 1941, a fost reglementat regimul vamal al schimburilor de mărfuri între Regatul României şi Transnistria, fiind introduse o serie de scutiri şi facilităţi la importul sau exportul anumitor produse destinate nu doar armatei, ci şi administraţiei civile.

[307] Ordonanţa nr. 2/28 august 1941, *ibidem*.

Legătura guvernământului civil, precum şi transportul coletelor şi corespondenţei către şi dinspre cele 13 capitale de judeţ, se realizau zilnic cu avioane româneşti tip I.A.R., aparţinând „Escadrilei Bugului", înfiinţată special pentru transportul aerian, având personal navigant de elită.

Administraţia civilă din Transnistria a fost constituită din 7 800-8 000 de funcţionari publici, detaşaţi de la diferite instituţii din ţară sau angajaţi direct de guvernământul civil şi repartizaţi la prefecturi, raioane, municipii şi oraşe. Marea masă a administraţiei era asigurată, însă, de 52 000 de salariaţi localnici, funcţionari în serviciile publice (prefecturi, administraţii raionale, orăşeneşti şi comunale, întreprinderi şi instituţii de stat, colhozuri şi sovhozuri), care au acceptat să susţină eforturile de normalizare a vieţii în teritoriu, adoptând o atitudine loială faţă de administraţia românească. Este semnificativ faptul că, pe întreaga perioadă a administraţiei româneşti, în regiunea transnistreană nu s-au înregistrat acte de împotrivire ori sabotaj din partea salariaţilor localnici, aceştia manifestând, dimpotrivă, o atitudine plină de bunăvoinţă.[308] Rezultatele economice ale administraţiei româneşti din Transnistria au fost spectaculoase.

În septembrie 1942, autorităţile române au organizat la Bucureşti o expoziţie consacrată realizărilor obţinute în Transnistria în toate domeniile, fiind editate şi două serii de timbre: una dedicată lui Duca Vodă, fostul domn al Moldovei şi hatman al Ucrainei, iar cealaltă purtând inscripţia „Transnistria, un an de la cucerire"[309].

În perioada 5-15 iunie 1943, întors de pe front, mareşalul Ion Antonescu efectuează o inspecţie în întreaga regiune transnistreană, în urma căreia emite un Ordin de zi, care, printre altele, consemna: „Guvernământul Transnistriei... a adus în stare înfloritoare o provincie dezorganizată şi devastată de război"[310]. Cu prilejul inspecţiei respective, Ion Antonescu a semnat la Odesa un decret care prevedea împroprietărirea ţăranilor din Transnistria cu terenuri agricole, iar a lucrătorilor din oraşe cu imobilele în care locuiau. Datorită evoluţiilor de pe front, măsurile nu au mai putut fi însă puse în aplicare.

Tot în toamna anului 1943, Guvernământul Transnistriei, cu acordul Bucureştilor, a trimis în Franţa ocupată de nazişti, sub formă de ajutor, 67 vagoane cu alimente, dintre care 5 la Bordeaux, la dispoziţia primăriei (pentru şcoli şi populaţie). Un vagon cu ajutoare alimentare a fost trimis pe adresa Facultăţii de Drept din Bordeaux, unde profesorul Gheorghe Alexianu, guvernatorul Transnistriei, avea ca bursieri la studii şi doctorat mai mulţi studenţi de la Cernăuţi. Gestul de solidaritate în vremuri de restrişte a fost evocat cu emoţie trei decenii mai târziu, cu ocazia aniversării centenarului Facultăţii de Drept din Bordeaux, în 1975.

---

[308] Vezi pe larg Olivian Verenca, *op. cit.*, *passim.*

[309] Ion Constantin, *op. cit.*, p. 154.

[310] Olivian Verenca, *op. cit.*, p. 102.

Vestea despre posibilităţile de ajutorare de care dispunea Transnistria în timpul războiului a ajuns până la Muntele Athos, de vreme ce împuterniciţi ai schitului Prodromul se adresau printr-o scrisoare, în octombrie 1943, mitropolitului Visarion Puiu, rugându-l să intervină pe lângă guvernatorul George Alexianu pentru a salva 4000 de călugări greci ameninţaţi „de marea suferinţă a foametei". Originalul scrisorii, păstrat în Arhivele Naţionale Române, poartă următoarea însemnare olografă a mitropolitului Visarion Puiu: „Am mijlocit personal, verbal şi d. Guvernator va îndeplini această cerere, dându-le trei vagoane de porumb şi două de secară"[311]. Potrivit scrisorii menţionate, guvernul de la Bucureşti trimisese deja, în august şi septembrie 1943, cinci vagoane cu cereale şi alimente pentru călugării români de la Sfântul Munte, iar alte două vagoane fuseseră expediate, cu acordul mareşalului Antonescu, pentru călugării ruşi de la Athos.

În sfârşit, în scrisoarea datată 27 ianuarie 1944, prin care comunica profesorului Gheorghe Alexianu încetarea funcţionării guvernământului civil al Transnistriei şi instituirea unui comandament unic sub comandă militară[312], mareşalul Antonescu ţinea să-i amintească colaboratorului său, pe care un destin comun avea să-i ducă împreună în faţa plutonului de execuţie doi ani mai târziu: „îmi întorc privirea spre tot ce aţi realizat mai bun şi temeinic în timpul administraţiei Domniei-Voastre în acest teritoriu, unde am ridicat din ruine o provincie înfloritoare şi am făcut dovada capacităţii de organizare şi conducere a spiritului românesc. Nu uit nici sprijinul pe care Transnistria l-a dat economiei naţionale sub conducerea Domniei-Voastre, în cele mai grele încercări prin care a trecut Statul, pentru care vă aduc cele mai vii mulţumiri"[313].

**1. Activitatea educativă. Şcoala.** Prin amplul proces educativ, declanşat odată cu instituirea administraţiei româneşti în Transnistria, s-au urmărit programatic trei obiective principale: diminuarea influenţei sovietice şi combaterea ideologiei bolşevice; educarea tinerilor şi, în general, a populaţiei în spiritul principiilor şi al valorilor moralei creştine; pregătirea şi formarea unor cetăţeni devotaţi statului român. În promovarea acestor obiective au fost angrenate masiv Şcoala şi Biserica, două instituţii fundamentale ale statului care vor conlucra îndeaproape. De asemenea, s-a pus accent permanent pe activităţile practice, organizate atât în cadrul structurilor economice de producţie, cât şi pe lângă instituţiile de învăţământ laice şi religioase.

Reluarea fără întârziere a activităţii de învăţământ reprezenta unul din obiectivele prioritare ale procesului de normalizare a situaţiei generale din Transnistria.

---

[311] Mitropolitul Visarion Puiu, *Relaţiile cu biserici din Athos. Documente. 1905-1957*, Editura Artpress, Târgovişte, 2008, p.178-181.

[312] Prin Ordonanţa din 29 ianuarie 1944 a fost instituită Administraţia Militară a teritoriului dintre Nistru şi Bug, sub comanda generalului de divizie Gheorghe Potopeanu.

[313] Olivian Verenca, *op. cit.*, p. 95.

Prin Ordonanţa nr. 6/7 septembrie 1941 a guvernământului civil s-a dispus redeschiderea şcolilor primare din Transnistria, la 1 octombrie acelaşi an, limba de predare (rusă sau română/moldovenească) urmând să fie stabilită de primari după consultarea comunităţilor locale. În primul an de învăţământ sub administraţie românească, a fost păstrată vechea structură organizatorică a şcolii, din perioada sovietică, incluzând ciclurile preşcolar, primar, secundar, superior şi şcolile speciale. În pofida greutăţilor întâmpinate, în anul de învăţământ 1941-1942, în Transnistria au funcţionat 2 051 de şcoli cu clasele 1-10, dintre care: 208 - româneşti; 1 677 - ucrainene; 106 - ruseşti; 60 - germane.[314]

Numeroase circulare şi instrucţiuni, emise de la centru sau de guvernământul civil, au încercat să pună o anumită ordine în procesul de învăţământ, urmărind în primul rând scoaterea sa de sub influenţa propagandei comuniste sovietice. În baza unor donaţii din ţară, au fost aduse în Transnistria aproape 200 000 de cărţi şi manuale destinate cursului primar. Sub presiunea timpului, s-au dat instrucţiuni să se utilizeze şi manuale editate anterior de sovietici, îndeosebi în domeniul ştiinţelor exacte (matematică, fizică, chimie, ştiinţe naturale), eliminându-se cu desăvârşire orice elemente tributare ideologiei bolşevice. Pentru coordonarea procesului de învăţământ şi urmărirea îndeplinirii dispoziţiilor în domeniu, au fost aduşi din ţară, în regim de urgenţă, 20 de învăţători, încadraţi ca inspectori judeţeni pe întreg teritoriul Transnistriei.

Învăţământul secundar cuprindea două cicluri: inferior (gimnazial), cu trei ani de instruire, şi superior (liceul şi şcolile profesionale), cu minimum patru ani de studii.

A fost introdusă obligativitatea limbii române în toate instituţiile de învăţământ din Transnistria (inclusiv în cele aparţinând comunităţilor germane) - ca limbă de predare în şcolile româneşti şi ca obiect de studiu în şcolile pentru minorităţi.

Primul liceu românesc din Transnistria („Duca Vodă") a fost inaugurat la Tiraspol, la 30 ianuarie 1942. Acesta funcţiona pe baza programei analitice din ţară, pe lângă obiectele tradiţionale fiind predate şi filosofia, precum şi limbile latină, elină, franceză şi germană. Din cei 333 elevi ai liceului, repartizaţi în şapte clase, 200 erau români transnistreni, 76 români veniţi din ţară, 30 ruşi şi 27 ucraineni. Studierea limbii române se bucura de o atenţie specială, scopul fiind de a ajuta tinerele vlăstare să-şi însuşească „graiul corect al neamului"[315].

Învăţământul superior a fost asigurat de Universitatea din Odesa, redeschisă la 7 decembrie 1941. În discursul inaugural, guvernatorul civil al Transnistriei, profesorul universitar Gheorghe Alexianu, ţinea să sublinieze: „În aceste zile grele, care contrar dorinţelor noastre s-au năpustit ca un blestem asupra lumii,... unica conso-

[314] Pentru detalii a se vedea amplul studiu întocmit de Rodica Solovei, „Activitatea Guvernământului Transnistriei în domeniul instrucţiunii publice (1941 - 1943)", publicat în volumul *Clio - Almanah istoric*, Editura Prometeu, Chişinău, 1998, p. 81-106.

[315] *Ibidem.*

lare o vedem acum, astăzi, aici, în renaşterea ştiinţei, acest veşnic adevăr, baza vieţii şi dezvoltării... Uşile universităţii se deschid azi pentru tot tineretul Transnistriei, chiar dacă în depărtare se mai aud bubuituri de tun... Voi, tinerii, sunteţi chemaţi să creaţi bazele acestei vieţi noi... Vouă vă aparţine această sfântă datorie în faţa dascălilor voştri care vă ajută pe noul drum pornit, în faţa poporului vostru şi a istoriei voastre"[316].

Procesul de învăţământ s-a dezvoltat şi perfecţionat pe parcurs. Pentru organizarea sa pe baze noi, în anul şcolar 1942-1943 s-a instituit o comisie care a elaborat Ordonanţa nr. 94. Aceasta fixa următoarele obiective: asigurarea educaţiei tineretului, în scopul pregătirii unor cetăţeni devotaţi statului român; întocmirea programelor analitice, astfel încât să permită încadrarea spirituală a regiunii transnistrene în spaţiul culturii europene; introducerea în învăţământul primar, secundar şi superior a studiului religiei şi moralei creştine; instruirea profesională în şcolile secundare pentru a se asigura absolvenţilor, pe lângă o pregătire teoretică, şi dobândirea unor îndeletniciri practice. De asemenea, prin Ordonanţa nr. 94, învăţământul primar din Transnistria a fost declarat „obligatoriu şi gratuit pentru toţi copiii".

Pentru educarea profesională a elevilor, toate şcolile trebuiau să aibă „o programă specială cu caracter practic şi instituţiile anexe necesare"[317] (ateliere, laboratoare, grădini, ferme etc.). În baza dispoziţiilor date de mareşalul Antonescu, în Transnistria au fost înfiinţate licee comerciale şi industriale, şcoli superioare tehnice ori de industrie alimentară, un liceu de muzică, şcoli medicale etc. Întrucât agricultura constituia principala ramură a economiei transnistrene, în diferite localităţi urbane şi rurale au fost înfiinţate şcoli menite să asigure cadre pentru unităţile agricole, astfel: un gimnaziu practic agricol în comuna Zavadovca (judeţul Berezovca), şcoli de agricultură în oraşul Movilău şi comuna Verhovca (judeţul Balta), şcoala de horticultură şi viticultură din Lunca (judeţul Dubăsari), şcoala de horticultură şi industrializare din Râbniţa, şcoala de horticultură din Tiraspol, şcoala de industrii agricole din Odesa, şcoala practică de agricultură din Mălăieşti (judeţul Tiraspol), şcoala practică de brigadieri – contabili din Vărăncău (judeţul Râbniţa) ş.a. În perioada campaniilor agricole, echipe de elevi au lucrat efectiv la câmp, la culesul fructelor şi legumelor, la prăşit, săpat sau curăţit grădinile din jurul şcolilor[318].

În anul şcolar 1942-1943, în şcolile primare au fost înscrişi 175 307 elevi, din care 25 474 erau români, 133 773 ucraineni, 12 074 ruşi, 2 499 bulgari, 904 polonezi, 405 germani şi 73 de alte naţionalităţi. Numărul şcolilor primare a ajuns la 2 220, dintre care 311 româneşti, 1 677 ucrainene, 150 ruseşti, 70 germane şi 6 bulgare. Din cei 10 057 de învăţători încadraţi în procesul de învăţământ primar, 7 657 erau ucraineni, 1 365 români localnici, 150 români veniţi din ţară, 720 ruşi şi 165 germani.

---

[316] Şerban Alexianu, *File din viaţa tatălui meu*, Chişinău, 2007, p. 128-129.

[317] Rodica Solovei, *op. cit.*

[318] *Ibidem.*

În sprijinul elevilor transnistreni, în țară a fost tipărit un abecedar în 100 000 exemplare. De asemenea, a fost elaborat primul abecedar româno-rus pentru Transnistria, cu 32 de lecții, utilizat nu numai de elevi, ci și de funcționarii localnici pentru studierea și însușirea limbii române.

Procentual, o situație relativ asemănătoare întâlnim și în învățământul secundar, în care erau cuprinși 25 419 elevi (6 195 români, 13 880 ucraineni, 5 214 ruși, 111 polonezi, 19 germani). Din cei 1 581 profesori destinați învățământului secundar, 1 479 erau localnici, iar 102 sosiți din țară.

Principalul centru pentru învățământul de toate gradele a rămas Odesa, unde au fost înființate 9 licee de fete, 5 licee de băieți, un liceu mixt ucrainean, 3 gimnazii (dintre care unul armenesc), precum și o școală românească mixtă. Tot aici au fost deschise 4 școli speciale tehnice, o școală dentară (stomatologică), o școală medico-farmaceutică, o școală de artă ceramică și două școli de croitorie[319]. Universitatea din Odesa și-a început activitatea cu trei facultăți (medicină, politehnică și agronomie), pentru ca la 7 septembrie 1942 să fie deschise toate cele șase facultăți: medicină (cu secțiunea farmaceutică) – 816 studenți; politehnică (electromecanică, construcții, industria alimentară) – 304 studenți; agronomie (agrofitotehnică, horticultură, mașini agricole și zootehnie) – 151 studenți; litere (cu secțiunile istorie, literatură, limba rusă și limba română) – 249 studenți; științe (matematică și științe naturale) – 163 studenți; drept – 73 studenți. Activitatea didactică în universitate era asigurată de 355 persoane, dintre care numai 8 sosite din țară. Limba de predare era rusa, excepție făcând secțiile românești.

Pentru îmbunătățirea nivelului de pregătire a cadrelor didactice din învățământul primar și secundar au fost organizate cursuri pedagogice speciale la Tiraspol, Rîbnița și Dubăsari pentru 1 500 de învățători și profesori de la școlile românești și în 49 de centre (7 la Odesa și 42 în sedii raionale) pentru profesorii din rândul minorităților. De asemenea, peste 400 de membri ai corpului didactic au fost trimiși la cursuri de vară și excursii de documentare în România (Iași, București, Vălenii de Munte). Totodată, în toamna anului 1942, s-a organizat o vizită de documentare la București pentru 60 de profesori universitari, inclusiv rectorul Universității din Odesa, cu scopul de a cunoaște mai bine diverse aspecte ale învățământului superior românesc.

În Transnistria s-au organizat, de asemenea, cursuri de vară pentru studierea limbii române, a istoriei și culturii românești, și s-a instituit un sistem de burse pentru pregătire în România. Astfel, s-a hotărât ca în fiecare din cele 35 de școli normale din țară să fie primiți câte doi elevi transnistreni, absolvenți ai cursului primar. Ulterior, la solicitarea unei delegații transnistrene, s-a aprobat creșterea la 100 a numărului de bursieri din Transnistria.

[319] *Ibidem.*

În ceea ce priveşte învăţământul superior, în anii şcolari 1942-1943 şi 1943-1944 au fost acordate câte 30 de burse pentru studenţii români transnistreni, la universităţile din Iaşi, Sibiu şi Bucureşti.

**2. Educaţia anticomunistă.** Combaterea influenţelor ideologiei comuniste promovate, cu o râvnă nemaiîntâlnită, timp de 23 de ani de către bolşevici în spaţiul transnistrean, a constituit un element esenţial al activităţilor pedagogice şi cultural-educative desfăşurate de autorităţile româneşti în Transnistria. Aceste activităţi se înscriau, de altfel, într-un cadru mai larg al luptei anticomuniste, iniţiate încă de la declanşarea operaţiunilor armatei române în răsărit. Periodic, mai ales după trecerea Nistrului, Ion Antonescu (dar şi alţi reprezentanţi ai autorităţilor române din vremea respectivă) va găsi de cuviinţă să sublinieze hotărârea de a continua lupta „împotriva marelui duşman al civilizaţiei, al Europei şi al ţării...: bolşevismul rus"[320].

Răspunzând lui Mussolini pentru felicitările adresate după cucerirea Odesei de către trupele române, Ion Antonescu, devenit între timp mareşal, va scrie: „Excelenţa voastră, care a început cu două decenii în urmă lupta împotriva comunismului, poate azi trăi alături de noi această biruinţă în contra bolşevismului"[321]. Cu acelaşi prilej, chiar şi ministrul de externe al Reichului, I. von Ribbentrop, vedea „marele succes obţinut de vitezele trupe române prin cucerirea Odessei, după o luptă dârză, ca o încoronare a războiului dus împotriva bolşevismului"[322].

În 1942, la propunerea Ministerului Apărării Naţionale, prin Decretul regal nr. 1014 din 1 aprilie, se instituia medalia „Cruciada împotriva comunismului", conferită tuturor militarilor, indiferent de grad, care se distingeau pe frontul de est. O lună mai târziu, prin adresa nr. 306086/1 mai 1942, Secţia Operaţii a Marelui Stat Major comunica Ministerului Apărării Naţionale efectivele armatei române calculate pe bătălii, în vederea confecţionării brevetelor de acordare a medaliei „Cruciada împotriva comunismului". Astfel, pentru „bareta de bronz", conferită efectivelor care participaseră la o singură bătălie, a fost comunicată o cifră totală de 229 500 militari, din care 98 000 luptaseră la Odesa, în Crimeea şi Doneţ. Pentru „bareta de argint", conferită efectivelor participante la mai multe bătălii, se comunica o cifră totală de 836 000 militari, în marea lor majoritate angajaţi în lupte dincolo de Nistru (Odesa, Bug, Nipru, Marea Azov, Crimeea, Doneţ). Lista efectivelor militare germane propuse spre decorare cu medalia „Cruciada împotriva comunismului" urma să se comunice separat.[323]

Potrivit Ordinului confidenţial nr. 968, elaborat de către Direcţia Culturii a Guvernământului Transnistriei, în baza dispoziţiilor date de conducătorul statului,

---

[320] Scrisoarea din 31iulie 1941 a generalului Ion Antonescu către Adolf Hitler, reprodusă de Jipa Rotaru şi colectiv, *op. cit.*, p. 101-102.

[321] *Ibidem*, p. 225.

[322] *Ibidem*, p. 226.

[323] *Ibidem*, p. 235-236.

toţi învăţătorii şi profesorii din şcolile româneşti erau obligaţi să folosească orice prilej – la lecţii, la activităţile practice ori în timpul liber – pentru a combate mentalităţile şi comportamentele specifice modului de viaţă comunist. Un rol deosebit în acest proces a revenit Institutului Anticomunist, important centru ştiinţific şi de cultură înfiinţat sub egida Facultăţii de Drept a Universităţii din Odesa, care organiza zilnic conferinţe de combatere a ideologiei comuniste bolşevice, relevându-se totodată gravele urmări ale dominaţiei şi practicilor sovietice asupra vieţii economico-sociale şi spirituale ale populaţiei din stânga Nistrului. În acelaşi scop, era folosit pe scară largă radioul local din Odesa, iar duminica erau organizate serbări, cu participarea obligatorie a tuturor copiilor, în cadrul cărora se prezentau recitaluri de poezii patriotice, cântece şi dansuri populare, precum şi lecturi cu subiect anticomunist.

În procesul de combatere a ideologiei bolşevice şi de răspândire a valorilor moralei creştine a fost angrenată, firesc, şi biserica ortodoxă. La Universitate a fost creată o catedră de teologie, care organiza prelegeri în faţa studenţilor de la toate facultăţile, iar clerul local a fost invitat să participe la organizarea şi desfăşurarea cursurilor în cadrul Institutului Anticomunist[324].

De altfel, prin întreaga sa activitate, inclusiv în plan editorial, biserica ortodoxă a fost implicată în dezavuarea practicilor şi mentalităţilor anticreştine ale bolşevismului: editarea la tipografia Misiunii Ortodoxe Române de la Odesa a unei broşuri intitulate *Ororile bolşevismului*, de profesor A. Baleasnîi, a revistei *Transnistria Creştină*, precum şi a altor publicaţii religioase; iniţierea unei campanii pentru strângerea de mărturii din popor privind „martirajul clericilor sub bolşevici"[325]; desfăşurarea unei susţinute activităţi educative, antibolşevice şi de cultivare a moralei creştine, inclusiv în rândul prizonierilor de război ruşi, sens în care s-a solicitat şi sprijinul Marelui Stat Major[326] ş.a.

La 6 februarie 1943, după înfrângerile suferite la Stalingrad, pe fondul unei intense propagande desfăşurate de sovietici, mareşalul Antonescu semnează ordinul strict secret nr. 101031/S, în care reaminteşte pericolul bolşevic: „Să nu uite nimeni că în cazul unei înfrângeri vom suferi nu numai o dezonoare, dar ne vom pierde şi viaţa. Ruşii învingători ne-ar aduce bolşevismul în ţară, ar nimici toată pătura conducătoare... Dacă nu contribuim cu toate puterile noastre la lupta aliaţilor noştri pentru a înfrânge comunismul şi pe ruşi, nu putem să asigurăm nici viaţa copiilor noştri, nici existenţa ţării noastre... Noi nu puteam tolera insultele, încălcările şi ameninţările ruseşti din preajma acestui război, fără a nu ne fi expus la pieire şi nici nu puteam lăsa 3 200 000 de fraţi sub teroare bolşevică şi pradă slavizării"[327].

---

[324] Adresa nr. 7787/17 iunie 1943.

[325] Circulara nr. 6482 adresată protoieriilor din Transnistria la 15 mai 1943.

[326] Adresa nr.11375 din 28 august 1943.

[327] Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 303-304.

La începutul lunii iulie 1943, secţia de propagandă a Marelui Stat Major a pregătit o hartă, într-un tiraj de 20 000 exemplare, care ilustra contribuţia Armatei române la lupta contra bolşevismului. Mareşalul a semnat pe exemplarul original: „Foarte bună"[328]. În acelaşi context, la 2 iulie 1943, Radu Davidescu îl informa pe mareşal printr-o Notă despre măsurile de contrapropagandă iniţiate de Marele Stat Major pentru convingerea muncitorilor de necesitatea continuării războiului din Est, a demascării pericolului comunist pentru neamul românesc şi a combaterii propagandei roşii. Rezoluţia mareşalului suna astfel: „Foarte bine. Să se continue"[329].

Sovieticii resimţeau din plin dificultăţile de care se loveau din cauza regimului comunist în obţinerea unei solidarităţi mai largi pe plan internaţional şi, mai ales, în privinţa determinării SUA şi a Marii Britanii să grăbească deschiderea celui de-al doilea front împotriva Germaniei. În acest context, Stalin recurge la o mutare strategică pe *tabla de şah* a conflagraţiei mondiale, la 22 mai 1943, anunţând intenţia de dizolvare a Internaţionalei Comuniste. La 8 iunie 1943, Prezidiul Comitetului Executiv al Cominternului anunţa că propunerea de dizolvare a fost „aprobată în unanimitate", iar din 10 iunie structurile de conducere ale organizaţiei se consideră desfiinţate.[330]

Într-o declaraţie făcută agenţiei Reuter, Stalin arăta că dizolvarea Internaţionalei Comuniste era justă, deoarece:

„a/ demască minciuna hitleriştilor cum că Moscova ar avea intenţia să se amestece în viaţa altor state şi să le *bolşevizeze*...;

b/ demască calomnia adversarilor comunismului din mişcarea muncitorească cum că partidele comuniste din diferitele ţări ar acţiona nu în interesul popoarelor lor, ci după ordine primite din afară...;

c,d/ uşurează munca patrioţilor din ţările iubitoare de libertate în vederea unificării forţelor progresiste din ţara lor, indiferent din ce partid fac parte şi de convingerile lor religioase, într-un front unic de eliberare naţională, pentru desfăşurarea luptei împotriva fascismului..., precum şi în vederea unirii tuturor popoarelor iubitoare de libertate într-un front internaţional unic, pentru lupta împotriva primejdiei de dominaţie mondială a hitlerismului..."[331].

După mai bine de un deceniu, în plină perioadă a Războiului Rece, „spiritul combativ" al Cominternului era mai viu ca oricând: „Naşterea Internaţionalei a III-a nu poate fi fixată pur şi simplu în luna martie 1919, tot aşa cum nu se poate afirma că internaţionalismul proletar, pe care se întemeia ea, a încetat să mai existe din luna iunie 1943. Deşi din punct de vedere organizatoric Internaţionala Comunistă a fost dizolvată, spiritul său combativ continuă să existe... Internaţionala a III-a

[328] *Ibidem*, p. 307.
[329] *Ibidem*.
[330] W. Z. Foster, *op. cit.*, p. 524-525.
[331] *Ibidem*, p. 526-527.

a descătuşat o uriaşă forţă revoluţionară care nu-şi va înceta lupta decât odată cu lichidarea sistemului capitalist şi instaurarea socialismului în întreaga lume"[332].

Dizolvarea de către Stalin a Internaţionalei Comuniste, dar mai ales apropierea din nou a frontului au diluat treptat activităţile de educaţie antibolşevică în Transnistria, revenirea autorităţilor sovietice fiind însoţită pretutindeni de reinstaurarea vechilor structuri şi practici ale totalitarismului comunist.

**3. Misiunea Ortodoxă Română în Transnistria.** O caracteristică dintre cele mai interesante ale administraţiei româneşti în Transnistria o constituie înfiinţarea şi funcţionarea unei Misiuni Ortodoxe Române (denumită mai târziu „Misiunea bisericească pentru Transnistria") în scopul „organizării bisericilor şi îndrumării spirituale a populaţiei din spaţiul dintre Nistru şi Bug"[333]. Obiectivul principal urmărit de Misiune a fost acela de „a reaprinde simţământul religios, oprimat vreme de un sfert de veac în populaţia Transnistriei", precum şi de „a da acestei populaţii un creştinism mai curat şi superior celui condamnat de bolşevici"[334].

Iniţiativa organizării Misiunii a aparţinut conducătorului statului şi Patriarhului României. Reamintim că în lunile iulie şi august 1940, ca urmare a atitudinii sale faţă de evoluţiile politice din ţară, generalul Ion Antonescu a fost exilat de regele Carol al II-lea la Mănăstirea Bistriţa, în apropiere de Horezu (judeţul Vâlcea)[335].

Mănăstirea Bistriţa, ctitorie a renumiţilor boieri Craioveşti în jurul anului 1490, a devenit în scurt timp, după ce aici, în 1497, au fost aduse de la Constantinopol moaştele Sfântului Grigorie Decapolitul, un atrăgător loc de pelerinaj şi spiritualitate ortodoxă, comparabil cu centrul mitropolitan de la Curtea de Argeş, unde din secolul al XIV-lea se aflau moaştele Sfintei Muceniţe Filofteia. În decursul secolelor, datorită aşezării

[332] *Ibidem*, p. 530.

[333] Dumitru Stavarache, Gheorghe Vasilescu, „Misiunea bisericească română în Transnistria (1941-1944)", în *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*, an I, nr. 2-3, 1998, p. 48-52.

[334] Scrisoare în şapte puncte, adresată la 1 decembrie 1943, din Odesa, de către mitropolitul Visarion Puiu mareşalului Ion Antonescu, document reprodus de Dumitru Stavarache şi Elena Istrătescu în *Revista de istorie militară*, nr. 6 (58), 1999, p. 22-27.

[335] Impulsul pentru această măsură extremă fusese dat de o scrisoare adresată suveranului la începutul lunii iulie 1940, prin care viitorul conducător al statului protesta faţă de cedarea fără luptă a Basarabiei : „Majestate, ţara se prăbuşeşte. În Basarabia şi Bucovina se petrec scene îngrozitoare. Lăsăm totul baltă şi ne răfuim între noi? Sau strângem rândurile şi, uitând totul, încercăm chiar şi imposibilul?... Nu mă voi răzbuna şi nu voi răzbuna pe nimeni. Mă voi sili numai să salvez ce mai e de salvat din Coroană, din ordine, din graniţe. Nu am fost duşman al Majestăţii Tale; am fost un slujitor fanatic al acestui neam..." (Vezi textul integral al scrisorii în Ion Antonescu, *Pe marginea prăpastiei*, vol. 1, Editura Scripta, Bucureşti, 1992, p. 57-58, precum şi în volumul *Antonescu, mareşalul României şi războaiele de reîntregire – Mărturii şi documente*, coordonat de Iosif Constantin Drăgan, Editura Europa Nova, Bucureşti, 1996, p. 58-59).

sale departe de centrele autorităţilor politice şi ierarhiei bisericeşti, Mănăstirea Bistriţa a devenit şi un loc de izolare şi surghiun pentru diferite persoane indezirabile. La 23 martie 1940, aici a primit domiciliu obligatoriu profesorul Virgil Madgearu, iar în iulie a fost rândul lui Ion Antonescu, cazat într-o cameră modestă din Casa egumeniei a acestei mănăstiri. Să mai notăm că tot la Mănăstirea Bistriţa era instalată şi funcţiona din 1913 Societatea „Acoperământul Maicii Domnului", care avea ca scop „întărirea vieţii călugăreşti a monahiilor din ţară prin învăţătură şi muncă, potrivit nevoilor noastre sufleteşti şi naţionale"[336]. Regulamentul Societăţii prevedea organizarea unui seminar monahal pentru călugăriţe, grădiniţă de copii, şcoală primară, secundară şi superioară, azil pentru bătrâni, sanatoriu, ateliere şi o fermă agricolă model. În mai multe rânduri, la Mănăstirea Bistriţa a funcţionat un sanatoriu sau spital destinat îngrijirii militarilor bolnavi, a copiilor celor plecaţi pe front sau chiar a prizonierilor de război, cum a fost cazul celor peste 500 de prizonieri turci aduşi aici temporar în februarie 1878, după războiul de independenţă.

Liniştea monahală, curăţenia morală şi devotamentul cu care personalul mănăstirii se ocupa de treburi în folosul social, i-au atras atenţia generalului Antonescu asupra rolului important pe care îl poate avea Biserica, inclusiv în vremuri de război. În calitate de conducător al statului, Ion Antonescu – conform mărturiilor culese de arhim. Veniamin Micle – „a sprijinit Mănăstirea Bistriţa... Se spune că era atât de ataşat sufleteşte (de această mănăstire), încât... ar fi dorit să fie înhumat aici"[337].

La 15 august 1941, Ion Antonescu l-a delegat cu organizarea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria pe P.C. Arhim. Iuliu Scriban, ataşat pe lângă Comandamentul de Căpetenie al Armatei (15 august 1941 - 16 noiembrie 1942). Dovadă a urgenţei şi importanţei acordate de Ion Antonescu acestei acţiuni este şi faptul că Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (BOR) a emis Hotărârea cu privire la înfiinţarea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria abia la 24 octombrie 1941, „luând act" (retroactiv – n.n.) de organizarea sa şi de „delegaţia dată" P.C. Arhim. Iuliu Scriban, profesor la Institutul Teologic din Bucureşti. Totodată, Sfântul Sinod al BOR se angaja să intervină pe lângă guvern pentru a da „toate înlesnirile de care are nevoie această misiune"[338]. În privinţa trimiterii de preoţi misionari în Transnistria, Sfântul Sinod a hotărât ca această chestiune să fie rezolvată pe parcurs, „de comun acord" cu ierarhii basarabeni.

Iată cum descrie arhimandritul Antim Nica, vicar, iar apoi şef al Misiunii bisericeşti pentru Transnistria în ultima perioadă a funcţionării acesteia, debutul activităţii misionare în teritoriul dintre Nistru şi Bug: „Biserica a fost instituţia cea mai greu lovită de comunişti. De aceea, entuziasmul eliberării a fost nespus de mare. Îndată

[336] Pentru detalii vezi Arhim. Veniamin Micle, *Medalioane Bistriţene, Sfânta Mănăstire Bistriţa*, Eparhia Râmnicului, 1999, *passim*.

[337] *Ibidem*, p.108.

[338] Hotărârea Sfântului Sinod cu privire la înfiinţarea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria, în *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*, nr. 2-3, 1998, p. 51.

ce se îndepărta frontul dintr-o localitate, credincioşii se adunau laolaltă la vechea lor biserică, transformată de bolşevici în club, sală de cinema sau altceva, o amenajau în grabă cu icoane şi cruci, scoase ca prin minune din ascunzişuri, improvizau un cor şi, căzând în genunchi, se închinau cu lacrimi. Credincioşii se îmbrăţişau ca de Paşti şi se salutau cu bucurie cu urarea: *Hristos a înviat!*. Ei încep să repare singuri lăcaşurile sfinte şi să caute preoţi. Delegaţiuni pleacă în eparhiile apropiate, la Chişinău, Bălţi şi Iaşi, cerând preoţi şi cele trebuitoare cultului, ca veşminte, cărţi ş.a. Pe alocurea încep să iasă la iveală preoţi, din cei ascunşi cine ştie cum de groaza bolşevicilor, şi încep să facă slujbe. O mână de ajutor au dat acestei populaţii însetate de credinţă şi preoţii militari din spatele frontului, săvârşind cele dintâi slujbe"[339].

Era nevoie, desigur, de o activitate organizată, care să susţină efortul de refacere a lăcaşurilor de cult şi să pornească o muncă intensă de renaştere a credinţei şi, îndeosebi, de creştinare a generaţiei tinere, greu afectată de cei 23 de ani de educaţie ateist-comunistă. Unor astfel de nevoi le răspundea înfiinţarea Misiunii bisericeşti.

„Când s-a aflat de înfiinţarea Misiunii", scrie în continuare arh. Antim Nica, „delegaţiuni numeroase, trimise din toate colţurile Transnistriei, pornesc spre Tiraspol cu cereri de a li se sfinţi bisericile şi a li se da preoţi. Unii veneau de la Bug sau din nordul Transnistriei, străbătând distanţe însemnate, pe jos sau cu căruţa. Era înduioşător să asculţi cererile acestor oameni necăjiţi şi să vezi bucuria lor de a se putea iar închina lui Dumnezeu în voie. Vestea sosirii celor dintâi misionari a fost primită cu multă satisfacţie de populaţie. Fiecare sat, cu o nespusă grabă se întrecea să-i aibă pentru a auzi iar slujbele sfinte şi a primi binecuvântarea lor, pentru a-şi boteza pruncii şi tinerii rămaşi nebotezaţi, pentru a se cununa şi trăi după lege, pentru a li se pomeni morţii îngropaţi fără creştinească rânduială. Cei dintâi misionari erau purtaţi cu căruţele din sat în sat şi hărţuiţi cu slujbele până la extenuare"[340].

În toamna anului 1942, mareşalul Ion Antonescu decide retragerea delegaţiei încredinţate P.C. Arhim. Iuliu Scriban şi numirea în fruntea Misiunii Ortodoxe Române din Transnistria a I.P.S. Mitropolitului Visarion Puiu[341], personalitate de

---

[339] Arhimandrit dr. Antim Nica, *Viaţa religioasă în Transnistria*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Chişinău, 1943, p. 69.

[340] *Ibidem*, p. 70.

[341] Victor (Visarion) Puiu s-a născut în oraşul Paşcani la 27 februarie 1879. A absolvit cursurile Seminarului teologic „Sf. Gheorghe" din Roman (1894) şi ale Seminarului teologic „Veniamin Costache" din Iaşi. În perioada 1900-1904 a urmat cursurile Facultăţii de Teologie din Bucureşti şi, în paralel, cursuri la Facultatea de Drept. Este tuns în monahism, primind numele Visarion, şi hirotonit ierodiacon la Catedrala Episcopală Roman (decembrie 1905). Timp de un an şi jumătate, din ianuarie 1907 până în iulie 1908, este bursier la Academia Duhovnicească din Kiev. Între anii 1908-1919, activează la Galaţi, fiind pe rând ieromonah, protosinghel şi arhimandrit la Catedrala Episcopală, iar din

prim rang a BOR, retras de doi ani la pensie într-o chilie de la schitul Vovidenia, Mănăstirea Neamț.

După unire, din septembrie 1918 până în 1921, Visarion Puiu s-a aflat în Basarabia, ca director al Seminarului teologic din Chişinău şi exarh al mănăstirilor din această provincie. Între 1921-1923 este Episcop al Argeşului, apoi Episcop al Hotinului, cu sediul la Bălți (1923-1935). Din 1935 până la 9 mai 1940 va fi Mitropolit al Bucovinei, cu sediul la Cernăuți. Pretutindeni regăsim dovezi ale personalității şi harului său deosebit întru slujirea bisericii şi a enoriaşilor, multe fiind consemnate în bogata corespondență pe care a purtat-o, dar confirmate şi de vasta operă de construcție şi renovare a lăcaşurilor de cult, încurajată şi patronată în zonele care i-au fost încredințate să le păstorească.

Ioan Petrovici, profesor de filosofie la Universitatea din Iaşi, viitor profesor la Sorbona (1932), membru al Academiei Române (1934) şi ministru de stat la Instrucțiune Publică, îi scria, de pildă, în 1926 la Bălți: „Vă felicit pentru stăruința pe care o depuneți pentru a suprima şi moraliceşte hotarul Prutului"[342].

Tot din Iaşi, scriitorul Mihail Sadoveanu, îi comunica în 1934: „Ținând seama de toate cele bune şi frumoase pe care le-ai înfăptuit la Bălți şi-n întreaga eparhie a Hotinului, cum şi de cele ce ai de gând să înfăptuieşti de azi înainte, cu ajutorul lui Dumnezeu, nu uit să stau deseori de vorbă cu prietenii mei de aici despre P. Sf. Ta"[343].

La scurt timp după numirea sa ca mitropolit al Bucovinei, în 1935, Filiala Chişinău a Societății Naționale Române de Cruce Roşie îi trimite, sub semnătura Mariei Pelivan, o scrisoare, în care se spune: „Vă puteți uşor închipui bucuria şi aproape mândria noastră că Sf. Ta eşti Mitropolitul Bucovinei. În acelaşi timp, un

1909 vicar al Eparhiei Dunării de Jos şi director al Seminarului teologic „Sf. Apostol Andrei". În această perioadă se vor contura şi afirma caracterul său ferm şi autoritar, precum şi credința nestrămutată, împărtăşită de-a lungul întregii vieți, în misiunea de apostolat a Bisericii creştine pusă în slujba oamenilor. „Credința - nota Visarion Puiu în 1910 - s-a născut şi s-a cultivat în sufletul popoarelor prin predică şi prin fapte creştineşti; deci, prin învățătură şi prin pilde de viață creştină, împodobită cu jertfe. Aceste două lucruri stau la baza răspândirei creştinismului şi a influenței sale binefăcătoare asupra popoarelor creştine. Deci, scopul de căpetenie al seminarelor trebuie să fie: formarea unor preoți buni pentru apostolat... Cheltuielile şi străduințele noastre de astăzi trebuie să ducă spre o preoție de apostolat, care să cultive credința acolo unde este şi să o planteze unde nu se găseşte. Acest fel de preoți ne trebuie pretutindeni" (Arhiva Episcopiei Dunării de Jos, fond Seminarul teologic, din volumul Arhimandrit Visarion Puiu, *Documente inedite, 1908-1917*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2005, ediție îngrijită de pr. Eugen Drăgoi, p. 16-17).

[342] Dr. Antonie Plămădeală, *Visarion Puiu. Corespondență*, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, Sibiu, 2005, p. 140.

[343] *Ibidem*, p. 154.

regret că Basarabia v-a pierdut. Poate tocmai acum când după cele ce ați înfăptuit ereați cunoscut, apreciat şi iubit şi deci în măsură să fiți înțeles şi ajutat mai bine". Apoi, ca mai întotdeauna în scrisorile ce îi sunt adresate, urmează o cerere de ajutor, de cele mai multe ori de ordin material: „Pe noi ne-a încercat din nou seceta – hidosul aspect al foametei din 1928 se arată iar, sunt alimente ce avem scumpe aicea şi poate mai eftine în Bucovina"[344].

Ion Simionescu, geolog şi paleontolog, profesor la Universitatea din Iaşi şi apoi la cea din Bucureşti, membru şi apoi preşedinte al Academiei Române, într-o scrisoare din 1939, în care îi solicită insistent sprijinul pentru a-i facilita o cură de tratament la Dorna, nu ezită să invoce şi un posibil „glorios apostolat al Patriarhului Visarion"[345] în anii ce vor veni.

În sfârşit, Israel Heitner, Prim Rabin al comunității evreilor din Bârlad, îi trimitea IPSS Mitropolit Visarion Puiu al Bucovinei, la Cernăuți, la 2 ianuarie 1940, o emoționantă felicitare prilejuită de sărbătoarea noului an, în care nu uita să menţioneze că urmăreşte „cu deosebit interes şi vie admirație binecuvântatele înfăptuiri ale IPS Voastre... Cu (asemenea) conducători spirituali de talia IPS Voastre, România, în veci unită, poate privi liniştită viitorul!"[346].

Tot din Bucovina, aşa cum am menționat într-un capitol anterior, mitropolitul Visarion Puiu i-a adresat o scrisoare lui Stalin, cerându-i să înceteze represiunile împotriva bisericii şi a credincioşilor din URSS.

Aşadar, atunci când mareşalul Antonescu îi solicita mitropolitului Visarion Puiu să preia conducerea Misiunii Ortodoxe Române din Transnistria, acesta era deja o personalitate bine cunoscută a clerului ortodox român, cu o activitate extrem de apreciată în spațiile basarabean şi bucovinean, care îi va fi de mare folos în îndeplinirea noilor însărcinări.

După o discuție în care îi comunică motivele pentru care trebuie să plece în Transnistria, Ion Antonescu semnează, la 16 noiembrie 1942, Decizia nr. 24, publicată în Monitorul Oficial din 19 noiembrie 1942, care în art. 2 preciza: „I.P.S. Mitropolit Visarion Puiu stă sub ordinele noastre directe şi ale Sanctității Sale Patriarhului Țării"[347]. La numirea sa în funcție, mitropolitul Visarion Puiu i-a cerut mareşalului să-i acorde „deplină încredere", iar administrația locală să-i pună la dispoziție „mijloacele necesare" pentru îndeplinirea mandatului.

Documentele de arhivă şi numeroase alte mărturii ilustrează o prodigioasă activitate desfăşurată de Misiunea Ortodoxă Română în Transnistria sub îndrumarea

[344] *Ibidem*, p. 138-139.

[345] *Ibidem*, p. 157-159.

[346] Arhivele Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, fond Mitropolit Visarion Puiu, dosar nr. 10, fila 295 (copie: Dumitru Stavarache).

[347] *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*, nr. 2-3, 1998, p. 52.

mitropolitului Visarion Puiu, atât în plan organizatoric, cât şi în privinţa reconstruirii bisericilor şi a redeşteptării vieţii religioase creştine umilite şi anihilate de regimul sovietic bolşevic. Deciziile şi actele oficiale emise şi înregistrate la serviciile administrativ, economic şi cultural ale Misiunii sunt edificatoare pentru amploarea şi diversitatea preocupărilor mitropolitului, tenacitatea sa în urmărirea realizării obiectivelor, exigenţa faţă de reprezentanţii clerului misionar, cu deosebire a celor chemaţi din ţară, strădaniile permanente pentru refacerea lăcaşurilor de cult, redarea demnităţii şi a respectului cuvenit bisericii şi credinţei creştine.

Unul dintre primele acte oficiale emise imediat după sosirea sa la post, în decembrie 1942, îl reprezintă o circulară adresată de mitropolit protoieriilor din Transnistria prin care le cere să menţină „datinile strămoşeşti şi obiceiurile locului"[348]. Această grijă pentru respectarea tradiţiilor şi a obiceiurilor populaţiei autohtone se va regăsi în majoritatea acţiunilor şi iniţiativelor şefului Misiunii Ortodoxe Române, de la căutarea unor modalităţi de ajutorare a populaţiei sărace până la oficierea slujbelor şi editarea de materiale religioase în limba rusă, fapte care l-au impus în faţa enoriaşilor, dar şi a numeroşi exponenţi ai clerului rus, care căutau protecţie de prigoana autorităţilor sovietice şi refugiu în zona păstorită de mitropolitul Visarion Puiu.

O listă a publicaţiilor editate la tipografia Misiunii, în perioada 1 decembrie 1942 - 1 noiembrie 1943 relevă următoarea situaţie:

- în limba română - 9 tipărituri, editate în tiraje mergând de la 1 000 de exemplare (*Transnistria Creştină*, revistă, An I, nr. 1-4 şi An II, nr. 1-4), până la maximum 5 000 de exemplare (cărţi de rugăciuni);

- în limba rusă - 11 tipărituri, editate în tiraje variind de la 2 000 de exemplare (*Jurnal dlea detei*, revistă pentru copii), până la 20 000 de exemplare (carte de rugăciuni), 86 000 exemplare (*Hristianskaia Jizni - Viaţa creştină*, anul I, nr. 1-5) şi chiar 630 000 de exemplare (*Hristianski Vestnic - Vestitorul creştin*, foaie săptămânală, anul I, nr.1-20)[349].

Să mai notăm că unul dintre cei trei inspectori misionari din cadrul Inspectoratului Misiunii Ortodoxe Române (structură condusă de prof. univ. dr. Constantin N. Tomescu) era generalul (r.) Nicolae von Berg (fost ofiţer în armata ţaristă), iar în biserica mănăstirii Sf. Ilie din Odesa au ţinut slujbe mitropolitul rus Nicolae Amasiiski, refugiat din Rostov pe Don, şi arhiepiscopul Antonie Marţenco al Nicolaevului şi Hersonului.

Un capitol însemnat al activităţii Misiunii l-a reprezentat reconstruirea de biserici şi lăcaşuri de cult, scop în care au fost mobilizate numeroase fonduri, multe dintre ele cu participarea şi suportul nemijlocit al populaţiei şi al autorităţilor administrative din

[348] Arhivele Naţionale Române (ANR), fond Visarion Puiu, inventar 823, dosar nr. 13, f. 200-251.

[349] *Transnistria Creştină*, An II, nr. 3-4, iulie-decembrie 1943, p. 73.

diversele localităţi ale raioanelor şi judeţelor Transnistriei. O situaţie statistică întocmită la jumătatea lunii martie 1943 arăta următoarele[350]:

| 1941 (la intrarea trupelor române în Transnistria) | La 15 martie 1943: |
|---|---|
| - Biserici închise (trans.) - 422 - | Biserici reparate şi redate cultului - 445 |
| - Biserici dărâmate parţial - 313 | Case de rugăciuni redate cultului - 187 |
| - Biserici dărâmate în întregime - 235 | Biserici în reparaţie sau construcţie - 222 |
| - Biserici în funcţiune (Odesa) - 1 | |
| - Nr. de preoţi în funcţiune - 1 | |

Din cele 58 de biserici şi capele existente în Odesa înainte de instaurarea puterii bolşevice (1918), în 1941 mai era întreagă doar biserica Sf. Dimitrie Rostovski a cimitirului mare, în care slujbele erau oficiate de preotul Vasile Bragă, român/moldovean. „Cum l-au lăsat bolşevicii, e de mirare"[351], se întreba mitropolitul Visarion Puiu într-o scrisoare către călugării schitului Sf. Ilie de la Athos, în noiembrie 1943.

Numai în perioada 1 ianuarie - 30 iunie 1943, în Transnistria au fost sfinţite 43 de biserici şi case de rugăciuni, cele mai multe în judeţele Jugastru, Tulcin, Oceacov, Odesa, Ovidiopol, Râbniţa şi Dubăsari[352]. De asemenea, de la începutul activităţii sale până la 1 decembrie 1943, Misiunea Ortodoxă Română a redeschis în Odesa 28 de biserici din cele 58 existente înainte de instaurarea puterii bolşevice, între care şi Mănăstirea Sf. Ilie (catedrală provizorie aleasă de români în locul fostei catedrale Preobrajenskaia, rasă de pe faţa pământului de bolşevici) şi Biserica Adormirea Maicii Domnului (Uspensia), restaurată de mitropolitul Visarion Puiu, pentru a fi catedrala oraşului[353].

Mitropolitul Visarion Puiu a militat permanent, prin demersuri personale de cele mai multe ori consemnate în scris, pentru o autonomie reală a Bisericii Ortodoxe şi a Misiunii pe care o conducea, în raport cu autorităţile civile şi militare din Transnistria. Desigur, atât cât era posibil acest lucru în condiţiile războiului. Astfel, la 13 ianuarie 1943, mitropolitul se adresa Comandamentului militar Odesa, solicitând eliberarea clădirilor din curţile mănăstirilor Sredni şi Bolşoi Fontan (ambele din Odesa) ocupate de armată; la 12 martie 1943 cerea Marelui Stat Major să cedeze o clădire din Dubăsari pentru deschiderea seminarului teologic din localitatea respectivă; la 12 august 1943 intervenea pe lângă Comandamentul militar Odesa să aprobe ca prizonierii care lucrau la o fabrică să meargă în zilele de sărbătoare la biserică şi să fie vizitaţi de familiile lor; la 23 decembrie 1942, 3 martie, 6 aprilie şi 20

[350] ANR, fond Visarion Puiu, dosar nr. 14, f. 108.

[351] Scrisoare adresată din Odesa, la 3 noiembrie 1943, de mitropolitul Visarion Puiu, reprodusă de Dumitru Stavarache şi Ion Negoescu în volumul *Mitropolitul Visarion Puiu. Relaţiile cu biserici din Athos*, Editura Artpress, Târgovişte, 2008, p. 176-178.

[352] *Transnistria Creştină*, An II, nr. 1-2, ianuarie - iunie 1943, p. 160.

[353] *Transnistria Creştină*, An II, nr. 3-4, iulie - decembrie 1943, p. 78.

septembrie 1943, se adresează repetat în scris Consulatului german din Odesa ori, după caz, Legaţiei germane din Bucureşti, solicitând o serie de aprobări şi înlesniri în favoarea credincioşilor ortodocşi sau a evacuaţilor din unele localităţi ale Ucrainei[354]. În scrisoarea trimisă la 1 decembrie 1943 mareşalului Antonescu se va plânge că lăcaşurile reparate şi amenajate de Misiunea Ortodoxă Română i-au fost „luate de armata germană"[355].

Bogata corespondenţă purtată de mitropolit arată existenţa unor importante animozităţi în raporturile Misiunii cu guvernământul civil al Transnistriei, dar şi cu structurile birocratice ale administraţiei centrale de la Bucureşti, în strădaniile sale pentru îndeplinirea obiectivelor fixate. Tonul său plin de regrete, dar şi de reproş, din scrisoarea adresată mareşalului la 1 decembrie 1943, este elocvent: "Misiunii noastre i-a trebuit o jumătate de an până să poată dobândi o tipografie... Sunt profund dezgustătoare şicanele şi întârzierile întâlnite în cale de organele Misiunii pentru a dobândi hârtia trebuitoare, prin corespondenţe trecând până sus, pe la Preşedinţia Consiliului de Miniştri... Funcţionarii (birourilor teritoriale din Transnistria – n.n.), o drojdie venită numai prin ademenire de salarii triplate, formau un angrenaj ce întârzia cumplit lucrările în loc să le ajute; elemente destoinice nu se găseau, toate fiind luate pe front sau (de) feluritele servicii ale armatei... Misiunea apoi a fost socotită pururea ca o direcţie de al cincilea ordin în guvernământ (nefiind producătoare de venituri!?...), iar nu cu independenţa şi dreptul ei superior de activare, produsele sale fiind infinit superioare celorlalte ramuri administrative..."[356].

Profund dezamăgit şi cu conştiinţa clară a imposibilităţii de a-şi duce la capăt responsabilitatea încredinţată, mitropolitul Visarion Puiu se adresează la 3 noiembrie 1943 conducătorului statului, cerând să-i aprobe demisia. Nemulţumit de prima reacţie a mareşalului, mitropolitul revine la 1 decembrie 1943 cu o scrisoare explicativă mai detaliată, plină de reproşuri în legătură cu modul în care a fost gestionată chestiunea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria. Revenind la „condiţiile" puse cu ocazia numirii sale în fruntea Misiunii, mitropolitul va recunoaşte că „încredere mi s-a dat deplină, dar mijloace materiale... cu zgârcenie". Înaltul prelat va menţiona că din cei 2 000 de preoţi solicitaţi nu a avut la dispoziţie decât 617, fără a mai pune în discuţie calitatea acestora: „Pentru orice fel de activitate misionară, trebuie elemente cu destulă pregătire şi cunoştinţe despre menirea şi datoriile lor culturale. Dar, Misiunea nu are decât prea puţine elemente de acest fel, iar din mulţimea parazitară a clerului din ţară nimeni nu venea... Aşadar, n-am avut oamenii trebuitori unei readuceri a populaţiei măcar la vechea

[354] ANR, fond Visarion Puiu, dosar nr. 13, f. 200-251.

[355] Pentru textul integral al scrisorii vezi Dumitru Stavarache, Elena Istrătescu, „Mitropolitul Visarion Puiu la sfârşit de mandat în Transnistria", în *Revista de istorie militară*, nr. 6 (58), 1999, p. 24-26.

[356] Ibidem.

stare religioasă, necum la o credinţă curată şi superioară, în stare a readuce la Hristos şi pe bolşevici"[357]. Concluzia? „Pentru că nici în viitor, condiţiile de activare a acestei Misiuni nu pot fi garantate, dimpotrivă, ameninţate de mersul războiului, socotesc mandatul meu de un an încheiat, spre a nu-l continua în condiţii compromiţătoare mie, iar spre a nu rămâne ca un comandant fără ofiţeri, fără trupă şi fără armament, deci simplu figurant, cer reîntoarcerea la chilia mea din mănăstirea Neamţului (schitul Vovidenia), unde să-mi pot căuta de sănătate şi de mântuirea măcar a sufletului meu"[358].

Prin Decizia nr. 36 din 14 decembrie 1943, publicată în Monitorul Oficial din 15 decembrie 1943, mareşalul îl numeşte pe Arhimandritul Antim Nica[359] „în calitate de şef al Misiunii bisericeşti pentru Transnistria, în locul I.P.S. Mitropolit Visarion Puiu, demisionat"[360].

Mandatul P.C. Arhim. Antim Nica a fost însă scurt şi marcat dramatic de presiunea evenimentelor. O relatare extrem de concentrată, dar foarte sugestivă, despre această perioadă o găsim într-o scrisoare datată 15 februarie 1944 şi trimisă mitropolitului Visarion Puiu, la Mănăstirea Neamţ, de către monahul Filaret Buliga, rămas la Misiunea din Odesa. Autorul scrisorii a avut inspiraţia de a-şi nota zilnic impresiile într-un carnet, din care îi comunică şi mitropolitului Visarion Puiu, sub titlul modest „câteva noutăţi de la Odesa de la 20 ianuarie 1944 (până) în prezent 15 februarie a.c."[361]. Redăm în continuare câteva pasaje din această scrisoare:

*Despre situaţia militară şi apropierea frontului*

„22 şi 23 ianuarie - au venit avioane bolşevice şi au bombardat Odesa, dar puţin.

26 ianuarie - mergeam pe strada Puşkin, pe la orele 12, şi deodată aud bubuituri. Deasupra noastră fum. Avioane bolşevice au bombardat puţin. M-am adăpostit sub o clădire împreună cu vreo patru ofiţeri germani.

28 ianuarie - la ora 10 dimineaţa a fost bombardat oraşul.

31 ianuarie - iarăşi bombardament la Odesa, dar puţin, pe la orele 12.

2 februarie - Odesa bombardată la orele 1 după-amiaza. Puţin. Multă armată (germană) se deplasează spre front, pe jos şi cu camioanele.

3 februarie - sovieticii bombardează Odesa la orele 12 ziua.

4 februarie - Odesa a fost bombardată de patru ori: la orele 9 dimineaţa; apoi la orele 11, în zona bazarului de lângă gară; tot cerul spre Marea Neagră era plin de fum de la bombele ce explodau şi de la tunurile antiaeriene; femeile din bazar – *Boje!*

---

[357] *Ibidem.*

[358] *Ibidem.*

[359] Fost vicar al mitropolitului Visarion Puiu la Odesa, autor, printre altele, al broşurii *Viaţa religioasă în Transnistria*, publicată în 1943, într-o mie de exemplare.

[360] *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*, nr. 1-2, 1998, p. 52.

[361] Vezi textul integral al acestei scrisori în Dumitru Stavarache, Elena Istrătescu, *op. cit.*, p. 26-27.

*Boje! Boje!*.[362] (Ce grozăvie e războiul! Călugării de la Neamţu[363] şi alte mănăstiri nu ştiu aceasta, dar nici nu-şi pot imagina ce se poate vedea la un bombardament – ţi se strânge inima şi tremuri de frică.). La orele 12 iarăşi bombardament (puţin), la orele 2 după-masă din nou.

Sâmbătă, 5 februarie – pe la orele 7 dimineaţa a venit dinspre Marea Neagră un bombardier mare şi a fost luat (în vizor) de tunurile antiaeriene. Avionul a zburat foarte jos, pe deasupra catedralei Sf. Ilie. Tot cerul era numai fum şi flăcări de explozii. Întrucât era puţin întuneric, ghiulele se vedeau ca nişte săgeţi de foc. Un bombardament infernal, se zguduia pământul. Eu am văzut bine de pe veranda catedralei.

6 februarie - Odesa a fost bombardată de 5 ori: la 9 dimineaţa, la 12, la 2, la 3 şi la 4 după-masă. În timpul bombardamentului de la 12, bolşevicii au lansat din avion un fel de fum, care la început era subţire, iar pe urmă s-a transformat în nor, ceva impresionant şi îngrozitor deasupra oraşului. O bombă a căzut la uzina electrică, iar din această cauză lumina a fost întreruptă 10 zile.

Duminică, 13 februarie – avioanele bolşevice au bombardat Odesa la orele 8 dimineaţa şi la orele 12, la amiază.

Deşi Odesa a fost bombardată aproape zilnic, nu ştim care este situaţia, nu se publică nimic, iar oraşul este mare. Pe la capete de străzi se fac cazemate. Scumpete mare la toate alimentele".

*O vizită în port*

„În ziua de duminică, 13 februarie, am obţinut cu mare greutate autorizaţie să vizitez portul. D-l. ofiţer de serviciu spunea că nu răspunde dacă se va întâmpla bombardament şi mă vor ucide. Am vizitat patru zone şi am văzut lucrări mari şi minunate: nave de război, aproape toate cu tunuri şi mitraliere pe ele; vapoare germane cu numele *Hamburg*, *Berlin*, altele greceşti sau româneşti, bacul *Principesa Maria*; la fiecare intrare – tunuri mari contra avioanelor inamice; sute de prizonieri ruşi încărcau cereale (grâu şi păpuşoi) pe vapoare germane; am stat de vorbă cu un soldat german de pe un bac: era din Frankfurt pe Main şi spunea că 1944 este anul sfârşitului războiului, cu victoria germanilor".

*Alte aspecte*

„La 24 ianuarie 1944, la Catedrala Sf. Ilie s-a organizat un tedeum, dar fără muzică, paradă sau defilare. M.S. Regele era bolnav, i se făcuse operaţie. La 26 ianuarie au venit la catedrală doi preoţi ruşi, refugiaţi de la Melitopol: spuneau că din 1917 tot pribegesc din loc în loc şi nu mai au zile bune şi de odihnă. I.P.S. Arhiepiscop Antonie al Hersonului şi Nicolaevului este tot la Sf. Ilie. E vorba să fie mutat la Sf. Pantelimon. A fost gripat, n-a ieşit din casă vreo 10 zile. Este foarte necăjit, izolat de Misiune, nu slujeşte nicăieri. Din când în când mai vine câte cineva din popor pe la el, că doară e odesan".

---

[362] *Doamne! Doamne! Doamne!* (lb. rusă).

[363] Mănăstirea Neamţ.

*„Aveţi milă de Transnistria!"*

„Ultimele *noutăţi* de la Odesa: s-a schimbat d-l. guvernator; la Misiunea Ortodoxă (spunea Pr. Vasile Muscalencu) e jale - o completă dezorganizare de servicii (diferite versiuni); poate dă bunul Dumnezeu... să veniţi iarăşi, Înalt Prea Sfinţia Voastră, la Odesa: aţi fi binevenit; poporul rus, cel bun şi credincios, vă doreşte, vă aşteaptă, regretă cu lacrimi plecarea Înalt Prea Sfinţiei Voastre de la Odesa. Opera începută de Înalt Prea Sfinţia Voastră trebuie continuată. Vă rog şi eu, nemernicul Filaret: aveţi milă de Transnistria!"

Apelul monahului, plin de încărcătură emoţională, pare mai degrabă un strigăt al disperării, dar şi al unor mari iluzii nutrite de oameni care îşi puseseră întreaga speranţă în capacitatea de dăruire şi sacrificiu a bisericii, pentru a contribui la o înălţătoare lucrare de renaştere morală şi spirituală a unei lumi pe cale să-şi piardă credinţa şi umanitatea.

Devotatul Filaret are, în mod neîndoielnic, un acut simţ al istoriei: „Aceste timpuri de prefacere, de glorie, de istorie pentru ţară" – îi scrie el mitropolitului – „nu le veţi mai întâmpina în viaţă. Biserica Ortodoxă Română trebuie salvată!". În final, o ultimă destăinuire: „Toate datele şi întâmplările din această scrisoare sunt scoase din carnetul meu zilnic de la Odesa şi, dacă voi scăpa cu viaţă, voi face o carte (istorie), cu ajutorul lui Dumnezeu şi al Înalt Prea Sfinţiei Voastre, pe care îl voi cere la timp".

**Post Scriptum.** Evenimentele din România, de la 23 august 1944, îl găsesc pe mitropolitul Visarion Puiu într-o misiune oficială în Croaţia. Conştient de pericolul bolşevizării ţării, nu se va mai întoarce niciodată pe pământurile natale. După mai multe peregrinări prin Austria, Italia şi Elveţia, în august 1949 se stabileşte în Franţa, unde va fi recunoscut în curând conducător spiritual al bisericii în exil[364]. În Franţa va şi muri, la 10 august 1964, în izolare şi sărăcie. Înmormântat mai întâi într-un cimitir catolic din Viels-Maisons, cu o slujbă oficiată de doi preoţi ortodocşi ruşi din exil, va fi mutat mai târziu în Cimitirul Montparnasse din Paris. „Aşa s-a stins un om de seamă, creştin şi bun român", va consemna cu tristeţe în jurnalul său profesorul universitar Constantin Tomescu[365].

În ţară, lucrurile îşi urmau cursul implacabil sub dominaţie sovietică. La 21 februarie 1946, Tribunalul Poporului din Bucureşti pronunţa sentinţa de condamnare la moarte în contumacie a lui Visarion Puiu, învinuit că ar fi patronat „acţiunile de teroare din Basarabia şi Transnistria" în perioada în care a fost mitropolit al Odesei.[366] La 28 februarie 1950, sub presiunile puterii sovietice, este caterisit de

[364] Vasile C. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 48.

[365] Arhivele Naţionale Istorice Centrale, fond Tomescu Constantin, *Jurnal*, cap. „Prietenul meu Visarion Puiu". Vezi şi volumul lui Constantin N. Tomescu, *Prietenul meu Visarion Puiu* (ediţie îngrijită de pr. Dumitru Valenciuc şi Dragoş-Radu Mihai), Suceava, 2005.

[366] Dumitru Stavarache, Elena Istrăţescu, *op. cit.*, p. 22-23.

Sinodul Bisericii Ortodoxe Române, dar această măsură nu va fi dusă niciodată până la ultimele sale consecinţe.

De altfel, prin adresa nr. 281 din 27 martie 1945, Sfântul Sinod al BOR comunica, prudent dar corect, Curţii Speciale pentru judecarea criminalilor de război, Cabinetul II, poziţia sa cu privire la punerea sub acuzare a mitropolitului Visarion Puiu: „Asupra activităţii IPS Sale, în genere, n-avem probe că ar fi depăşit cadrul atribuţiilor canonice şi pastorale. Ştim că în Transnistria a depus multe stăruinţe pe tărâmul caritătii creştine şi al asistenţei sociale prin mijlocirea Bisericii ajutându-se o mulţime de săraci, văduve sau orfani, mângâind sufleteşte pe cei necăjiţi şi suferinzi"[367].

Nici unul dintre prietenii săi rămaşi în ţară nu a avut parte de mai multă linişte, dar asupra acestui subiect vom reveni în capitolul următor.

La 25 septembrie 1990, Sinodul Bisericii Ortodoxe Române îl reabilitează pe mitropolitul Visarion Puiu, ridicându-i caterisirea.

Este interesant că, la mai bine de cinci decenii de la dramaticele evenimente petrecute în Transnistria în timpul celui de-al doilea război mondial, un important istoric al Bisericii Ortodoxe Ruse găsea cuvinte de apreciere pentru activitatea desfăşurată de mitropolitul Visarion Puiu la Odesa: „În decurs de două decenii şi ceva ale puterii sovietice viaţa bisericească a fost distrusă fundamental, or ea trebuia restabilită... La Odesa a fost instituită Misiunea Ortodoxă Română pentru Transnistria, în frunte cu arhimandritul Iuliu Scriban. În 1942 el a fost înlocuit cu Visarion Puiu. Acesta era un absolvent al Academiei Teologice din Kiev. El cunoştea bine slavona, rusa şi ucraineana. Nu punea piedici în calea săvârşirii serviciului divin din cadrul eparhiei Odesa în slavonă şi deseori îşi ţinea predicile în rusă, bucurându-se astfel de încredere din partea enoriaşilor ortodocşi ruşi şi ucraineni. Din rândurile clerului local el îi încuraja pe acei care anterior (în perioada sovietică) făcuseră parte din Biserica canonică, iar pe adepţii reînnoirii îi primea în cinul preoţesc numai după reconvertirea lor. Sub oblăduirea lui, slujba divină a fost reluată la Odesa în 30 de biserici, iar în regiune au fost deschise 300-400 de parohii"[368].

---

[367] Adrian N. Petcu, „Un caz puţin cunoscut, o discuţie abia începută", *Dosarele Istoriei*, nr. 4 (80), 2003, precizare reprodusă şi în Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 59-60.

[368] Vladislav Ţîpin, *Istoria Bisericii Ruse. 1917-1997* (ediţie în limba rusă), Editura Mănăstirii Valaam Spaso-Preobrajensc, Moscova, 1997, cap. VI „Biserica Ortodoxă Rusă sub mitropolitul Serghei, vicar al Pristolului Patriarhal, 1936-1943". Protoiereul Vladislav Ţîpin, profesor, doctor în istorie bisericească, renumit canonist, docent al Academiei teologice din Moscova, este autor al mai multor cărţi: *Istoria Bisericii Ortodoxe Ruse. 1917-1990* (manual pentru seminarele teologice ortodoxe), Moscova, 1994; *Biserica Rusă. 1917-1925*, Moscova 1996; *Dreptul bisericesc*, Moscova 1996. Potrivit precizărilor Editurii Mănăstirii Valaam Spaso-Preobrajensc, în 1997 V. Ţîpin era şi secretar responsabil al Comitetului de pe lângă Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, membru al comisiilor sinodale de canonizare a sfinţilor.

Chiar dacă profesorul Vladislav Ţîpin nu se poate detaşa complet de o serie de clişee ale istoriografiei sovietice cu privire la participarea României la războiul din Est, iar detaliile demisiei (nu demiterii, cum crede V. Ţîpin) mitropolitului Visarion Puiu din fruntea Misiunii de la Odesa îi sunt mai puţin cunoscute, totuşi, precizările sale constituie o mărturie importantă despre activităţile desfăşurate de Biserica Ortodoxă Română în Transnistria pe timpul războiului. „În noiembrie 1942, la Dubăsari a fost deschis un nou seminar teologic care trebuia să pregătească slujitori ai bisericii pentru Transnistria. În funcţia de rector a fost numit V. Cristescu şi admişi 80 de studenţi; seminarul avea sarcina de a se ocupa de viaţa bisericească din regiunile de sud-vest ale Ucrainei, de aceea lecţiile se desfăşurau în limba română. Pe măsură ce frontul se apropia, majoritatea preoţilor români se retrăgeau spre Vest, spre Basarabia, iar apoi spre România. În eparhii rămâneau preoţii de origine rusă şi ucraineană... În perioada de ocupaţie română în regiunea Nistreană a fost reluată viaţa monahală. Au renăscut 12 mănăstiri. La Odesa şi-a reluat activitatea Mănăstirea Sf. Pantelimon. Aici s-au salvat 7 călugări ucraineni, iar în fruntea acestui lăcaş se afla egumenul Varlaam (Hirita), absolvent al Facultăţii de teologie din Chişinău. El a fost înlocuit de un alt originar din Basarabia, părintele Vasile Soltiţii. După plecarea spre Vest a Misiunii române din Odesa, egumenul Vasile Soltiţii şi-a asumat conducerea întregii vieţi bisericeşti din stânga Nistrului"[369].

În legătură cu fiinţarea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria se pune firesc întrebarea cum a fost posibilă desfăşurarea unei atât de intense activităţi misionare, adeseori în dezacord cu autorităţile militare române şi germane, în teatru de război şi în condiţiile în care sunt cunoscute conflictul celui de-al III-lea Reich cu Vaticanul şi Biserica catolică, închiderea în 1941 a tuturor mănăstirilor din Reich (măsură asupra căreia Hitler a revenit, de teama consecinţelor pe frontul de Est), precum şi convingerea Führerului că spiritul creştin reprezintă un „simptom al decadenţei"[370].

Pe de o parte este evident că, în pofida pretenţiei germanilor de a-şi asuma controlul şi dreptul exclusiv de decizie în teritoriile de dincolo de Nistru, Ion Antonescu a manifestat fermitate, adesea chiar inflexibilitate, pentru respectarea întocmai a înţelegerilor convenite privind împărţirea responsabilităţilor şi exercitarea autorităţii statului român în Transnistria, reacţionând cu duritate ori de câte ori era informat despre încercări de încălcare a acestora de către aliaţi. Pe de altă parte, trebuie să admitem şi prevalenţa spiritului pragmatic, dictată de necesităţile războiului din răsărit. Într-o Notă semnată la 19 august 1941 de comandantul Armatei a 11-a germane,

[369] *Ibidem*, p. 831.

[370] În acord cu şeful său, Martin Borman, un alt lider nazist, declara public, în mai multe rânduri, că „naţional-socialismul şi creştinismul sunt ireconciliabile", iar bisericile creştine „trebuie să fie exterminate în mod deplin şi pentru totdeauna". Vezi pe larg „Bisericile creştine apusene sub ocupaţia nazistă", în ziarul *Lumina*, 2 august 2008, p. 8-9.

general-colonel Eugen Ritter von Schobert, adresată Înaltului Comandament al Armatei de Uscat germane, referitoare la unele aspecte ale colaborării cu autorităţile militare române dincolo de Nistru, se preciza: „De o importanţă deosebită în Ucraina este chestiunea religioasă de care, în cazul absenţei preoţilor corespunzători, se poate îngriji doar România. Majoritatea populaţiei, îndeosebi femeile, solicită asistenţă religioasă..."[371]. Aceeaşi Notă consemnează o chestiune cu valoare principială în privinţa rolului asumat de România în regiunea Transnistriei: „Potrivit informaţiilor confirmate în repetate rânduri, România consideră Ucraina de Vest, până la Bug, drept teritoriu de interes românesc. Acest fapt se manifestă îndeosebi în cadrul propagandei româneşti. Astfel, de exemplu, în urma motivaţiei expuse anterior, comunele germane sunt somate să-şi însuşească limba română"[372].

Să mai reţinem că, din motive pragmatice similare cu cele ale germanilor, în toamna anului 1943 Stalin procedează la o „reconsiderare" a raporturilor statului sovietic cu Biserica Rusă, adusă într-o stare de degradare nemaiîntâlnită în istorie, situaţie ce afecta grav starea morală a populaţiei şi, implicit, capacitatea de luptă şi rezistenţă în faţa inamicului. La 4 septembrie 1943, Stalin a convocat o întâlnire la Kremlin cu principalii ierarhi ai Bisericii Ruse – mitropolitul Serghie Stragorotski, locţiitor de patriarh, şi mitropoliţii Leningradului (Alexei Simanski) şi Kievului (Nikolai Iaruşevici), în urma căreia biserica a obţinut dreptul de a-şi alege un patriarh, de a deschide şcoli teologice şi lăcaşuri de cult ş.a. Mass-media sovietice au publicat a doua zi un comunicat cu privire la rezultatele întâlnirii, iar la scurt timp Soborul Bisericii Ruse l-a ales ca patriarh pe mitropolitul Serghie[373].

Vestea despre o posibilă schimbare în atitudinea lui Stalin faţă de Biserică a creat, pentru moment, unele iluzii în rândul clericilor, cu toate că realităţile din teren erau cu totul altele. Într-o scrisoare transmisă din Odesa de mitropolitul Visarion Puiu, la 5 noiembrie 1943, Arhiepiscopului de Canterbury, din Anglia, se menţiona: „Presa ne-a adus veste extrem de îmbucurătoare, că la mijlocirea Marii Britanii, actualii conducători ai Republicilor Sovietice, ar fi promis o îndulcire a raportului dintre Stat şi Biserica Ortodoxă locală. Dar, valurile refugiaţilor din lăuntrul acelui stat, clerici şi mireni, veniţi în Odesa şi în alte părţi, ne aduc veşti cutremurătoare. În regiunile din care se retrag armatele germane şi sunt recâştigate de cele sovietice, cruzimea cu care sunt distruşi locuitorii proprii sovietici e grozavă; din această cauză o panică greu de închipuit a cuprins atât oraşul Odesa, cât şi provincia Transnistria...

[371] Ottmar Traşcă, Dennis Deletant, *Al III-lea Reich şi Holocaustul din România. 1940-1944. Documente din arhivele germane*, Editura Institutului Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", Bucureşti, 2007, p. 270-272.

[372] *Ibidem.*

[373] Decedat în mai 1944 şi urmat în funcţie de mitropolitul Leningradului, Alexei Simanski.

În numele lui Dumnezeu şi al civilizaţiei europene, rugăm să binevoiţi a determina o mijlocire pe lângă Înaltul Guvern Sovietic, să dea un Decret prin care să se aducă la cunoştinţa lumii întregi, că oştile sovietice vin să cucerească, iar nu să distrugă vieţi omeneşti, nici să chinuiască preoţii rămaşi, desigur nu spre a servi oştile germane, ci populaţia sărmană locală, dându-i asistenţa sufletească a rugăciunilor şi sprijinul moral al bisericii... O identică mijlocire pentru cruţarea populaţiei şi a edificiilor publice nemilitare, noi, în calitate de păstor al sufletelor provinciei Transnistria, cu reşedinţa în Odesa, am făcut şi către Legaţia Germaniei din Bucureşti... În numele blândului Iisus, ale Cărui sfinte învăţături lumea le uită prea mult, vă rugăm să se aibă milă de populaţia nevinovată, de cler, de mame, de copii şi de sfintele lor biserici"[374].

Deocamdată să consemnăm că, după dizolvarea Internaţionalei Comuniste (mai-iunie 1943), redefinirea raporturilor stat-biserică şi acordarea unei anumite libertăţi de mişcare acesteia din urmă a constituit o a doua măsură cu valoare strategică întreprinsă de Stalin într-o perioadă decisivă în evoluţia celui de-al doilea război mondial, care a creat cale liberă pentru deschiderea celui de-al doilea front de către puterile aliate împotriva Germaniei.[375]

Să mai notăm că, asemănător modului în care a procedat în 1812 sau 1940, reinstaurarea ocupaţiei politice şi militare ruso-sovietice în Basarabia, în 1944, a fost însoţită şi de extinderea abuzivă a jurisdicţiei canonice a Bisericii Ruse asupra Bisericii din Basarabia. În 1940, „Biserica Rusă a profitat de ocupaţia politică sovietică şi a ocupat şi ea Basarabia... Patriarhia Rusă a numit de îndată la Chişinău un episcop rus, degradând Mitropolia Basarabiei (înfiinţată în 1928 de Biserica Ortodoxă Română – n.n.) la rang de episcopie... După 3 ani de revenire, în timpul războiului, la sânul Patriei (1941-1944), Basarabia a fost din nou ocupată de Soviete şi Biserica Rusă a ocupat şi ea din nou Biserica din Basarabia. Şi a numit iarăşi un episcop rus, aşa cum făcuse şi în 1940. A profitat deci, din nou, de o situaţie politică, operând o ocupaţie bisericească"[376].

---

[374] Mitropolitul Visarion Puiu, *Relaţiile cu biserica anglicană. Documente. 1921-1954*, Editura Publirom, Bucureşti, 2004, p. 115-116.

[375] Câteva luni mai târziu (noiembrie-decembrie 1943), la Teheran avea loc conferinţa care a stabilit data definitivă a deschiderii celui de-al doilea front. Pentru moment, măsurile respective şi-au atins scopul. În fapt, însă, nici unul din angajamentele sovietice nu a fost respectat de Stalin (imixtiunea în viaţa altor state şi bolşevizarea lor) ori de urmaşii săi (Hruşciov etc.), care au declanşat noi valuri de represiuni antireligioase.

[376] Mitropolit Antonie Plămădeală, „Biserica Basarabiei. Problema jurisdicţiei canonice în trecut şi astăzi", în volumul *Adevărul despre Mitropolia Basarabiei*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1993, p. 102-139; vezi, de asemenea, *Buletinul Oficial al Patriarhiei Române*, Nr. 11-12 (noiembrie-decembrie 1992), precum şi Constantin Dumitrache, *Rugul nestins*, Editura Scribul, Slatina, 1998, îndeosebi comentariul „Adevărul despre Mitropolia Basarabiei", p. 113-122.

În anii bolşevizării Basarabiei şi României, precum şi a celorlalte state intrate sub control sovietic după 1944, Biserica Rusă, deşi umilită şi îngrădită de la îndatoririle sale fireşti în „întreaga Rusie", va servi, din păcate, ca instrument al puterii comuniste pentru întărirea dominaţiei imperiale a Moscovei asupra celorlalte popoare din componenţa URSS, inclusiv pentru închiderea lăcaşurilor de cult, aşa cum s-a întâmplat în RSS Moldovenească.

**Exemplul Finlandei: o paralelă necesară**

*„Un popor, la fel de puţin ca şi un individ, nu vrea de bunăvoie să recunoască greşelile săvârşite. Cu toate acestea, ar trebui să fie posibil să se ralieze în năzuinţa de a examina trecutul pentru a decela greşelile şi neglijenţele care au avut urmări fatale... Din experienţele scump dobândite de generaţiile trecute, noile generaţii trebuie să înveţe să evite greşelile pe care acestea le-au făcut"*[377]. (Mareşalul Mannerheim, *Memorii*)

În multe privinţe, situaţia Finlandei în raporturile cu URSS, în perioada interbelică şi în timpul celui de-al doilea război mondial, ca şi atitudinea unor state vestice, în special Marea Britanie şi SUA, faţă de relaţiile sovieto-finlandeze, se aseamănă în mod izbitor cu cazul României. Desigur, există şi importante diferenţieri, mai ales în privinţa modului de abordare a conflictului cu URSS, a tratamentului aplicat populaţiei evreieşti[378] şi a gestionării încetării colaborării militare cu Germania în vara şi toamna anului 1944.

**Karelia, un veritabil „pinten nistro-basarabean" în coasta Finlandei.** În urma „războiului de iarnă" (1939-1940), URSS ocupase prin forţă Karelia Orientală (circa 40 000 km², locuiţi de 14% din populaţia ţării), după o rezistenţă eroică a micii armate finlandeze, care stârnise admiraţie şi compasiune în numeroase ţări, inclusiv din partea Angliei.

A urmat alăturarea Finlandei la războiul declanşat de Germania împotriva URSS, ca singură opţiune în acele împrejurări. „Orientarea germană a Finlandei

---

[377] Mareşalul Finlandei Carl Gustaf Emil Mannerheim, *Memorii*, Editura Militară, Bucureşti, 2003, p. 359. După ce a servit 30 de ani în armata ţaristă, Mannerheim a devenit erou naţional, personificând „istoria dobândirii şi menţinerii independenţei Finlandei în timpul celor două războaie mondiale şi al celor două decenii interbelice" (General-locotenent Ermei Kanninen, preşedinte de onoare al Comisiei finlandeze de istorie militară). În 1942, cu ocazia celei de-a 75-a aniversări, Mannerheim a devenit mareşal al Finlandei.

[378] Pe timpul alianţei militare cu Germania, în anii 1941-1944, guvernul finlandez a refuzat orice cooperare ideologică cu naţional-socialismul, respingând, spre exemplu, toate cererile discriminatorii împotriva evreilor. A se vedea şi Matti Klinge, *Privire asupra istoriei Finlandei*, Editura Otava, Helsinki, 2001, p. 138.

era un gest de legitimă apărare", va consemna mai târziu mareşalul Mannerheim în memoriile sale[379].

Luptele pentru dezrobirea teritoriilor din est, ocupate cu brutalitate de trupele lui Stalin şi Molotov la începutul anului 1940, au fost numite de finlandezi „războiul de continuitate". Sovieticii au fost alungaţi cu repeziciune, astfel că, la 20 august 1941, drapelul forţelor eliberatoare a fost arborat din nou la Viipuri, capitala Kareliei. „Clipa dezrobirii, pe care poporul o aşteptase cu nerăbdare, sunase şi mari au fost bucuria şi mândria după cucerirea Kareliei. Dar entuziasmul a fost umbrit, totuşi, de distrugerea metodică pe care inamicul o aplicase oraşului şi împrejurimilor"[380].

Ca şi în cazul acţiunilor armatei române în Est, s-a pus şi pentru finlandezi problema limitelor teritoriale până la care puteau continua ofensiva împotriva URSS: „Nu-mi era necunoscut faptul că unele voci critice se ridicaseră împotriva depăşirii frontierelor istorice ale Finlandei, dar nu puteam concepe un asemenea punct de vedere formalist îngust. După ce URSS a încălcat pacea şi trupele sale au fost izgonite de pe vechiul nostru teritoriu, punctele de vedere pur militare trebuiau să primeze în ceea ce priveşte stabilirea liniei de apărare în zonele de frontieră"[381].

Cu toate acestea, Finlanda a rezistat presiunilor germane de a participa împreună la atacul împotriva Leningradului. „Un atac împotriva Leningradului" - îşi motivează Mannerheim decizia - „era..., în principal, o chestiune politică şi, când m-am opus acestuia, am făcut-o din raţiuni politice: argumentul constant al ruşilor, în eforturile de a viola teritoriul finlandez, era că o Finlandă independentă reprezenta o ameninţare pentru cea de-a doua capitală a URSS şi, după părerea mea, trebuia să evităm să-i dăm apă la moară inamicului într-o problemă litigioasă, care nu se va rezolva nici la sfârşitul războiului"[382].

Agravarea rapidă a raporturilor Finlandei cu Marea Britanie, având la bază aceeaşi cauză ca şi în cazul României, respectiv participarea alături de Germania la războiul antisovietic, este, de asemenea, ilustrativă. Încă de la sfârşitul lunii iulie 1941, personalul diplomatic al Finlandei la Londra şi, respectiv, al Marii Britanii la Helsinki fusese rechemat de la post, pe fondul declanşării unor bombardamente engleze asupra teritoriului finlandez.

Printr-o Notă remisă la 22 septembrie 1941, prin intermediul Legaţiei Norvegiei din Helsinki, guvernul britanic se arăta dispus, totuşi, să reia legăturile cu Finlanda, dacă aceasta va înceta ostilităţile şi îşi va retrage trupele pe vechea frontieră din 1939. Avertismentul britanic era fără echivoc: în cazul continuării ofensivei pe teritoriul rusesc, Anglia va trata Finlanda ca inamic atât pe timpul războiului, cât şi

[379] Mannerheim, *op. cit.*, p. 275.
[380] *Ibidem*, p. 289.
[381] *Ibidem*, p. 290.
[382] *Ibidem*.

la încheierea păcii. „Din raţiuni militare şi strategice, trupele nu puteau fi retrase pe frontiera din 1939, motiv pentru care această somaţie a trebuit respinsă"[383].

La 28 noiembrie 1941, guvernul finlandez primeşte o Notă ultimativă de la Londra, prin care i se cerea încetarea oricăror operaţiuni militare înainte de 5 decembrie. Separat, prin intermediul reprezentantului SUA la Helsinki, premierul Winston Churchill găsea de cuviinţă să-i transmită un mesaj personal generalului Mannerheim, prin care îl avertiza că, din loialitate faţă de URRS, Anglia se vedea forţată să declare război Finlandei, probabil în câteva zile. Premierul britanic cerea încetarea imediată a operaţiunilor militare şi ieşirea *de facto* a Finlandei din război, „înainte de a fi prea târziu", exprimând convingerea că Germania va fi înfrântă şi pentru mulţi prieteni britanici ai Finlandei va fi dureros dacă, la finele războiului, aceasta „se va găsi pe banca acuzaţilor alături de naziştii vinovaţi şi învinşi"[384].

În răspunsul transmis lui Churchill la 2 decembrie 1941, Mannerheim preciza: „Mi-e imposibil să opresc operaţiile militare actuale înainte de a atinge poziţii susceptibile... de a ne asigura securitatea necesară". Răspunsul mareşalului era întărit printr-o Notă remisă britanicilor de guvernul finlandez două zile mai târziu, în care se reamintea că Finlanda duce o luptă de apărare pentru garantarea securităţii sale.

La 6 decembrie 1941, Marea Britanie a declarat război Finlandei, chiar de ziua independenţei acesteia, ceea ce a provocat o mare dezamăgire în rândul finlandezilor: „Era dureros că relaţiile cu Marea Britanie, care ne acordase un sprijin atât de preţios în timpul Războiului de iarnă, erau definitiv rupte după atâţia ani de cooperare economică şi politică armonioasă. Această decizie a intervenit la mai puţin de doi ani după ziua din ianuarie 1940 când Winston Churchill, într-un discurs radiodifuzat, lăudase în cuvintele cele mai elevate lupta eroică a poporului finlandez împotriva aceluiaşi inamic care vroia să ne curme existenţa şi a prezentat ca o tragedie fără seamăn posibilitatea ca poporul nostru să fie în cele din urmă zdrobit de o forţă superioară imensă şi ca urmare supus *unei sclavii mai rea decât moartea*... Cu atât era mai dureroasă dezamăgirea faţă de poziţia Marii Britanii exprimată într-o declaraţie oficială, lipsită de orice reţineri morale şi dictată numai de considerente politice"[385].

În acele momente dramatice pentru evoluţia evenimentelor viitoare, dimensiunea pe care o căpătase conflictul la nivel mondial depăşea cu mult, ca şi în cazul României, posibilităţile de acţiune şi de influenţă ale Finlandei. Atacul japonez asupra bazei navale americane de la Pearl Harbor şi intrarea SUA în război vor modifica radical configuraţia alianţelor, aruncând iremediabil Finlanda şi România de partea unor forţe potrivnice aliaţilor şi protectorilor lor tradiţionali occidentali. „Pentru Finlanda, care era legată de Statele Unite printr-o prietenie tradiţională şi care în

[383] *Ibidem*, p. 296.

[384] *Ibidem*.

[385] *Ibidem*, p. 297-298.

timpul ultimilor ani de război dăduse dovadă de mare înțelegere și ajutor prețios, era deplorabil că SUA erau acum printre aliații URSS, cu atât mai mult cu cât te puteai aştepta ca şi cauza noastră să fie în întregime eclipsată în imensa confruntare de forțe dintre mai marii lumii"[386].

**Ruperea alianței cu Germania.** Mannerheim avea, într-un fel, aceeași dilemă pe care o avea şi Antonescu: URSS, pe care mareşalul finlandez nu ezitase să o numească „vrăjmaşul ereditar al patriei", era acum aliat principal al aliaților tradiționali occidentali ai Finlandei, estompând însuflețirea ce însoțise restabilirea prin luptă a drepturilor sale istorice şi împingând-o pe un făgaş ce îi va marca implacabil destinul în deceniile viitoare.

Trebuie evocată totuşi maniera diferită în care Finlanda a pus capăt participării sale militare alături de Germania împotriva URSS. Pe fondul schimbărilor radicale survenite în desfăşurarea războiului, mai ales după declanşarea contraofensivei sovietice de la Stalingrad, finlandezii încep să fie preocupați de găsirea unor căi onorabile de ieşire din alianța cu Germania şi de ajungere la un acord de pace cu Moscova. O parte a negocierilor sunt purtate prin doamna Aleksandra Kollontai, ambasadorul URSS la Stockholm, care a transmis încă de la început că frontierele din 1940 trebuiau luate ca „bază de plecare". Dar finlandezii nu doreau să ajungă la pace fără condiții, fiind supuşi la multiple presiuni atât din partea Germaniei, cât şi din partea aliaților... Armata finlandeză s-a dovedit încă o dată capabilă să țină piept valului de atacuri declanşate de forțele sovietice, oferind diplomației şi politicienilor răgazul necesar.

În baza unor consultări la nivelul factorilor politici şi militari de decizie de la Helsinki, la 1 august 1944, preşedintele Finlandei, Risto Ryti, şi-a dat demisia, iar la 4 august mareşalul Mannerheim, comandantul armatei, era chemat din nou să depună jurământul pentru preluarea funcției supreme în stat. În acest fel, puterile civile şi militare erau concentrate într-o singură mână, pentru a se facilita pregătirile vizând ieşirea țării din război.

La 25 august sunt reluate contactele cu sovieticii pentru stabilirea condițiilor de pace, în urma cărora, la 2 septembrie, reprezentantului Reichului la Helsinki i se remite Nota prin care se anunța ruperea relațiilor şi solicitarea ca trupele germane să părăsească Finlanda în două săptămâni. Concomitent, mareşalul Mannerheim se adresează cancelarului Hitler printr-o scrisoare explicativă, în care menționa: „În clipa când trebuie luate hotărâri dificile, simt nevoia de a vă informa că am ajuns la convingerea că salvarea poporului meu îmi impune găsirea unei ieşiri rapide din război... Nu ne mai putem expune unei noi vărsări de sânge fără a periclita întreaga existență a micii națiuni finlandeze. Țin să subliniez în mod special că Germania, chiar dacă soarta nu va oferi succes armelor voastre, va continua să existe. Nimeni nu poate da aceeași garanție Finlandei. Dacă acest popor de abia patru milioane

[386] *Ibidem*, p. 299.

de suflete ar fi înfrânt militar, nu există nicio îndoială că va fi deportat sau stârpit. Nu-mi pot expune poporul la această eventualitate. Deşi nu îndrăznesc să sper că punctele mele de vedere sau mobilurile mele vor fi recunoscute ca valabile de către Dumneavoastră, am ţinut să vă adresez aceste rânduri înainte de a lua o decizie. Drumurile noastre se vor despărţi probabil în curând. Dar amintirea fraţilor noştri de arme germani va rămâne vie la noi... Consider de datoria mea să-mi scot poporul din război. Armele noastre, care ne-au fost furnizate atât de generos, nu pot, nici nu vreau să le întorc vreodată contra germanilor. Nutresc speranţa că, chiar dacă veţi dezaproba scrisoarea mea, veţi avea, ca mine şi toţi finlandezii, dorinţa şi aspiraţia ca încheierea relaţiilor de până acum să se facă evitându-se orice complicaţie"[387].

Antonescu era animat în 1944 de gânduri asemănătoare cu cele ale omologului său finlandez, în privinţa ieşirii din război, fapt recunoscut chiar de mareşalul român, într-un adaos la o notă de convorbiri după ultima sa întâlnire cu Führerul, din 5-6 august 1944: „Eram gata să-mi exprim – dar m-am abţinut – părerea în legătură cu problema rupturii dintre Germania şi România: un popor nu poate niciodată să se angajeze orbeşte alături de un alt popor, atunci când acesta duce o acţiune politică şi militară greşită. Cine ne poate garanta că Germania nu va face din nou aceleaşi greşeli? Nu-mi pot sacrifica poporul meu, atunci când se fac astfel de greşeli"[388]. Dar Antonescu nu a găsit calea şi, mai ales, nu a avut tăria necesară de a se desprinde de angajamentele faţă de Hitler.

O altă însemnare a mareşalului Antonescu, făcută la scurt timp după arestarea sa la 23 august 1944, este şi mai sugestivă pentru frământările sale atât cu privire la gravele răspunderi istorice care îl apăsau în acele momente de răscruce, dar şi legate de sentimentele de onoare militară de la care nu voia să abdice în ceea ce privea alianţa cu Germania. În seara de 22 august 1944, Antonescu îi semnalase lui Carl Clodius, reprezentantul Germaniei la Bucureşti, situaţia dramatică în care se afla România după spargerea frontului din Moldova, cerându-i „să arate acest lucru la Berlin, să roage să înţeleagă poziţia ţării noastre în faţa cataclismului ce o ameninţă şi a mea în faţa istoriei şi să-mi dea dezlegarea de a trata un armistiţiu, dorind să ieşim din această situaţie ca oameni de onoare şi nu prin acte care ar dezonora pentru vecie ţara şi conducătorul ei"[389]. Era prea puţin şi deja prea târziu.

Unii istorici români din exil, incitaţi de exemplul finlandez, au ajuns la concluzia că lipsa unui „front unic şi hotărât" în România a constituit obstacolul principal în calea finalizării unui acord de armistiţiu cu Rusia înainte de 23 august 1944, susţinând tranşant: „Mare parte din tragedia ce a urmat se datoreşte slăbiciunii interne, negocierilor paralele şi divergente... Mareşalul Mannerheim, marele erou militar al Finlandei,

[387] *Ibidem*, p. 339-340.
[388] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 436.
[389] *Ibidem*.

rezistând până la urmă, a obținut salvarea țării sale. El a fost onorat de patria sa, şi nu ucis de un pluton de execuție, ca mareşalul Antonescu"[390].

Comportamentul sovieticilor însă nu a diferit mult de cel adoptat în cazul României, Moscova punând Finlandei, în mod ultimativ, condiții dure pentru încheierea acordului de armistițiu. Întrunit la orele cinci dimineața, în ziua de 19 septembrie 1944, guvernul finlandez s-a văzut nevoit să se resemneze, propunând Parlamentului să aprobe condițiile şi să autorizeze semnarea Acordului de armistițiu. Două ore mai târziu, legislativul de la Helsinki acorda împuternicirile necesare, fără alte discuții. Imediat ce şi-a încheiat misiunea de a restabili pacea, guvernul finlandez şi-a dat demisia. După un scurt interimat deținut de preşedintele Tribunalului Administrativ Suprem, U. J. Castren, la 17 noiembrie 1944 funcția de premier a fost preluată de J.K. Paasikivi. Germanii au părăsit ultima fâşie de pământ finlandez din extremitatea de nord-vest a țării la sfârşitul lui aprilie 1945.

Una din cele mai delicate probleme care trebuia rezolvată, în virtutea articolului 13 al Acordului de armistițiu, se referea la pedepsirea „responsabililor războiului". Consultat în această problemă, fostul preşedinte K.J. Stahlberg, unul dintre cei mai eminenți jurişti ai țării, a susținut că factorii politici care luaseră o decizie legală privind războiul şi pacea, conform dreptului finlandez, nu puteau fi făcuți responsabili. Pentru punerea lor sub acuzare ar fi fost necesară promulgarea unei legi noi, cu efect retroactiv, procedură contrară principiilor fundamentale ale jurisprudenței occidentale. În contextul presiunilor ruseşti şi al prezenței comuniştilor în coaliția de guvernământ formată după alegerile din 17-18 martie 1945, s-a ajuns totuşi la elaborarea unei legi noi privind înființarea unui tribunal special şi pedepsirea responsabililor războiului. După unele amendamente propuse de preşedintele Mannerheim, primul articol al proiectului de lege prevedea pedeapsa cu închisoarea sau munca forțată pentru acei membri ai guvernului care contribuiseră în mod decisiv la intrarea în război a Finlandei alături de Germania, în 1941, împotriva URSS şi a Regatului Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord, sau care în timpul războiului împiedicaseră restabilirea păcii.

În baza noii legi, un tribunal excepțional i-a condamnat pe Risto Ryti, preşedintele republicii în timpul războiului, pe doi foşti prim miniştri şi pe alți responsabili politici la „pedepse ferme cu închisoarea, dintre care, cea mai mare a fost de 10 ani. Dar, în comparație cu alte țări care fuseseră implicate în conflict, Finlanda nu a fost ocupată de armata beligerantă (sovietică – n.n.)"[391].

La 4 martie 1946, mareşalul Mannerheim adresa o scrisoare guvernului, anunțându-şi hotărârea de a demisiona din funcția de preşedinte, din motive de sănătate. Cinci zile mai târziu, la 9 martie, premierul Paasikivi a fost ales preşedinte al republicii, inaugurând o nouă etapă în istoria Finlandei.

[390] Nicolae Baciu, *Yalta şi crucificarea României*, Editura Europa, Roma, 1983, p. 149.
[391] Matti Klinge, *op. cit.*, p. 139.

Să-l citãm din nou, în final, pe acest înțelept conducător militar şi politic pe care l-a avut Finlanda în epoca cea mai frãmântată, dar şi cea mai plină de izbânzi a istoriei sale din prima jumătate a secolului XX: „Cea mai mare ameninţare de viitor pentru securitatea externă a Finlandei independente şi pentru liniştea sa socială rezida în persistența divizării interne, care condusese țara pe marginea prăpastiei în 1918... Mesajul pe care aş vrea înainte de toate să-l insuflu în conştiința generaţiilor viitoare este că discordia dă lovituri mai puternice decât sabia inamicului şi că disensiunile interne deschid poarta agresiunilor externe. Un popor unit, chiar dacă este mic, este capabil să dea dovezile unei combativităţi de nebănuit şi prin aceasta să deturneze cele mai grele încercări pe care i le rezervă soarta"[392].

Între timp, statuia mareşalului Mannerheim a devenit un simbol emblematic pentru oraşele Finlandei. Data naşterii sale (4 iunie) a devenit Ziua Armatei finlandeze. Casa în care a locuit, în cartierul luxos al ambasadelor de rang înalt din Helsinki, a devenit muzeu. A veni din când în când în casa lui sună a „îndatorire. Mai mult, a religie"[393].

[392] Carl Gustaf Emil Mannerheim, *op. cit.*, p. 360-363.

[393] Neagu Udroiu, *Zăpezi din miazănoapte – Ambasador în Finlanda*, Editura Niculescu, Bucureşti, 2007.

CAPITOLUL VI

# Holocaust. Lagărele din Transnistria

*„Holocaustul a zdruncinat fundamental temeliile civilizației. Caracterul fără precedent al Holocaustului va preocupa mereu opinia publică. După o jumătate de veac, acesta rămâne un eveniment despre care supraviețuitorii pot atesta grozăviile care s-au abătut asupra poporului evreu. Suferințele îngrozitoare ale multor milioane de victime ale nazismului au lăsat o urmă profundă în toată Europa"*[394]. (Declarația de la Stockholm)

## Cadru general

În limbajul lumii civilizate, minoritățile etnice sunt considerate pretutindeni *bijuterii* ale popoarelor. Prin elementele specifice care le diferențiază (limbă maternă, tradiții și valori), ele dau culoare și strălucire populațiilor majoritare în mijlocul cărora trăiesc, aducându-și contribuția la afirmarea diversității culturale atât de caracteristice comunităților umane în trecerea lor prin istorie.

Românii au aderat la aceste principii de viață în mod natural, dovadă grăitoare fiind numeroasele populații care s-au stabilit pe aceste pământuri și au conviețuit din timpuri străvechi.

Una dintre aceste populații au fost evreii. Sosiți în Dacia odată cu cohortele romane, evreii au luat parte la toate momentele importante ale istoriei românilor, prezența lor fiind semnalată inclusiv alături de armatele lui Mihai Viteazul, dar mai ales în cadrul trupelor române din războiul pentru independență (1877).

În pofida vechimii prezenței lor pe aceste meleaguri, a numărului și a activităților lor economice, evreii au fost secole de-a rândul marginalizați. În mai 1879, la doi ani de la războiul pentru independență, evreii pământeni se adresau Parlamentului român astfel: „Reprezentanți ai națiunii,... faceți să dispară aceste legi care ne țin într-o stare de excludere incompatibilă cu veacul în care trăim. Și noi suntem fiii României, și noi îi suntem devotați, și noi ne rugăm pentru binele ei, după cum și noi contribuim la sarcinile sale în aceeași măsură ca și ceilalți copii ai țării. Ea este unica noastră patrie; îi suntem atașați prin toate interesele noastre ca și

[394] Articolul 1 al Declarației forumului internațional de la Stockholm privind Holocaustul, ianuarie 2000.

prin toate sentimentele noastre. În pământ românesc odihnesc rămăşiţele părinţilor noştri... Daţi-ne un loc în cetatea românească, pentru ca şi noi să putem munci pentru întărirea şi măreţia ei. Faceţi ca şi noi să putem fi mândri de numele glorios de cetăţeni români"[395].

În acelaşi an 1879, pe fondul unor presiuni internaţionale şi al unor puternice controverse politice interne, întreţinute şi cu ajutorul presei, cele două camere ale Parlamentului României au adoptat un nou articol (7) al Constituţiei, care permitea naturalizarea (dobândirea şi exercitarea drepturilor civile şi politice), în anumite condiţii, a cetăţenilor de alte credinţe religioase şi confesiuni de pe teritoriul ţării. Una din categoriile vizate o constituiau cei care au servit sub drapel în timpul Războiului pentru Independenţă şi care puteau fi naturalizaţi în mod colectiv, la propunerea guvernului, printr-o singură lege. Pe această bază, Parlamentul acorda, printr-o lege unică, naţionalitatea celor 883 soldaţi evrei care participaseră la războiul împotriva Turciei.[396]

Chiar dacă măsurile legislative menţionate nu răspundeau pe deplin cerinţelor de emancipare a evreilor şi a altor populaţii de rit ne-creştin, ele semnificau în mod clar o schimbare în consonanţă cu spiritul european al vremii, conducând la recunoaşterea independenţei României mai întâi de către Italia (decembrie 1879), apoi de către Germania, Marea Britanie şi Franţa (februarie 1880).[397] Emanciparea deplină a evreilor a fost recunoscută de guvernul român în contextul Conferinţei de Pace de la Paris, în 1919, şi consacrată legislativ prin Constituţia din 1923 (articolul 133) care stipula acordarea drepturilor civile şi politice tuturor evreilor din România Mare.[398]

În preajma celui de-al doilea război mondial, din punct de vedere al dimensiunii numerice a populaţiei evreieşti de pe teritoriul său, România reîntregită ocupa locul al treilea în Europa şi al patrulea în lume. La drept vorbind, minoritatea evreiască, numărând circa 800 000 de membri[399], reprezenta nu doar o „floricică la butonieră", ci o adevărată „perlă a coroanei" Regatului României. Prin concentrarea de inteligenţă, avuţie şi capacitate de relaţionare şi influenţă în lume, ea întruchipa o forţă redutabilă şi putea fi un pilon important de sprijin în lupta pentru supravieţuire a statului român, în perioada cataclismului care a lovit lumea la jumătatea secolului XX.

La 4 februarie 1940, în urma decesului şef rabinului Iacob Niemirower, Congresul Uniunii Comunităţilor Evreieşti din Vechiul Regat îl alege pe Alexandru

[395] Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare*, Editura Hasefer, Bucureşti, 2006, p. 177-178.

[396] *Ibidem*, p. 185-187.

[397] *Ibidem*, p. 189.

[398] *Ibidem*, p. 289-290.

[399] Până la schimbările teritoriale din vara anului 1940, vezi Carol Iancu, *Alexandru Şafran. O viaţă de luptă, o rază de lumină*, Editura Hasefer, Bucureşti, 2008, p. 75.

Şafran şef rabin al României. În vârstă de numai 29 de ani, el devine „cel mai tânăr şef rabin ales din toate ţările lumii"[400]. La 3 martie 1940, în baza Constituţiei şi cu o dispensă de vârstă acordată de Înalta Curte de Justiţie, Alexandru Şafran depune jurământul ca membru al Senatului României, unic reprezentant în forul legislativ al tuturor evreilor români. Primul său discurs în Senat, rostit la 13 martie 1940, dincolo de anumite formule caracteristice limbajului politic din perioada interbelică, este o vibrantă declaraţie de respect şi loialitate faţă de statul român, demnă de analele parlamentarismului românesc:

„Am intrat în această casă a înţelepciunii şi a experienţei, în care se oglindesc gloria şi virtuţile poporului român" - declara tânărul şef rabin - „ca urmaş al ilustrului păstor sufletesc, de Dumnezeu binecuvântat, şef rabinul dr. I. Niemirower. Cu rădăcinile inimii mele resfirate în brazda de simţire şi educaţie românească, vă încredinţez, domnilor senatori, că voi urma aceeaşi cale a credinţei şi devotamentului pentru Tron şi Ţară, urmată cu atâta vrednicie de marele meu înaintaş. Îmi este hărăzită misiunea de a reprezenta cultul unei populaţiuni care este încadrată cu tot sufletul ei, cu tot trecutul ei şi cu toate năzuinţele ei, în viaţa statului român. Gândul ei este cuprins în solidaritatea de cuget românesc, în puternica dragoste frăţească română şi în voinţa fermă de a contribui la consolidarea Patriei"[401].

După ce reaminteşte că „evreii români, fii devotaţi ai României, conlucrează în cadrul legilor ţării", conştienţi de „nevoile vremurilor prin care trecem", contribuind prin toate mijloacele mai ales la „înzestrarea armatei", a "glorioasei noastre oştiri", şef rabinul ţine să reafirme cu tărie disponibilitatea coreligionarilor săi pentru apărarea statului român: „Toţi, fără deosebire, tineri şi bătrâni, bărbaţi şi femei, toţi suntem gata să răspundem la chemarea Regelui şi a Patriei, pentru apărarea fruntariilor în care dreptatea istorică a aşezat pentru vecie poporul român"[402].

Din nefericire, evenimentele au evoluat rapid pe o turnură tragică.

Zguduită de convulsiile provocate de confruntările mai marilor lumii, România s-a găsit izolată şi nepregătită, cuprinsă ca într-un cleşte, în pericol de a fi strivită de cele două puteri malefice ale vremii - Germania nazistă a lui Hitler şi Rusia bolşevică a lui Stalin - ambele cu pretenţii de a-şi impune dominaţia şi de a instaura „o nouă ordine mondială", una hitleristă, alta comunist-bolşevică. Niciuna dintre cele două ideologii nihiliste şi totalitare, aflate aparent pe poziţii ireconciliabile, nu era agreată de majoritatea românilor şi nu corespundea intereselor reale ale acestora. În timp ce liderii politici continuau să-şi irosească forţele în discuţii pătimaşe şi sterile, graniţele naţionale, întemeiate după atâtea eforturi şi sacrificii istorice, se prăbuşeau una după alta. Odată cu ele, România pierdea atât

[400] *Ibidem.*
[401] *Ibidem*, p. 77-78.
[402] *Ibidem.*

din teritoriu, cât şi din populaţie. Comunitatea evreiască a pierdut atunci 427 962 de oameni.[403]

În acele împrejurări dramatice, conducerea statului român este preluată de forţe naţionaliste şi legionare, în frunte cu generalul Ion Antonescu, care nu va ezita să califice guvernarea sa drept ultima şansă la care recurge un popor aflat „pe marginea prăpastiei" şi să-şi atribuie rolul mesianic de mântuitor şi salvator al neamului.

Alăturarea la campania militară a Germaniei hitleriste împotriva URSS, justificată atât prin necesitatea redobândirii teritoriilor din Est răpite ilegal, prin forţă şi dictat, de Stalin, dar şi ca parte a luptei pentru „salvarea civilizaţiei europene de pericolul bolşevismului"[404], a fost însoţită în mod tragic şi de aderarea la teoriile rasiste ale ideologiei fasciste, noua conducere a statului român găsind de cuviinţă că s-a ivit „momentul unic" pentru purificarea neamului. O eroare fundamentală dintr-un şir mai lung de grave erori strategice, ale căror victime vor fi românii înşişi.

Este necesar să subliniem că regimul instituit de Antonescu implica aderarea fără rezerve a ţării la teoria şi practica hitleristă, atât în problemele relaţiilor interetnice, la rasism, cât şi, într-un plan mai vast, la întregul complex de probleme în domeniul politicii interne şi externe ale statului român. Numai într-o singură chestiune Antonescu n-a fost de acord cu Hitler şi anume în protecţia acordată de Führer legionarilor lui Horia Sima, dar şi acest dezacord s-a manifestat doar după ce legionarii au iniţiat şi au participat la rebeliunea din ianuarie 1941, care punea în cauză însăşi poziţia conducătorului statului. Până atunci, Antonescu nu a găsit de cuviinţă să protesteze împotriva crimelor bestiale săvârşite de legionari, care au realizat „performanţa unică în Europa de a fi asasinat patru preşedinţi ai Consiliului de Miniştri (I.G. Duca, Armand Călinescu, Nicolae Iorga, Gheorghe Argeşanu)"[405], un moment culminant în „lanţul samavolniciilor legionare" fiind reprezentat de masacrele de la Jilava şi Prefectura Poliţiei, din noaptea de 26/27 noiembrie 1940.

Nimic nu este mai trist pentru un stat decât să se dezbeze de propriile responsabilităţi, care constituie însăşi raţiunea sa de a fi, să-şi renege pe unii dintre cetăţeni, să-i lipsească de drepturi şi să-i înstrăineze, aruncându-i pradă furtunilor vremii ori, mai grav, contribuind nemijlocit, în măsură mai mare sau mai mică, chiar la distrugerea lor.

Acest adevăr simplu îl afirmase răspicat, în limbajul său atât de expresiv, Nicolae Titulescu: „Un stat care nu s-ar strădui să asigure un maximum de bunăstare minorităţilor sale, un stat care nu ar înţelege că interesul său primordial se întemeiază

---

[403] După alte surse, numărul populaţiei evreieşti din România s-ar fi redus cu 437 958 de persoane (a se vedea Rubin Udler, *Ani de urgie*, Pittsburgh - Chişinău, 2006, p. 177).

[404] A se vedea pe larg corespondenţa dintre Antonescu şi Hitler, îndeosebi din primii ani ai războiului, la Florin Constantiniu, coordonator, *Antonescu - Hitler. Corespondenţă şi întâlniri inedite. 1940-1944*, Cozia Ed.-Co., Bucureşti, 1991, vol. 1 şi 2, *passim*.

[405] Ioan Scurtu, Cuvânt înainte la volumul *Pe marginea prăpastiei*, p. 14.

pe loialitatea tuturor cetăţenilor săi şi nu pe anihilarea individualităţii culturale şi religioase a unora dintre supuşii săi, un stat care nu şi-ar da seama că el însuşi trebuie să fie cel mai mare apărător al intereselor bine înţelese ale minorităţilor sale, acest stat nu ar viola numai legea umanitară care trebuie să conducă orice comunitate civilizată, ci şi însăşi legea de conservare a propriei sale existenţe"[406]. Consecinţele, dramatice şi de lungă durată, ale unor decizii lipsite de raţiune vor fi, de altfel, scump plătite.

Evreii au fost victima majoră a tentativelor necugetate de „purificare" a naţiei. O splendidă bijuterie din „şiragul coroanei" a fost smulsă cu furie, aruncată în noroi, călcată în picioare şi sfârâmată. În mai puţin de un an, lumea începe să se dezmeticească, se extind protestele, se fac încercări de a se recupera şi a se salva ce se mai poate. Este deja târziu. Răul cel mare a fost comis. Din aproape 800 000 de „proscrişi" vor supravieţui războiului doar jumătate. Din bucăţi sfărâmate şi împrăştiate, „bijuteria coroanei" nu va mai putea fi refăcută niciodată.

**Transnistria - „Trans-Tristia" - cimitirul fără pietre funerare pentru un sfert de milion de evrei. Loc central de concentrare şi de izolare a evreilor din România.** Deportarea evreilor din România a constituit o acţiune premeditată, discutată şi pregătită în linii generale încă dinainte de trecerea Prutului.

În noiembrie 1940, fiind informat despre acţiunile anarhice ale legionarilor, aflaţi la guvernare, care „închid şcolile evreieşti şi taie legăturile telefonice", Ion Antonescu transmite o serie de ordine cu valoare „principială", precizând că nu îi protejează „pe jidanii... vinovaţi în mare parte de nenorocirile care s-au abătut asupra acestei ţări", dar dezaprobă modalităţile de acţiune: „Nu trebuie, prin măsurile ce luăm, să creăm butoaie cu pulbere în ţară. Trebuie mers treptat, treptat la scopul unde vrem să ajungem şi unde vom ajunge, dar cu altă metodă"[407].

Câteva luni mai târziu, pe măsură ce se apropia declanşarea ostilităţilor militare, tonul generalului devine mai tăios. O rezoluţie pusă pe un raport informativ primit de la Serviciul Central de Informaţii, la 7 iunie 1941, privitor la activităţi ale unor elemente comuniste şi evreieşti din Moldova, indica următoarele: „Să se închidă toate cafenelele evreieşti comuniste din Moldova. Să fie identificaţi - pe regiuni - toţi jidanii, agenţii comunişti sau simpatizanţi. Ministerul de Interne trebuie să-i ştie, să le interzică circulaţia şi să fie în măsură a face cu ei ceea ce voi ordona, când va veni momentul oportun"[408].

---

[406] Nicolae Titulescu, „Societatea Naţiunilor şi minorităţile" (Conferinţă susţinută la Academia Diplomatică Internaţională din Paris, 15 martie 1929), text reprodus în volumul *Pledoarii pentru pace*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p. 104.

[407] *Pe marginea prăpastiei (21-23 ianuarie 1941)*, Editura Scripta, Bucureşti, 1992, vol. 1, p. 125-126.

[408] Fondul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, Dosar nr. 389/1941, f. 58-61, 83 (text reprodus în volumul *Mareşalul Ion Antonescu, Secretele guvernării*, ediţie îngrijită de Vasile Arimia şi Ion Ardeleanu, Editura Românul, Bucureşti, 1992, p. 73).

Alegerea Transnistriei ca loc pentru deportarea evreilor atât din vechiul Regat, cât şi din provinciile eliberate de sub ocupaţia sovietică (Basarabia şi nordul Bucovinei), pare să nu se fi aflat de la început în atenţia conducătorilor români, intenţia fiind ca aceştia să fie trimişi către alte zone, mai îndepărtate, din estul URSS. Capitolul 7 al Înţelegerii germano-române de la Tighina, din 30 august 1941, privitor la „Evacuarea evreilor", sugerează existenţa unui acord sau cel puţin a unor discuţii anterioare în acest sens, precum şi faptul că opţiunea pentru deportarea evreilor în regiunea dintre Nistru şi Bug are doar un caracter temporar: „Evacuarea evreilor peste Bug nu este posibilă în prezent. Ei trebuie deci concentraţi în tabere de muncă şi întrebuinţaţi la lucru, până când, după terminarea operaţiunilor, evacuarea lor spre Est va fi posibilă"[409].

La 6 octombrie 1941, Ion Antonescu lăsa de înţeles în faţa Consiliului de Miniştri, că Transnistria ar fi totuşi doar o zonă de tranzit, urmând ca evreii să fie scoşi „definitiv şi total" din diverse regiuni şi trecuţi peste Nistru, iar dacă circumstanţele vor permite, chiar dincolo de Urali.

Câteva zile mai târziu, la 11 octombrie, guvernatorul Transnistriei, Gheorghe Alexianu, întărea declaraţia conducătorului statului: „În urma dispoziţiunilor date, toţi evreii din Basarabia şi Bucovina sunt evacuaţi din aceste provincii în regiunea la vest de Bug, unde vor rămâne în toamna aceasta până ce – în conformitate cu convenţia încheiată cu Statul German – vor putea fi trecuţi la est de Bug... Până acum au intrat în Transnistria peste 15 000 de evrei... Sunt în curs de sosire restul până la aproximativ 150 000 pentru această toamnă"[410].

De altfel, chestiunile privind deportarea evreilor dincolo de Bug vor provoca numeroase controverse între autorităţile militare române şi germane, ajungând adesea să fie ridicate la nivelurile cele mai înalte din cele două state. Un moment deosebit de tensionat s-a creat la începutul anului 1942 când, datorită condiţiilor precare de existenţă, în rândul populaţiei evreieşti din lagăre au izbucnit epidemiile, îndeosebi de tifos exantematic, fapt ce a produs o vie îngrijorare în rândul autorităţilor germane. Mai multe documente de arhivă semnalează „urgenţa extremă a situaţiei pe Bug" generată de „pericolul răspândirii epidemiilor de partea germană", datorită măsurilor autorităţilor române de a organiza lagărele în imediata apropiere a zonelor de responsabilitate germană sau a unor aşezări ale „ultimilor etnici germani din această regiune". Semnatarul unuia din documentele în cauză, înalt responsabil german din Comisariatul Reichului Ucraina, insistă asupra unei intervenţii energice pe lângă guvernul român, pentru a-l determina să renunţe la această manieră de organizare a lagărelor

[409] Olivian Verenca, *Administraţia civilă română în Transnistria*, Editura Civitas, Chişinău, 1993, p. 37.

[410] Comisia Internaţională pentru Studierea Holocaustului în România, *Raport Final*, Editura Polirom, p. 143.

evreieşti pe Bug, sugerând însă cu cinism „să identifice o altă formă de lichidare a evreilor români"[411].

**Mitul iudeo-bolşevismului.** „Acuzaţia cea mai gravă contra căreia trebuie să luptăm" – avertiza încă din 28 noiembrie 1936, în Senat, dr. I. I. Niemirower, şef rabinul Cultului Mozaic al evreilor din România – „este aceea care identifică iudaismul cu comunismul. Asta e arma cea mai otrăvită şi cea mai periculoasă. Admit că sunt şi evrei comunişti, dar nu în general"[412].

Punerea semnului egalităţii între evrei şi comunişti aproape că se va generaliza în perioada ce a urmat anexării de către URSS a Basarabiei şi a nordului Bucovinei, în iunie 1940, când propaganda guvernului Antonescu va încerca să arunce o mare parte din vina pentru pierderea acestor provincii pe acţiunile şi atitudinea populaţiei evreieşti din teritoriile respective. O propagandă extrem de persuasivă care, pe un fond mai larg de cultivare a unor sentimente antisemite, se va face resimţită profund în rândul opiniei publice.[413]

Ideea că evreii au complotat, de-a lungul anilor, cu subversiunea bolşevică din Basarabia şi Bucovina pentru pregătirea raptului teritorial din vara anului 1940, la care se adăuga şi atitudinea sfidătoare şi ofensatoare pe care ar fi manifestat-o aceştia cu prilejul retragerii precipitate a trupelor şi a administraţiei româneşti sub presiunea Armatei Roşii, a devenit în scurt timp emblematică pentru propaganda regimului Antonescu, fiind acceptată şi însuşită ca ideologie de stat, în primul rând la nivelul autorităţilor militare.[414]

---

[411] Ottmar Traşcă, Dennis Deletant, *Al III-lea Reich şi Holocaustul din România. 1940-1944. Documente din arhivele germane*, Editura Institutului Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", 2007, p. 390-392 şi 396-427.

[412] Iacob Iţhac Niemirower, *Iudaismul* (antologie), Editura Hasefer, Bucureşti, 2005, p. 444 şi Lya Benjamin, „Retorică şi stereotipuri antisemite în *Cuvântul* legionar (octombrie 1940-ianuarie 1941)", în volumul *Violenţă şi teroare în istoria recentă a României*, Editura Universitară, Bucureşti, 2006, p. 60-85.

[413] De fapt, culpabilizarea în masă a evreilor şi a basarabenilor, în general, a început odată cu retragerea din teritoriile ocupate de sovietici, cu două luni înainte de preluarea puterii de către Ion Antonescu: „Românii veniţi din Basarabia, militarii şi persoanele civile, povesteau despre umilinţele îndurate, despre averile pierdute, despre batjocura la care au fost supuşi de către basarabeni (evrei, ruşi, ucraineni şi bulgari), despre şicanarea practicată de funcţionarii sovietici la punctele de vamă etc. Mânia şi neputinţa românilor au dus la crearea în România a unor condiţii de trai insuportabile pentru basarabeni, dar mai ales pentru evrei" (a se vedea R. Udler, *op. cit.*, p. 34).

[414] În formă condensată, toate învinuirile la adresa evreilor din Basarabia şi Bucovina, care, drept răspuns la mărinimia cu care au fost primiţi şi trataţi în mijlocul nostru, „au trădat pe bunii români, i-au denunţat urgiei comuniste şi au adus jalea şi doliul", le găsim într-o scrisoare de răspuns a mareşalului Ion Antonescu către avocatul Wilhelm Filderman, preşedintele Federaţiei Uniunilor Comunităţii Evreilor din România (FUCE), ca urmare a petiţiilor repetate ale acestuia privind „tragedia zguduitoare" determinată de deportarea populaţiei evreieşti la Bug.

O dovadă elocventă în acest sens îl oferă volumul *Ard malurile Nistrului*, cuprinzând reportaje realizate pe front, în prima parte a campaniei în est (vara anului 1941), de către tânărul, pe atunci, ziarist şi scriitor Constantin Virgil Gheorghiu, concentrat la Secţia de Radioinformaţii a Marelui Stat Major, fapt ce conferă textului un anumit caracter oficial, exprimând un punct de vedere în consonanţă cu ideologia factorilor militari din conducerea statului.[415] Volumul, având ca subtitlu *Mare reportaj de război din teritoriile dezrobite* şi fiind publicat în mai multe ediţii succesive în perioada războiului, conţine o serie de relatări *la cald* din diverse localităţi bucovinene şi basarabene, din zilele imediat următoare retragerii trupelor sovietice în faţa ofensivei germano-române. Dincolo de o serie de imagini şi mărturii directe, care pot avea valoarea lor documentar-istorică, surprinde la tot pasul teza vinovăţiei evreilor pentru tot dezastrul din aceste teritorii, fără a fi susţinută însă cu fapte şi dovezi credibile.

Redăm în continuare doar câteva exemple – deşi ele se găsesc, practic, pe fiecare pagină – de stereotipuri antisemite care îi echivalează pe evrei, indiferent de vârstă, ocupaţie şi stare socială, drept înfocaţi bolşevici şi înrăiţi duşmani ai neamului românesc.

*Oraşul Bălţi, ars în întregime, transformat în ruine, „mormane negre de cenuşă şi moloz", la doar câteva ore după alungarea trupelor sovietice şi instalarea comandamentului german în una din clădirile rămase încă în picioare:* „Soarele apusese. Ultimele raze de un roşu tare, de purpură, se revărsau peste oraşul ars, dând tabloului acesta dramatic o lumină macabră. Atunci s-a petrecut un fapt pe care nu am să-l uit niciodată. Pe şosea, din direcţia Soroca - Dumbrăveni, şi-a făcut apariţia un convoi de câteva mii de evrei care erau aduşi din zona de luptă. Prezenţa lor în preajma frontului era catastrofală. Toţi evreii, de la copii şi până la cei de optzeci de ani făceau spionaj în favoarea bolşevicilor. Evrei cu perciuni galiţieni, femei evreice, din toate categoriile sociale, de toate vârstele, copii pistruiaţi şi cu urechile blegi, duceau zi şi noapte inamicului, informaţii despre poziţiile trupelor noastre. A fost nevoie să se ia măsuri radicale şi să fie ridicaţi şi transportaţi din apropierea frontului toţi evreii indiferent de sex, de vârstă sau de categorie socială. Prezenţa lor în apropierea frontului era mai periculoasă decât dinamita. Iată-i acum, pe aceşti vrăjmaşi de moarte ai ţării şi ai neamului nostru, aduşi în convoi din Nordul Basarabiei. Coloana lor e nesfârşită... Din când în când, jidovii aruncă asupra oraşului ars priviri furişe şi încărcate de bucurie diabolică. Mormanele acestea de cenuşă sunt opera lor... Ei nu par atât de tare obosiţi, cât par dispuşi să guste cu privirile, cât mai îndelung, spectacolul oraşului ars... După săvârşirea nemaipomenitei opere de distrugere şi crimă, au încercat să fugă. Mulţi au trecut Nistrul. Dar o parte au mai rămas aici, pentru a continua opera de distrugere. Sunt aşa-zisele echipe de sacrificiu, care au misiunea

[415] În opinia altor autori, volumul *Ard malurile Nistrului* ar reprezenta doar un pamflet antisemit.

de a trage asupra soldaţilor români şi germani din case, din lanurile de porumb, din pivniţe şi din subsolurile în care se ascunseseră înarmaţi..."[416].

„*Arde Chişinăul!*". Printre diverse imagini de coşmar ale oraşului devastat şi incendiat de sovietici înainte de a se retrage, autorul *Marelui reportaj de război din teritoriile dezrobite* nu uită că evreii sunt de fapt autorii întregii tragedii: „De la gară am urcat pe un drum îngust, spre mahalaua Meleşteului. Era aproape de seară şi văzduhul era liniştit şi calm ca o apă pe care nu o tulbura nici cea mai uşoară undă. În drum, aflu despre eroismul locotenentului Sasu Ion, comandantul unei formaţii de care de luptă, care a intrat, prima, în Chişinăul incendiat. El a fost ucis de evreii care trăgeau de pe acoperişuri. Ce satisfacţie au avut aceste bande de jidovi, când au împuşcat pe primul ofiţer român care a intrat în oraşul dezrobit! Ucigaşii locotenentului Sasu, atunci când eroul şi-a dat sufletul, cu tunica roşie de sânge, i-au aruncat, de acolo, din ascunzătorile lor, o ploaie de batjocuri, în limba română. Că toţi aceşti evrei asasini trăiseră în Chişinău, iar înainte de răpirea Basarabiei – şi aşa ca toţi evreii din ţara noastră – se intitulau Români şi cereau drepturi egale cu noi"[417].

Se crea astfel un nou mit, cel al primului militar român care a intrat în Chişinăul eliberat, ucis de evrei! Spre luare-aminte şi neuitare.

În sfârşit, să mai citãm, pentru ridicolul său, cazul unei bătrâne evreice din satul Ursoaia, situat între Tighina şi Căuşeni, în ţinutul Bugeacului. Cum ajunge la postul de jandarmi, reporterul de război este informat că doar cu o oră mai devreme a avut loc un atentat cu grenade împotriva unui grup de militari români aflaţi în recunoaştere, sublocotenentul aflat în frunte fiind rănit. Atentatorul a fost arestat: un tânăr evreu de 17 ani, din Tighina, rămas în „echipele de sacrificiu, pentru a continua opera de distrugere". În continuare, între reporter şi şeful de post are loc următorul dialog:

„– Evrei aveţi în sat?

– Mai este o singură bătrână, pe care oamenii ne-au rugat să nu o arestăm.

Nici nu a terminat fraza şi în biroul postului de jandarmi a intrat un subofiţer care ne-a spus:

– Atentatorul evreu, care a aruncat grenade asupra grupei, şi a rănit grav pe sublocotenent, a declarat că are complici aici în satul Ursoaia.

Aflăm apoi că bătrâna evreică, pe care ţăranii îl rugaseră atât de insistent pe şeful de post să n-o aresteze, găzduia în casă la dânsa vreo şase evrei din *batalionul de distrugere*. Ziua, evreica făcea mâncare pentru ei, iar noaptea le-o ducea pe câmpuri şi în păduri, pe unde se aflau ascunşi. Aspectul ei, vârsta ei, îi ajuta să înşele vigilenţa santinelelor şi a patrulelor. Nimeni nu îşi închipuia că această bătrână, care abia se târa, este un factor important în batalionul de distrugere.

---

[416] Acest citat, ca şi cele care urmează, este extras din volumul lui Constantin Virgil Gheorghiu, *Ard malurile Nistrului*, Editura Geea, Bucureşti, 1993, p. 87-89.

[417] *Ibidem*, p. 145-146.

Am văzut-o adusă de jandarmi. Acum nu mai tăgăduia nimic. Luase o atitudine de obrăznicie şi sfidare. Deşi locuia în sat de douăzeci şi trei de ani, nimeni nu bănuise că în sufletul ei se ascunde atâta ură contra poporului românesc şi a ţăranilor din sudoarea cărora mâncase douăzeci şi trei de ani pâine albă"[418]...

Aşadar, toţi evreii, de-a valma, de la copii până la cei de optzeci de ani, bărbaţi şi femei, de toate categoriile, fac spionaj şi transmit zi şi noapte inamicului informaţii despre poziţiile trupelor noastre; un convoi uriaş de evrei de toate vârstele, extenuaţi de foame şi de drum, înconjuraţi de santinele, care abia se mai târăsc printre ruinele oraşului Bălţi, de fapt se deplasează încet nu din cauza oboselii, ci dintr-o dorinţă diabolică de a admira pe îndelete efectele operei lor de distrugere a oraşului, pentru că „ei au săvârşit aceste asasinate!"; un tânăr locotenent care intră în fruntea unei formaţii de luptă în Chişinău este ucis de o „bandă de jidovi" cocoţată pe acoperişuri, care mai aruncă şi cuvinte de batjocură în limba română; o evreică bătrână, care abia se târăşte, este de fapt „un factor important în batalionul de distrugere", deoarece ziua face mâncare, iar noaptea se plimbă printre santinele şi patrule cu sufertaşul pentru a ajunge să hrănească „vreo şase evrei din batalionul de distrugere" ş.a.m.d.

Nu trebuie să fii specialist în arta războiului, în tehnica spionajului şi nici măcar în meseria de reporter pentru a observa că aici nu este vorba nicidecum de un reportaj de război, ci de plăsmuiri, dictate sau nu de anumite considerente politico-ideologice, care nu pot convinge pe nimeni că armata română s-ar fi luptat în Basarabia nu cu ocupanţii sovietici, ci cu populaţia evreiască, înarmată până în dinţi şi extrem de performantă în lupta de gherilă.

De altfel, lucrurile erau foarte clare pentru Armata a 4-a română, angrenată direct în operaţiunile militare împotriva forţelor sovietice în Basarabia şi Transnistria. Într-un document înaintat Marelui Stat Major la 4 noiembrie 1941, la capitolul VIII. 1 („Informaţii") se menţiona: „Comandamentul sovietic a avut la dispoziţie serviciile de informaţii ale NKVD – cu reţele pregătite din timp atât pe teritoriul lui, cât şi pe al nostru. Ruşii au cunoscut forţele şi intenţiile noastre. În timpul retragerii, a doua armată de rezidenţi şi spioni au fost lăsaţi în Basarabia şi Transnistria pentru a culege informaţii despre trupele noastre şi o altă parte a forţelor speciale a fost folosită pentru obţinerea informaţiilor prin luptă"[419].

Era, aşadar, vorba de o veritabilă armată de profesionişti, nicidecum de o populaţie istovită şi înfricoşată, care se agăţa cu disperare de orice posibilitate care îi putea oferi o rază de speranţă pentru supravieţuire.

---

[418] *Ibidem*, p. 181-182.

[419] „Dare de seamă generală asupra operaţiunilor armatelor sovietice în Basarabia şi Transnistria în faţa Armatei 4 în campania din 22 iunie-16 octombrie 1941", reprodusă în volumul Jipa Rotaru şi colectiv, *Mareşalul Antonescu la Odessa*, p. 164-178.

Un alt exemplu îl întâlnim în relatările memorialistice ale lui Ioan Costăchel, ofiţer de elită al armatei române în campania din Est, grupate în volumul *Aşa cum a fost. Jurnal (1941-1945)*.[420]

După trecerea Nistrului, la începutul lunii august 1941, aflat în zona localităţii Raşcov, I. Costăchel nota în jurnalul său următorul fapt emoţionant şi, totodată, inedit: „trupele noastre au ajuns un convoi de evrei fugiţi din Basarabia: sunt vreo două sute de bătrâni, tineri, femei şi copii cu desage fiecare. Sunt într-o stare de mizerie nemaivăzută. Oricât resentiment ai avea pentru ei, mila e mai mare, de aceea nu am rămas surprins când am văzut soldaţii de la grupul 54 cercetare istoviţi şi flămânzi cum îşi împart pâinea şi ciorba cu aceşti nenorociţi. Această întâmplare mă face să mă gândesc la aceea că cea mai mare slăbiciune sau calitate a poporului nostru este bunătatea sufletului şi mila faţă de cei în mizerie, indiferent dacă acei pentru care avem milă şi bunătate merită acestea. Faţă de evrei eu nu am avut niciodată sentimente de ură. Cu mulţi am fost chiar prieten, dar faţă de felul cum acest neam a căutat să răspundă ospitalităţii ce au găsit în ţara noastră cred că mila şi bunătatea faţă de ei sunt o slăbiciune a noastră. Din nenorocire, nu ne putem schimba că asta ne este firea şi nu vom fi niciodată altfel"[421].

O astfel de atitudine, de înţelegere faţă de populaţia evreiască, manifestată în rândul trupelor române pe frontul de Est, reliefată de gestul soldaţilor relatat mai sus, este confirmată şi de o scrisoare adresată la 23 august 1941, de Reinhard Heydrich, comandant al Poliţiei de Siguranţă şi al SD din România, subsecretarului de stat din Ministerul de Externe de la Berlin, Martin Luther, care cuprinde şi următorul paragraf: „Guvernul român – în măsura în care îmi este cunoscut acest fapt – nu a adoptat o atitudine unitară faţă de problema evreiască. După cum am putut constata chiar cu ocazia activităţii mele pe front, în calitate de pilot de vânătoare în Basarabia şi Ucraina, comportamentul românilor în teritoriile recent ocupate în Est a scos din nou în evidenţă o accentuată atitudine filosemită"[422]. Deşi punctul de vedere exprimat de R. Heydrich cu privire la poziţia guvernului român faţă de evrei este contrazisă la scurt timp de ambasadorul Germaniei la Bucureşti, Manfred von Killinger, totuşi, mărturia evocată de primul despre comportamentul românilor pe front îşi păstrează valabilitatea.

Un alt stereotip antisemit, cultivat propagandistic, îl întâlnim într-un Raport de anchetă ordonat de mareşalul Antonescu, la finele anului 1941, privitor la „neregulile din ghetoul Chişinău"[423]. La capitolul I („Înfiinţarea ghetoului din

[420] Apărut la Editura Artpress, Târgovişte, 2006, sub îngrijirea lui Dumitru Stavarache şi Teodor Vasiliu.

[421] Ioan Costăchel, *op. cit.*, p. 72.

[422] Ottmar Traşcă, Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 277.

[423] „Raport de anchetă al Comisiunei instituită conform ordinului domnului Mareşal Ion Antonescu, conducătorul statului, pentru cercetarea neregulilor de la ghetoul din

Chişinău şi a lagărelor din Basarabia"), punctul B („Prezenţa elementului evreiesc") se consemnează următoarele:

„Rămaşi (evreii, n.n.) în număr destul de însemnat (după alungarea sovieticilor din Basarabia, n.n.), marcau prima şi cea mai serioasă piedică în opera de reconstrucţie şi stabilizare a liniştei şi siguranţei publice. Această constatare se deduce din următoarele stări de fapt:

1. Trecutul, nu prea îndepărtat, al celor 22 de ani de stăpânire românească în Basarabia era destul de încercat de permanenta ostilitate pe care ei o manifestaseră contra tuturor intereselor româneşti. Ignorând cu totul bunăvoinţa stăpânirii noastre, care-i egalase cu românii în făgaşurile tuturor drepturilor, ei nu-şi luau totuşi ochii şi gândurile de la răsăritul secerei şi ciocanului, formând din pământul Basarabiei pepiniera principală de recrutare a majorităţii infractorilor contra siguranţei şi ordinei publice.

2. În iunie 1940, când trupele româneşti au trăit dureroasele clipe ale retragerii fără luptă, amarul tuturor umilinţelor tot evreii l-au provocat. Slăvind zgomotos fericirea roşie care se apropia, pălmuiau, prin batjocură şi sfidare, obrazul crispat al ostaşului român, care se supunea fără voie unei ruşini copleşitoare.

3. Aceeaşi atitudine de persecuţie şi apăsare şi-au imprimat-o faţă de românii vremelnic rămaşi sub stăpânirea comunistă. Mărturiile... (sunt nominalizate trei persoane, n.n.), date în faţa comisiei, evidenţiază din plin ura desfăşurată de aceste elemente, contra a tot ce era românesc în Basarabia îngenunchiată"[424].

Avem de-a face cu un veritabil *portret-robot* al stereotipiei antisemite, care îl echivalează pe *evreu* cu *bolşevicul*, transformat în mit al *evreului promotor al bolşevismului* rusesc în Basarabia, împotriva intereselor româneşti. La scară generală, fără individualizări sau nuanţări, o întreagă şi numeroasă comunitate este pusă sub acuzaţia cea mai gravă, de trădare a ţării şi a poporului în mijlocul căruia trăieşte de secole, pentru a justifica măsurile extreme de lichidare, anihilare sau expulzare în afara graniţelor, în curs de derulare ori care vor fi aplicate ulterior. Un mit devenit element central al unei ideologii oficiale a puterii în funcţiune, care va fi însuşită chiar şi de persoane onorabile, raţionale, cu simţăminte fireşti faţă de semeni, indiferent de etnie, precum ofiţerul Ioan Costăchel, care afirma că „faţă de evrei eu nu am avut niciodată sentimente de ură. Cu mulţi am fost chiar prieten..."[425].

---

Chişinău", ANRM, Chişinău, Fond 706, inv. 1, dosar 69, f. 47-55, reprodus parţial în *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*, An XI, nr. 1/2008, p. 67-72.

[424] *Ibidem*, p. 69.

[425] Despre diversele modalităţi de manipulare, eludare sau, pur şi simplu, de răstălmăcire a unor momente legate de Holocaustul evreilor români, a se vedea şi studiul profesorului Alexandru Florian, „Evreii din România în timpul celui de-al Doilea Război Mondial: o problemă de cultură şi conştiinţă civică", în *Holocaust. Studii şi Cercetări*, vol. I, nr. 1/2009, p. 139-149.

**Deportările. Ghetouri şi lagăre**

Acţiunile de deportare a populaţiei evreieşti în Transnistria au zguduit profund conştiinţele celor care s-au trezit deodată rămaşi fără nicio apărare, luaţi de la casele lor, înjosiţi şi trimişi către destinaţii necunoscute. Iată câteva imagini rămase în memoria unui copil de cinci ani, deportat din Regat împreună cu familia şi devenit peste ani un cunoscut scriitor: „Tunetul din octombrie 1941... Expulzarea, convoiul exilaţilor, trenul, pustiul beznei. Hăul în care fuseserăm aruncaţi nu era leagăn de prunc. În urmă, doar strigătul disperat al Zânei Bune (doica, n.n.) care nu vroise să-mi dea drumul din braţe şi se ruga de patrulele înarmate s-o lase să plece cu noi, în neant, ea, creştina, Sfânta Maria, împreună cu păcătoşii de care nu se putea despărţi. Debarcarea nocturnă, împuşcăturile, ţipetele, jaful, baionetele, morţii, râul, podul, frigul, foamea, frica, cadavrele: noaptea lungă... Trans-Nistria. Dincolo de Nistru. Trans-Tristia"[426].

**Ghetoul din Chişinău.** Represaliile împotriva populaţiei evreieşti s-au derulat aproape concomitent cu înaintarea frontului româno-german spre Est. La 18 iulie 1941, trupele române depăşeau linia Chişinăului, capitala Basarabiei, dinamitată şi părăsită în flăcări de sovietici, care se retrăgeau precipitaţi spre Nistru. Imediat după intrarea în oraş, guvernatorul Basarabiei, generalul Constantin Voiculescu, şi colonelul D. Tudosie, numit Comandant Militar al Chişinăului, au decis înfiinţarea unui ghetou, începând din 22-23 iulie 1941. În data de 24 iulie 1941, guvernatorul Basarabiei transmitea prefecturilor judeţene Ordinul nr. 61, prin care dispunea înfiinţarea de lagăre „în care să se strângă toţi evreii"[427]. În decurs de circa trei săptămâni, „aşezarea în lagăre era aproape terminată"[428].

Înfiinţat în pripă, la doar patru zile după intrarea trupelor române în Chişinău, sub semnul improvizaţiei şi al dorinţei de „răzbunare" rapidă, fără instrucţiuni şi reglementări precise, ghetoul de aici, cel mai mare din Basarabia[429], a devenit în scurt timp locul unor mari abuzuri împotriva populaţiei evreieşti, dar şi al unor acte de corupţie în care au fost implicaţi militari şi ofiţeri de rang înalt ai armatei române.[430]

---

[426] Norman Manea, *Întoarcerea Huliganului*, Editura Polirom, 2006, p. 68.

[427] *Document* nr. 1/2008, p. 70.

[428] *Ibidem*.

[429] În Bucovina, ghetoul cel mai mare a fost înfiinţat la Cernăuţi (vezi Radu Ioanid, *Holocaustul în România*, Editura Hasefer, Bucureşti, 2006, p. 204).

[430] Aceste abuzuri s-au manifestat mai ales în perioada în care în fruntea Comandamentului Militar al oraşului Chişinău s-a aflat colonelul Eugen Dumitrescu (7 septembrie - 15 noiembrie 1941), ulterior arestat şi deferit Parchetului Militar. Aşa cum avea să constate ancheta din decembrie 1941, ordonată de mareşal, „din cauza lipsei de organizare şi îndrumare cu privire la ghetou şi viaţa care se desfăşura în el, s-a dat prilej pentru practicarea tuturor abuzurilor şi traficurilor" (Document nr 1/2008, p. 71).

Abuzurile împotriva evreilor, umilinţele şi dramele acestora au cunoscut o amploare şi mai mare în perioada următoare, când s-a trecut la deportarea lor în lagăre speciale din Transnistria. Deportarea[431] de la ghetoul din Chişinău a început la 12 octombrie 1941, efectuându-se eşalonat, în coloane de câte 1 500 de persoane. Convoaiele cu persoane de toate vârstele, între care mulţi bătrâni, femei şi copii, efectuau lunga deplasare pe jos, numărul mijloacelor de transport (căruţe) puse la dispoziţie de autorităţi fiind extrem de redus. Datorită bolilor, a epuizării fizice şi a lipsei de hrană, mulţi nu au mai ajuns la destinaţie, murind pe timpul deplasării.[432] Adeseori, coloanele de evrei erau victimele unor jafuri comise de populaţia de pe traseele străbătute, de regulă „cu complicitatea sau cel puţin cu toleranţa escortelor"[433].

Una din concluziile anchetei ordonate de Ion Antonescu depăşeşte coordonatele stricte ale deportaţilor ghetoului din Chişinău, constituindu-se într-o confirmare gravă a calvarului evreimii în timpul Holocaustului la scară europeană, atunci când o mare parte a lumii civilizate şi-a pierdut umanitatea sa milenară, uitând că „morala este una singură pentru toţi şi omul este egal omului oriunde s-ar afla"[434]: „În special cu ocazia evacuărilor, atât înainte de pornire, cât şi pe traseele urmate, când convoaiele acestor evrei se reduceau la simple turme anonime, fără personalitate şi fără identitate, când viaţa lor nu mai reprezenta o noţiune demnă de protejat, atmosfera abuzivă a crescut în intensitate, contaminând ca o molimă aproape toate conştiinţele, cu rosturi sau fără rosturi, în asemenea operaţii"[435].

În toamna anului 1941, Transnistria a fost acoperită de o reţea deasă de ghetouri şi lagăre de concentrare, în care au fost deportaţi evrei din Basarabia, Bucovina, o parte din vechiul Regat şi unele raioane ale Ucrainei, precum şi din rândul localnicilor. „O caracteristică de bază a ghetourilor şi lagărelor de concentrare în care erau deţinuţi evreii consta în izolarea totală a acestora de restul populaţiei. Ghetoul evreiesc reprezenta o comunitate închisă"[436].

**Deportarea romilor. Sectanţii.** La dimensiuni mai reduse şi mai puţin cunoscută opiniei publice, deportarea ţiganilor în Transnistria (circa 25 000 de

[431] „Evacuarea", cum este denumită în Raportul de anchetă.

[432] Situaţia tragică din timpul deplasărilor este consemnată şi într-un document german din 19 august 1941: „Coloanele..., formate din mii de evrei adunaţi laolaltă, în marea lor majoritate femei, copii şi bătrâni, au sucombat în masă în cursul marşurilor şi în lagăre, deoarece nu se preocupa nimeni de aprovizionare" (O. Traşcă, D. Deletant, *op. cit.*, p. 272).

[433] *Document*, nr. 1/2008, p. 71.

[434] N. Titulescu, „Minorităţile" în *Politica externă a României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994, p. 289.

[435] *Document*, nr. 1/2008, p. 69.

[436] Sergiu Nazaria, *Holocaust* (monografie), Chişinău, 2005, p. 168-169.

persoane), în perioada 1942-1944, a reprezentat, de asemenea, un episod tragic al politicii regimului Antonescu în războiul din Est.

Au fost deportaţi ţigani din două mari categorii: (1) ţiganii nomazi (11 441 persoane), deportaţi în perioada iunie-august 1942, şi (2) ţiganii consideraţi de autorităţi „periculoşi pentru ordinea publică" din rândul comunităţilor stabile (13 176 persoane), deportaţi în septembrie 1942 împreună cu familiile lor. Au fost exceptaţi ţiganii mobilizaţi sau mobilizabili, chiar dacă figurau pe listele celor consideraţi periculoşi.[437]

La procesul din 1946, Ion Antonescu şi-a asumat responsabilitatea deportării ţiganilor în Transnistria[438], invocând motive de siguranţă şi apărare a ordinii publice în faţa unor atacuri, furturi şi omoruri comise pe timpul camuflajului de „ţigani înarmaţi, mulţi cu arme de război"[439]. Răspunzând la o întrebare a acuzatorului public, care îi cerea să precizeze ce „necesităţi strategice şi naţionale" l-au determinat să-i deporteze pe „inochentişti şi pe membrii celorlalte secte religioase", Ion Antonescu a declarat: „În ce priveşte problema sectelor, mulţi români din nenorocire treceau la aceste secte ca să scape de război. Baza spirituală a acestor secte consta tocmai în faptul că membrii lor nu aveau voie să pună mâinile pe arme, deci să lupte, şi când aceştia erau înrolaţi în armată, refuzau să ia arma. Atunci am făcut o lege prin care am instituit pedeapsa cu moartea, n-am aplicat-o, dar am reuşit să desfiinţez aceste secte, iar pe recalcitranţi i-am deplasat (deportat, n.n.) fiindcă, dacă lăsam chestiunea aşa, răul s-ar fi întins vertiginos pe toată suprafaţa ţării: toţi ar fi trecut la secte ca să scape de armată. Trebuia să iau măsuri drastice, dar nu am executat pe nimeni"[440].

Unii cercetători consideră totuşi că, deşi în documentele emise de autorităţi nu sunt invocate motive de natură rasială, în fapt „adevărata raţiune a deportării ţiganilor a ţinut de politica etnică a guvernului Antonescu, mai precis de preocuparea de a realiza omogenizarea etnică a ţării"[441].

Amintim că unii oameni politici şi de cultură din România au luat atitudine împotriva deportării ţiganilor, adresându-se direct mareşalului Antonescu. De pildă, într-o scrisoare datată 16 septembrie 1942, preşedintele Partidului Naţional Liberal, Constantin (Dinu) I. C. Brătianu, îi reproşa conducătorului statului: „După persecuţiile şi expulzarea evreilor, ca represalii în contra coreligionarilor lor din Bucovina şi Basarabia şi sub influenţa tratamentului ce au suferit în Germania, astăzi se

---

[437] A se vedea pe larg la Viorel Achim, Constantin Iordachi (coordonatori), *România şi Transnistria: Problema Holocaustului. Perspective istorice şi comparative*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2004, p. 204.

[438] „... am spus: deplasaţi-i în Transnistria, este hotărârea mea", *Procesul marii trădări naţionale. Stenogramele dezbaterilor de la Tribunalul Poporului asupra Guvernului Antonescu*, Bucureşti, 1946, p. 66.

[439] *Ibidem.*

[440] *Ibidem.*

[441] V. Achim, C. Iordachi, *op. cit.*, p. 205.

iau măsuri foarte stricte şi în contra ţiganilor, cari sunt ridicaţi cu forţa spre a fi trimişi, în vagoane plumbuite, în Transnistria... Nimeni nu înţelege scopul şi interesul acestor expulzări... Deodată, autorităţile le pun în vedere să plece din ţara lor în care s-au născut şi în care moşii şi strămoşii lor au trăit, din ţara pentru care, ca buni români, şi-au vărsat sângele fiind înrolaţi în armată... Bătrâni, femei şi copii sunt aruncaţi peste hotare în nişte regiuni necunoscute lor, în care nu au nici un rost în viaţă"[442].

Să mai notăm că şi George Enescu a intervenit în favoarea ţiganilor lăutari pe lângă mareşalul Antonescu, „afirmând că pleacă şi el în caz de-i duce muzicanţii la Bug"[443].

Din cauza frigului şi a foametei, circa 11 000 dintre ţiganii deportaţi şi-au găsit moartea în Transnistria, în timp ce aproape 14 000 au supravieţuit tragediei.[444]

Cercetătorii dedicaţi acestor probleme sunt de părere că „politica regimului Antonescu faţă de ţigani nu a fost identică cu cea promovată de Germania nazistă", iar majoritatea populaţiei româneşti a dezaprobat deportarea ţiganilor în Transnistria, spre deosebire de alte regiuni ale Europei de Est aflate sub stăpânirea Reichului unde, adeseori, „populaţia locală şi-a dat concursul la prinderea şi uciderea ţiganilor"[445].

### Opoziţia faţă de măsurile antievreieşti

Sunt de acum bine cunoscute demersurile insistente întreprinse permanent de reprezentaţii de frunte ai comunităţii evreieşti din România, în primul rând şef rabinul Alexandru Şafran şi preşedintele FUCE, Wilhelm Filderman, atât înainte, cât mai ales după demararea acţiunilor de deportare a evreilor în Transnistria, în încercarea de a obţine acordul factorilor de conducere ai statului român pentru stoparea sau, cel puţin, limitarea dimensiunilor acestora. Foarte important, în acele împrejurări, era ca demersurile respective să fie susţinute şi de alte personalităţi politice, diplomatice, economice, medicale (mergând până la medicul personal al lui Ion Antonescu), culturale şi religioase, din ţară şi străinătate, pentru ca ele să aibă efect.[446]

După război, şef rabinul Alexandru Şafran rezuma astfel acţiunile întreprinse pentru salvarea populaţiei evreieşti din România: „Este vorba mai ales de demersurile pe care le-am efectuat în momentele cele mai tragice pe lângă autorităţi care pot fi desemnate ca *non-guvernamentale*, şi anume Casa Regală, nunţiul apostolic, înalţii demnitari ai Bisericilor, reprezentanţii diplomatici ai ţărilor neutre, ai Crucii Roşii internaţionale, ai Comitetului Crucii Roşii române, primul preşedinte al Înaltei Curţi de Justiţie, Organizaţia română de asistenţă etc."[447]

---

[442] Pentru textul integral a se vedea V. Achim, C. Iordachi, *op. cit.*, p. 217-218.

[443] *Ibidem*, p. 229.

[444] *Ibidem*, p. 233.

[445] *Ibidem*.

[446] A se vedea şi Radu Ioanid, *op. cit.*, p. 352-353.

[447] Carol Iancu, *op. cit.*, p. 172.

Pe măsură ce dimensiunile tragediei erau mai bine cunoscute, protestele şi opoziţia faţă de măsurile antievreieşti au crescut în intensitate. Deosebit de sensibili la suferinţele evreimii s-au dovedit liderii partidelor democratice, regina-mamă Elena, înalţi ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, o serie de primari şi chiar comandanţi militari, reprezentanţi ai unor misiuni diplomatice de la Bucureşti.

La 3 decembrie 1941, dr. Nicolae Lupu i-a trimis conducătorului statului trei memorandumuri în chestiunea evreiască, solicitând repatrierea deportaţilor din Dorohoi, ca şi a celor din Basarabia şi Bucovina.

Într-o scrisoare adresată mareşalului Antonescu, la 24 ianuarie 1942, liderii Partidului Naţional Ţărănesc, Iuliu Maniu, şi Partidului Naţional Liberal, C. (Dinu) I.C. Brătianu, „preocupaţi de soarta ţării... şi de gravele pericole ce ne ameninţă", nu uită să atragă atenţia şi asupra chestiunilor ce decurg din acţiunile antievreieşti: „ce situaţie i se creează României prin condamnabilele excese contra evreimii, săvârşite sau probabil inspirate de germani, contrare firii paşnice a poporului românesc?"[448].

În condiţiile în care soarta ce urma să fie rezervată României după încheierea războiului devenea un subiect tot mai mult discutat în SUA, merită subliniat interesul manifestat de românii aflaţi în Statele Unite faţă de evenimentele halucinante abătute asupra ţării şi dorinţa lor de a fi alături de cei care, înfruntând silniciile vremii, încercau „din răsputeri să ţină nestinsă lumina idealurilor de sinceră şi curată Democraţie, într-o lume şi pentru un popor năucit de otrava tuturor curentelor adverse, străine de firea sinceră, blândă şi împăciuitoare a Neamului Românesc"[449].

Un capitol interesant îl reprezintă demersurile liderilor evreimii române pe lângă vârfurile Bisericii, rezultatele fiind adeseori semnificative. Spre exemplu, o Notă din 17 octombrie 1941 a Serviciului Special de Informaţii (SSI), referitoare la „Acţiunea conducătorilor evrei privind evacuarea coreligionarilor lor din Bucovina şi din Basarabia", consemnează primirea de către S.S. Patriarhul Nicodim a şef rabinului Alexandru Şafran, context în care şeful BOR „a avut cuvinte dezaprobatoare şi a făgăduit că va face intervenţii pe lângă guvern" în legătură cu „măsurile luate recent pentru evacuarea populaţiei evreieşti din Bucovina şi Basarabia". Patriarhul a mai adăugat că „este nevoie ca cele două Biserici Creştine să facă demersuri în acelaşi timp", sens în care „a îndemnat pe şef rabinul să viziteze şi pe Nunţiul Papal". De asemenea, „S.S. Patriarhul l-a îndemnat pe şef rabinul să solicite o audienţă d-nei Maria Mareşal Antonescu, ceea ce Al. Şafran a făcut"[450].

Într-o altă Notă pe aceeaşi temă, din 19 octombrie 1941, SSI informează că „şeful rabin dr. Şafran a fost primit de I.P.S.S. Mitropolitul Tit Simedrea (al Bucovi-

[448] Traian A. Ocneanu, *O ţară la răscruci... Povestea de jale a neamului românesc*, New York, Cleveland, SUA, 1943, p. 78.

[449] *Ibidem*, p. 8.

[450] Carol Iancu, *op. cit.*, p. 150-151.

nei, n.n.), care i-a dat asigurări că, împreună cu fruntaşul bucovinean Flondor, au intervenit în favoarea evreilor din Bucovina, invitându-l ca ori de câte ori va socoti necesar să-l viziteze, promiţându-i sprijinul său"[451]. Numeroase detalii despre sprijinul primit în eforturile sale din partea mitropoliţilor Tit Simedrea şi Nicolae Bălan (al Ardealului, n.n.), precum şi a nunţiului apostolic la Bucureşti, Andrea Cassulo, le găsim în mărturiile ulterioare ale şef rabinului Alexandru Şafran.

Majoritatea lucrărilor de specialitate prezintă la loc de frunte atitudinea curajoasă adoptată de primarul oraşului Cernăuţi, Traian Popovici, care iniţial s-a opus creării unui ghetou pentru evreii din localitate, făcând apoi demersuri insistente, direct sau prin diverşi prieteni, pentru stoparea deportării în masă a evreilor. Acţiunile sale, alături de cele ale altor personalităţi, l-au determinat pe Ion Antonescu să-i transmită guvernatorului Bucovinei, generalul Corneliu Calotescu, să menţină în oraş 15 000 de evrei în calitate de „experţi", precum şi alţi 4 000 care obţinuseră autorizaţii provizorii eliberate de primar („autorizaţiile Popovici").[452]

O atitudine în multe privinţe comparabilă cu cea a lui Traian Popovici a adoptat şi Gherman Pîntea, primarul oraşului Odesa, devenit capitală a Transnistriei după cucerirea sa de către armata română, în octombrie 1941.

În urma aruncării în aer, la 22 octombrie 1941, a sediului în care se instalase Comandamentul militar român din Odesa, acţiune soldată cu numeroase victime, au fost ordonate represalii imediate şi pe scară largă, evreii fiind vizaţi cu prioritate. A doua zi, aşa cum va relata primarul Gherman Pîntea într-un raport transmis mareşalului Anonescu la 30 octombrie 1941, „pe străzile principale şi pe la colţuri stăteau spânzuraţi câte 4-5 oameni, iar populaţia înspăimântată fugea din oraş în toate părţile. Revoltat, am întrebat cine a făcut această barbarie, această ruşine de care noi nu ne vom spăla niciodată în faţa lumii civilizate"[453]. Merită menţionat că raportul a fost înaintat mareşalului prin mijlocirea Principesei Alexandrina Cantacuzino, sosită din Bucureşti la Odesa, după evenimentul din 22 octombrie. Principesa Cantacuzino a înfiinţat *Liceul ortodox de fete* care a funcţionat la Odesa în timpul administraţiei româneşti.[454]

În calitate de administrator al oraşului numit de mareşal, Gherman Pîntea a încercat să-l convingă pe generalul Nicolae Macici, sosit de la Tiraspol la 23 octombrie 1941 pentru a coordona la faţa locului măsurile dispuse în situaţia creată, să revină asupra acţiunilor de reprimare a evreilor şi a populaţiei civile, în general, care nu este vinovată de aruncarea în aer a Comandamentului. El a reuşit să întoarcă

[451] *Ibidem*, p. 151-152.

[452] Meritele lui Traian Popovici (1892-1946) au fost recunoscute de Institutul Yad Vashem din Ierusalim, care i-a acordat post-mortem, în 1969, titlul de „Drept între popoare".

[453] Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, Editura Museum, Chişinău, 2007, vol. 7, p. 79.

[454] ANIC, Fond Visarion Puiu, inv. nr. 823, documente foto, F-II, 2152.

din drum şi să readucă în oraş o parte din coloanele evreilor care se îndreptau spre Dalnic, unde îi aştepta moartea. Mai târziu, rememorând acele tragice momente în care onoarea armatei – un leitmotiv pe care mareşalul îl invoca adeseori – a fost grav deteriorată prin ordine exprese care au făcut-o părtaşă la masacre împotriva unei populaţii fără vină, lipsită de apărare, fostul primar al Odesei va scrie că, indiferent de numărul exact al persoanelor executate, „crima mare rămâne crimă şi faptul rămâne fapt, s-au omorât oameni absolut nevinovaţi. Aceasta este cea mai neagră pagină a noastră, care ne-a făcut mare rău, căci am devenit de o cruzime nemaipomenită, noi, un popor bun şi milos, căci aşa este românul din fire"[455].

O lună mai târziu, la 3 decembrie 1941, pe fondul unei adevărate psihoze create în Odesa privind iminenţa unei debarcări sovietice din Crimeea ori a altor posibile explozii ca urmare a minării tuturor clădirilor oraşului, Gherman Pîntea se adresează guvernatorului Transnistriei în încercarea de a stopa o nouă iniţiativă a comandamentului militar care cerea mareşalului „imediata şi totala evacuare a populaţiei evreieşti", rămase în localitate (circa 50 000 de persoane): „Nu este adevărat că populaţia evreiască din Odesa se agită. Dimpotrivă, ea s-a pus pe lucru, pe muncă, în toate domeniile, participând efectiv la refacere..., nimeni nu se gândeşte la comploturi şi răzvrătiri".

Întrucât punctul de vedere al militarilor a avut câştig de cauză, iar la 10 ianuarie 1942 s-a pus în aplicare Ordonanţa nr. 35 a guvernatorului Transnistriei pentru evacuarea totală a populaţiei evreieşti din oraş, primarul Gherman Pîntea se adresează din nou acestuia, la 20 ianuarie 1942: „V-am raportat atât verbal, cât şi în scris, că această evacuare este nedreaptă şi neumană, iar făcută acum, în toiul iernii, devine de-a dreptul barbară... Faptul fiind împlinit, fac ultima încercare de a salva ceea ce se mai poate salva. De aceea, mă adresez Dvs. nu numai ca guvernator, ci şi ca om şi vă rog, cu toată căldura, ca pe răspunderea Dvs. personală să scutiţi de evacuare cel puţin următoarele trei categorii de cetăţeni evrei: circa 1 000 de familii de evrei caraimi; meseriaşii evrei de toate categoriile şi corpul didactic evreiesc de toate gradele"[456]. Conform mărturiilor lui Gherman Pîntea, până la urmă, cu avizul comandantului militar al oraşului, în Odesa au mai rămas doar evreii caraimi, consideraţi în multe privinţe creştini (circa 5 000 de persoane).

Declarat „criminal de război" de Tribunalul Poporului, alături de alţi români care au deţinut funcţii de decizie în administraţia Transnistriei, Gherman Pîntea a fost condamnat, în 1952, la 10 ani de muncă silnică şi 10 ani degradare civică. Este graţiat şi eliberat din închisoare în octombrie 1955, iar în ianuarie 1956 Tribunalul Suprem admite că sentinţa de condamnare drept „criminal de război" a fost ilegală, însă trimite dosarul spre a fi rejudecat de către Tribunalul Militar, sub învinuirea

[455] Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 78.
[456] *Ibidem*, p. 84-85.

de „crimă contra clasei muncitoare". După reanalizarea a numeroase documente şi mărturii depuse la dosar, prin sentinţa din 6 august 1956, Tribunalul „achită de orice penalitate pe Pîntea Gherman".

Restabilirea adevărului şi a dreptăţii într-o epocă predispusă la abuzuri şi grave ilegalităţi, caz aproape singular în ceea ce priveşte un fost înalt funcţionar al administraţiei româneşti din Transnistria, a fost posibilă şi ca urmare a mărturiilor directe depuse de unele persoane care au trăit în Odesa în timp ce era primar Gherman Pîntea. Astfel, Tribunalul a reţinut printre altele mărturia doamnei Arnăutu Taisia-Jerebenko, artistă a Operei din Odesa, cetăţeancă sovietică: „când inculpatul Gherman Pîntea era primar al Odesei, oraşul era distrus şi populaţia murea de foame, şi Gherman Pîntea l-a refăcut, a asigurat hrana populaţiei, piaţa fiind foarte bogată şi plină de toate, iar viaţa culturală a Odesei funcţiona ca în timp normal, în limba maternă, începând cu şcoala primară şi terminând cu Opera... Pîntea a fost un adevărat părinte al oraşului Odesa, şi cer... un verdict de achitare, fiind convinsă că, achitând pe Pîntea, facem un act de dreptate, ridicând şi prestigiul Justiţiei Populare, reabilitând şi un om care a făcut cinste ţării la Odesa"[457].

## Miracolul jertfei de sine

*„Jertfa celor care au aruncat o sfidare naziştilor şi şi-au sacrificat viaţa pentru a apăra sau salva victimele Holocaustului, trebuie de asemenea să rămână întipărită în inimile noastre. Profunzimea acestei grozăvii şi culmile eroismului acestor oameni vor constitui pietre de încercare în conştientizarea din partea noastră a capacităţii umane de a face rău sau bine"*[458].

Tragedia şi dramele evreilor din Moldova şi Bucovina, supuşi execuţiilor în masă sau putrezind în ghetourile şi lagărele de concentrare din Transnistria în timpul celui de-al doilea război mondial, sunt de acum tot mai bine cunoscute. Mai puţin cunoscute sunt, însă, cazurile acelor locuitori ai teritoriilor cuprinse de urgia conflagraţiei mondiale, cetăţeni de diferite etnii şi naţionalităţi, care nu şi-au pierdut omenia şi nu s-au lăsat pradă isteriei ucigătoare a ideologiei fasciste. Şi, totuşi, ele nu lipsesc. Despre valoarea neprețuită a unor astfel de fapte de omenie în condiţii extreme este ilustrativă afirmaţia unuia dintre supravieţuitorii deportaţilor în Transnistria, Liviu Beris: „În acele vremuri, noi încetasem a mai fi socotiţi oameni. Aşa că orişice gest, banal, minor, un ton normal, însemna enorm în efortul nostru de supravieţuire"[459].

[457] *Ibidem*, p. 93-104, *passim*.

[458] Din articolul 2 al Declaraţiei de la Stockholm.

[459] Colectiv de autori (coordonator Liviu Rotman), *Demnitate în vremuri de restrişte*, Editura Hasefer, Bucureşti, 2008, p. 14.

Un exemplu grăitor îl găsim în volumul de memorii al unui alt supraviețuitor al lagărelor din Transnistria, Rubin Udler, intitulat *Ani de urgie*[460]. În vara anului 1940, familia lui Rubin Udler, stabilită de 20 de ani la Brăila, este nevoită să se refugieze peste Prut, mai întâi la Akkerman (Cetatea Albă), la gurile Nistrului. Un an mai târziu, în 1941, ofensiva germano-română surprinde familia Udler la Odesa, un oraş încercuit, apoi devastat de lupte, în care evreii reprezentau o proporţie însemnată în rândul populaţiei. După aruncarea în aer a Comandamentului militar român din Odesa (22 octombrie 1941), evreii au devenit primele victime ale represaliilor ordonate de mareşal. Aceştia se găseau într-o situaţie limită, practic fără ieşire. Şi totuşi, îşi aminteşte cu înfrigurare autorul, „o întâmplare..., asemenea unui miracol greu de imaginat, ne-a salvat viaţa". În acele împrejurări dramatice, familia Udler s-a întâlnit la Odesa cu Radu M. Badiu, tânăr locotenent în armata română, care tocmai preluase controlul oraşului. Tânărul ofiţer, cunoscut din perioada petrecută la Brăila, îşi dă seama imediat de situaţia dramatică a familiei Udler, în primul rând de pericolele care o ameninţă. Împreună cu soţia sa se angajează să facă tot ce le stă în putinţă pentru a-i uşura soarta şi a o ajuta să supravieţuiască. Prin grija locotenentului român, tatăl lui Udler primeşte diverse comenzi de lucru pentru armată, iar un soldat este detaşat ca „ajutor" al acestuia, întreaga familie fiind astfel pusă sub protecţie. O pâine şi o gamelă cu ciorbă soldăţească de fasole îl fac pe autor să exclame: „Pentru prima dată după un timp îndelungat am mâncat pe săturate... Din când în când, domnul Radu Badiu trecea pe la tata. Discutau împreună situaţia din România, mai ales ce se întâmplase la Brăila, situaţia din Odesa, evenimentele de pe front etc.... Erau zile când tata nu avea nimic de lucru. Atunci ascultam povestirile soldatului repartizat tatei, care în România locuia într-una din periferiile Iaşiului"[461].

După mai bine de cinci decenii, Rubin Udler, renumit lingvist, autor a circa 250 de lucrări ştiinţifice, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, stabilit din 1992 la Pittsburgh (SUA), scăpat ca prin minune cu întreaga sa familie de urgiile vremii, va reda în pagini memorabile imaginea curată a tânărului ofiţer român, care nu concepea să execute orbeşte ordine aberante. „La cuvintele noastre fierbinţi de mulţumire" – scrie Rubin Udler în memoriile sale –„Radu răspunse cu mărinimie că el îşi face datoria lui de om, că niciodată nu-şi va întina crezul lui moral: armata nu poate şi nu trebuie să lupte împotriva populaţiei civile neînarmate şi fără apărare. A prigoni şi a distruge oameni numai pentru că ei sunt de altă credinţă este un act criminal, inadmisibil"[462].

Gestul simplu şi modest al tânărului ofiţer român, astăzi considerat unul firesc,

[460] Publicat iniţial în limbile rusă şi engleză, iar în 2006 editat la Chişinău în versiune română.

[461] Rubin Udler, *Ani de urgie*, Chişinău, 2006, p. 66-67.

[462] *Ibidem*.

dar neobişnuit în perioada respectivă, se bucură în cartea lui Rubin Udler de unele dintre cele mai emoţionante pagini scrise vreodată despre solidaritate şi conştiinţă civică, bazate pe valorile nemuritoare ale umanismului: „Numele lui Radu M. Badiu..., acest om cinstit şi bun, ferm în principiile sale, căruia i-a fost dat să trăiască numai 34 de ani..., trebuie înscris pe lista scurtă, din păcate, a neevreilor *Drepţi ai Popoarelor*, care, în mod dezinteresat, conducându-se numai după propriile comandamente etice şi morale, riscându-şi situaţia în societate, chiar şi viaţa, au salvat evrei de la o pieire sigură"[463].

Radu Badiu s-a născut la 19 mai 1909, într-o familie de ţărani înstăriţi din Băjenarii Gropenilor, la circa 17 km sud de Brăila. A absolvit Şcoala de ofiţeri de infanterie de la Sibiu şi a urmat studii la Facultatea de Drept a Universităţii Bucureşti. Odată cu izbucnirea războiului, a fost trimis în linia întâi a frontului din Est, ca locotenent. În luptele de lângă Odesa, la Dalnik şi Tatarka, în Crimeea, la Eupatoria, a comandat o companie de recunoaştere a regimentului 38 infanterie. La 24 ianuarie 1942 a fost avansat la gradul de căpitan. În Caucazul de Nord a condus o companie de genişti. În dimineaţa zilei de 4 februarie 1943 i s-a încredinţat comanda unui detaşament pentru a organiza un contraatac împotriva unor unităţi de tancuri şi artilerie sovietice debarcate la nord de Novorossisk. În lupta angajată în valea Iujnaia, lângă satele Ozereika şi Glebovka, căpitanul Badiu şi soldaţii săi au repurtat o importantă victorie, cu preţul suprem al propriei vieţi. Pentru meritele sale pe front i s-a conferit înaltul ordin „Coroana României", clasa a V-a cu Spade şi Panglică de „Virtute Militară" în grad de Cavaler. A fost înmormântat cu onoruri militare în curtea unei bisericuţe din satul Vasilievka, unde se aflase ultimul său post de comandă. Numele căpitanului Radu M. Badiu a fost dat unei companii de genişti a regimentului 38 infanterie.[464]

Alte modele de conduită morală exemplară în condiţii extreme le găsim în volumul *Istorii adevărate*[465], de Mihail Bekker. În satul basarabean Năpădeni[466], la începutul lunii iulie 1941, evreii sunt adunaţi de prin case, umiliţi şi trimişi spre pierzanie. Primarul satului, Ştefan Lazo, este primul chemat să aplice ordinele de război. El are o familie numeroasă, nu mai puţin de zece copii, care trebuie ocrotiţi. Dar, între obligaţia oficială de a respecta dispoziţiile superioare şi simţămintele sale umane faţă de consătenii cu care era prieten până mai ieri, au învins cele din urmă.

[463] *Ibidem*, p. 71.

[464] *Ibidem*, p. 71-74. Despre cazul ofiţerului Radu M. Badiu, a se vedea şi Theodor Magder, *Holocaustul. Materiale informative pentru profesorii de istorie*, Editura Pontos, Chişinău, 2003, p. 34-36, precum şi articolul „Au salvat o lume. Despre omenie şi curaj în condiţii extreme", *Realitatea Evreiască*, nr. 270-271 din 26 februarie - 15 martie 2007, p. 4.

[465] Apărut sub egida Asociaţiei Organizaţiilor şi Comunităţilor Evreieşti din Republica Moldova, în 2004, în ediţie bilingvă (română şi rusă).

[466] Străveche aşezare de ţărani liberi (răzeşi), situată la hotarul judeţelor Bălţi – Soroca.

Mai întâi, fiind la curent cu măsurile ce se pregăteau împotriva familiilor evreieşti, le avertizează de pericole şi le îndeamnă să se ascundă prin gospodăriile ţăranilor moldoveni. Printre cei avertizaţi se numără şi o tânără mamă, Ketroser Hana (născută în 1917), şi micuţul Reuven, de numai şase ani, prieteni de familie. Crainicul satului, la datorie, trâmbiţează însă sistematic obligaţia celor ce ascund evrei să-i predea nemţilor, în caz contrar, pe tăinuitori aşteptându-i aceeaşi soartă ca şi pe proscrişi. Ştefan Lazo se decide pentru un gest extrem, de mare curaj. Împreună cu numeroasa sa familie şi cu parohul satului, Grigore Dardan, primarul se hotărăşte să-i boteze pe cei doi evrei – mamă şi copil – în tradiţia bisericii ortodoxe, declarându-i, totodată, copii ai săi. Autorităţile judeţene au declanşat un proces penal împotriva primarului şi a preotului paroh, dar, neavând precedent, procesul a fost în cele din urmă stopat. Mama şi copilul au supravieţuit războiului[467].

Un caz emoţionant s-a consumat în Bucovina, la Cernăuţi. „Aveţi în faţa dumneavoastră un supravieţuitor al Holocaustului!", rostea cu o voce tremurândă Marcel (Meir) Shai, în cadrul unei ceremonii impresionante organizate la Bucureşti, la 27 iunie 2007, în sala de conferinţe a Palatului Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române.

„Vreau să exprim recunoştinţă omului care şi-a riscat viaţa pentru a salva viaţa mea şi a familiei mele în momente de crâncenă prigoană împotriva comunităţii evreilor din Cernăuţi, în timpul celui de-al doilea război mondial". Povestea lui Meir Shai pare aproape neverosimilă, dacă nu ar fi susţinută de prezenţa celui care a supravieţuit tragediei, dar şi de numeroase alte mărturii şi documente mai presus de orice îndoială.

David Shai, tatăl lui Meir, era tipograf şi îşi desfăşura activitatea pe lângă lăcaşurile de cult din Cernăuţi, tipărind literatură religioasă. În 1941, la scurt timp după declanşarea războiului, toţi evreii din oraş sunt concentraţi în ghetou, de unde urmau să fie trimişi în lagărele de muncă şi exterminare din Transnistria. Printre cei arestaţi se află şi cei cinci membri ai familiei Shai. Situaţia acestora ajunge la cunoştinţa mitropolitului Bucovinei, Tit Simedrea, şi a consilierului artistic al Mitropoliei Ortodoxe din Cernăuţi, George Rusu. Cu acordul mitropolitului, acesta din urmă se adresează cabinetului guvernatorului Bucovinei, generalul Corneliu Calotescu, solicitând eliberarea din ghetou a familiei Shai, pe motiv că activitatea acesteia este necesară bunului mers al treburilor Mitropoliei. Şeful de cabinet al guvernatorului, maiorul Marinescu, întocmeşte un ordin de eliberare din ghetou pentru familia Shai, pe care îl contrasemnează şi parafează cu ştampila şefului său. Guvernatorul refuză să semneze însă actul de eliberare, astfel că soarta familiei Shai pare pecetluită.

În aceste împrejurări dramatice, George Rusu nu renunţă şi reuşeşte, practic, o minune: folosindu-se de documentul semnat doar de şeful de cabinet al guverna-

[467] Despre acest caz vezi şi T. Magder, *op cit.*, p. 36-38, precum şi *Realitatea Evreiască* nr. 270-271/ 2007, p. 4.

torului, acesta obţine eliberarea întregii familii Shai, pe care o ascunde în subsolurile Mitropoliei Ortodoxe din Cernăuţi. Timp de un an şi opt luni, familia Shai nu a văzut lumina zilei, fiind hrănită şi protejată de George Rusu, cu sprijinul mărinimos al mitropolitului.

După război, oamenii s-au împrăştiat... Meir Shai, unul dintre copiii familiei salvate, ajuns la o vârstă venerabilă, nu a contenit să-l caute pe salvatorul familiei sale pentru a-i mulţumi pentru omenia şi curajul de care a dat dovadă în anii de urgie ai Holocaustului. Aşa a aflat, după numeroase căutări, că George Rusu, renumit artist grafic, restaurator de picturi religioase şi profesor de artă, considerat unul dintre cei mai mari bizantinologi care au activat în Europa de Est în secolul XX, s-a stins din viaţă cu 30 de ani în urmă, în 1977, undeva în Brazilia, departe de ţara natală.

Urmaşul familiei Shai a considerat o datorie morală de căpătâi să facă ceva pentru ca gestul de omenie al salvatorului său să fie apreciat, fie şi simbolic, printr-o recunoaştere oficială. Eforturile sale nu au rămas fără ecou. Pe baza mărturiilor şi a dovezilor adunate cu migală de Meir Shai, Autoritatea Martirilor Holocaustului şi a Comemorării Eroilor Yad Vashem i-a conferit pictorului bisericesc George Rusu titlul de „Drept al Popoarelor Lumii", pentru că şi-a riscat viaţa salvând pe unii dintre semenii săi de la o moarte ce părea iminentă.

„Este o solemnitate" – afirma P.F. Patriarh Teoctist al Bisericii Ortodoxe Române în cadrul ceremoniei din 27 iunie 2007 – „nu doar pentru veşnică pomenire şi neuitare, ci şi pentru speranţă în viitor. Din astfel de pilde trebuie să culegem cele mai frumoase învăţăminte, iar valorile morale cele mai preţioase sunt legate de salvarea omului. În fiecare om este chipul lui Dumnezeu".

## România se distanţează de Germania. Repatrierea supravieţuitorilor evrei din Transnistria

> *„Profeţii lui Israel, profeţii clasici, nu prezic ceea ce trebuie să se petreacă (în mod inevitabil, n.n.), ci prevăd un viitor condiţionat de comportamentul oamenilor. Schimbându-şi conduita, oamenii pot întotdeauna să modifice cursul evenimentelor".* (Alexandru Şafran)[168]

Experţii în domeniu nu indică o dată precisă şi nici toate motivele care au determinat schimbarea atitudinii autorităţilor române faţă de evrei în timpul celui de-al doilea război mondial. Mulţi leagă această schimbare de evoluţiile de pe front şi cursul evenimentelor după Stalingrad. Istoricul Liviu Rotman este de părere că a existat o schimbare de optică a regimului Antonescu faţă de evrei, chiar înainte de Stalingrad...

[168] Carol Iancu, *op. cit.*, p. 357.

Radu Ioanid notează, la rândul său, că „vârfurile birocraţiei româneşti au manifestat unele semne de bunăvoinţă faţă de soarta anumitor deportaţi evrei încă din primăvara lui 1942"[469].

Astfel, printr-o notă secretă din 22 mai 1942, guvernatorii Basarabiei, Bucovinei şi Transnistriei erau informaţi cu privire la zece categorii de evrei care puteau fi eliberaţi din ghetouri, printre care invalizii de război şi urmaşii lor direcţi, văduvele şi orfanii de război, părinţii celor căzuţi pe câmpul de onoare, cei care au luat parte activă la războaiele României, foştii militari activi în armata română, pensionari ai statului român ş.a. În mai şi iunie 1942, şapte evrei din lagărele de la Moghilev şi Djurin au fost eliberaţi şi li s-a permis să se reîntoarcă la Bucureşti, Vatra Dornei şi Rădăuţi. În aceeaşi perioadă, alţi 48 de evrei au primit aprobarea de a părăsi ghetourile din Transnistria.[470]

La 19 ianuarie 1943, prin Ordinul nr. 55 347 al Ministerului Afacerilor Interne s-a dispus instituirea unei comisii care să-i trieze pe evreii deportaţi în Transnistria şi internaţi în lagărul de la Vapniarca, în vederea repatrierii celor deportaţi din motive neîntemeiate. La 16 martie 1943, comisia a avizat favorabil eliberarea din lagăr a 427 de evrei din cei 554 triaţi.[471]

Pe fondul presiunilor interne şi internaţionale, subiectul deportaţilor din Transnistria devine tot mai stânjenitor pentru conducătorul statului. Faptul este consemnat şi în documentele de arhivă germane. De pildă, într-o telegramă cifrată trimisă la Berlin, la 27 mai 1943, cu privire la discuţiile avute în România de o delegaţie a C.I.C.R. în legătură cu situaţia prizonierilor de război şi emigrarea evreilor din Transnistria în Palestina, ambasadorul german la Bucureşti, Manfred von Killinger, face următoarea remarcă: „Mareşalul, căruia concentrările de evrei din Transnistria îi sunt neplăcute..."[472].

Să mai notăm că reprezentanţii C.I.C.R. în România (Vladimir de Steiger şi Charles Kolb) au desfăşurat „o activitate exemplară în favoarea deportaţilor evrei în Transnistria şi a evreilor români în general. Charles Kolb s-a deplasat în această provincie şi, după întoarcerea la Bucureşti, a cerut guvernului autorizaţia pentru o vastă acţiune de ajutorare, ca şi repatrierea tuturor deportaţilor, începând cu cei 4 500 de orfani. După ce a primit consimţământul autorităţilor române, el a reuşit, personal sau prin intermediul Crucii Roşii române, să distribuie deportaţilor (şi evreilor săraci ai ţării) haine, încălţăminte, alimente, combustibil şi medicamente"[473]. Printr-un gest de solidaritate cu mare încărcătură simbolică, însuşi Papa Pius al XII-lea

[469] Radu Ioanid, *op. cit.*, p. 361.
[470] *Ibidem*, p. 361-362.
[471] *Ibidem*, p. 363- 364.
[472] O. Traşcă, D. Deletant, *op. cit.*, p. 674.
[473] Carol Iancu, *op. cit.*, p. 171.

a trimis, prin intermediul Nunţiului apostolic la Bucureşti, o sumă de 1 350 000 lei pentru deportaţii evrei din Transnistria. Suma a fost remisă preşedintelui Centralei Evreilor prin intermediul secretarului general al Ministerului Afacerilor Externe român, Gh. Davidescu.[474]

În urma unei cereri formulate la 7 septembrie 1943 de Centrala Evreilor, Mihai Antonescu aproba repatrierea copiilor orfani, a văduvelor, invalizilor şi a celor decoraţi în războiul din 1916-1918, precum şi a pensionarilor şi funcţionarilor de stat. Mihai Antonescu a hotărât ca orfanii din Transnistria să fie concentraţi într-un orfelinat din Odesa, de unde să emigreze cu ajutorul Crucii Roşii Internaţionale.[475] Alte ordine ale M.A.I., în acord cu hotărâri prealabile ale Consiliului de Miniştri, avizau readucerea în ţară a diverselor categorii de evrei deportaţi, excepţie făcând cei deportaţi din lagărul de la Târgu Jiu, militanţi comunişti sau condamnaţi pentru activitate comunistă.[476]

La 8 decembrie 1943 se dispune repatrierea evreilor deportaţi din Dorohoi (6 430 persoane), precum şi a 218 foşti internaţi la Vapniarca şi 16 supravieţuitori din lotul de deportaţi din toamna anului 1942, pe motiv că în 1940 ceruseră repatrierea în URSS. Între 20 şi 25 decembrie 1943, un număr de 6 107 evrei români, majoritatea din Dorohoi, au fost transferaţi peste Nistru, în Moldova.[477]

În mai multe rânduri, conducătorii evreimii române solicitaseră repatrierea tuturor deportaţilor în Transnistria, dar în ianuarie 1944 Ion Antonescu încă se opunea unei repatrieri generale, susţinând că „un milion de români din Transnistria, din Basarabia şi din Bucovina ar dori să se reîntoarcă în România. A-i primi pe evrei – declara el – ar însemna provocarea unor mari nemulţumiri"[478]. La 14 martie 1944, Ion Antonescu a aprobat totuşi repatrierea generală a evreilor deportaţi în Transnistria.

Iată cum este reflectată repatrierea deportaţilor evrei din Transnistria într-un document din arhivele Vaticanului: „În luna martie a anului 1944, rămăşiţa evreilor deportaţi a fost retrasă din regiune, de unde risca să fie luată de nemţi. Nunţiul intervenise deja în 1942-1943 în favoarea evreilor din Transnistria, în special graţie unui voiaj făcut în primăvara anului 1943 în lagărele evreieşti din Transnistria. La începutul anului 1944, deteriorarea situaţiei militare a agravat neliniştea nutrită de comunitatea evreiască de mai multă vreme: era teama că în retragere românii să nu-i lase pe evrei să cadă în mâinile forţelor germane, deja prezente în regiune. Evreii şi-au stabilit drept obiectiv în acest sector: 1) să asigure cât mai repede posibil transferul

[474] *Ibidem*, p. 169.
[475] Radu Ioanid, *op. cit.*, p. 367.
[476] A se vedea pe larg R. Ioanid, *op. cit.*, p. 368-371.
[477] *Ibidem*, p. 371.
[478] *Ibidem*, p. 372.

evreilor către Regat sau cel puțin către partea vestică a Transnistriei, considerată mai sigură; 2) să asigure în cel mai serios mod emigrarea evreilor sau cel puțin a orfanilor către Palestina. Căci guvernul român, în pofida, sau din cauza antisemitismului său, nu avea nicio obiecție fundamentală la emigrarea evreilor în Palestina"[479].

Este interesant de subliniat că ideea încurajării de către regimul Antonescu a emigrării în Palestina şi Siria a unei mari părți a comunității evreilor români a constituit încă de la început un serios motiv de discordie între Bucureşti şi Berlin, liderii naziști văzând în aceasta o respingere a „soluției radicale" preconizate pentru evrei. Într-o telegramă trimisă Berlinului, la 12 decembrie 1942, cu privire la un aşa-numit plan al guvernului român de a permite emigrarea în Palestina şi Siria a unui număr de 75 000-80 000 de evrei, ambasadorul german la Bucureşti contura fără dubii poziția mareşalului Antonescu: „El respinge o soluționare radicală a chestiunii evreieşti, în cazul evreilor dovediți în mod cert că nu sunt bolşevici"[480]. De altfel, replica Berlinului venea la scurt timp, prin telegrama transmisă Legației germane din Bucureşti sub semnătura lui Martin Luther, subsecretar de stat în Ministerul de Externe german, care menționa că „planul a fost întâmpinat aici cu cele mai aspre critici", deoarece constituie „o soluție parțială inacceptabilă, a cărei realizare trebuie împiedicată cu toate mijloacele"[481]. În pofida opoziției puternice manifestate de Germania, guvernul român a continuat să considere „emigrarea evreilor din România drept singura soluție şi soluția definitivă a chestiunii evreieşti din România", după cum semnala ambasadorul Manfred von Killinger, la 26 martie 1943, superiorilor săi de la Berlin.[482]

Semnificativă pentru schimbarea de poziție şi distanțarea de Germania în chestiunea evreiască este şi revenirea de către guvernul român, în primăvara anului 1943, asupra deciziei inițiale ca evreii români din Germania şi teritoriile ocupate să fie tratați în acelaşi mod ca evreii germani. Această revenire, care însemna o reintrare a statului român în atribuțiile firești de apărător al intereselor tuturor cetățenilor săi, indiferent de etnie şi de țara în care se află, a condus la salvarea a câtorva mii de evrei care trăiau în Franța (dar şi în alte state, precum Grecia sau Italia) şi care au supraviețuit războiului.[483]

[479] Carol Iancu, *op. cit.*, p. 169-170.

[480] O. Trașcă, D. Deletant, *op. cit.*, p. 569.

[481] *Ibidem*, p. 573.

[482] *Ibidem*, p. 623.

[483] A se vedea pe larg documentele din arhivele germane incluse de O. Trașcă şi D. Deletant în lucrarea citată la pozițiile 144, 146, 159, 163 şi 166, care ilustrează intervenții sau acțiuni oficiale ale reprezentanților României în favoarea unor evrei români din diverse state europene aflate sub ocupație germană.

## Concluzii

*„O naţiune sau o persoană poate găsi diverse modalităţi de a se confrunta cu propriul destin, dar nici una pentru a-l ignora".* (Elie Wiesel)

După mai bine de şase decenii de la încheierea războiului, istoricii şi cercetătorii problemelor Holocaustului au clarificat numeroase aspecte ale tragediei. În pofida rezultatelor de netăgăduit, există încă un număr important de chestiuni în dispută, insuficient documentate ori pur şi simplu asupra cărora este dificil de a se ajunge la un punct de vedere unitar. Una din aceste chestiuni se referă la numărul victimelor, care în opinia unor specialişti nu va fi, probabil, niciodată definitiv stabilit.

În privinţa tragediei evreilor români, supravieţuirea a aproape jumătate din numărul acestora a constituit întotdeauna un reper fundamental, care, pe de o parte nu poate fi ignorat de niciun cercetător, iar pe de altă parte este indicatorul de bază al diferenţierii României în raport cu Germania sau alţi aliaţi ai acesteia din timpul conflagraţiei mondiale.

„Tratamentul aplicat evreilor de către Antonescu este diferit de cel al lui Hitler", scrie Dennis Deletant, renumit istoric şi cercetător. „Ca şi în cazul Germaniei, discriminarea a fost urmată de deportări, doar că, în cazul României, acest lucru nu s-a sfârşit în camerele de gazare... Contrastul dintre acţiunile germane şi române este ilustrat şi de faptul că în Transnistria au fost cei mai mulţi supravieţuitori dintre evreii din Uniunea Sovietică, în timpul hegemoniei Axei în cel de-al doilea război mondial. Ceea ce nu reprezintă nicio consolare pentru cei ce şi-au pierdut viaţa, dar este de o mare importanţă pentru cei care au reuşit să se târască înapoi la casele lor, în Odesa sau în România, în primăvara şi vara anului 1944"[484].

Concluziile de mai sus sunt împărtăşite şi de alţi cercetători de marcă. Iată ce scrie, spre exemplu, cercetătorul Carol Iancu, profesor la Universitatea Montpellier din Franţa: „Potrivit lui Dennis Deletant, numărul evreilor români şi ucraineni morţi în Transnistria se situează între 220 000 şi 270 000, în vreme ce pentru toate teritoriile sub administraţie românească, între 280 000 şi 380 000. Bilanţul este copleşitor, totuşi în nici o altă ţară din Europa dominată de nazişti, numărul supravieţuitorilor (355 972, după o statistică de la sfârşitul războiului) nu a fost atât de ridicat ca în România"[485].

La rândul său, academicianul Nicolae Cajal, fost preşedinte al Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România, scria: „Este de ordinul evidenţei şi nimeni nu va contesta că România este ţara cu cei mai mulţi supravieţuitori evrei şi că Holocaustul românesc n-a fost o *ardere de tot* a evreilor acestei ţări, aşa cum s-a petrecut cu evreimea

[484] O. Traşcă, D. Deletant, *op. cit.*, p. 82.
[485] Carol Iancu, *op. cit.*, p. 179-180.

europeană trecută prin lagărele morții din Auschwitz, Dachau, Buchenwald ş.a. Este foarte adevărat că din teritoriul românesc administrat de români nu a plecat nici un tren spre Auschwitz şi că la Auschwitz au ajuns 150 000 de evrei deportați cu *exces de zel*, în numai zece zile, de fasciştii maghiari care au ocupat vremelnic Ardealul de Nord"[486].

Fără îndoială, rememorarea unor pagini întunecate ale trecutului național este întotdeauna un act dureros, iar procesul de asumare a responsabilităților pentru un astfel de trecut este cu atât mai dificil. Românii nu au făcut, desigur, excepție. Dar „trecutul istoric al unei națiuni este cel înscris în memoria documentelor şi nu poate fi ocultat, ocolit sau schimbat. El, acest trecut, aparține, cu paginile de glorie şi deopotrivă cu cele obişnuite sau chiar ruşinoase, întregii națiuni, nu doar unora dintre membrii ei sau unei orientări politice, unei instituții sau administrații vremelnice. Încrustat în cronica timpului, acest trecut nu poate fi evitat, iar cunoaşterea lui, confruntarea cu el, cu părțile bune sau rele, devin un exercițiu şi o forță a colectivității, un semn de tărie la nivel național"[487].

În ultimele două decenii, statul român şi-a asumat la nivelul cel mai înalt responsabilitățile legate de Holocaust, devenind astfel şi garant al memoriei acestuia.

Adesea trecut sub tăcere de către autorități sau, oricum, extrem de puțin cunoscut de publicul larg în perioada comunistă, alteori politizat excesiv[488], Holocaustul beneficiază acum de o largă bibliografie, rod al unor îndelungi şi serioase cercetări istorice întreprinse mai ales începând din anul 1990.

Mulți dintre români s-au arătat sceptici şi rezervați să accepte „o istorie despre care adesea ne vine greu să credem că s-a putut petrece"[489]. Evaluarea critică a trecutului este însă întotdeauna necesară nu doar pentru a nu-l uita, dar şi pentru stabilirea cu claritate a reperelor în efortul de a ne construi viitorul. În ceea ce priveşte raportul „vinovăție-asumarea răspunderii", aşa cum remarcă istoricul Mihail E. Ionescu, „este evident că generațiile de azi nu sunt şi nu pot fi culpabile sau condamnate pentru greşelile înaintaşilor, pentru derapările lor motivate divers. Dar la fel de limpede este faptul că asumarea responsabilității față de aceste greşeli este un gest de racordare la trecutul propriu, de asumare a evoluției istorice a colectivității căreia îi aparțin, practic de confundare cu destinul național ca fapt de identitate istorică"[490].

---

[486] Nicolae Cajal, Cuvânt înainte la *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. II, *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniştri*, Editura Hasefer, Bucureşti, 1996.

[487] Mihail E. Ionescu, în *Violență şi teroare în istoria recentă a României*, Editura Universitară, Bucureşti, 2006.

[488] A se vedea, spre exemplu, studiul lui Igor Caşu, „Istoriografia, politicul şi chestiunea Holocaustului: cazul Republicii Moldova", reprodus în *Pontes. Review of South East European Studies*, III-IV, CE USM, Chişinău, 2009, p. 277-291.

[489] Emil Constantinescu, Preşedintele României, 1996-2000 (*Demnitate în vremuri de restriște*, *op. cit.*, p. 17).

[490] Mihail E. Ionescu, *op. cit.*, p. 11.

Scoaterea la lumină şi studierea Holocaustului servesc la venerarea memoriei victimelor acestei tragedii la scară continentală şi, deopotrivă, la efortul de „a sădi seminţele unui viitor mai bun în solul trecutului amar", păstrând mereu vii „amintirea despre cei căzuţi, stima faţă de supravieţuitorii aflaţi între noi şi confirmarea năzuinţei comune a umanităţii spre înţelegere reciprocă şi dreptate"[491].

*

Fără îndoială, 1941 părea a fi anul de glorie al lui Ion Antonescu, atât în cariera militară, cât şi în calitate de conducător al statului. Anul în care, sub comanda sa, au fost dezrobite graniţele de răsărit ale ţării şi în care autoritatea conducătorului statului era recunoscută nu doar de marea masă a românilor, dar şi de către numeroşii săi adversari.

În semn de apreciere a acestor merite, Regele îl avansase, la 22 august, la gradul de mareşal. La sfârşitul anului, cancelarul Hitler îi adresa aceste cuvinte, aparent extrem de măgulitoare: „Vă adresez această scrisoare, domnule mareşal Antonescu, cu prilejul unui an de luptă a cărui importanţă, nu numai pentru istoria poporului german şi a poporului român, ci pentru viitorul întregii Europe nu poate fi încă recunoscută în mare parte de către contemporanii noştri. Sunt totdeauna puţini la număr contemporanii, cărora le este dat să înţeleagă proporţiile unor epoci istorice ca aceasta şi cu atât mai puţini cei cărora le este dat să le făurească. Eu îmi dau seama, domnule mareşal, că actualul stat român îşi datorează existenţa şi, prin urmare, şi viitorul numai personalităţii şi activităţii Excelenţei Voastre"[492]. De altfel, de la un moment dat, Führerul ajunsese să afirme: „Pentru mine, România este mareşalul Antonescu"[493].

Din nefericire, 1941 rămâne în istoria ţării şi anul declanşării unor mari atrocităţi, în proporţii de masă, împotriva unor importante categorii ale populaţiei, cetăţeni ai României, declaraţi – în virtutea aderării la ideologia nazistă – inamici ai poporului român; lipsiţi mai întâi de drepturi şi apărare, apoi marginalizaţi, izolaţi, supuşi deportărilor şi distrugerii. Ion Antonescu obişnuia să afirme adeseori: „Va trebui ca totdeauna să fim gata de a da socoteală de actele noastre. Istoria le va judeca"[494].

Mai târziu, în Ordinul de zi adresat Armatei la 1 ianuarie 1944, conducătorul statului îşi nuanţa afirmaţia: „În faţa istoriei, în faţa poporului şi a duşmanilor răspund eu pentru voi."[495].

În sfârşit, la procesul din mai 1946, când era convins care va fi verdictul judecătorilor, încerca să-şi justifice acţiunile, punându-şi speranţa într-o judecată

[491] Declaraţia de la Stockholm, articolul 8.
[492] *Antonescu-Hitler. Corespondenţă şi întâlniri inedite (1940-1941)*, vol. 1, p. 154.
[493] Jipa Rotaru şi colectiv, *Antonescu-Hitler. Caucazul şi Crimeea*, p. 13.
[494] Gheorghe Buzatu, *Istorie interzisă*, Editura Curierul Doljean – Craiova, 1990, p. 90.
[495] *Ibidem*, p. 170.

viitoare: „Un om care fără nume, fără protecție, fără bani și partid, s-a urcat în stat la cel mai înalt loc de conducere și răspundere, acel om are datoria să se justifice, iar poporul și Istoria au dreptul să-l judece!... Las Țării tot ce a fost bun în guvernarea mea. Tot ce a fost rău iau asupra mea..."[496].

[496] *Ibidem*, p. 174-181.

Capitolul VII

# Transnistria în perioada sovietică (1944-1989)

## Partea I (1944-1964)

### Dictatura comunistă împotriva românilor din RSSM

Odată cu revenirea Armatei Roşii pe teritoriul Transnistriei, şi mai apoi în Basarabia, sovieticii au reintrodus imediat vechea organizare comunistă, restabilind şi încorporarea celor două entităţi în cadrul RSSM. De acum înainte, până la ieşirea din componenţa URSS, despre Transnistria se va vorbi tot mai puţin sau aproape deloc, istoria ei contopindu-se cu aceea a Basarabiei. Cu toate acestea, numele şi problematica specifică Transnistriei, aşa cum fuseseră afirmate în perioada RASSM, revin aproape cu obstinaţie ori de câte ori vine vorba de România sau de caracterul românesc al Basarabiei.

În pofida dimensiunilor reduse (2,4 milioane de locuitori şi o suprafaţă de 33 700 km²), „RSSM va continua totuşi să fie o sursă de îngrijorare pentru politicienii sovietici. Nu numai că problema identităţii moldovenilor a rămas pe agenda de lucru, dar şi relaţiile cu România, în ciuda poziţiei acesteia ca stat socialist după 1947, au fost afectate de problema Basarabiei"[497].

**Discriminarea politică.** O caracteristică generală a ocupaţiei sovietice în RSSM a constituit-o discriminarea sistematică a populaţiei majoritare româneşti, fapt demonstrat şi recunoscut astăzi pe baza a numeroase mărturii şi documente de arhivă. La această discriminare generală se adăuga o a doua, între locuitorii din stânga şi cei din dreapta Nistrului, inclusiv între cetăţenii de aceeaşi etnie. „Sovieticii făceau distincţie între românii transnistreni (din fosta RASSM) şi cei basarabeni, manifestând faţă de ultimii permanent neîncredere", scria Veaceslav Stăvilă într-un studiu documentat având ca temă componenţa naţională a elitei din RSSM[498].

Discriminările au început încă din prima perioadă de fiinţare a RSSM (1940-1941). Astfel, în primul Soviet Suprem al RSSM, ales la 12 ianuarie 1941, românii reprezentau doar 56%, iar peste 60% dintre deputaţi erau din stânga Nistrului, deşi

---

[497] Charles King, *Moldovenii. România, Rusia şi politica culturală*, Editura Arc, Chişinău, 2002, p. 96.

[498] Veaceslav Stăvilă, „Evoluţia componenţei naţionale a elitei politico-economice a RSSM (1940-1991)", în *Revista de istorie*, Chişinău, 1996, nr. 4, p. 33- 43.

circa 9/10 din populaţia republicii trăia în judeţele basarabene dintre Prut şi Nistru. O situaţie anormală se regăsea şi în cazul reprezentării populaţiei majoritare în Sovietul Suprem al URSS, deoarece din 34 de deputaţi doar 9 erau români.[499]

Începând cu 1944 situaţia s-a agravat, majoritatea cadrelor din componenţa aparatului de partid şi de stat al RSSM fiind reprezentată de persoane aduse special din alte regiuni ale URSS. De exemplu, în iulie 1944, din 1 335 de lucrători cu muncă de răspundere, majoritatea (1 116) o formau ruşii şi ucrainenii. De asemenea, din 69 de membri ai CC al PCM, 50 erau ruşi, doar 6 români şi restul de alte naţionalităţi. Funcţiile de prim-secretar şi al doilea secretar în comitetele raionale de partid erau deţinute preponderent de ruşi (93), numai 8 dintre acestea fiind ocupate de români. Primul basarabean numit în funcţia de prim-secretar al CC al PCM a fost Simion Grossu (1980-1989), originar din sudul Basarabiei, cedată Ucrainei în 1940.[500]

În ceea ce priveşte organele KGB din RSSM, numirea unui moldovean în fruntea acestora s-a realizat abia în ianuarie 1989, când pe fondul acutizării relaţiilor interetnice din URSS, la conducerea secţiunilor Securităţii de Stat în republicile unionale au început să fie numite „cadre naţionale". Cu acel prilej, rusul Gavriil Volcov, aflat în fruntea KGB din RSSM din 1979, a fost înlocuit cu moldoveanul Gheorghe Lavranciuc[501].

Atunci când înalţii funcţionari de partid şi de stat ai RSSM nu proveneau din Rusia, Ucraina sau alte republici unionale, ei erau numiţi din rândul activiştilor originari din regiunea transnistreană. Printre transnistrenii care au ocupat funcţii importante în structurile de putere din primele decenii de existenţă a RSSM se numără: Nicolae Koval (născut în 1904, la Camenca), preşedinte al Sovietului Comisarilor Poporului din RSSM/1945, prim-secretar al CC al PC (bolşevic) din Moldova/1946-1950, preşedinte al Comitetului de Stat al Planificării din RSSM/1960-1967; Gherasim Rudi (născut în 1907, în satul Sărăţei, raionul Râbniţa), ministru de externe/1944-1946 şi preşedinte al Consiliului de Miniştri al RSSM/1947-1958; Alexandru Diordiţa (născut în 1911, în satul Handrabura, raionul Ananiev), ministru de finanţe al RSSM/1946-1955, vicepreşedinte/1955-1958, apoi preşedinte al Consiliului de Miniştri al RSSM şi membru al Biroului Politic al CC al PCM/1958-1970 ş.a.

În mod similar, din cele 582 de funcţii mai importante din organele executive ale RSSM, românii ocupau doar 63, celelalte revenind în majoritate ruşilor şi ucrainenilor[502].

---

[499] *Ibidem.*

[500] Demir Dragnev (coordonator), *O istorie a regiunii transnistrene din cele mai vechi timpuri până în prezent*, Chişinău, Editura Civitas, 2007, p. 348.

[501] Teodor Botnaru, Alexandru Ganenco, „Conducătorii serviciilor secrete ale Moldovei", în volumul *Istoria serviciilor secrete. Breviar*, Editura Museum, Chişinău, 2004, p. 97.

[502] Veaceslav Stăvilă, *op. cit.*

Prezenţa românilor în structurile de stat cu relevanţă pentru controlul economiei şi finanţelor sau supravegherea ordinii social-politice din republică era şi mai limitată. O situaţie statistică întocmită pentru perioada 1952-1956 indica următoarele[503]:

| Ramura | Români % | Alogeni % | Din care: | |
|---|---|---|---|---|
| | | | Ruşi % | Ucraineni % |
| Reţeaua bancară | 5,7 | 94,3 | 66,0 | 22,6 |
| MAI | 7,7 | 92,3 | 67,7 | 15,4 |
| KGB | 12,2 | 87,8 | 68,0 | 16,6 |

Discriminările flagrante la care erau supuşi românii alimentau o serie de nemulţumiri, care nu puteau rămâne, desigur, fără ecou. În iulie 1956, un grup de intelectuali basarabeni, printre care Em. Bucov, A. Lupan, A. Rusu ş.a. au adresat o scrisoare conducerii RSSM, în care se arăta: „Se poate constata că şi acum, după 16 ani, nu numai în organizaţiile de partid şi de stat ale Moldovei, dar şi în cele profesionale, în toate ministerele şi instituţiile, comitetele de partid şi executive raionale, justiţie etc., etc., în funcţiile de conducere lipsesc cu desăvârşire cadrele locale, basarabenii... Locuitorii Moldovei de pe malul drept al Nistrului sunt priviţi ca *incapabili*, ca nişte persoane ce nu merită încredere din punct de vedere politic..."[504].

Răspunsul plin de cinism al autorităţilor i-a nemulţumit pe autorii scrisorii, unul dintre ei, Em. Bucov, afirmând câteva zile mai târziu: „În scrisoare noi declarăm clar că nu sunt numite în funcţii administrative persoanele băştinaşe, iar nouă ni se răspunde: cresc mulgătoarele, brigadirii. Noi afirmăm că nu este niciun secretar de comitet raional, iar nouă ni se vorbeşte despre porcari... Ni se cer cifre. Numiţi atunci măcar un ministru, un secretar de comitet raional sau preşedinte de executiv raional din rândul băştinaşilor..."[505].

**Discriminarea social-economică.** Discriminările evidente la care era supusă în plan politic populaţia majoritară a românilor basarabeni se manifestau cu acuitate şi în domeniul social-economic, raioanele de est ale RSSM bucurându-se de o serie de privilegii şi înlesniri care nu se aplicau pentru întreaga republică.

La începutul anilor '80, Uniunea Sovietică era împărţită în cinci regiuni geografice, diferite ca structură şi nivel de dezvoltare economică şi care nu corespundeau neapărat graniţelor etnice. RSSM era inclusă, alături de zona de sud-vest a Ucrainei, de republicile caucaziene şi asiatice, de Kazahstan şi Belarus, în regiunea a cincea economică, cea mai dezavantajată, având o structură unidimensională, bazată

[503] *Ibidem*, p. 34.
[504] *Ibidem*.
[505] *Ibidem*.

pe agricultură şi industriile conexe - alimentară şi uşoară. Republicile cuprinse în această regiune erau puternic dependente economic mai ales faţă de Rusia, rolul lor preponderent fiind acela de furnizori de produse alimentare în cadrul URSS[506].

Începând din 1947 şi suferind uşoare modificări în 1955, RSSM era împărţită la rândul ei în patru zone economice: de nord, de centru, de sud şi de sud-est, ultima incluzând raioanele Dubăsari, Grigoriopol, Slobozia, Suvorov (astăzi Ştefan Vodă), precum şi oraşele Tiraspol şi Bender, adică cea mai mare parte a raioanelor din stânga Nistrului, exceptând Camenca şi Râbniţa (incluse în zona de nord).

Timp de un deceniu şi jumătate (1960-1975), zonei de sud-est i-au fost repartizate circa 30% din totalul fondurilor industriale ale RSSM, mai precis 30,9% în 1960, 33,1% în 1970 şi 29,4% în 1975. Prin urmare, zona respectivă a fost net privilegiată în planul dezvoltării economice, deoarece aici erau concentrate aproape o treime din fondurile industriale, deşi reprezenta doar 11% din teritoriu şi 14% din populaţia RSSM[507].

La începutul anilor '70, zona de sud-est realiza 35,6% din producţia industriei constructoare de maşini a RSSM, 33,8% din totalul producţiei de legume, 30,8% din industria lemnului, 29% din cea uşoară etc. Să mai notăm că zona urbană Tiraspol-Bender a constituit, după Chişinău, al doilea pol industrial al Moldovei sovietice, aici fiind dezvoltate o serie de fabrici de armament incluse în sfera industriei militare a URRS, precum şi ramuri de importanţă strategică, precum energetica (în 1989, spre exemplu, Transnistria producea peste 90% din energia electrică a RSSM)[508].

**Schimbarea echilibrului demografic.** În decursul celor aproape cinci decenii de ocupaţie sovietică, structura etno-demografică a RSSM şi, implicit, a Transnistriei a cunoscut importante modificări.

Astfel, în 1940, raioanele din stânga Nistrului intrate în componenţa RSSM reprezentau circa 11% din teritoriul noii republici unionale, având o populaţie de 283 000 de persoane (circa 10% din totalul populaţiei). Din punct de vedere etnic, structura raioanelor de est era următoarea: români/moldoveni – 126,1 mii (44,5%), reprezentând grupul cel mai numeros; ucraineni – 82,7 mii (29,2%), al doilea grup etnic; ruşi – 38 de mii (13,4%), al treilea grup etnic[509].

Pentru comparaţie, conform datelor recensământului sovietic din 1989, ponderea celor trei grupuri etnice principale în Transnistria era următoarea: români/moldoveni – 40,4% (în scădere cu 4,1% faţă de 1940); ucraineni – 28,4% ( o scădere de circa 0,8%); ruşi – 25% ( în creştere cu 11,6%, de aproape două ori).

---

[506] Demir Dragnev, *op. cit.*, p. 344-345.
[507] *Ibidem*, p. 346-347.
[508] *Ibidem*, p. 348.
[509] *Ibidem*, p. 332.

La nivelul întregii RSSM, s-au înregistrat următoarele evoluţii:

| Componenţa etnică | 1940 | 1989 |
|---|---|---|
| români/moldoveni | 66,5% | 63,4% |
| etnici ucraineni | 9,7% | 14% |
| etnici ruşi | 7,2% | 13% |

Deşi ponderea ruşilor în ansamblul populaţiei a crescut în raioanele de est de aproape două ori din 1940 până în 1989, totuşi, din punct de vedere numeric ei sunt mai mulţi în regiunea basarabeană a RSSM, cu deosebire în oraşul Chişinău (unde numărul lor a crescut de la 69,6 mii în 1959 la 181,1 mii în 1989)[510].

### Reactivarea terorii bolşevice din timpul RASSM

Reîncorporarea Transnistriei (la dimensiuni mult reduse) şi a Basarabiei într-o republică unională a însemnat, totodată, revenirea pe scară largă şi cu o furie rar întâlnită la metodele de represiune experimentate în fosta RASSM, şi anume:

Reprimarea prin toate mijloacele (arestări, deportări, lichidare fizică etc.) a oricărei rezistenţe la procesele de comunizare, rusificare şi sovietizare a RSSM;

Distrugerea bisericii, a tradiţiilor şi a valorilor moralei creştine;

„Sterilizarea spirituală" (conform unei sintagme utilizate de Mircea Eliade), respectiv anihilarea identităţii româneşti a populaţiei majoritare, prin falsificarea istoriei, a limbii şi a culturii naţionale.

Asupra acestor trei direcţii ale activităţii autorităţilor sovietice în RSSM ne vom opri în continuare.

### 1. Represiuni şi deportări

*„Deportaţii de pe teritoriul RSS Moldoveneşti sunt trimişi la aşezare pe vecie în regiunile Kurgan, Tiumeni, Irkuţk, în ţinutul Altai... În general, operaţiunea de deportare a decurs destul de normal, fără cine ştie ce excese... Au fost împuşcaţi 7 deportaţi, care au încercat să fugă, 4 au fost răniţi ..."*[511].

**Strămutările de populaţie** din teritoriile ocupate au constituit dintotdeauna o modalitate dură pentru anihilarea şi distrugerea opozanţilor de orice fel, la care a recurs sistematic puterea imperială rusă, ţaristă sau sovietică. Neîndoielnic, însă, deportările din perioada bolşevismului stalinist, efectuate în gulagurile din regiunile îngheţate ale Siberiei, au ridicat regimul de teroare, umilire şi exterminare a fiinţei umane pe culmile „perfecţiunii". Represiunilor în masă, care se întind pe mai multe decenii, le-au căzut victime milioane de oameni nevinovaţi, trimişi la moarte

[510] *Ibidem*, p. 336.

[511] Dintr-un document cu caracter „strict secret de importanţă deosebită", întocmit în 1949 de organele de securitate sovietice de la Chişinău.

fără judecată, atât din rândul ruşilor, cât şi al celorlalte popoare „eliberate" de Ţara Sovietelor.

Documente de arhivă, publicate în ultimii ani de istorici de la Chişinău, aduc la lumină dovezi înfiorătoare despre cruzimea şi bestialitatea „eliberatorilor".

Românii aflaţi pe teritoriile căzute sub ocupaţia bolşevică au avut parte de mai multe valuri de deportări: perioada cuprinsă între anii 1924-1940 (românii transnistreni din fosta Republică Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească - RASSM); 1940 (imediat după re-anexarea Basarabiei, circa 90 000 de oameni au devenit victime ale execuţiilor şi deportărilor); iunie 1941 (românii din fosta Republică Sovietică Socialistă Moldovenească - RSSM, 18 400 de cetăţeni sau, după alţi autori, peste 22 000 persoane, au fost declarate „elemente antisovietice" sau „periculoase social" şi deportate. Autorităţile sovietice comandaseră alocarea a 1 315 vagoane pentru deportarea a 85 000 de basarabeni, dar izbucnirea războiului le-a încurcat planurile); în perioada 1944-1946 (38 352 basarabeni, 8 198 bucovineni şi 9 000 de români de la est de Nistru, „repatriaţi" din România în cadrul măsurilor de aplicare a Armistiţiului, au fost deportaţi sau executaţi); 6-7 iulie 1949 (11 288 familii, respectiv 48 850 de oameni, deportaţi în Siberia în cadrul aşa-numitei Operaţiuni „Sud"); aprilie 1951 (peste 700 de familii din secta „Martorii lui Iehova" au fost deportate în Siberia).

Toate aceste acte criminale, de o barbarie rareori identificată în istorie, au lovit crunt fiinţa românilor din Basarabia, provocând nenumărate drame, traume adânci şi dureri nemărginite în sufletele unor oameni deveniţi peste noapte victime sub tăvălugul nemilos al urgiilor declanşate de regimurile tiranice.

Deportările din iulie 1949 au anumite particularităţi care le individualizează. Războiul mondial se încheiase de patru ani, URSS dobândise o putere discreţionară asupra ţărilor Europei Centrale şi de Est. Represiunile din vara anului 1949 nu s-au mai desfăşurat sub semnul improvizaţiei şi al impulsurilor generate de precipitarea unor evenimente neprevăzute. Dimpotrivă, documentele scoase la iveală dezvăluie un scenariu planificat cu sânge rece, pregătit şi înfăptuit metodic timp de aproape şase luni. Iată, pe scurt, cronica neagră a acestei crime imprescriptibile împotriva românilor basarabeni:

*17 ianuarie 1949*: ministrul Securităţii de Stat/MGB[512] al RSSM, Iosif Mordoveţ[513], trimite la Moscova o notă informativă „Despre metodele şi formele de luptă ale elementelor culăceşti şi naţionaliste" (culac = chiabur, ţăran înstărit, n.n.);

*17 februarie*: I. Mordoveţ informează din nou Moscova „Despre particularităţile culăcimii basarabene";

[512] Acronimul Ministerului Securităţii Statului sovietic în perioada 1946-1954.

[513] Un apropiat al „vestitului" Lavrenti Beria, care a condus Securitatea moldovenească în perioada 1944-1955.

*17 martie*: liderii comunişti de la Chişinău (N. Koval şi G. Rudi) împreună cu reprezentantul pentru RSSM al CC al PC(b) din toată Uniunea, V. Ivanov, adresează lui I. V. Stalin „rugămintea de a permite să fie deportaţi din republică culacii şi alte elemente antisovietice". Scopul urmărit rezultă cu claritate din expunerea de motive: capii acestor familii, „elemente chiabureşti şi naţionaliste, au constituit întotdeauna sprijinul regimurilor reacţionare române pe teritoriul fostei Basarabii, făceau parte din diferite partide burghezo-naţionaliste româneşti, erau promotori ai politicii antisovietice la sat";

*6 aprilie*: Biroul Politic al CC al PC(b) din toată Uniunea adoptă hotărârea „Cu privire la deportarea de pe teritoriul RSS Moldoveneşti a culacilor, foştilor moşieri, mari negustori, a complicilor activi ai ocupanţilor germani, a persoanelor care au colaborat cu organele de poliţie germane şi române, a participanţilor la activităţile partidelor şi organizaţiilor profasciste, a albgardiştilor, membrilor sectelor nelegale, precum şi a familiilor tuturor categoriilor enumerate mai sus". Hotărârea stabilea totalul persoanelor care urma să fie deportate la 11 280 familii (40 850 de oameni). De asemenea, se menţiona ca deportarea „să se facă pe vecie" în regiuni din Kazahstanul de Sud, RSS Kazahă, precum şi în ţinutul Altai, regiunile Kurgan, Tiumeni, Tomsk ale RSFS Ruse;

*16 mai*: Ministerul Securităţii Statului (MGB) al URSS elaborează „Instrucţiunile referitoare la ordinea completării dosarelor privind deportările de pe teritoriul RSS Moldoveneşti";

*11 iunie*: Ministrul afacerilor interne al URSS, Serghei Kruglov, semnează ordinul clasificat „strict secret de importanţă deosebită" referitor la modalităţile de „luare în primire, transportare, repartizare şi angajare la lucru a deportaţilor din RSS Moldovenească". Se reiterează că deportaţii basarabeni vor fi „trimişi la aşezare pe vecie" în regiunile nominalizate prin Hotărârea din 6 aprilie a Biroului Politic al CC al PC(b) din toată Uniunea;

*28 iunie*: Sovietul Miniştrilor de la Chişinău adoptă hotărârea „Despre deportarea din RSS Moldovenească a familiilor culacilor, foştilor moşieri şi mari negustori", prin care se aprobau listele persoanelor ce urma să fie deportate, precum şi transmiterea acestora „Ministerului Securităţii de Stat al RSS Moldoveneşti (tov. Mordoveţ)";

*30 iunie*: Sovietul Miniştrilor de la Chişinău mai adoptă o hotărâre „Cu privire la confiscarea şi desfacerea averii persoanelor deportate de pe teritoriul RSS Moldoveneşti şi despre răspunderea pentru furtul sau irosirea ei";

*4 iulie*: Ministrul afacerilor interne al RSS Moldoveneşti raportează ministrului de interne al URSS: „lucrul pregătitor pentru luarea în primire şi transportarea din RSSM a culacilor, moşierilor, albgardiştilor şi naţionaliştilor s-a încheiat";

*12 iulie*: ministrul moldovean al Securităţii, I. Mordoveţ, şi împuternicitul KGB al URSS la Chişinău, I. Ermilin, trimit şefilor de la Moscova un raport detaliat cu privire la desfăşurarea Operaţiunii „Sud", în care menţionează: „Operaţiunea de deportare a început la ora 2 în noaptea de 6 spre 7 iulie şi s-a terminat la ora 20, în 7 iulie 1949. În total au fost deportate 11 293 de familii, din care bărbaţi - 9 745, femei - 13 924, copii - 11 381. Pe 7-8 iulie 1949 au fost trimise peste hotarele Moldovei 30 de eşaloane (1 573 de vagoane) cu deportaţi... La desfăşurarea Operaţiunii „Sud" au participat 4 496 de cadre din Serviciul operativ, 13 774 de soldaţi şi ofiţeri din unităţile Securităţii de Stat, 24 705 cadre din activul de grăniceri sovietici... Au fost mobilizate 4 069 camioane, inclusiv 2 563 de camioane din unităţile Districtelor militare Carpaţi şi Odesa... În general, operaţiunea de deportare din RSS Moldovenească a decurs destul de normal, fără cine ştie ce excese... Au fost împuşcaţi 7 deportaţi, care au încercat să fugă, 4 au fost răniţi..." [514].

Câteva luni mai târziu, la Plenara a III-a a CC al PC (b) din Moldova, din 1-2 decembrie 1949, liderul comuniştilor de la Chişinău, N. Koval, raporta cu mândrie despre „strălucita victorie" obţinută în lupta pentru lichidarea românilor basarabeni: „O mare importanţă în colectivizarea reuşită a agriculturii a avut-o trecerea de la politica de limitare la politica de lichidare a chiaburimii ca clasă şi efectuarea, în legătură cu aceasta, a deportării peste hotarele republicii a unei părţi considerabile a chiaburimii şi a altor elemente ostile"[515].

Practicile regimului totalitar stalinist din URSS erau preluate imediat şi de comuniştii români, devenind pentru ei un „ajutor de nepreţuit al Uniunii Sovietice", după cum se exprima premierul Petru Groza în 1950, cu ocazia marcării a „şase ani de la eliberarea României": „Conduşi de clasa muncitoare, în frunte cu Partidul Muncitoresc Român, însufleţiţi de experienţa Uniunii Sovietice în domeniul colectivizării agriculturii, ţăranii muncitori din RPR ies de sub influenţa chiaburilor – aceşti duşmani vicleni şi neîmpăcaţi ai oamenilor muncii – şi păşesc la crearea gospodăriilor agricole colective. Aceasta este singura cale pentru a scăpa definitiv de exploatarea chiaburească, de mizerie şi de trecutul întunecat"[516].

---

[514] Valeriu I. Pasat, *Pagini complicate din istoria Moldovei* (*Trudnîie straniţi istorii Moldovi. 1940-1950*, lb. rusă), Editura Terra, Moscova, 1994. Vezi şi Ion Ţurcanu, *Moldova antisovietică*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2000, p. 49-52; Vasile Stati, *Istoria Moldovei*, Vivar-Editor, Chişinău, 2002, p. 361-363; Ioan C. Popa, „Dramele Basarabiei. Operaţiunea „Sud". Cronica deportării românilor basarabeni în 1949", în *Jurnalul Naţional*, 23 martie 2007, p. 5.

[515] Iulian Fruntaşu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei. 1812-2002*, Editura Cartier, Chişinău, 2002, p. 176.

[516] Dr. Petru Groza, *Şase ani de la eliberarea României*, Editura de Stat, Bucureşti, 1950, p. 9.

**Lichidarea rezistenţei antisovietice în RSSM. „Rasskaji, rumînskii bandit!"**[517]. Leonid Brejnev, fost prim-secretar al CC al PCM (iulie 1950 - octom-brie 1952), mai târziu conducător al PCUS şi lider necontestat al URSS în perioada „socialismului dezvoltat" (cunoscută şi ca epocă a stagnării şi imobilismului), îşi va aminti că RSSM a avut de întâmpinat mari greutăţi după război, deoarece aici procesul de colectivizare şi sovietizare a trebuit să se desfăşoare într-o perioadă mult mai scurtă decât în republicile care făceau parte din Uniunea Sovietică din anii '20: „Aceste raioane îndepărtate, aşezate de-a lungul Nistrului, trebuiau să devină socialiste pe calea cea mai scurtă posibilă"[518].

Proces care s-a dovedit greu de realizat şi care s-a soldat cu numeroase jertfe nevinovate din rândul paşnicei populaţii autohtone din RSSM. Timp de decenii, rezistenţa acerbă manifestată de românii basarabeni faţă de colectivizare şi de ocupaţia sovietică, în general, a fost ascunsă discret publicului larg din RSSM şi URSS şi, cu atât mai mult, din afara graniţelor imperiului.

Informaţii despre activităţile calificate ca antisovietice erau păstrate cu grijă în rapoartele şi dosarele cu caracter strict secret ale KGB, fiind destinate, pe circuite închise, doar organelor de partid, de procuratură şi justiţie, chemate să-şi dea girul asupra măsurilor de reprimare. Aşa cum remarcă unii cercetători de peste Prut, spre deosebire de anii '30, când liderii organizaţiilor antisovietice erau blamaţi şi defăimaţi public, acum „se păstra în taină însăşi existenţa unor asemenea organizaţii, întrucât se considera că în URSS... nici nu putea fi vorba de... acte de nesupunere şi ură faţă de regimul existent"[519].

Documente de arhivă, scoase la iveală după 1991, dezvăluie existenţa unei mişcări de rezistenţă în Moldova sovietică la dimensiuni ce păreau de neconceput până mai ieri în conştiinţa românească şi europeană, cu privire la populaţia din spaţiul pruto-nistrean. Câteva mărturii documentare extrem de interesante le găsim adunate în studiul mai sus-menţionat, dar şi în alte lucrări. Vom enumera unele dintre ele.

**Grupul condus de ţăranul Filimon Boghiu** (Bodiu, în alte scrieri, n.n.) a activat pe teritoriul raioanelor Chişcăreni, Sângerei, Teleneşti şi Călăraşi în anii 1945-1950. Aşa cum remarcă unii istorici basarabeni, activitatea antisovietică a grupului Bodiu a fost mai îndelungată decât a altor grupuri cu obiective similare, în special datorită însuşirilor personale ale conducătorului său, Filimon Bodiu, susţinut îndeaproape de soţia sa Olimpiada, devenită în timp un adevărat simbol al „Moldovei antisovietice"[520].

---

[517] "Mărturiseşte, bandit român!" (lb. rusă).

[518] Leonid Brejnev, *Vospominania*, ed. a II-a, Moscova, 1983, apud Charles King, *op. cit.*, p. 96.

[519] Elena Postică, „Organizaţii de rezistenţă din Basarabia postbelică (1944-1950)", în *Revista de istorie*, Chişinău, 1996, nr. 4, p. 43-55.

[520] Pentru detalii vezi Ion Ţurcanu, *Moldova antisovietică*, Chişinău, Editura Prut Internaţional, 2000, *passim*.

Actele de acuzare şi sentinţa din 1951, în pofida încercării anchetatorilor de a-i prezenta pe membrii grupului Bodiu ca pe o adunătură de elemente declasate şi teroriste, nu pot ascunde scopurile reale ale înfiripării unei asemenea organizaţii de sacrificiu conştient: promovarea unei agitaţii antisovietice „îndreptată spre sabotarea măsurilor de consolidare a puterii sovietice în Moldova şi de colectivizare a agriculturii", răspândirea de „zvonuri provocatoare despre inevitabila înfrângere a Uniunii Sovietice în cazul izbucnirii unui război cu statele capitaliste", defăimarea condiţiilor materiale şi de trai ale „truditorilor din Uniunea Sovietică".

Cel mai interesant document al grupului Bodiu este considerat aşa-numita „Adresare către ţărani", pe care Filimon Bodiu o citea sistematic la adunările clandestine. Potrivit declaraţiilor făcute în faţa anchetatorilor de soţia conducătorului grupului, în apelul respectiv se arăta că „ţăranii nu trebuie să intre în colhoz, iar tinerii - în comsomol şi că este necesar ca ei să se abţină de la îndeplinirea planului de colectare a cerealelor...". Totodată, se mai menţiona că „degrabă va începe războiul Americii şi Marii Britanii împotriva URSS, în care Uniunea Sovietică va suferi înfrângere, iar orânduirea veche va fi restabilită".

Una dintre cele mai curajoase şi, totodată, mai incitante declaraţii făcute de Olimpiada Bodiu în faţa anchetatorilor torţionari la interogatoriul din 12 martie 1951 este următoarea:

„Întrebare: ... S-a stabilit că aţi trecut în ilegalitate în virtutea convingerilor antisovietice şi că aţi desfăşurat o activitate duşmănoasă. De ce încercaţi să ascundeţi lucrul acesta?

Răspuns: Nu neg că soţul meu Bodiu Filimon şi eu eram predispuşi antisovietic şi aceasta a fost una din cauzele care ne-a determinat să trecem în ilegalitate..."[521].

Sentinţa de condamnare a Olimpiadei Bodiu a fost pronunţată la începutul lunii iulie 1951, de către tribunalul militar al trupelor MAI al RSSM, aceasta fiind acuzată de „trădare de patrie, comiterea de acte teroriste îndreptate împotriva reprezentanţilor puterii sovietice şi participarea la o organizaţie contrarevoluţionară". A fost trimisă, alături de alţi membri ai grupului, la minele din Siberia şi Kazahstan (lagărele de la Vorcuta, Karaganda, Dubrovna, Mineralnîi, Stepnoi, Oziornîi).

În anul 1956, membrii grupului au fost puşi în libertate, pe motiv că au fost „condamnaţi la o pedeapsă prea mare" ori „condamnaţi fără temei". Cu o singură excepţie: în baza hotărârii din 29 iunie 1956 a unei comisii a judecătoriei supreme a URSS, Olimpiada Bodiu a fost obligată la încă zece ani de muncă forţată în lagărul de la Dubrovna. A revenit în Basarabia după 15 ani de lagăr, de maltratări şi umiliri, fără a-şi pierde însă „chipul blajin şi înseninat dintotdeauna". A găsit o altă lume, în care oamenii se fereau de ea. Şi-a găsit adăpost la o soră de-a sa, într-o casă sărăcăcioasă din satul Cîşla, raionul Teleneşti.

[521] *Ibidem*, p. 176.

Despre ultima parte a vieţii acestei eroine, ne relatează istoricul Ion Ţurcanu: „după câţiva ani de suferinţă, femeia-martir îşi dădu obştescul sfârşit. Dispăruse aceea care simboliza o cauză măreaţă şi o durere profundă a românilor basarabeni, aceea care fusese tovarăşă de viaţă, de suferinţă şi de luptă a lui Filimon Bodiu, luptătorul neînfricat pentru libertatea şi bunăstarea ţărănimii basarabene. Se părea că, la dispariţia ei, trecea în uitare o întreagă pagină din dramatica istorie a Basarabiei. Era totuşi doar o părere, nu mai mult. Această pagină de istorie începe, în sfârşit, să fie citită"[522].

**Gruparea clandestină intitulată Organizaţia Naţională a Basarabiei „Arcaşii lui Ştefan", activă în anii 1946-1947 în părţile Sorocii.** Scopul naţional al înfiinţării acestei organizaţii este precizat de iniţiatori într-un document datat 1 august 1946, din care citãm:

„Având în vedere:

a doua cotropire a bolşevicilor pe pământul sfânt al Basarabiei; dezlipirea fraţilor de acelaşi sânge, neam, limbă şi credinţă; fărădelegile săvârşite asupra vechilor plăieşi şi arcaşi ai lui Ştefan, care au stat zeci de veacuri stavilă la Nistru contra puhoiului slav şi au apărat pământul dăruit de Dumnezeu,

având în vedere:

deportările în masă, distrugerea căminelor, teroarea asupra poporului...; deoarece moralul populaţiei este foarte scăzut şi bolşevicii din toate părţile caută să distrugă sâmburele românesc din Basarabia;

am hotărât a înfiinţa o organizaţie cu scop naţional..."[523].

În momentul depistării organizaţiei (martie 1947) de către organele Securităţii de Stat, numărul membrilor săi era de circa 140 de persoane, împărţiţi pe secţii teritoriale, precum şi în „celule comunale", active şi în instituţii de învăţământ. La primirea în organizaţie, tinerii ilegalişti depuneau un jurământ de credinţă Patriei şi poporului, se angajau să lupte până la moarte împotriva comunismului şi rosteau „crezul arcaşului" (care stipula credinţa în Dumnezeu şi în veşnicia neamului românesc, încrederea în victorie, dorinţa de a lupta până la moarte împotriva dictaturii staliniste – „pericolul civilizaţiei omeneşti şi al neamului românesc")[524].

**„Sabia dreptăţii", organizaţie antisovietică de tineret înfiinţată în primăvara anului 1949, având ca iniţiatori elevi ai Şcolii pedagogice din Bălţi, la care au aderat şi locuitori din satul Drochia (Târnova).** Printre acţiunile de protest organizate se numără şi o scrisoare trimisă Consiliului de Miniştri al RSSM în care, între altele, se menţiona: „Ceea ce înţelege Stalin că e slobodă e o viaţă de cazarmă pentru omenire. Toată ţara sovietică e lagăr cu mii de reţele ghimpoase în jurul cărora străjuieşte moartea..."[525].

[522] *Ibidem*, p. 99.

[523] Elena Postică, *op. cit.*

[524] *Ibidem.*

[525] *Ibidem.*

**„Partidul Libertăţii", organizaţie antisovietică iniţiată în mai 1949, ce a activat în raioanele Chişinău, Kotovsk şi Cărpineni,** îşi propunea programatic lupta pentru a recăpăta „ce am avut mai scump – adică libertatea".

În Actul de acuzare întocmit de organele de securitate sovietice şi aprobat la 16 decembrie 1950 de ministrul Securităţii de Stat al RSSM, Iosif Mordoveţ, se preciza: „Membrii organizaţiei „Partidul Libertăţii", fiind naţionalişti moldo-români, au avut o atitudine ostilă faţă de înfrângerea României fasciste în cel de-al doilea război mondial şi faţă de instaurarea puterii sovietice în Moldova. O ură deosebită le-a trezit colectivizarea gospodăriilor ţărăneşti şi lichidarea culacilor... Toţi aceştia erau profesori de şcoală,... şi, fiind înverşunaţi naţionalişti moldo-români, erau uniţi între ei prin comunitatea convingerilor duşmănoase puterii sovietice... Sperând că blocul americano-englez va declanşa un război împotriva Uniunii Sovietice şi dorind înfrângerea URSS în acest război, în scopul apropierii acestei înfrângeri s-au exprimat în favoarea unei lupte organizate împotriva puterii sovietice..."[526].

La interogatoriul din 30 august 1950, unul dintre organizatori, Ion Istrati, a declarat anchetatorilor că membrii organizaţiei „considerau Moldova parte componentă a României, iar alipirea ei la Uniunea Sovietică o calificau un act violent".

De prisos să mai precizăm că Ion Istrati, ca şi ceilalţi lideri ai „Partidului Libertăţii" ori ai altor organizaţii antisovietice au fost condamnaţi la moarte prin împuşcare.

**„Armata Neagră", organizaţie antisovietică formată imediat după deportările masive din vara anului 1949 din grupuri de rezistenţă ascunse prin păduri, care au recurs la lupta armată împotriva puterii sovietice din raioanele Cornești, Chişcăreni, Bravicea şi Călăraşi.** Conform opiniei istoricului Ion Ţurcanu, „cei aproape 50 de membri activi ai Armatei Negre, care-şi mai ziceau şi „haiduci ai morţii", ceea ce sublinia hotărârea lor nestrămutată, aproape disperată, de a lupta cu preţul vieţii împotriva regimului de ocupaţie, au întreprins cu succes, pe parcursul anilor 1949-1950, o serie întreagă de acţiuni pentru zădărnicirea colectivizării gospodăriilor ţărăneşti şi a îndoctrinării comuniste a populaţiei"[527].

Un document de anchetă al securităţii statului recunoştea că activitatea antisovietică „atât de intensă" a membrilor acestei organizaţii a fost posibilă datorită faptului că, „aflându-se în ilegalitate şi ascunzându-se în păduri, aceştia se bucurau de o largă susţinere şi de ajutor datorită numeroaselor legături pe care le aveau..."[528].

Şi în acest caz, ca şi în cel al grupului organizat de Filimon Bodiu, o ţărancă basarabeancă, femeie simplă, pe numele ei Maria Buruiană, s-a implicat activ în susţinerea luptei cu organele de represiune sovietice, devenind de asemenea un simbol al eroismului în înfruntarea cu maşinăria bolşevică a terorii. Arestată în vara

[526] *Ibidem.*
[527] Ion Ţurcanu, *op. cit.*, p. 106.
[528] *Ibidem.*

anului 1950 şi după un simulacru de anchetă, în care femeia i-a înfruntat cu demnitate pe torţionari, a fost acuzată de „trădare de patrie" şi condamnată la 25 de ani privaţiune de libertate în lagăr de corecţie prin muncă, pierderea drepturilor civice pe termen de cinci ani şi confiscarea averii.

Actul de acuzare, semnat de nimeni altul decât vajnicul apărător al ordinii sovietice în republică - ministrul Securităţii de Stat, Iosif Mordoveţ, - insista că femeia, mamă a trei copii, care mai pierduse o sarcină datorită brutalităţilor suferite în timpul anchetei, „trebuie supusă unei izolări speciale", prin trimiterea după condamnare „într-un lagăr special al MAI al URSS". După nenumărate chinuri suferite în Gulag, a fost eliberată din lagărul de la Dubrovna în vara anului 1956, fără a se recunoaşte fărădelegile suferite din partea justiţiei sovietice.

Calvarul a continuat şi după revenirea din lagăr, fiind din nou supusă presiunilor KGB. La 30 noiembrie 1967, procurorul RSSM, A. Kazanir, a respins cererile de reabilitare ale unui grup de persoane printre care se afla şi Maria Buruiană, situaţie care s-a perpetuat şi după 1991. Aşa încât, concluzia istoricului Ion Ţurcanu pare îndreptăţită: „a reabilita pe toţi acei care au luptat până la disperare împotriva ocupaţiei moscovite înseamnă, nici mai mult, nici mai puţin, a sfida Kremlinul, care... a simbolizat întotdeauna ... garanţia, nedezminţită, a perpetuării izolării forţate a românilor de dincoace de Prut de restul neamului românesc"[529].

Partidul Democrat Agrar, formaţiune de luptă organizată pe principiile muncii clandestine, ce avea 25 de structuri primare şi un efectiv de circa o sută de ţărani combatanţi, activi la începutul anilor '50 în satele raioanelor Chiperceni, Rezina, Răspopeni şi Orhei. Iniţiatorul PDA a fost Simion Zlatan, originar din stânga Nistrului (satul Popenchi, raionul Râbniţa), dezertor din armata sovietică, iar principalii lideri erau deja angajaţi în diverse forme de luptă ilegală împotriva puterii sovietice încă din primii ani de după război (1945-1946). Documentele de anchetă din arhivele KGB consemnează clar obiectivul unirii ţărănimii în vederea „răsturnării regimului sovietic din Moldova": „ştiind că o mare parte a ţărănimii din Moldova este nemulţumită de orânduirea colhoznică şi că în conştiinţa ei sunt încă extraordinar de puternice tendinţele de proprietar privat, noi am hotărât, printr-o propagandă antisovietică activă, să atragem ţăranii basarabeni de partea noastră..."[530].

Unul dintre conducătorii de marcă ai PDA a fost Vasile Odobescu (născut în 1916 în satul Cuizăuca, raionul Chiperceni), fost sergent într-un regiment de jandarmi din Bucureşti, detaşat în anii 1942-1944 la legiunea de jandarmi din Odesa, demobilizat în noiembrie 1944 la Arad şi reîntors în URSS în baza Convenţiei de Armistiţiu. A lucrat în satul natal până în 1946 când, pentru a se sustrage de la deportare în Siberia, a intrat în ilegalitate, ascunzându-se până la arestare.

[529] *Ibidem*, p. 114.
[530] *Ibidem*, p. 120-121.

PDA a fost destrămat în 1953, cel puţin 12 dintre liderii săi fiind condamnaţi la moarte, iar 11 executaţi, printre care şi Vasile Odobescu.

Un alt membru de frunte al PDA a fost medicul Simion Baranovschi, născut în 1910 într-o familie de ţărani din judeţul Orhei. A fost arestat în iulie 1951, anchetat la închisoarea din Chişinău, condamnat la moarte prin împuşcare şi executat. Soţia nu fost niciodată informată despre motivele arestării şi nici despre executarea sa. Dimpotrivă, toţi membrii familiei (soţia Eufrosina Baranovschi, învăţătoare, împreună cu patru copii) au fost arestaţi în august 1952 şi condamnaţi la închisoare (Tighina, Odesa, Moscova şi Kuibîşev), pentru ca în cele din urmă să fie internaţi în lagărul „Krasnîi gorodok"[531] din Kazahstan, alături de deţinuţi greci şi ceceni. Eufrosina Baranovschi a murit tânără, în 1958, la câţiva ani după repunerea în libertate.

Lupta românilor basarabeni şi transnistreni împotriva opresiunii sovietice, precum şi crimele monstruoase comise de regimul comunist totalitar pentru lichidarea oricărei forme de rezistenţă împotriva sa, reprezintă un capitol cutremurător din istoria nu tocmai îndepărtată a unor vechi teritorii româneşti ajunse sub ocupaţie bolşevică. Deloc întâmplător, tocmai ţăranii au fost de fiecare dată printre primii vizaţi de represiunile bolşevice. Pentru că, aşa cum spunea marele scriitor Liviu Rebreanu, fondatorul romanului românesc modern, ţăranul „nu e nici clasă, nici breaslă, nici funcţie, ci poporul însuşi – omul român... Ţăranul a rămas Român şi sub barbarii cei vechi şi sub cotropitorii ceilalţi". El e pretutindeni „păstrătorul efectiv al teritoriului naţional", deoarece „pământul este însuşi rostul lui de-a fi". Ţăranul român este „argumentul viu şi cel mai puternic al autohtoniei noastre..., conservatorul trecutului şi tinereţii noastre (ca neam, n.n.)"[532].

Procesele bolşevice, desfăşurate cu uşile închise, fără martori şi fără apărare, încheiate cu sentinţe extreme, menite să distrugă fibra de rezistenţă şi demnitatea unui popor, rămân fără îndoială mostre ale unui comportament malefic, greu de identificat în istorie prin cinismul şi brutalitatea slujitorilor săi. Ele au lăsat în urmă un lung şi impresionant şir de drame umane, multe dintre ele încă, sau poate pentru totdeauna, necunoscute. Mărturiile supravieţuitorilor, atâtea câte au rămas, dezvăluie o lungă galerie de figuri de torţionari, cu diferite origini etnice, care se întreceau în a găsi metodele cele mai perfide pentru a umili oameni care nu-şi cereau decât dreptul sacru la viaţă, libertate şi elementară demnitate civică. Din păcate, puţini s-au dovedit mai blânzi cu victimele lipsite de apărare, deşi nu au lipsit şi astfel de figuri. Deasupra tuturor, însă, se impune prin monstruozitate figura

[531] „Orăşelul roşu" (lb. rusă).

[532] A se vedea pe larg Liviu Rebreanu, „Laudă ţăranului român", discurs de primire în Academia Română, Bucureşti, 1940, reprodus în *Românii. Psihologie. Identitate spirituală. Destin* (antologie), Editura Semne, Bucureşti, 1994, p. 119-129, *passim*.

anchetatorului care obişnuia să bage ţeava revolverului în urechea victimei, urlând: „Rasskaji, rumînskii bandit!" ( „Mărturiseşte, bandit român!", n.n.)[533].

**Prigoana împotriva românilor basarabeni şi transnistreni din România. „În România, Comandamentul sovietic reprezintă toţi aliaţii".** La 12 septembrie 1944, după aproape trei săptămâni de tergiversări mai ales din partea sovieticilor, la Moscova s-a semnat Convenţia de Armistiţiu între România, pe de o parte, şi URSS, Regatul Unit şi SUA, pe de altă parte.

Primul paragraf al documentului menţionat conţine un neadevăr flagrant: „Guvernul şi Înaltul Comandament al României, recunoscând faptul înfrângerii României în războiul împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, Regatului Unit şi Statelor Unite ale Americii şi a celorlalte Naţiuni Unite, acceptă condiţiile armistiţiului"[534]. Dar la 23 august, când a trecut de partea Puterilor Aliate, România nu era încă o ţară învinsă (fapt recunoscut, de altfel, implicit în textul art. 1 al Convenţiei, care enumeră acţiunile militare hotărâte ale României în favoarea Naţiunilor Unite, n.n.). Încercările delegaţiei române la Moscova de a scoate din textul Convenţiei sintagma „recunoscând înfrângerea", pe motiv că „armistiţiul s-a produs nu prin forţa înfrângerii noastre militare, ci printr-o acţiune politică", s-au lovit de opoziţia categorică a sovieticilor în persoana lui Molotov, care a refuzat să recunoască punctul de vedere românesc.[535]

La 15 şi 16 septembrie 1944, în cadrul unor reuniuni de lucru ale Consiliului de Miniştri al României (primul guvern de după 23 august, n.n.) împreună cu delegaţii care au participat la semnarea Convenţiei de Armistiţiu de la Moscova, au fost analizate în mod detaliat implicaţiile posibile ale acestui document pentru viitorul imediat şi pe termen mai lung al ţării. În explicaţiile date cu acest prilej, Lucreţiu Pătrăşcanu, preşedintele delegaţiei române la Moscova pentru semnarea Armistiţiului, va sublinia fără înconjur că România a fost abandonată total de aliaţii occidentali în mâinile URSS: „În textul Armistiţiului, în discuţiile cu cei trei ambasadori (rus, britanic şi american, n.n.), Comandamentul aliat este reprezentat prin Uniunea Sovietică, o dată pentru totdeauna. În toate discuţiile noastre, Comandamentul sovietic este singurul care reprezintă Anglia şi America. Toate legăturile militare ale României trec pe planul discuţiilor şi înţelegerilor cu Uniunea Sovietică. Aliaţii, dacă vor voi să ne înarmeze, o vor face prin intermediul Uniunii Sovietice. În România, Comandamentul sovietic este acela care reprezintă toţi aliaţii"[536].

---

[533] Ion Ţurcanu, *op. cit.*, p. 157.

[534] Stelian Neagoe, *Istoria politică a României între anii 1944-1947*, Editura Noua Alternativă, Bucureşti, 1996, p. 53.

[535] *Ibidem*, p. 57.

[536] Stenograma dezbaterilor din cadrul Consiliului de Miniştri, din data de 15 septembrie 1944, în Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 59.

Pentru a nu rămâne nici un fel de dubii, Pătrăşcanu va reveni în ziua următoare cu precizarea singurului răspuns pe care delegaţia română îl primea la Moscova ori de câte ori solicita sprijinul şi sfatul ambasadorilor englez şi american: „Depinde de Uniunea Sovietică... Dvs. înţelegeţi-vă cu ruşii"[537].

Deosebit de relevante sunt o serie de observaţii formulate de Iuliu Maniu, ministru secretar de stat, şi reacţiile provocate de acestea în legătură cu soarta românilor din teritoriile din Est care reveniseră, prin forţa împrejurărilor, sub ocupaţie sovietică.

„În acest Armistiţiu - afirmă Iuliu Maniu în dezbaterile din 15 septembrie - se vorbeşte de germani, de unguri, de evrei şi de multe şi multe lucruri. Dar nu se vorbeşte de un lucru esenţial pentru noi, ce se întâmplă în Basarabia, cu românii noştri de acolo... Am văzut porunca inexorabilă a Naţiunilor Unite (revenirea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord la hotarele din iunie 1940, sub administraţie sovietică, potrivit art. 4 al Convenţiei de Armistiţiu, n.n.)... Aceasta nu înseamnă însă că noi ne dezinteresăm de partea neamului românesc care este în afară de hotarele noastre. Nu ne putem face vinovaţi că ne dezinteresăm de fraţi de un sânge cu noi, pe care vitregia sorţii, la un moment dat, i-a despărţit de noi... Acum, în ce priveşte Basarabia şi Bucovina,... ni s-au impus anumite condiţii de armistiţiu, şi nu avem ce face şi ne supunem, fiindcă suntem într-o situaţie silită. A fost punctul cel mai dureros acela în care se spune că hotarul României este acela fixat în 1940... Ce se va întâmpla în viitor? Vom vedea.... Nu punem în discuţie, decât spunem că este o situaţie de fapt la care trebuie să ne supunem.

Alta este însă chestiunea românilor din Basarabia. Dacă vor începe a urmări, a închide şi aresta pe românii de acolo care au votat în 1918 unirea Basarabiei cu noi, atunci noi cu ce conştiinţă primim acest lucru?... Trebuie... să se ştie că sufletul nostru sângerează şi, în al doilea rând, că avem conştiinţa vie că trebuie să ne îngrijim de fraţii noştri care sunt în afară şi să vedem ce intenţii au ruşii cu fraţii noştri din Basarabia şi Bucovina, fiindcă am fost colegi de Parlament cu Halippa, cu Pelivan, şi nu ne vine bine să vedem că sunt aruncaţi în închisori sau loviţi pentru ceea ce au făcut acum 25 de ani. Avem datoria în conştiinţa noastră să ţinem socoteală de aceşti fraţi de sânge"[538].

Ceilalţi membri ai guvernului încearcă să evite un răspuns direct la îngrijorările legitime exprimate de Iuliu Maniu, agăţându-se de diverse prevederi din Convenţia de Armistiţiu sau ale dreptului internaţional. Generalul Aurel Aldea, ministru de interne, spre exemplu, invocă o formulare din Convenţie, potrivit căreia Guvernul şi Comandamentul suprem român vor preda pe toţi prizonierii... De asemenea, pe cei internaţi sau pe cetăţenii Uniunii Sovietice „luaţi cu forţa" în România. Aşadar, conchide el, „nu va trebui să-i ceară pe aceia care au venit în mod voluntar din

[537] *Ibidem*, p. 67.
[538] *Ibidem*, p. 63-64.

Transnistria sau din Basarabia şi Bucovina". La rândul său, ministrul de externe Grigore Niculescu - Buzeşti este de părere că „dreptul internaţional are principii destul de clare", în virtutea cărora „basarabenii de origine au dreptul să opteze pentru cetăţenia română sau sovietică".

Naivitate ori simple încercări de autoamăgire în bunăvoinţa ocupantului sovietic? Cert este că îngrijorările lui Maniu persistă: „Ceea ce aş dori este să ştiu ce situaţie au aceşti români care au luptat pentru Unire pe vremuri. Sunt consideraţi trădători, sau ca cetăţeni care nu pot fi urmăriţi acum de ruşi? Trebuie precizat că aceşti români care au luat atunci o atitudine prin care s-au alăturat României, pentru acest fapt nu pot fi urmăriţi"[539].

Răspunsul nu se va lăsa aşteptat mult timp – doar atât cât Stalin are încă nevoie de armata română pentru a grăbi ofensiva spre Berlin – şi-i va lovi fără cruţare atât pe cei care discută şi încă mai speră în eventuale evoluţii favorabile ţării, cât şi pe cei despre soarta cărora ei se arată preocupaţi.

Motto de lagăr: „Un pas la dreapta, un pas la stânga - se trage fără preîntâmpinare!". Începând din august 1944, armatele sovietice au intrat şi s-au comportat pe teritoriul României ca forţe de ocupaţie, prin comiterea a numeroase abuzuri şi adoptarea unei atitudini ofensatoare şi discreţionare faţă de autorităţile legale cele mai înalte ale statului român, devenit aliat şi coparticipant la luptele comune împotriva Germaniei hitleriste şi a Ungariei.

După instalarea guvernului condus de dr. Petru Groza[540], sovieticii vor avea un suport mult mai consistent din partea autorităţilor statului român în acţiunile de subordonare a ţării faţă de URSS. La 26 aprilie 1945, când mai erau doar două săptămâni până la victoria împotriva Germaniei, premierul Groza făcea o serie de declaraţii relevante pentru noua orientare a puterii de la Bucureşti faţă de Moscova, orientare bazată pe numeroase falsuri, inadvertenţe, omisiuni sau, pur şi simplu, minciuni: „În anul 1941, poporul român, popor blând, harnic şi muncitor s-a trezit îmbrâncit într-un război criminal, de către o dictatură hitleristă, împotriva Uniunii Sovietice, marele şi puternicul lui vecin, cu care, în decursul veacurilor, a trăit totdeauna în pace"[541].

Cu acelaşi prilej, Petru Groza, care se lăuda adeseori cu originea sa dacă, ajunge să laude prizonieratul la ruşi ca o mare şansă pentru românii care au revenit în ţară odată cu tancurile Armatei Roşii. Pentru aceasta invocă mărturiile unui „pandur" din Divizia „Tudor Vladimirescu" (formaţiune de luptă creată de sovietici din prizonieri români, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, n.n.): „În 1941

[539] *Ibidem*, p. 65.

[540] La 6 martie 1945.

[541] Dr. Petru Groza, *Reconstrucţia României. Discursuri politice, conferinţe şi interviuri. 1944-1946*, Tipografia „Viaţa Literară", Bucureşti, 1946, p. 46.

am fost trimişi pe front. De ce? Ni s-a spus că, dacă vom lupta în Răsărit, vom câştiga Apusul. Într-adevăr, noi am fost trimişi să distrugem popoarele sovietice, care timp de 25 de ani, prin muncă fără prihană, şi-au clădit o ţară nouă. Ni s-a promis pământ în Transnistria. Dar ce, oare n-avem destul pământ aici în ţara noastră? Avem, dar acela, în mare parte este al acelora care nu-l muncesc. Pe front, am avut norocul să cădem prizonieri. Ni se spusese dinainte că, dacă vom cădea la Ruşi, aceştia ne vor scoate ochii. Adevăr vă grăiesc că ne-au scos, dar ne-au pus alţii în loc, mai buni, cu care să vedem pe adevăraţii duşmani"[542].

Câteva luni mai târziu, în septembrie 1945, acelaşi Petru Groza făcea declaraţii delirante după o primă vizită efectuată în URSS şi întâlnirile avute cu „generalissimul" Stalin şi colaboratorii săi, în frunte cu Molotov şi Vîşinski. Astfel, la 14 septembrie 1945, Petru Groza anunţa un important ajutor alimentar din partea Uniunii Sovietice, anularea unei părţi a datoriilor şi restituirea unora din capturile de război, în special mijloace de transport, toate acestea descrise ca expresie a generozităţii unei ţări, fără precedent în istorie, deoarece „nu există în istorie precedentul ca biruitorul să restituie prada de război luată, fără niciun echivalent", declaraţie primită, firește, cu „urale nesfârşite"[543].

Tot atunci, premierul Groza făcea cunoscut acordul conducerii sovietice pentru revenirea din captivitate a prizonierilor de război români, precum şi „lichidarea chestiunii cetăţenilor sovietici originari din Basarabia", de fapt a basarabenilor foşti cetăţeni ai statului român, obligaţi prin forţa împrejurărilor la cetăţenie sovietică şi refugiaţi în România. Aceştia, se lăuda Petru Groza, „vor fi în drept să judece dacă vor să rămână aici sau să plece, după propria lor voie fără nicio constrângere din partea nimănui"[544]. Cât adevăr conţineau frazele rostite cu atâta seninătate de premierul – cu ascendenţă *dacă* – al României, se va vedea în curând.

Odată cu instalarea Armatei Roşii în ţară, acţiunile serviciilor speciale sovietice au căpătat un câmp larg de acţiune, beneficiind din plin de aportul agenţilor cominterniști veniţi „pe tancuri" sau infiltraţi anterior. Unii dintre aceştia din urmă, care suferiseră aspre condamnări datorită activităţilor antistatale din anii precedenţi, au fost puşi imediat în libertate şi numiţi în funcţii de comandă în noile structuri de forţă ale României, cum a fost, spre exemplu, cazul lui Pantelei Bondarenko (Pantiuşa) ori cel al lui Alexandru Nicolski.

O sarcină delicată a cadrelor de informaţii sovietice din România, susţinute de agenţii propulsaţi în noile organe ale puterii, a constat în identificarea persoanelor din Basarabia care au activat în structurile militare ale României, îndeosebi în Serviciul Special de Informaţii (SSI), capturarea acestora şi transferarea lor clandestină,

[542] *Ibidem.*
[543] *Ibidem*, p. 146.
[544] *Ibidem*, p. 147.

de cele mai multe ori fără informarea sau acordul autorităţilor legale române, pe teritoriul sovietic, unde au fost judecate şi condamnate la moarte ori la muncă silnică în lagărele din Siberia. Operaţiunile de acest fel s-au extins până în anii 1948-1950, iar în unele cazuri şi după.

Datorită caracterului strict secret al acestui gen de operaţiuni, multe dintre faptele criminale comise nu au fost consemnate, iar victimele lor au rămas cvasinecunoscute. În plus, o serie de documente de arhivă sunt încă inaccesibile sau ascunse cu grijă, altele au fost distruse sau pierdute, în timp ce unii dintre cei care ar fi putut depune mărturie nu mai sunt în viaţă.

O poveste plină de dramatism a fost trăită de **Valentin Şerban,** născut în 1918 într-un sat de lângă Izmail, în sudul Basarabiei. Absolvent al Şcolii Superioare de Comerţ din Leova, apoi al Facultăţii de Comerţ din cadrul Universităţii Bucureşti, în 1938 devenea campion naţional la atletism (110m garduri), categoria juniori. În 1941 a fost recrutat de Serviciul Special de Informaţii şi trimis într-o echipă care, între altele, se ocupa, din ordinul mareşalului Antonescu, cu depistarea şi combaterea cazurilor de abuz şi corupţie din rândul responsabililor administraţiei româneşti a provinciei. Către sfârşitul războiului (1944), după o serie de acţiuni informative desfăşurate în spatele frontului sovietic, Valentin Şerban revine la activitatea civilă, lucrând în cadrul poliţiei comunale din Bucureşti.

La 18 ianuarie 1948 este arestat la sediul Sindicatului CFR din capitală, de o echipă de agenţi sovietici, transportat la Constanţa şi predat unei formaţiuni a MGB, care îşi stabilise centrul în acest oraş. După o perioadă de anchetă sub tortură este transferat la Odesa în secret, fără anunţarea autorităţilor române sau a familiei (soţia şi trei copii minori), de care va fi despărţit pentru totdeauna.

La Odesa a fost condamnat ca „spion român" la 25 de ani închisoare cu regim sever, fiind trimis în lagărele din Siberia (Kurgan, Omsk, Norilsk ş.a.). Eliberat în 1955, Valentin Şerban (rusificat Şcerbacov) este obligat să renunţe definitiv la întoarcerea în România şi să se stabilească în RSS Moldovenească, nu mai aproape de 100 km de graniţa română. Va locui la Tiraspol până în 1977, când i s-a permis să se mute la Ialoveni, lângă Chişinău, unde s-a pensionat (1981) şi a şi murit (31 martie 2005).

Valentin Şerban este deja un nume de legendă. Descoperit la jumătatea anilor '90 de un jurnalist cu preocupări sportive, Efim Josanu, povestea sa zguduitoare a apărut în paginile săptămânalului *Literatura şi Arta*. Impresionată de destinul acestui „înlănţuit al sorţii", o învăţătoare din satul Bravicea l-a inclus în planul său de activitate didactică pentru a le vorbi copiilor despre incredibila confruntare dintre Om şi regimul cu chip de fiară. Pagini emoţionante i-a dedicat şi cunoscutul ziarist şi scriitor basarabean Tudor Ţopa, în volumul său *Neînfrînţii*.[545] Înainte de a părăsi pentru totdeauna acest tărâm pe care l-a iubit atâta, Valentin Şerban a reuşit să mai depună

[545] Editat la Chişinău în 2004.

o mărturie, publicând împreună cu Vadim Pirogan, un alt prigonit basarabean al regimului bolşevic, o carte-document intitulată *Calvarul (Pe valurile vieţii)*[546].

După proclamarea independenţei Republicii Moldova, Valentin Şerban şi-a redobândit cetăţenia română. La 24 noiembrie 2003, prin decret prezidenţial i s-a conferit Ordinul naţional al României Serviciul Credincios în grad de Comandor, în semn de apreciere „pentru tăria morală de care a dat dovadă în anii prigoanei staliniste, pentru modul exemplar în care a ştiut să-şi apere şi să-şi păstreze identitatea naţională românească"[547].

Un caz de excepţie l-a reprezentat şi **Pantelimon (Pan) Halippa**[548], sub preşedinţia căruia legislativul de la Chişinău (Sfatul Ţării) aproba fără condiţii, la 27 noiembrie 1918, actul Unirii Basarabiei cu România, votat la 27 martie 1918. Temerile lui Iuliu Maniu în cazul său s-au adeverit din plin. Având în vedere notorietatea sa, Pan Halippa nu a fost răpit, ci arestat de Securitatea Poporului în 1950, condamnat şi închis mai întâi la Sighet, timp de doi ani.

La 26 martie 1952, organele de securitate române l-au predat pe „individul Halippa Pantelimon" organelor securităţii de stat sovietice, cu proces verbal, ca pe un obiect oarecare de inventar. „Împreună cu individul - consemnează ruşinosul, agramatul şi totodată incredibilul document păstrat la dosarul de anchetă al marelui patriot Pan Halippa - se predă şi obiectele personale ca: lengerie, haine diferite şi una servietă maro, precum şi un buletin biroul populaţiei - vechi nr. 429259. În timpul predării subsemnatul din partea grănicerilor români nu am avut nicio pretenţie. Drept pentru care am încheiat prezentul proces-verbal spre cele legale"[549].

Într-adevăr, mai „legal" de aşa nici că se putea...

După două luni de interogatorii în beciurile MGB din Chişinău, care începeau de regulă spre miezul nopţii şi se terminau către dimineaţă, Pan Halippa, „moldovean, supus român", a fost acuzat în principal de organizarea „actului trădător de dezlipire a Basarabiei de la Rusia Sovietică şi unirea ei la România". De asemenea, i s-a imputat că „a fost unul dintre organizatorii şi conducătorii aşa-numitului comitet al refugiaţilor transnistreni, care era preocupat de consolidarea forţelor antisovietice şi lucra activ la planul dezlipirii RASSM, având scop s-o unească cu România". Spectrul Transnistriei continua să fie invocat de anchetatorii sovietici ori de câte ori se ivea ocazia, fiind necondiţionat un motiv de agravare a acuzaţiilor aduse românilor.

Bătrânul de aproape 70 de ani s-a comportat remarcabil, asumându-şi cu demnitate acţiunile în serviciul ţării şi explicând pe îndelete motivele care au stat la baza acestora. A fost condamnat la „internare într-un lagăr de reeducare prin muncă pe un

[546] Volumul a apărut la Editura UPS Ion Creangă, Chişinău, 2005.

[547] Decretul nr. 780, Bucureşti, 24 noiembrie 2003.

[548] N. 1883, satul Cubolta, jud. Soroca - m. 1979, Bucureşti.

[549] Textul este redat integral în Iurie Colesnic, *Pantelimon Halippa. Apostolul Unirii*, Editura Ulysse, Chişinău, 2006, p. 28.

termen de 25 de ani". Amnistiat în 1955, după moartea lui Stalin şi după ce cunoscuse deja 11 lagăre de muncă forţată în Siberia, Pan Halippa a revenit la insistenţele proprii în România, unde fostul transnistrean „Pantiuşa", devenit şeful Securităţii Poporului, şi echipele sale i-au mai instrumentat o condamnare de doi ani închisoare, la Gherla[550].

Calvarul miilor de români basarabeni şi transnistreni repatriaţi din România în teritoriile revenite sub administraţie sovietică constituie un capitol dureros al istoriei naţionale, încă insuficient cunoscut şi tratat în lucrări de specialitate din ţară. Mulţi dintre ei au fost arestaţi, condamnaţi la moarte, deportaţi, umiliţi sau marginalizaţi. Împotriva propriei lor voinţe, au fost obligaţi să-şi renege obârşia românească şi să se declare „moldoveni". Revenit în RSSM, de la Sibiu, în 1951, în perioada când la conducerea Partidului Comunist din Moldova sovietică se afla Leonid Brejnev, viitorul mare publicist şi scriitor Valentin Mândâcanu a solicitat funcţionarului de stat să-l înscrie în actele administrative ca „român". Răspunsul a venit sec: „La noi, românii sunt moldoveni". Deoarece omul a insistat să fie înregistrat „român", funcţionarul (un rus, n.n.) l-a ameninţat: „La noi, românii locuiesc în Siberia sau nu locuiesc deloc!"[551].

## 2. Distrugerea Bisericii

> *„Ca pretutindeni în Moldova, mănăstirile sunt locuri de dezmierdare şi tihnă: sunt «staţiunile climaterice» ale vechilor boieri veliţi..."*[552]. (Mihail Sadoveanu, 1922)

Credinţa şi Biserica au constituit unul din stâlpii de rezistenţă ai românilor basarabeni din toate timpurile. În prima perioadă ce a urmat fatidicului an 1812, când Basarabia a fost ruptă din trupul Moldovei şi alipită Imperiului ţarist, autorităţile ruse nu au îndrăznit să interzică serviciul religios în limba română în bisericile şi mânăstirile construite de-a lungul secolelor de domnitorii şi boierii moldoveni pe întinsul teritoriului dintre Prut şi Nistru. Sub ocupaţie, biserica a devenit, firește, un factor decisiv al salvării şi păstrării conştiinţei naţionale a românilor basarabeni, intrând în coliziune cu obiectivele expansiunii ruseşti spre sudul şi centrul Europei. Ştergerea memoriei colective şi a datinilor strămoşeşti, anihilarea conştiinţei de neam şi crearea unei noi identităţi etnice şi culturale au devenit, în scurt timp, obiective permanente ale rusificării Basarabiei, urmărite sistematic atât în timpul ţarismului, cât şi în epoca sovietică.

---

[550] Pentru detalii privind cazurile Valentin Şerban şi Pantelimon Halippa, vezi şi studiul nostru „Din Transnistria, la conducerea Securităţii Poporului", în *Magazin istoric*/septembrie 2008, p. 38-41.

[551] Emisiune la televiziunea moldovenească, din 25 august 1995, apud Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2000, p. 55.

[552] Mihail Sadoveanu, *Drumuri basarabene*, Editura Antares, Bucureşti, 1994.

Regimul bolşevic („Satana cea Roşie", cum îl numea poetul Grigore Vieru) a lovit, „în primul rând, în credinţa şi graiul nostru. Şubrezindu-ne credinţa şi limba noastră, s-au şubrezit temeliile neamului"[553].

Victime ale acestui îndelung şi neîncetat proces de dislocare a unui întreg popor din matca sa naturală au căzut exponenţii, păstrătorii şi apărătorii cei mai fideli ai valorilor românilor basarabeni, în rândul cărora la loc de frunte, desigur, s-au situat dintotdeauna slujitorii bisericii.

**Dispariţia românilor - o dorinţă mereu neîmplinită.** Episcopul Pavel Lebedev, cel de-al patrulea din cei 12 episcopi ruşi impuşi de Sinodul Bisericii ruse la conducerea Bisericii Basarabene pe parcursul primului secol de ocupaţie (1821-1918)[554], s-a făcut cunoscut în anii 1871-1882 ca unul dintre cei mai înverşunaţi duşmani ai românilor basarabeni. El este cel care a dispus ca serviciul religios în bisericile basarabene să fie efectuat numai în limba slavonă, a închis 340 de biserici în care se slujea româneşte, a desfiinţat tipografia (de limbă română) din Chişinău, a adunat şi a ars toate cărţile bisericeşti redactate în limba română, a urmărit cu obstinaţie deznaţionalizarea românilor basarabeni şi rusificarea acestora prin toate mijloacele. De asemenea, a concediat un mare număr de preoţi şi dascăli: 169 de parohi au fost retrogradaţi la rangul de simpli preoţi auxiliari, 194 au fost radiaţi din buget, 32 au fost scoşi la pensie, 596 de dascăli au fost concediaţi...[555]

Comportamentul episcopului Pavel Lebedev, greu de calificat în lumea civilizată şi, cu atât mai puţin, în spiritualitatea creştină, i-a scandalizat chiar şi pe unii intelectuali ruşi cum ar fi publicistul N.N. Durnovo care, într-o carte tipărită la Moscova în 1908, scria: „Toate cărţile sfinte de la bisericile moldoveneşti, tipărite cu litere chirilice în limba moldovenească, au fost depuse la Mitropolia din Chişinău unde arhiepiscopul Pavel, în curgere de 7 ani, le-a ars, încălzind cu ele palatul mitropoliei. Acest fapt de un vandalism grosolan este astăzi de domeniul istoriei"[556].

Într-un raport înaintat Curţii imperiale de la Sankt Petersburg, Pavel Lebedev se lăuda că, datorită activităţii sale şi a guvernatorului, românii au dispărut cu desăvârşire din Basarabia şi s-au rusificat cu toţii. Că aceasta era doar o dorinţă a

---

[553] Grigore Vieru, Cuvânt rostit la solemnitatea reactivării Mitropoliei Basarabiei, autonomă şi pe stil vechi (Bucureşti, 19-20 decembrie 1992), reprodus în *Buletinul Oficial al Patriarhiei Române*, Nr. 11-12 (noiembrie - decembrie 1992).

[554] Între anii 1812-1821, Basarabia a fost păstorită de Gavriil Bănulescu-Bodoni, personaj controversat, de origine română, adoptat de ruşi.

[555] Culegere de documente, *Adevărul despre Mitropolia Basarabiei*, p. 120. Vezi şi Ştefan Ciobanu, *Basarabia. Populaţia, istoria, cultura*, Editura Clio – Bucureşti şi Editura Ştiinţa – Chişinău, 1992, p. 84; Dinu Poştarencu, *O istorie a Basarabiei în pagini şi documente. 1812-1940*, Editura Cartier, Chişinău, 1998, p. 120-122.

[556] *Adevărul despre Mitropolia Basarabiei*, p. 125.

lui Pavel Lebedev, avansat între timp arhiepiscop, ne-o dovedesc numeroase documente, dar mai ales evoluţiile ulterioare din Basarabia. Într-un raport al şefului jandarmeriei din Orhei, redactat în 1885, se menţiona că intelectualitatea locală manifestă „antipatie faţă de tot ce-i rusesc" şi nutreşte „visul de separare a Basarabiei de Rusia şi alipirea ei la Regatul român"[557].

În 1910, la aproape un secol de la anexarea Basarabiei de către Rusia, generalul rus A. N. Kuropatkin, scriitor militar şi fost ministru de război, consemna într-o lucrare dedicată „problemelor armatei ruse": „Poporul român din Basarabia, anexată acum o sută de ani, trăieşte şi astăzi izolat, la distanţă de populaţia rusă... Unirea poporului român, într-un viitor apropiat, fie pe cale paşnică, fie ca urmare a unui război, este inevitabilă"[558].

Nu este de mirare că, în anii 1917-1918, una din revendicările principale ale românilor din dreapta, dar şi din stânga Nistrului a fost reintroducerea şi practicarea serviciului religios în limba maternă (adică română/moldovenească).

Este un fapt îndeobşte cunoscut că, în perioadele ce au urmat revenirii Basarabiei la Patria mamă (1918-1940, 1941-1944), renaşterea bisericii ortodoxe pe teritoriul dintre Prut şi Nistru a înregistrat un mare avânt, numeroase lăcaşuri de cult fiind construite, renovate şi repuse în drepturile lor fireşti.

**Biserica ortodoxă în faţa terorii bolşevice.** Revenirea Basarabiei sub ocupaţie sovietică (1940-1941, dar mai ales după 1944) a fost însoţită de începerea unei noi prigoane împotriva bisericii ortodoxe şi a credincioşilor ei. În faţa furiei bolşevice dezlănţuite, majoritatea preoţilor s-au refugiat în afara graniţelor şi „au murit cu gândul şi dorul de Basarabia", cum afirma preotul Vasile Ţepordei, care a întocmit o lungă listă a martirilor bisericii basarabene din exil[559]. Soarta celor rămaşi a fost dramatică. Mulţi dintre ei şi-au găsit sfârşitul în gulagurile siberiene, odată cu valurile deportaţilor ce s-au succedat în anii de după război. Românii basarabeni aveau să înfrunte o dublă opresiune: una generală, care ţinea de intoleranţa agresivă a ateismului bolşevic faţă de biserică, şi alta ce viza cu precădere anihilarea conştiinţei naţionale generate de apartenenţa la spaţiul spiritualităţii româneşti.

Îndeosebi „spiritul patriotic", „naţionalismul" şi „antisovietismul", cum erau calificate atitudinile românofile de către ideologii puterii bolşevice, au constituit obiectul unor planuri laborioase de contracarare şi lichidare, puse la cale şi înfăptuite *profesionist* de poliţia politică secretă a regimului, sub oblăduirea partidului comunist.

---

[557] Gheorghe Negru, *Ţarismul şi mişcarea naţională a românilor din Basarabia*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2000, p. 75.

[558] Ştefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 22.

[559] Vezi articolul lui Vasile Ţepordei „Ierarhi şi preoţi refugiaţi au murit cu gândul şi dorul de Basarabia", reprodus de istoricul Anatol Măcriş în volumul *De la Nistru pân' la Tisa şi ceva mai departe*, Editura Agerpress Typo, Bucureşti, 2004, p. 135-138.

Documentele de epocă, scoase la iveală de istorici în ultimii ani, demonstrează cu prisosinţă acest adevăr.

**KGB-ul împotriva preoţilor şi credincioşilor moldoveni.** Aparent paradoxal, campania de jefuire, devastare şi închidere a lăcaşurilor de cult, de îndepărtare a credincioşilor de biserică, de „demascare" şi pedepsire a preoţilor, a cunoscut un moment de vârf la câţiva ani după moartea lui Stalin, către sfârşitul perioadei de aşazisă liberalizare hruşciovistă. De altfel, la începutul anilor '60 ai secolului XX, Nikita Hruşciov, liderul comuniştilor sovietici declara: „Am să vi-l arăt la televizor pe ultimul popă, care se dezise de Dumnezeu!"[560]. Acţiunile demolatoare îndreptate nu doar împotriva lăcaşurilor de cult, dar, mai ales, împotriva structurii de rezistenţă a românilor ortodocşi, au fost desfăşurate metodic, folosindu-se agentura şi sprijinul oficial al reprezentanţilor bisericii ortodoxe ruse.

În anii 1956-1957, pe lângă lupta neîntreruptă împotriva manifestărilor de „naţionalism" şi „antisovietism", pe agenda de lucru a KGB din RSSM a apărut o nouă prioritate – lupta împotriva bisericii, care nu s-a dovedit deloc uşoară. Dimpotrivă, populaţia a opus o rezistenţă acerbă împotriva abuzurilor comise necontenit de autorităţile sovietice, care atentau cu brutalitate la ceea ce aveau mai scump în suflet moldovenii din cele mai vechi timpuri: credinţa creştină şi datinile strămoşeşti.

Un moment incendiar s-a înregistrat în iulie 1959, când puterea sovietică a dispus închiderea mănăstirii Răciula, din satul cu acelaşi nume situat în zona centrală a Basarabiei, la 11 km de Călăraşi şi 46 km de Chişinău. Mănăstirea Răciula, ctitorie răzăşească de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, avea două biserici – una de vară, cu hramul Naşterii Maicii Domnului şi alta de iarnă, cu hramul Sfântul Nicolae. Aceasta a fost vizitată în 1919 de scriitorul Mihail Sadoveanu şi de viitorul mitropolit al Transnistriei, Visarion Puiu, care au lăudat frumuseţea arhitecturală a aşezământului şi pitorescul zonei în care se află.

Indignaţi de decizia autorităţilor de a închide acest lăcaş, localnicii s-au revoltat şi i-au alungat pe reprezentanţii puterii sovietice, în primul rând pe angajaţii organelor de miliţie şi securitate. Revolta a fost înăbuşită prin forţă, pentru aceasta fiind mobilizaţi circa 500 de militari înarmaţi. Intervenţia violentă s-a soldat cu moartea şi rănirea mai multor săteni, precum şi cu arestarea şi condamnarea la închisoare a persoanelor considerate vinovate de organizarea opoziţiei faţă de închiderea sfântului lăcaş. În cele din urmă, turla bisericii a fost demolată cu un tractor, biserica de vară transformată în depozit, iar cea de iarnă în loc de distracţie[561].

În urma gravelor evenimente de la Răciula, preşedintele secţiunii KGB din RSSM, Andrei Prokopenko (1955-1959) a fost eliberat din funcţie, iar în locul său

[560] Nicolae Dabija, „Bolşevicii şi biserica", în *Literatura şi Arta*, 6 septembrie, 2007.

[561] Luminiţa Ilviţchi, *Mănăstirile şi schiturile din Basarabia*, Editura Museum, Chişinău, 1999, p. 96-97. Vezi şi T. Botnaru, A. Ganenco, *op. cit.*, p. 93.

numit Ivan Savcenko, activist trimis să intensifice „spiritul partinic" în rândurile Securităţii moldoveneşti, pe care o va conduce până în 1966. I. Savcenko nu va renunţa la planurile de demolare a bisericii, dar va proceda metodic, angrenând masiv structurile specializate şi instrumentele de muncă ale poliţiei politice secrete. De numele său sunt legate o serie de iniţiative pe baza cărora birourile executive ale CC al PCM şi Consiliului de Miniştri al RSSM au adoptat un şir de hotărâri care au dus la închiderea a aproape tuturor bisericilor şi mănăstirilor din Moldova[562].

Ca şi în fosta RASSM din perioada interbelică, lăcaşurile sfinte au fost pângărite şi transformate în grajduri, depozite, garaje sau cluburi pentru distracţie.

La 8 ianuarie 1960, secţiunea din Chişinău a KGB trimitea la Moscova, sub semnătura lui Gavriil Volkov, vicepreşedinte (1955-1962) şi, ulterior, preşedinte (1979-1989) al acestei structuri, un raport *strict secret* - *„Informaţie cu privire la organizarea activităţii operative de urmărire şi profilaxie în lupta împotriva acţiunilor duşmănoase ale slujitorilor bisericii şi sectanţilor din Moldova"* - în care se menţiona: „Pentru rezolvarea sarcinilor de limitare a influenţei bisericii şi a mănăstirilor asupra populaţiei, de reducere a numărului lor, precum şi în alte acţiuni a fost utilizată activ agentura. Reţeaua de agenţi din interiorul bisericii ortodoxe este alcătuită la ora actuală din 16 persoane, dintre care „Kazanţev" şi „Iuriev" deţin funcţii de conducere în eparhie, iar „Voznesenski", „Belîi", „Nikitin", „Florea", „Grigoriev" şi „Scurtu" conduc blagocinii şi mănăstiri („Nikitin" şi „Florea" au fost racolaţi în anii 1958-1959).

Datorită acţiunilor agenţilor nominalizaţi, mai întâi s-a redus numărul preoţilor în parohii şi biserici. Din însărcinarea noastră, „Kazanţev" a rechemat din parohii 33 de ieromonahi, sub pretextul că erau limitaţi în îndeplinirea rânduielilor bisericeşti. Despre preoţii cei mai fanatici şi mai activi au fost strânse materiale compromiţătoare, care au servit... pentru înlăturarea lor din slujbă şi excluderea din registru. Cu astfel de materiale, numai în ultima vreme au fost îndepărtaţi din slujbă 5 preoţi... Odată cu aceasta, prin mijlocirea lui „Kazanţev" şi „Iuriev" n-a fost admisă ocuparea parohiilor vacante apărute... La recomandarea noastră, aceşti agenţi („Kazanţev" şi „Iuriev") au interzis ca un singur preot să slujească în acelaşi timp în mai multe biserici. Ca urmare a reducerii numărului slujbelor prin cumul, numărul bisericilor care funcţionează s-a redus de la 588 la 385. S-a acţionat pentru reducerea considerabilă a admiterii tineretului din Moldova în instituţiile de învăţământ teologic... Primind cererile, agentul „Kazanţev" refuza, sub diferite motive, să le dea recomandări sau ne comunica nouă, iar noi, prin intermediul organizaţiilor de partid, exercitam presiuni asupra unor candidaţi ori îi compromiteam... În anul 1959, în Moldova au fost închise 13 mănăstiri, dintre care 8 de bărbaţi şi 5 de femei, peste 500 de monahi au fost încadraţi în munca social-activă. Mai funcţionează încă

[562] T. Botnaru, A. Ganenco, *op. cit.*, p. 94.

7 mănăstiri... Conform unei hotărâri a Consiliului de Miniştri al RSSM, în lunile următoare vor fi închise încă două mănăstiri pentru maici. Atunci când a fost nevoie, acţiunile agenturii noastre pentru reducerea numărului mănăstirilor, bisericilor şi al preoţilor erau dirijate prin intermediul aparatului însărcinatului cu afaceri al bisericii ortodoxe ruse de pe lângă Consiliul de Miniştri al RSSM. Agentura noastră din rândul preoţimii a luat parte la curăţirea drumurilor, fântânilor, a pieţelor din localităţi de cruci şi răstigniri (troiţe, n.n.), instalate în diferite perioade din trecut de către slujitorii bisericii şi sectanţi... În scopul reducerii activismului preoţimii şi al îndepărtării credincioşilor de biserică, s-au luat măsuri să apară în presă acei preoţi şi monahi care au rupt-o cu religia, pentru a demasca esenţa reacţionară a ortodoxiei şi a spiritului de viaţă patriotic al preoţimii..."[563].

**Închiderea unei influente mănăstiri basarabene.** La 15 mai 1961, Ivan Savcenko, preşedintele Comitetului Securităţii de Stat (KGB) de pe lângă Consiliul de Miniştri al RSSM, semnează un raport *strict secret* către şefii săi de la Moscova, intitulat „*Informaţie specială privind închiderea mănăstirii Hîrbovăţ*", în care prezintă amănunţit noile *succese* împotriva credincioşilor basarabeni, dar şi măsurile de precauţie luate pentru a evita repetarea unor cazuri de genul celui de la Răciula: „În conformitate cu activitatea ce se desfăşoară pentru reducerea numărului mănăstirilor care funcţionează în republică, în anul 1960 am elaborat măsuri de pregătire pentru închiderea mănăstirii de bărbaţi din Hîrbovăţ, raionul Călăraşi. În planul acţiunilor pregătitoare, un rol important a revenit agenturii şi persoanelor de încredere, care ocupă funcţii de conducere în administraţia eparhială, în mănăstiri sau locuiesc în satele învecinate. Totodată, a fost luată în calcul şi studiată situaţia operativă atât din mănăstire, cât şi din mediul celor mai activi slujitori ai bisericii, care întreţin legături cu mănăstirea.

Din însărcinarea noastră, agentura şi persoanele de încredere din rândul călugărilor şi al credincioşilor au răspândit zvonul despre apropiata închidere a mănăstirii. Acest zvon era susţinut de către agentul nostru „Scurtu", starețul mănăstirii, motiv pentru care printre călugări a apărut un grup care cerea împărţirea averii mănăstireşti. Profitând de situaţia creată, agenţii „Nikitin", „Belîi" şi „Scurtu" i-au convins să plece din mănăstire pe 52 de călugări din 94... La indicaţia noastră, agentul „Scurtu" n-a împiedicat plecarea şi i-a asigurat pe cei care plecau cu toate cele necesare: hrană, îmbrăcăminte şi bani. După ce toţi călugării care au hotărât să

[563] Document inclus de istoricul V. Pasat în culegerea *Trudnie straniţi istorii Moldovi. 1940-1959-e.g.g.*, Moscova, Editura Terra, reprodus parţial şi de I. Ţurcanu, *Moldova antisovietică*, p. 144-145. Pe aceeaşi temă vezi şi Ioan C. Popa, „Dramele Basarabiei. Distrugerea Bisericii. Rusificare forţată şi sub ţarism, şi sub comunism", în *Jurnalul Naţional*, 24 aprilie 2007, p. 10.

iasă din mănăstire au plecat, agentul „Florea", stareţ al mănăstirii Chiţcani, a plecat, la indicaţia noastră, la mănăstirea Hîrbovăţ, fără a-l înştiinţa pe episcopul cârmuitor, şi a organizat transferul monahilor care au manifestat dorinţa de a trăi în mănăstirea Chiţcani. Când în mănăstire au rămas doar câţiva călugări, agentul „Scurtu" s-a adresat oficial însărcinatului cu afaceri al bisericii ortodoxe ruse cu rugămintea de a lua spre păstrare averea mănăstirii şi, totodată, l-a rugat pe stareţul mănăstirii învecinate să vină după călugării care mai rămăsăseră. Agentul „Kazanţev", care deţine o funcţie de conducere în eparhie, a contribuit activ la închiderea mănăstirii. Din însărcinarea lui, în etapa pregătirii mănăstirii pentru închidere, de acolo au fost mutate în alte mănăstiri persoanele care puteau influenţa negativ asupra acestei pregătiri şi a închiderii mănăstirii.

La 10 mai 1961, din mănăstire au fost scoşi toţi călugării, iar clădirile şi averea rămasă au fost predate organelor locale ale puterii. Mănăstirea Hîrbovăţ a fost una dintre mănăstirile influente şi puternice din punct de vedere economic. Trăsătura ei caracteristică era faptul că, până în 1940, acolo s-a păstrat aşa-zisa icoană făcătoare de minuni, care atrăgea la mănăstire o mare afluenţă de credincioşi şi pelerini. În momentul de faţă, în republică mai funcţionează patru mănăstiri: 2 pentru bărbaţi şi 2 pentru femei..."[564].

În următorii doi ani au fost închise alte trei mănăstiri: Tabăra, Noul Neamţ (Chiţcani) şi Căpriana. În ultima dintre acestea, construcţie voievodală care numără printre ctitorii săi pe Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare, Petru Rareş şi Alexandru Lăpuşneanu, clopotele au bătut pentru ultima oară la 25 octombrie 1962. Cei 80 de slujitori ai mănăstirii, dintre care 30 de preoţi şi 10 diaconi, au fost obligaţi să plece[565].

Singurul lăcaş monastic care a mai funcţionat în Moldova sovietică în timpul regimului comunist a fost mănăstirea Japca (de femei), care îşi pierduse caracterul românesc la începutul secolului XX, prin aducerea de călugăriţe din Rusia.

Textele desecretizate din arhivele KGB, aproape neverosimile prin acurateţea şi cinismul detaliilor cu care opresorii relatează despre fărădelegile comise, pun într-o lumină nouă dimensiunile crimelor puterii de ocupaţie ruso-sovietice împotriva românilor basarabeni, ale căror drame par adeseori fără sfârşit.

„Lucrarea comună a KGB şi a ierarhilor bisericii ruse pentru lichidarea lăcaşurilor basarabene de cult – opinează istoricul I. Ţurcanu – nu-şi găseşte explicaţia doar în programul ateist al comuniştilor, promovat cu cel mai mare zel chiar de zişii ierarhi. Vorba e că, după douăzeci şi cinci de ani de aflare sub ascultarea Patriarhiei române, preoţimea basarabeană devenise complet refractară la politica imperială rusă, şi mai cu seamă la bolşevism, ambele susţinute de Patriarhia Moscovei. Iată

[564] V. Pasat, *op. cit.*; I. Ţurcanu, *op. cit.*, p. 146-147.

[565] Gheorghe Postică, *Mănăstirea Căpriana (de la întemeiere până în zilele noastre)*, Editura Pontos, Chişinău, 2003, p. 64-65.

de ce aceasta din urmă, aservită bolşevismului, avea sarcina de a lupta împotriva *spiritului de viaţă patriotic al preoţimii* noastre, aşa cum am citit în primul din cele două documente de mai sus"[566].

### 3. „Sterilizarea spirituală"

Pe lângă anihilarea prin forţă a oricărei rezistenţe antisovietice şi interzicerea completă a credinţei şi tradiţiilor strămoşeşti prin distrugerea sau închiderea lăcaşurilor de cult, puterea sovietică a reluat planurile iniţiate în fosta RASSM privind crearea unei noi identităţi – „moldoveneşti" – diferită de cea română, pentru populaţia majoritară din noua republică unională de pe cele două maluri ale Nistrului.

**Rescrierea istoriei, afirmarea limbii şi culturii „moldoveneşti".** Plenara CC al PCM din august 1947 a trasat istoricilor sovietici moldoveni sarcina elaborării unui manual de istorie a Moldovei, prin care să se legitimeze „eliberarea" Basarabiei de către Armata Roşie. Partea I a variantei de probă a „Cursului de Istorie a Moldovei" a fost publicată în 1949 şi pornea de la aşa-numita „teorie autohtonistă", bazată pe teza continuităţii populaţiei romanizate în spaţiul carpato-dunărean. Ramura de est a acestei populaţii romanizate împreună cu slavii locali ar fi strămoşii poporului moldovenesc, format „în procesul unei încrucişări reciproce a volohilor romanizaţi şi a slavilor de est"[567].

Macheta privind geneza poporului moldovenesc a fost criticată virulent mai ales de istoricii ucraineni, care au reproşat autorilor că „nu s-au debarasat întru totul de influenţa istoriografiei burgheze româneşti"[568]. În cadrul unor dezbateri organizate în 1950, adepţii teoriei autohtoniste au fost etichetaţi „antislavişti" şi „revizionişti": „Părerea că volohii sunt o populaţie autohtonă pe teritoriul Moldovei toarnă apă la moara naţionaliştilor reacţionari români, care visează la o Românie până la Nistru, până la Bug..."[569].

În 1951 a fost editat în limba rusă volumul I al *Istoriei Moldovei* (tradus şi în „limba moldovenească" în 1954, sub titlul *Istoria RSS Moldoveneşti*), în care formarea unei naţionalităţi moldoveneşti de sine stătătoare, pe teritoriul dintre Nistru şi Carpaţi numit „Ţara Moldovei", era privită ca rezultat al unui proces îndelungat şi complicat. De această dată, s-a renunţat la teoria încrucişării, iar slavii nu mai apar ca element constitutiv în procesul etnogenezei moldovenilor, ci doar ca un factor care a exercitat o „influenţă puternică", îndeosebi culturală, asupra acestora[570].

---

[566] I. Ţurcanu, *op. cit.*, p. 148.

[567] *Curs Istorii Moldovî* (lb. rusă), 1949, apud Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2000, p.60.

[568] *Ibidem*, p. 61.

[569] *Ibidem*, p. 63-64.

[570] *Ibidem*, p. 62

Încercările de găsire a unor formule care să servească obiectivele politico-strategice ale expansiunii ruseşti spre gurile Dunării nu au încetat, de fapt, niciodată, fără a se ajunge însă la un rezultat care să fie considerat pe deplin satisfăcător. Toate aceste încercări sunt marcate constant, ca de un fir roşu, de ideea că moldovenii şi limba lor sunt un popor aparte de români şi limba română. Istoricii sovietici au susţinut frecvent că, după anexarea în 1812 a Basarabiei de către Rusia şi, mai ales, după unirea din 1859 a Moldovei cu Muntenia, particularităţile moldovenilor basarabeni s-ar fi accentuat în raport cu cele ale moldovenilor din dreapta Prutului, supuşi unui proces de „românizare".

Pentru impunerea „limbii moldoveneşti" în RSSM, s-a recurs în principal la măsuri politico-administrative. Elaborată în perioada interbelică, în cadrul Institutului Moldovenesc de Cercetări Ştiinţifice de la Tiraspol, „Noua ortografie a limbii moldoveneşti", bazată pe principiul etimologic, a fost extinsă iniţial în RSSM printr-o hotărâre adoptată la 16 mai 1941, apoi reintrodusă cu mici schimbări în martie 1945. Prin „noua ortografie" a fost restabilit şi alfabetul rusesc, pentru a se înlătura astfel „nedreptatea istorică" de până atunci, când „ocupanţii" români nu recunoşteau caracterul de sine stătător al moldovenilor. Până în 1946, o parte din cărţi şi publicaţii a fost tipărită şi cu caractere latine. În curând s-a ajuns la vulgarizarea limbii literare şi la adevărate aberaţii în privinţa fondului de cuvinte, fapt ce a provocat reacţia unor intelectuali cu poziţii influente în epocă (Em. Bucov, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, fost ilegalist; A. Lupan, preşedinte al Uniunii Scriitorilor, fost ilegalist; V. Coroban; G. Bogaci ş.a.).

Într-o şedinţă din 21 august 1950 a Consiliului Ştiinţific al Institutului de Istorie, Limbă şi Literatură (I.I.L.L.) al filialei moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a URSS, G. Bogaci sublinia: „Limba literară cere respectarea unei tradiţii. Nu putem fi de acord cu orientarea spre limba vorbită. Trebuie ca 200.000 de transnistreni să scrie aşa cum scriu două milioane de persoane" (adică majoritatea populaţiei RSSM, n.n.)[571].

Chestiunea cea mai controversată a fost desigur cea legată de originea limbii, care a fost permanent politizată şi ideologizată. Încă din 1936, romanistul sovietic M. V. Serghievski vorbea, într-o lucrare publicată la Moscova, despre „deosebiri iniţiale în destinul istoric şi lingvistic al moldovenilor şi valahilor"[572].

Impunerea moldovenismului a însemnat nu doar interzicerea grafiei latine şi un veritabil haos ortografic şi ortoepic, dar şi reluarea vechilor răfuieli din fosta RASSM împotriva cărţilor cu alfabet latin aflate în biblioteci, sub pretextul curăţirii acestora de „literatura fascistă dăunătoare". Clasicii literaturii române, inclusiv Mihai Eminescu şi Ion Creangă, au fost interzişi, fiind înlocuiţi cu „clasicii" literaturii sovietice moldoveneşti.

[571] *Ibidem*, p. 31.

[572] *Ibidem*, p. 31-32.

**„Prietenia" româno-sovietică influenţează şi relaţiile moldo-române.** În primele două decenii de după cel de-al doilea război mondial asistăm, fără îndoială, la o serie de evoluţii contradictorii în raporturile generale dintre România şi URSS, care s-au repercutat direct asupra situaţiei din RSSM şi a relaţiilor acesteia cu Bucureştii.

După instalarea trupelor sovietice pe teritoriul românesc şi, mai ales, după semnarea Tratatului de pace de la Paris[573], România cunoaşte un ritm alert de sovietizare şi comunizare, în multe privinţe surprinzător poate chiar şi pentru Moscova, prin comparaţie cu rezistenţa şi nesiguranţa întâmpinate în alte ţări intrate sub influenţa sa după război.

Grupurile rivale din PCR se aflau într-o adevărată „competiţie pentru graţia lui Stalin"[574], continuată cel puţin şi în prima parte a perioadei lui Hruşciov. Nici unul dintre aceste grupuri nu punea la îndoială supremaţia absolută a URSS, modelul de organizare şi ideologia acesteia, dar existenţa lor oferea Moscovei o marjă mai largă de manevră pentru impunerea poziţiilor şi satisfacerea propriilor interese.

Obedienta conducere politică de la Bucureşti, impusă de sovietici, a preluat în totalitate şi a promovat chiar cu sârg tezele politico-ideologice şi propagandistice ale Moscovei, inclusiv în privinţa propriei istorii naţionale, facilitând în bună măsură realizarea obiectivelor ocupantului atât în România, cât şi în RSSM, îndeosebi prin prigonirea refugiaţilor basarabeni şi transnistreni după război. Ca urmare, „în România nu s-a mai putut vorbi şi scrie despre Basarabia decât ca despre un teritoriu rusesc, *ocupat* în 1918 de *armata regală română* şi *eliberat* în 1940 de Uniunea Sovietică. Au fost retrase din circulaţie toate cărţile, articolele şi studiile referitoare la istoria acestui teritoriu, chiar şi cuvântul Basarabia a devenit *tabu* pentru cenzura oficială. Istoriografiei româneşti i s-a impus punctul de vedere sovietic, astfel că timp de două decenii cercetarea istoriei Basarabiei a fost practic imposibilă"[575].

Prietenia fără margini, însoţită adeseori de manifestări publice zgomotoase din partea românilor (manifestări care, în paranteză fie spus, se pare că le plăceau tare mult conducătorilor sovietici), era răsplătită, firește, cu o serie de gesturi de încredere din partea Moscovei, care constituia suportul principal în învingerea greutăţilor din calea construirii socialismului de către „frăţescul popor român". Aceste relaţii „frăţeşti" contrastau flagrant cu politica antiromânească, de o rară duritate şi amploare, dusă de puterea sovietică în RSSM, unde rezistenţa în faţa măsurilor de anihilare a identităţii naţionale rămânea extrem de puternică. Totuşi, raporturile oficiale prieteneşti existente la nivelul conducerilor PCUS şi PCR/PMR nu puteau rămâne fără ecou. Dimpotrivă, pe la jumătatea anilor '50 s-a înregistrat

[573] La 10 februarie 1947.

[574] Vezi Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, p. 480-483.

[575] Ioan Scurtu (coordonator), *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, Editura Institutului Cultural Român, Bucureşti, 2003, p. 398.

episodic o anumită „domolire a manifestărilor antiromâneşti ale liderilor PCM, a înclinaţiei lor *naturale* de a privi cu duşmănie peste Prut"[576].

Pe acest fond a fost posibilă efectuarea unor schimburi culturale între România şi RSSM, constând în organizarea de turnee teatrale, spectacole de muzică populară, editarea de cărţi[577] etc.

În luna mai 1955[578] a fost posibilă chiar organizarea unei „decade" a RSSM în România. Modul de pregătire a acestei acţiuni ilustrează, însă, din nou, neîncrederea aproape totală pe care sovieticii o manifestau faţă de populaţia din Basarabia, mai ales când era vorba de contacte directe cu cetăţenii din România. Mai întâi, în preajma deplasării la Bucureşti a fost revăzută întreaga componenţă a delegaţiei, din 74 de persoane fiind înlocuite 20, care „nu inspirau încredere". Apoi, programul ce urma să fie prezentat în România a fost audiat de două ori la CC al PCM şi de două ori la CC al PCUS. În sfârşit, grupul de artişti, însoţit de o delegaţie oficială formată din reprezentanţi ai culturii, muncitori şi mulgătoare, în frunte cu şeful secţiei ştiinţă şi carte de la CC, K. Iliaşenko, s-a îmbarcat la Moscova spre Bucureşti.[579]

Paradoxal, peste un deceniu astfel de contacte directe, fie şi cenzurate, vor fi interzise sau tot mai greu de realizat, sovieticii instituind un control sever asupra legăturilor moldo-române.

În pofida resuscitării măsurilor medievale împotriva limbii române, ideea identităţii acesteia cu limba moldovenească era reafirmată frecvent şi în cele mai neaşteptate împrejurări de oameni de cultură, dar şi de oameni simpli, inclusiv la manifestări oficiale. În acei ani grei ai prigoanei staliniste, limba română şi-a găsit însă refugiul şi protecţia în intimitatea sutelor de mii de familii de români de pe tot cuprinsul Basarabiei. Este perioada de care îşi aminteşte şi primul preşedinte al Republicii Moldova, Mircea Snegur, în *Memoriile* sale:

„În procesul de educaţie, rolul mamei a fost unul aparte... În primul rând, ea avea grijă ca noi să ştim cine suntem, să ne cunoaştem originile. Ne vorbea adeseori despre predecesori, despre rude. În detalii ne povestea despre Regatul Românesc şi familia regală, despre apartenenţa noastră la acest spaţiu, despre rudele plecate şi statornicite în România în 1940 şi 1944, despre venirea, plecarea şi revenirea ruşilor cu toate consecinţele respective. De la mama am deprins scrisul românesc în grafia latină..."[580].

---

[576] Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 49.

[577] Chiar dacă, spre exemplu, Mihail Sadoveanu, iniţial interzis, a fost „tradus" în moldoveneşte, ceea ce a stârnit furia marelui scriitor: „Auzi mişăii, sî mă traducî pi mini în limba me!" (vezi Eugen Coşeriu, revista *Limba Română*, nr. 10, Chişinău, 2002).

[578] Când a fost creată Organizaţia Tratatului de la Varşovia, iar URSS a încheiat tratatul de stat cu Austria.

[579] T. Botnaru, A. Ganenco, *op.cit.*, p. 92-93.

[580] Mircea Snegur, *Labirintul Destinului. Memorii*, volumul 1, Chişinău, 2007, p. 38.

În curând, aşa-zisele dezbateri şi controverse privind existenţa unei limbi moldoveneşti, diferită de cea română, intră şi în atenţia unor reprezentanţi de frunte ai cercurilor ştiinţifice occidentale din domeniul lingvisticii. La Congresul de romanistică din 1956, marele lingvist italian Carlo Tagliavini, în baza unei analize temeinice asupra mai multor manifestări şi producţii literare din RSSM, pune fără ezitare următorul diagnostic: „pretinsa limbă moldovenească nu este, în fond, decât româna literară, scrisă cu alfabet rusesc uşor modificat (adică în chirilică modernă, diferită de chirilica slavei eclesiastice folosite de români pe parcursul secolelor), cu unele uşoare concesii către forme dialectale moldave, cunoscute, de altfel, şi în România"[581].

Chestiunea este ridicată necontenit şi sub diverse forme şi de către numeroşi cercetători din RSSM. În 1958, spre exemplu, Rubin Udler, supravieţuitor al Holocaustului din Transnistria, publică un studiu sub egida filialei moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a URSS, în care demonstrează că toate graiurile întâlnite pe teritoriul RSSM şi raioanele limitrofe ale Ucrainei nu sunt de sine stătătoare, ci formează „un tot întreg cu graiurile de dincolo de Prut, fiind, împreună cu alte graiuri ale limbii române, parte componentă a masivului lingvistic dacoromân". El conchidea că „nici un grup de graiuri de pe teritoriul RSSM, nici chiar grupul din raioanele centrale, nu poate fi privit drept bază dialectală a limbii moldoveneşti literare contemporane"[582].

**Mitul ocupării româneşti a Basarabiei. Demonizarea soldatului român.** Un rol important în anihilarea conştiinţei de neam şi a sentimentului de apartenenţă la spiritualitatea românească l-a avut falsificarea semnificaţiei unirii Basarabiei cu Regatul Român în 1918, demonizarea soldatului român şi prezentarea sa ca ocupant străin în Basarabia, tocmai de către cei care se instalaseră prin forţă ca stăpânitori peste o jumătate din teritoriul Moldovei voievodului Ştefan. Adevăraţii ocupanţi aveau însă nevoie de simboluri cu încărcătură emoţională, care să le servească drept suport pentru a se prezenta ei înşişi ca „eliberatori".

La începutul anilor '50, în plin proces de masacrare şi lichidare fizică a oricărei rezistenţe antisovietice în Basarabia, teoria aşa-zisei ocupaţii româneşti în acest teritoriu prinde contururi groteşti. Acest fals politico-ideologic îl regăsim într-un document de arhivă al MGB (KGB), ce poartă semnătura şefului din acea perioadă a secţiunii moldoveneşti a acestei instituţii emblematice a statului sovietic, Iosif Mordoveţ. Este vorba de Actul de acuzare, aprobat de acesta la 26 mai 1952, în Dosarul nr. 6253, privind anchetarea lui Pantelimon Halippa, în care, cu intenţia vădită de a-i agrava condamnarea ilustrului luptător pentru dezrobirea Basarabiei, este inserat următorul text propagandistic:

---

[581] Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna, 1964, apud Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 47.

[582] Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 47-48.

„La 13 ianuarie 1918, armatele române au ocupat Basarabia şi cu concursul căpeteniilor contrarevoluţionare ale guvernelor, printre care era şi Halippa, ca vicepreşedinte al Sfatului Ţării, au fost desfiinţate sovietele de deputaţi ai muncitorilor, ţăranilor şi soldaţilor... Conducerea armatei române era însoţită nu numai de înăbuşirea mişcării revoluţionare, dar ulterior de terorizarea populaţiei basarabene... Ocupanţii îşi băteau joc de ţărani, bătându-i şi împuşcându-i, prădându-i, iar persoanele care exprimau nemulţumire faţă de această situaţie erau arestate şi învinuite de bolşevism şi împotriva lor erau utilizate metodele inchiziţiei medievale. Erau foarte zeloşi soldaţii români, care la interogatorii foloseau pentru a-i chinui pe ţăranii arestaţi fier înroşit, tăierea palmelor şi în răni se turna sare, îi băteau cumplit, legându-le mâinile şi picioarele. În afară de aceasta, ameninţând cu răfuiala, ocupanţii români exploatau crunt populaţia. S-a ajuns la aceea că ţăranii erau înhămaţi în locul vitelor şi cu ei se ara pământul"[583].

Despre această tristă perioadă din istoria moldovenilor din stânga Prutului îşi va aminti mai târziu şi Valentin Mândâcanu, lingvist, scriitor şi deputat în primul parlament al Republicii Moldova: „Stalin ne-a spus nouă, basarabenilor, clar şi răspicat: Gata, voi nu mai sunteţi români, sunteţi moldoveni, adică altfel de oameni, oricum – nu români. S-a răspândit chiar teoria că limba moldovenească ar fi o limbă slavă, radical deosebită de cea română, o limbă care îşi are începuturile în limba latină. Cuvântul român era interzis, de nepronunţat. Se făcea, prin toate mijloacele, o asemenea propagandă, încât noţiunea de român a început să se asocieze, în mintea oamenilor, cu noţiunea de fascist. Se spunea: românii sunt răi şi ocupanţi, ruşii sunt buni şi eliberatori..."[584].

Imaginea soldatului şi a boierului român, completată ulterior cu cea a jandarmului român, care îi exploatează pe „supuşii" basarabeni sau, în cel mai bun caz, îi tratează cu dispreţul unui ocupant feroce, fără inimă şi fără conştiinţă de frate şi neam, se va instala pentru câteva decenii în întreaga producţie politico-ideologică de sorginte sovietică (istorie, artă, literatură) din RSSM. Promovată cu agresivitate de uriaşa maşinărie de propagandă bolşevică, teoria ocupantului român va fi elementul definitoriu al prezentării României ca un pericol permanent, generând adevărate stereotipuri sau mituri care au influenţat, manipulat şi alterat mentalitatea mai multor generaţii de basarabeni şi transnistreni, indiferent de originea etnică, cu inflexiuni şi reverberaţii până în zilele noastre.

---

[583] Iurie Colesnic, *Pantelimon Halippa. Apostolul Unirii*, Editura Ulysse, Chişinău, 2006, p. 108-109.

[584] Cuvânt rostit la Patriarhia Română cu ocazia reactivării Mitropoliei Basarabiei, autonomă şi de stil vechi (19-20 decembrie 1992), reprodus în *Buletinul Oficial al Patriarhiei Române*, nr. 11-12 (noiembrie-decembrie 1992).

## „Frontul din Est" se mută în Vest. Vocea exilului

Februarie 1945. România este complet sub ocupaţie sovietică. Generalul Nicolae Rădescu, preşedinte al Consiliului de Miniştri, care la începutul războiului îi înfruntase pe germani şi ajunsese în lagăr, este cel care dă semnalul începerii luptei anticomuniste, printr-un discurs la radio, în care le cere românilor să treacă la arme pentru apărarea contra celor „fără de patrie şi fără Dumnezeu"[585].

Era însă prea târziu. Doar puţini dintre cei care luptaseră pe frontul de Est şi rămăseseră credincioşi idealurilor de luptă antibolşevice, reuşesc să se mai salveze, refugiindu-se în Vest. Unul dintre ei, Vasile C. Dumitrescu, fost ofiţer de contrainformaţii militare în campania din Rusia, ajuns printr-un miracol în Germania (mai 1945), va scrie câţiva ani mai târziu: „Apelul de mobilizare a conştiinţei şi energiei naţionale în contra celor *fără de patrie şi fără Dumnezeu*, lansat de generalul Rădescu, în plină ţară ocupată de inamic, a însemnat în fond repunerea neamului pe linia istorică a luptei anticomuniste, reintegrarea lui în frontul antisovietic"[586]. El îi condamnă pe cei care s-au situat pe poziţia de negare a „caracterului naţional şi legitim al luptei şi sacrificiilor noastre în contra bolşevismului sovietic", adepţi ai „capitularzilor fără condiţii" aflaţi „în afara liniei istorice a poporului român", care au continuat acţiunea „de denigrare a dreptului nostru de a ne apăra împotriva celor ce ne-au atacat în 1940..."[587]. Totodată, formulează şi obiectivul luptei românilor din exil: „Organismul de reprezentare a intereselor româneşti în exil trebuie să se plaseze pe baza ideii de continuitate a istoriei neamului. În primul rând, opinia publică mondială trebuie lămurită asupra adevăratei poziţii a României în cursul celui de-al doilea război mondial. Războiul contra Sovietelor nu a fost decât un episod în continuarea luptei de apărare a poporului român în contra agresorului bolşevic. Războiul pe care l-am pierdut a fost drept şi azi, când întreaga lume liberă se pregăteşte să facă faţă imperialismului sovietic, acţiunea de rezistenţă a emigranţei îşi trage legitimarea din luptele trecute"[588].

Într-adevăr, puţini au fost cei care, scăpând de prizonierat la ruşi sau de ocupaţia sovietică în ţară, au rămas ori au reuşit să ajungă peste hotare, în zona liberă a Europei sau peste Atlantic. Doar câţiva diplomaţi, foşti demnitari ai statului, ofiţeri, prelaţi, intelectuali. Ei au încercat să continue lupta deschizând un nou „front" în Vest, prin recurgerea la mijloace politice pentru a demasca adevăratele scopuri ale „eliberatorilor" sovietici şi pentru a sensibiliza Occidentul să nu abandoneze definitiv România.

---

[585] Vasile C. Dumitrescu, „Viciu de fond", articol apărut în publicaţia *Patria*, reprodus în volumul *O istorie a exilului românesc*, Editura Victor Frunză, Bucureşti, 1997, p. 48-52.

[586] *Ibidem.*

[587] *Ibidem.*

[588] *Ibidem.*

În 1953, în plină iarnă totalitară bolşevică, vocea lui Mircea Eliade se făcea auzită cu claritate în exil: „Adevărata primejdie începe... pentru întreg neamul românesc, abia după ocuparea teritoriului de către Soviete. Pentru întâia oară în istoria sa, neamul românesc are de-a face cu un adversar nu numai excepţional de puternic, dar şi hotărât să întrebuinţeze orice mijloc pentru a ne desfiinţa spiritualiceşte şi culturaliceşte, ca să ne poată, în cele din urmă, asimila. Primejdia este mortală, căci metodele moderne îngăduie dezrădăcinările şi deplasările de populaţii pe o scară pe care omenirea n-a mai cunoscut-o de la asirieni. Chiar fără masivele deplasări de populaţii, există primejdia unei *sterilizări spirituale* prin distrugerea sistematică a elitelor şi ruperea legăturilor organice cu tradiţiile culturale autentic naţionale. Neamul românesc, ca şi alte atâtea neamuri subjugate de soviete, riscă să devină, culturaliceşte, un popor de hibrizi"[589].

În pofida tonului dramatic, Eliade nu se lamentează, ci caută răspuns la o întrebare ce „depăşeşte problemele culturii româneşti, interesând destinul istoric al românilor" şi anume: „printr-un miracol, sămânţa Romei nu s-a pierdut după părăsirea Daciei de către Aurelian – deşi această părăsire a însemnat o adevărată catastrofă pentru locuitorii bogatei provincii. Dar Europa îşi mai poate îngădui această a doua părăsire a Daciei în zilele noastre? Făcând parte, trupeşte şi spiritualiceşte, din Europa, mai putem fi sacrificaţi fără ca sacrificiul acesta să nu primejduiască însăşi existenţa şi integritatea spirituală a Europei? De răspunsul care va fi dat, de Istorie, acestei întrebări, nu depinde numai supravieţuirea noastră, ca neam, ci şi supravieţuirea Occidentului"[590].

Mircea Eliade nu încerca să caute răspuns la o întrebare atât de gravă decât privind evoluţiile la scară istorică. Iar Istoria a dat, într-adevăr, răspunsul său la mai bine de o jumătate de secol, atunci când România a fost invitată să adere mai întâi la NATO, apoi la Uniunea Europeană.

Cam în aceeaşi perioadă cu Eliade, alţi reprezentanţi români din exil erau la fel de preocupaţi de soarta României intrate sub ocupaţie sovietică, dar şi de căile şi mijloacele prin care s-ar putea îndrepta lucrurile. Pentru că nici unul dintre ei nu accepta ideea unei „înregimentări" a ţării în imperiul comunist sovietic pe termen nedefinit. Evocarea „aversiunii naturale pe care poporul român a manifestat-o faţă de comunism şi faţă de imperialismul Kremlinului" este însoţită de sublinierea faptului că „un... punct comun al întregii emigranţe române îl formează ideea că eliberarea de sub jugul teroarei comunisto-sovietice este indisolubil legată de aceea a reîntregirii teritoriale a României în hotarele ei fireşti, aşa după cum au rezultat în urma primului război mondial"[591].

---

[589] Mircea Eliade, „Destinul culturii româneşti" (august 1953), reprodus în *Profetism românesc*, vol. 1, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1990, p. 143.

[590] M. Eliade, *op. cit.*, p. 151.

[591] Vasile C. Dumitrescu, *O istorie a exilului românesc. (1944-1989)*, p. 46-47.

Pentru mulţi dintre aceştia, „repunerea neamului pe linia istorică a luptei anticomuniste, reintegrarea lui în frontul anti-sovietic" însemna, totodată, şi „negarea lui 23 august 1944, condamnarea morală a celor ce au avut inconştienţa de a prezenta poporului român Sovietele ca pe aliatul nostru firesc"[592].

Din Franţa, tărâmul libertăţii şi al speranţei atâtor generaţii de români, glasul îndurerat al mitropolitului Visarion Puiu, nevoit să suporte un dificil şi tragic exil, aminteşte neîncetat românilor liberi şi politicienilor marilor puteri ale lumii occidentale despre soarta României aflată în robie sovietică.

La 30 ianuarie 1958, din Viels-Maisons (Aisne), fostul şef al Misiunii Ortodoxe Române din Transnistria adresa un tulburător „Apel către toţi românii din exil", prin care le cerea să-şi examineze „fiecare în parte conştiinţa pentru a vedea dacă faceţi ce trebuie şi cât trebuie pentru cauza sfântă, dezrobirea ţării". Înaltul ierarh, deşi la o vârstă înaintată, ameninţat cu moartea şi „sfătuit" de mesageri obscuri să se dea „la o parte din toate" şi să stea „liniştit" ( adică să nu se mai zbată pentru ţara înrobită), îşi trăieşte cu intensitate patriotismul său de român aflat în libertate, cerându-le şi compatrioţilor săi acelaşi lucru: „Să nu uitaţi... că fiecare dintre voi, pe acolo pe unde soarta l-a dus, este un apostol al neamului său încătuşat. Nu vă lăsaţi copleşiţi de amărăciuni, nu vă lăsaţi amăgiţi de mirajul vieţii, nu vă lăsaţi pradă intrigilor şi frământărilor deşarte care folosesc numai vrăjmaşului, ci strigaţi fără încetare că Neamul ne este ameninţat cu pieirea şi se stinge cu fiecare ceas ce trece!... Fiţi... demni de nădejdile pe care cei de-acasă şi le pun în voi! Strigaţi împreună primejdie căci mai lesne se aud vocile mulţimii decât vocile izolate şi neacordate!"[593].

Tot din Viels-Maisons (Aisne), mitropolitul Visarion Puiu, sub impresia discursului rostit de generalul Charles de Gaulle, Preşedintele Republicii Franceze, la întâmpinarea noului an 1961, îi adresa înaltului demnitar francez, două zile mai târziu, o scrisoare în care saluta cu entuziasm „prima voce pe care înalta Diplomaţie a Europei libere şi Americii trebuia să o îndrepte Sovietelor ruse, îndată după anul 1947, pentru eliberarea popoarelor mici europene subjugate şi exploatate de URSS prin cel mai rafinat sistem barbar de colonialism cu răpiri de teritorii"[594].

Smeritul slujitor al românilor din străinătate îşi punea mari speranţe în generalul de Gaulle:

„Şi cum cuvântul Dumneavoastră drept şi hotărât este şi pentru eliberarea ţării mele România, subjugată de URSS de 16 ani, subsemnatul Mitropolit Visarion Puiu, singurul ierarh român liber, refugiat pe pământul ospitalier al Franţei,

[592] *Ibidem*, p. 50.

[593] Pentru textul integral al Apelului vezi *Mitropolitul Visarion Puiu. Documente din pribegie (1944-1963)*, vol. 1, ediţie îngrijită de Dumitru Stavarache, Editura Moldopress, Paşcani, 2002, p. 282-283.

[594] *Ibidem*, p. 324-326.

vin în numele Bisericii, al clerului şi al credincioşilor săi din România, a vă ruga să binevoiţi a primi mulţumiri recunoscătoare şi entuziaste felicitări. În loc să se amestece fără niciun drept, decât din interes de vulgară politică internaţională, în chestiuni ce privesc popoarele atât de depărtate ale Africii, mai bine URSS ar trebui să redea libertate popoarelor europene vecine, de sub jugul său. Rugăm pe Excelenţa Voastră să facă acest lucru tot Franţa... determinând URSS şi înalta Diplomaţie a lumii libere să colaboreze la acest act de dezrobire europeană cât mai curând"[595].

Treptat, gemetele de durere ale foştilor luptători de pe frontul de Est aflaţi în exil se aud tot mai încet. Mulţi dintre ei şi-au găsit sfârşitul departe de ţară, alţii au fost anihilaţi ori ameninţaţi permanent ca trădători ai neamului.

Interesant şi oarecum surprinzător este faptul că disputele ideologice româno-sovietice izbucnite, cu o vigoare greu de anticipat, la începutul deceniului şapte al secolului XX, au ca obiect central, în pofida limbajului disimulat, probleme legate de istoria şi adevărul despre populaţia, limba şi pământurile româneşti din răsărit, ajunse sub administraţie ruso-sovietică.

## Partea a II-a (1965-1989)

### „Doctrina Brejnev" în acţiune

În august 1968, cinci ţări socialiste membre ale Tratatului de la Varşovia, în frunte cu URSS, invadează Cehoslovacia. Nu era prima dată când trupele sovietice încălcau frontierele unui stat „frăţesc" pentru „salvarea socialismului". Mai întâi fusese reprimată insurecţia muncitorească din Berlinul de Est (iunie 1953), apoi revoluţia/contrarevoluţia din Ungaria (noiembrie 1956), soldată cu circa 20 000 de morţi. De asemenea, evenimente sângeroase avuseseră loc în Polonia.

La începutul anilor '70 un curent înnoitor se resimţea tot mai intens în ţările din Est, nemulţumirile faţă de constrângerile dominaţiei URSS şi ale hegemonismului PCUS, împletindu-se adesea cu opţiunea pentru contacte, dialog şi relaţii pragmatice cu Occidentul. După disidenţa iugoslavă (1948) şi fronda albaneză – situarea de partea Chinei în conflictul cu sovieticii şi ruperea relaţiilor cu URSS (1961) – centrul coordonator unic de la Moscova începe să fie serios contestat de majoritatea partidelor comuniste din ţările „satelit". Acestea încearcă – unele mai timid, altele mai abrupt – să găsească un drum propriu de dezvoltare, pe cât posibil în consonanţă cu tradiţiile şi specificul naţional, fără a pune desigur în discuţie „legile generale" ale construcţiei socialiste.

Astfel de încercări, insistent vocalizate, se înregistrau cu intensitate şi în România (mai ales după „Declaraţia din aprilie 1964" şi venirea la conducerea PCR

[595] *Ibidem.*

a lui Nicolae Ceauşescu, în 1965) şi Cehoslovacia (după preluarea preşedinţiei Republicii de către L. Svoboda şi a conducerii PC Cehoslovac de către Alexander Dubcek, la începutul anului 1968).

„Noul curs politic" din ţări precum România sau Cehoslovacia contrasta însă flagrant cu imobilismul şi stagnarea ce caracterizau socialismul din URSS, după „demiterea" lui Hruşciov şi înlocuirea sa în fruntea PCUS cu Leonid Brejnev (octombrie 1964). Conservatorii sovietici simţeau că puterea imperiului clădit cu trudă şi nenumărate sacrificii (mai ales din partea popoarelor aservite!, n.n.), după cel de-al doilea război mondial, slăbeşte pe zi ce trece tocmai datorită acestor căutări de dezvoltare autonomă.

Leonid Brejnev se va face ecoul acestor îngrijorări chiar la Bucureşti, în „Cuvântul de salut" rostit la Congresul al IX-lea al PCR (19-24 iulie 1965), când va vorbi „despre principalul lucru care frământă astăzi pe comuniştii din întreaga lume, de care depind în mare măsură victoriile noastre ulterioare – despre necesitatea unităţii şi solidarităţii tuturor forţelor revoluţionare din lume"[596].

Desigur, „unitatea şi coeziunea ţărilor socialiste", precum şi „responsabilitatea istorică internaţionalistă" a partidelor comuniste pentru soarta socialismului vor fi lozincile sub care se vor camufla noile teoretizări şi practici puse în lucru de ideologii comunişti sovietici pentru salvarea imperiului şi a dominaţiei Moscovei asupra „ţărilor frăţeşti". În curând se va naşte aşa-numita teorie a „suveranităţii limitate" („Doctrina Brejnev"), menită să dea legitimitate intervenţiilor directe, inclusiv de ordin militar, în problemele interne ale altor state, sub pretextul salvării socialismului. O doctrină care, aşa cum afirma Mihail Gorbaciov în memoriile sale, „nu a fost niciodată proclamată oficial, dar care de fapt definea abordarea URSS faţă de ţările socialiste"[597].

Cehoslovacia va fi, din păcate, prima victimă a noii doctrine. Lucrurile au evoluat relativ repede. La începutul lunii mai 1968, A. Dubcek şi alţi lideri de la Praga sunt convocaţi la Moscova şi admonestaţi că în Cehoslovacia există pericolul contrarevoluţiei, că Partidul comunist a scăpat de sub control mass-media, că s-au înmulţit manifestările antisovietice... L. Brejnev avansează ideea organizării urgente a unor manevre militare ale Organizaţiei Tratatului de la Varşovia (OTV) pe teritoriul cehoslovac.

La 8 mai, este convocată la Moscova o reuniune la nivel înalt, în cinci (URSS, Bulgaria, RDG, Polonia şi Ungaria), în cadrul căreia se apreciază că în Cehoslovacia se pregăteşte o contrarevoluţie, motiv pentru care A. Dubcek şi alţi conducători

[596] *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, Editura Politică, Bucureşti, 1965, p. 295-296.

[597] Vasile Buga, *Apusul unui imperiu. URSS în epoca Gorbaciov. 1985-1991*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2007, p. 131.

reformişti trebuie înlocuiţi cu un „nucleu sănătos" din cadrul PC Cehoslovac. Se reafirmă ideea organizării imediate a unor manevre militare ale OTV pe teritoriul cehoslovac. Aceste manevre aveau să se desfăşoare în perioada 20-30 iunie 1968, fiind un prilej de pregătire a ocupaţiei militare a Cehoslovaciei de către cele cinci state.

La 14-15 iulie 1968, conducătorii „celor cinci" se întrunesc la Varşovia şi apreciază că s-a creat o situaţie gravă, PC Cehoslovac a abandonat principiile comunismului şi a trecut la social-democraţie, existând pericolul „iugoslavizării" Cehoslovaciei. Se propune intervenţia armată. O scrisoare colectivă semnată de liderii „celor cinci" este trimisă conducerii de la Praga: „Forţele potrivnice socialismului, împreună cu cele revizioniste – avertizau semnatarii scrisorii – au preluat controlul presei, radioului şi televiziunii din ţara dumneavoastră şi s-au folosit de ele pentru a submina relaţiile amicale dintre Cehoslovacia şi celelalte ţări socialiste"[598].

Susţinând că situaţia creată în Cehoslovacia pune în primejdie bazele socialismului din această ţară şi reprezintă un pericol pentru interesele vitale comune ale celorlalte state socialiste, autorii scrisorii ţin să sublinieze că „popoarele ţărilor noastre nu ne-ar ierta niciodată indiferenţa şi nepăsarea faţă de un asemenea pericol. Asupra partidelor şi popoarelor noastre apasă răspunderea istorică de a nu se distruge cuceririle revoluţionare obţinute"[599].

Din punct de vedere doctrinar – politico-ideologic şi militar – intervenţia directă este pregătită. O zi mai târziu, Nicolae Ceauşescu, care îşi vede ameninţate clar şi propriile poziţii, respinge aprecierile „celor cinci": „Poporul şi Partidul Comunist Român nu împărtăşesc opinia celor care, alarmaţi de ceea ce pretind că se petrece în Cehoslovacia, ar vrea să intervină pentru a aduce această ţară pe un făgaş al socialismului specific lor... Suntem convinşi că această ţară, sub conducerea Partidului ei Comunist, va şti cum să construiască socialismul în conformitate cu speranţele şi aspiraţiile poporului său"[600].

Liderii cehoslovaci ripostează şi ei la 19 iulie: „noi nu vedem cauzele reale care să dea dreptul la afirmaţii ce califică actuala noastră situaţie drept contrarevoluţionară... despre un pericol direct la adresa bazelor orânduirii socialiste... că în Cehoslovacia se pregăteşte schimbarea orientării politicii externe şi că există un pericol concret de despărţire a ţării noastre de comunitatea socialistă"[601].

---

[598] Mihai Retegan, *1968. Din primăvară până în toamnă*, Editura RAO, Bucureşti, 1998, *passim*. Vezi şi Ioan C. Popa, "Impactul invadării Cehoslovaciei asupra relaţiilor româno-sovietice şi a doctrinei de apărare a României", în *Periscop*, nr. 3, 2008, p. 43-59. De acelaşi autor, un studiu cu o temă similară în *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*, nr. 4/2008, p. 66-73.

[599] *Ibidem.*

[600] *Ibidem.*

[601] *Ibidem.*

La insistenţele liderilor cehoslovaci, într-o încercare de reconciliere, în perioada 27 iulie -1 august 1968 are loc o nouă întâlnire bilaterală sovieto-cehoslovacă la nivel înalt, marcată însă de discuţii tensionate, în localitatea de graniţă Cierna nad Tissou. Aceasta este urmată, la 3 august, de o reuniune la Bratislava în format „5 plus unu" (cei cinci plus Cehoslovacia) având ca temă probleme actuale ale luptei pentru socialism, întărirea comunităţii socialiste şi a coeziunii mişcării comuniste internaţionale. În documentul comun adoptat la Bratislava se consemna ideea că apărarea cuceririlor socialismului din fiecare ţară este o datorie a întregii comunităţi a statelor socialiste, „Doctrina Brejnev" căpătând astfel o recunoaştere oficială.

În contextul frământărilor profunde din interiorul fiecărei ţări socialiste faţă de cursul evenimentelor legate de evoluţiile din Cehoslovacia, conducătorii partidelor comuniste din Iugoslavia şi România au întreprins vizite la Praga – I. B. Tito în 9-11 august şi Nicolae Ceauşescu în 15-17 august – fiecare exprimându-şi sprijinul pentru eforturile de „înnoire" şi „perfecţionare" a socialismului iniţiate de A. Dubcek şi echipa sa.

Decizia intervenţiei fusese însă luată.[602] Totul era doar o chestiune de timp şi de oportunitate. La 18 august, liderii „celor cinci" se întrunesc din nou la Moscova pentru a stabili ultimele detalii ale intervenţiei militare în Cehoslovacia. „După o analiză aprofundată... – sublinia Brejnev cu această ocazie – am ajuns la concluzia că Dubcek nu va respecta niciun angajament, că a trecut de partea elementelor de dreapta şi că în aceste condiţii situaţia se prezintă extrem de dificilă, dacă nu se va acorda ajutor forţelor sănătoase"[603]. Se menţiona, totodată, contextul potrivit pentru acţiune, apreciindu-se că „în viitor nu va mai exista un moment mai favorabil,... nu se va mai ivi altul aşa curând"[604]. S-a hotărât ca intervenţia armată să se desfăşoare concomitent cu acţiunea unui grup complotist din cadrul conducerii de la Praga, care pregătise înlăturarea lui Dubcek şi solicitase ajutor Moscovei, inclusiv de ordin militar, pentru atingerea obiectivului urmărit.

Pusă în aplicare în noaptea de 20/21 august 1968, intervenţia „celor cinci", deşi soldată cu ocuparea militară rapidă a Cehoslovaciei, s-a dovedit totuşi mai dificilă în plan politic, deoarece grupul „sănătos", complotist şi pro-moscovit, nu reuşea să se impună şi să înlăture conducerea reformatoare de la putere. În consecinţă, sovieticii au recurs la o nouă acţiune de forţă, preluându-i cu brutalitate şi transportându-i la Moscova pe liderii reformatori în frunte cu Dubcek. Rezultatul „convorbirilor" purtate a fost consemnat într-un comunicat dat publicităţii la 26 august, în care se arăta

[602] Pentru detalii vezi şi studiul nostru „Secret. Secret... Ultrasecret! Din culisele unei intervenţii externe", în *Periscop*, nr. 4, 2008, p. 102-116, din care rezultă clar că Leonid Brejnev avea pregătită încă de la 3 august „invitaţia" de invadare militară a Cehoslovaciei.

[603] Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 262.

[604] *Ibidem.*

că autorităţile cehoslovace s-au angajat să traducă în practică „hotărârile comune" luate la Cierna nad Tissou şi Bratislava şi să acţioneze pentru „normalizarea situaţiei din Cehoslovacia".

Au urmat alte două întâlniri sovieto-cehoslovace la nivel înalt, una la Moscova (3-4 octombrie) şi alta la Kiev (7-8 decembrie), care examinau măsurile necesare pentru înfăptuirea înţelegerilor convenite. La 16 octombrie 1968, premierii URSS şi Cehoslovaciei semnau un acord privind „staţionarea temporară" a trupelor sovietice pe teritoriul cehoslovac.

Sub presiune permanentă, toţi liderii reformatori cehoslovaci au fost înlăturaţi treptat şi înlocuiţi cu alţii, care au acceptat soluţiile impuse de Moscova, „Primăvara de la Praga" rămânând doar un vis... Cel puţin pentru încă 20 de ani.

**Spectrul invaziei planează şi asupra României.** România a trăit cu intensitate invadarea militară a Cehoslovaciei de către cei cinci aliaţi din cadrul Tratatului de la Varşovia şi al CAER, văzându-se ameninţată direct cu represalii similare pentru „aducerea la ordine". Serviciile de informaţii române, civile şi militare, semnalau zilnic, în perioada de după invazie, concentrări puternice de trupe străine (sovietice, ungare şi bulgare) în apropierea graniţelor României, în zonele de est, vest şi sud, care accentuau presiunile asupra stării de spirit din ţară.

Început imediat după retragerea trupelor şi consilierilor sovietici din ţară (1958) şi amplificat după implicarea în disputa chino-sovietică din anii '60, cursul României spre distanţarea de URSS şi promovarea unei politici independente pe plan internaţional s-a accentuat după 1965. Un prim moment de vârf a fost înregistrat în 1967, când Bucureştii au stabilit relaţii diplomatice cu Republica Federală Germania şi au refuzat să se alăture acţiunii blocului socialist de condamnare a Israelului şi de rupere a relaţiilor diplomatice cu această ţară, ca urmare a războiului arabo-israelian de şase zile. În acelaşi an (1967), timp de două zile, România era gazda lui Richard Nixon, în calitate de fost vicepreşedinte al SUA (şi viitor şef la Casa Albă, peste mai puţin de doi ani!, n.n.) şi demara o serie de contacte la nivelul cel mai înalt cu autorităţile americane, care aveau să contribuie în mod semnificativ, în următorii ani, la încetarea războiului din Vietnam şi la stabilirea de relaţii diplomatice între China şi Statele Unite. Să mai notăm că, în mai 1968, preşedintele Franţei, Charles de Gaulle, efectua o vizită în România tocmai pentru a încuraja cursul său politic independent. Devenise evident că dezvoltarea unor poziţii independente în interiorul sistemului socialist era nu doar agreată, dar şi încurajată de Occident.

Firesc că astfel de acţiuni în plan extern, ca şi numeroase alte măsuri de ordin intern, îndeosebi încurajarea cercetărilor istorice şi editarea a numeroase studii şi lucrări vizând în mod preponderent renaşterea spiritului naţional, au alertat Moscova, care nu mai avea nicio îndoială că România a pornit pe un drum care contravine flagrant intereselor sovietice, drum ce ar trebui curmat cât mai curând.

Distanţarea permanentă a României de politica de bloc şi de acceptarea necondiţionată a dictatului sovietic în abordarea problemelor mişcării comuniste şi muncitoreşti şi, cu atât mai puţin, în privinţa relaţiilor şi a vieţii internaţionale în general, a exclus practic Bucureştii din „cercul de încredere" al Moscovei, reprezentanţii români nefiind nici consultaţi, nici informaţi despre deciziile luate în chestiunea Cehoslovaciei. Deşi sovieticii pretindeau că hotărârea invaziei a fost luată cu acordul „tuturor" membrilor Tratatului de la Varşovia şi în pofida statutului oficial al României de aliat cu drepturi egale în cadrul acestei organizaţii.[605]

Conducerea de partid şi de stat română a aflat prin canale mass-media despre invadarea Cehoslovaciei, imediat după începerea operaţiunilor de debarcare. Întruniţi în cursul nopţii pentru a analiza grava situaţie care ameninţa nu numai securitatea ţării, dar şi pacea şi stabilitatea europeană şi mondială, liderii români ai acelui moment au decis în mod unanim organizarea rezistenţei armate în cazul unei foarte posibile repetări a scenariului cehoslovac în cazul României.

Unele dintre măsurile luate au fost puse în aplicare imediat. Altele s-au resimţit în anii următori şi au vizat mai multe paliere, inclusiv, şi în mod semnificativ, doctrina militară de apărare a statului român şi orientările sale fundamentale într-o lume bipolară, dominată de confruntarea Est-Vest şi de Războiul Rece. „Ne-am temut de Vest şi am fost atacaţi din Est!" era una din expresiile cel mai frecvent afişate după invazie pe zidurile caselor din Cehoslovacia. Pentru români, brutalitatea intervenţiei sovietice a determinat o regândire a apărării suveranităţii şi independenţei naţionale la nivelurile cele mai înalte şi în toate structurile cu responsabilităţi în domeniu. Oficial, România a rămas un membru loial al Tratatului de la Varşovia, orientat programatic spre confruntarea cu Vestul. Neoficial, doctrina de apărare a României va fi orientată spre respingerea ameninţărilor „din partea oricui ar veni, atât din Vest, cât şi din Est"[606]. Poate mai ales din Est...

Prima măsură în acele momente tensionate a fost organizarea unui miting la Bucureşti, prin care România îşi exprima protestul faţă de invadarea Cehoslovaciei şi condamna acest act ca fiind contrar spiritului de colaborare dintre ţările socialiste şi chiar intereselor generale ale socialismului. Un miting de amploare, care a făcut auzit strigătul României pe arena internaţională şi, totodată, avertiza fără echivoc despre hotărârea fermă a românilor de a riposta în cazul în care ar fi supuşi unui tratament similar.

„Nu există nicio justificare, nu poate fi acceptat niciun motiv de a admite pentru o clipă numai ideea intervenţiei militare în treburile unui stat frăţesc... S-a spus că în Cehoslovacia există pericolul contrarevoluţiei; se vor găsi poate mâine unii care să spună că şi aici, în această adunare, se manifestă tendinţe contrarevoluţionare.

[605] Vezi şi studiul citat, în *Periscop*, nr. 4, 2008.

[606] *Document*, nr. 4/2008, p. 69.

Răspundem tuturor: întregul popor român nu va permite nimănui să încalce teritoriul patriei noastre"[607]. Aceste fraze, ca şi întregul discurs rostit de conducătorul comuniştilor români, în cadrul mitingului din dimineaţa zilei de 21 august 1968, vor face rapid înconjurul lumii, vor trezi nenumărate sentimente de simpatie şi solidaritate cu poporul român şi vor propulsa România, pentru o bună perioadă, într-o nouă lumină şi într-o postură mai avantajoasă şi mai promiţătoare pentru viitorul său în cadrul sistemului de relaţii internaţionale al epocii.

„Nimeni să nu dezlănţuie câinii războiului!". Pentru înţelegerea mai exactă a evenimentelor dramatice din înfierbântatul august 1968 sunt necesare unele precizări suplimentare, devenite evidente odată cu trecerea timpului.

În primul rând, trebuie menţionat că, în 1968, funcţionau cu întreaga lor putere de constrângere înţelegerile dintre marile puteri de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, care au constituit pilonii noii ordini internaţionale postbelice, din perioada confruntării Est-Vest, şi în baza cărora URSS avea „mână liberă" în privinţa Europei Centrale şi de Est.

Numeroase informaţii care au circulat în epocă, întărite de mărturii şi documente de arhivă dezvăluite recent, atestă faptul că invadarea Cehoslovaciei de către cinci state membre ale Tratatului de la Varşovia a fost privită de SUA şi de ceilalţi parteneri occidentali ca o problemă internă a lagărului socialist. În mai multe rânduri, înalte oficialităţi americane au afirmat explicit ori au dat de înţeles, în lunile premergătoare intervenţiei în Cehoslovacia, că înţelegerile de la Ialta şi Potsdam rămân în întregime valabile, iar SUA recunosc interesele URSS în Europa răsăriteană şi nu doresc ca noul curs iniţiat de conducerea de la Praga să devină cauza unui conflict între marile puteri.[608]

La rândul lor, sovieticii au informat în prealabil marile puteri occidentale, în primul rând SUA, despre iminenţa intervenţiei militare în Cehoslovacia, dând în mod oficial asigurări repetate că interesele de stat ale acestora nu vor fi în niciun fel afectate. Este limpede că o astfel de logică nu putea fi valabilă decât într-o lume bipolară, bazată pe o respectare riguroasă a configuraţiei sferelor de influenţă stabilite. Din aceste motive, unii analişti şi politologi vorbesc nu doar de o prudenţă excesivă în ceea ce priveşte reacţia Occidentului faţă de intervenţia militară în Cehoslovacia, care a încurajat în mod clar acţiunile Moscovei, ci chiar de o „complicitate" a Vestului la comiterea unui act de forţă împotriva voinţei libere a unui popor[609].

Nu există nicio îndoială că România era privită în acelaşi mod ca şi Cehoslovacia, respectiv ca parte a blocului socialist aflat sub controlul şi umbrela URSS, astfel

---

[607] *Ibidem.*

[608] A se vedea Paul Niculescu-Mizil, *O istorie trăită. Memorii*, vol. 2, Editura Democraţia, Bucureşti, 2003, p. 200-205.

[609] *Ibidem.*

că oricâte simpatii ar fi trezit o serie de gesturi de frondă sau de independenţă faţă de Moscova, pe care Bucureştii le furnizau tot mai frecvent opiniei publice internaţionale, acestea nu puteau determina o angajare directă a marilor puteri occidentale în salvarea noului curs al politicii României şi, cu atât mai puţin, în asigurarea securităţii sale. Hotărârea fermă a românilor, declarată public, de a se apăra cu forţa armelor în cazul oricărei agresiuni externe, ca şi complicaţiile survenite în derularea operaţiunii din Cehoslovacia (condamnarea, fie şi formală, a invaziei de majoritatea statelor lumii, incapacitatea ocupanţilor „eliberatori" de a efectua imediat schimbările preconizate în conducerea de la Praga şi în evoluţiile politice din societatea cehoslovacă) au generat însă o situaţie nouă în viaţa internaţională, de natură să descurajeze angajarea imediată a URSS într-o altă aventură al cărei final era şi mai greu de întrevăzut.

România anilor '70 miza foarte mult pe „cartea" Chinei şi pe cea a SUA, angajându-se deliberat într-un ambiţios efort de sprijinire a normalizării relaţiilor dintre două mari puteri ale lumii – una deja consacrată, situată în fruntea democraţiilor occidentale, cealaltă în devenire, dar cu mare influenţă îndeosebi în rândul mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale. Bucureştii îşi puneau speranţa, care se va dovedi curând îndreptăţită, că o mişcare de o asemenea amploare cum ar fi normalizarea raporturilor chino-americane va determina o undă de şoc ce va duce la crearea unui nou echilibru politic la scară mondială, capabil să slăbească „strânsoarea hegemonismului sovietic instituit peste o parte a Europei în urma acordurilor dintre marile puteri câştigătoare ale celui de-al doilea război mondial..."[610].

Acest lucru îl spunea explicit premierul Ion Gheorghe Maurer în convorbirile purtate la Beijing, la 5 iulie 1967: „Ni se pare că stabilirea relaţiilor oficiale dintre China şi SUA ar avea avantajul că discutarea marilor probleme cu SUA nu ar fi apanajul numai al unei singure ţări socialiste, aşa cum este acum, când marile probleme se discută între SUA şi Uniunea Sovietică..."[611].

Cu acelaşi prilej, premierul Maurer le împărtăşea prietenilor chinezi nemulţumirea României faţă de modul cum decurg lucrurile inclusiv în interiorul Tratatului de la Varşovia: „încet, încet, chiar în Tratatul de la Varşovia s-au încetăţenit forme de relaţii care nu corespund principiilor egalităţii între state suverane... Esenţa acestei evoluţii este următoarea: Pactul de la Varşovia, potrivit actului său de constituire, este o asociere şi alianţă între state libere şi suverane, însă convenţiile care s-au încheiat ulterior pentru constituirea diverselor organisme le transformă pe acestea în organisme suprastatale, care pot lua deciziuni peste capul statelor şi care pot duce la hegemonia unui stat asupra celorlalte state participante. La fel şi metodele de lucru: de la simple consultări între state

[610] Paul Niculescu-Mizil, *România şi războiul americano-vietnamez*, Editura „Roza Vânturilor", Bucureşti, 2008, p. 131-132.

[611] *Politica de independenţă a României şi relaţiile româno-chineze.1954-1975*, coordonator Romulus Ioan Budura, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2008, *passim*.

suverane, tind să devină hotărâri... obligatorii chiar pentru cei ce nu le împărtăşesc...; dar una este alianţa dintre state libere şi suverane şi alta este constituirea unui bloc în care o putere îşi asumă dreptul de a hotărî pentru celelalte ţări"[612].

Nu întâmplător, cele mai puternice declaraţii oficiale de susţinere a României în momentele dramatice ale ultimei decade a lunii august 1968 au venit tocmai de la China şi SUA.

Astfel, la 23 august 1968, premierul Zhou Enlai a comunicat direct Ambasadei României la Beijing susţinerea deplină din partea RP Chineze: „Noi vă sprijinim în lupta pentru apărarea independenţei şi suveranităţii. Rezistaţi...!"[613].

Tot la 23 august 1968, secretarul de stat al SUA, Dean Rusk, l-a convocat pe ambasadorul sovietic la Washington, Anatoli Dobrînin, pentru o discuţie pe marginea evenimentelor din Cehoslovacia. După cum dezvăluie ambasadorul sovietic în memoriile sale, publicate la Moscova în 1997, Dean Rusk l-a întrebat, la un moment dat, pe neaşteptate, dacă nu cumva venise acum rândul României, adăugând: „Aceasta ar fi deja prea mult şi opinia publică americană ar putea fi cu greu stăpânită!"[614]. Afirmaţia secretarului de stat american este mai mult decât o simplă declaraţie într-o discuţie protocolară, ea echivalează neîndoielnic cu un prim avertisment serios. Avertismente mult mai severe vor fi transmise de către Dean Rusk în zilele următoare, cu prilejul unei noi convocări a ambasadorului sovietic pentru a-i cere explicaţii în legătură cu masarea de trupe sovietice la graniţa României şi zvonurile insistente despre o posibilă invazie în această ţară, şi chiar cu o acţiune de forţă a URSS în Berlinul Occidental: „În numele întregii omeniri, a declarat secretarul de stat american, noi vă rugăm să nu faceţi aceasta, întrucât urmările ar fi greu de prevăzut. Nădăjduim, de asemenea, că nu vor fi întreprinse niciun fel de măsuri... ce ar putea să provoace o uriaşă criză internaţională, criză pe care vrem prin toate mijloacele să o evităm. Toate acestea ar fi catastrofale pentru relaţiile sovieto-americane şi pentru întreaga lume"[615].

„Apogeul" avertismentelor transmise URSS de către SUA va fi atins într-un discurs rostit de preşedintele Lyndon Johnson, în seara zilei de 30 august 1968, la San Antonio (Texas). Cu acel prilej, preşedintele american va declara, printre altele: „Exprim speranţa şi credinţa că, din partea acestei Administraţii sau a oricărei alteia, nicio agresiune nu va fi trecută cu vederea şi că nu va avea loc nicio conciliere cu aceia care stau la pândă de-a lungul frontierelor naţionale... Există chiar zvonuri că această acţiune (din Cehoslovacia, n.n.) s-ar putea repeta, în zilele care urmează, în altă parte a Europei răsăritene... Vă spun dumneavoastră şi lumii întregi că nu putem

[612] *Ibidem.*

[613] Dan Cătănuş, „Pe urmele misteriosului discurs de la San Antonio (30 august 1968)", în volumul lui Paul Niculescu-Mizil, *România şi Războiul americano-vietnamez*, p. 309.

[614] *Ibidem.*

[615] *Ibidem*, p. 311.

şi că nu trebuie, în anul 1968, să ne întoarcem la o lume a agresiunii nestăpânite... Aşadar, nimeni să nu dezlănţuie câinii războiului!"[616].

Fraze profetice, care vor face rapid înconjurul lumii, dezvăluind fără dubii hotărârea SUA de a se opune ferm „agresiunii nestăpânite" şi oricăror încercări de „a nega naţiunilor mici dreptul la existenţă naţională... un drept fundamental al tuturor naţiunilor, indiferent de ideologie, alianţe şi deosebiri politice"[617]. Efectele se vor vedea imediat. La 31 august 1968, ambasadorul sovietic Anatoli Dobrînin îi comunica oficial secretarului de stat american că temerile şi zvonurile privind o invazie militară sovietică în România erau „fără fundament" şi că, de asemenea, nici faţă de Berlinul de Vest nu sunt avute în vedere astfel de acţiuni.

## Impactul invadării Cehoslovaciei asupra relaţiilor româno-sovietice. „În lume a luat amploare trăncăneala despre Basarabia"

Pentru moment, pericolul unei invazii sovietice directe în România era înlăturat. Spectrul unor acţiuni punitive, de forţă şi dictat, din partea Moscovei, pentru a determina subordonarea necondiţionată a României şi alinierea sa la canoanele şi rigorile sistemului instituit de sovietici în Europa răsăriteană va plana, însă, permanent, asupra regimului de la Bucureşti. De acum, România va fi supusă unor presiuni şi obstrucţii ca nici o altă ţară din Tratatul de la Varşovia şi CAER, „beneficiind" de un tratament special, rezervat inamicilor URSS. O serie de documente de arhivă aduse la lumină în ultimul timp dezvăluie dimensiunile greu de imaginat ale „eforturilor" depuse, pe toate planurile, de către Moscova pentru „disciplinarea" României şi menţinerea sa în sfera intereselor sovietice.

Pe de altă parte, conducătorii români vor fi mai precauţi în poziţiile pe care le vor exprima oficial cu privire la acţiunile URSS, realizând în mod clar că ameninţarea sovietică nu este doar ipotetică, iar o susţinere internaţională angajantă, dincolo de o solidaritate la nivel declarativ, în cazul unui act de forţă din partea Moscovei, rămâne un simplu deziderat. Multe din declaraţiile oficiale curajoase ale conducătorilor români la adresa unor poziţii promovate de Uniunea Sovietică vor fi, la scurte perioade, atenuate prin asigurări de loialitate faţă de comunitatea ţărilor socialiste, precum şi prin adoptarea unor măsuri politico-ideologice rigide pe plan intern, ceea ce va genera frecvent interpretări contradictorii şi va da o culoare aparte comunismului din România.

Confruntarea româno-sovietică nu va înceta, însă, niciun moment, desfăşurându-se preponderent în surdină, sub acoperirea unui limbaj cenzurat şi prelucrat sistematic de ambele părţi pentru a păstra în faţa opiniei publice interne şi internaţionale aparenţele unor raporturi cât de cât normale între cele două state. Practic, fiecare dintre actori va recurge la un limbaj duplicitar: românii vor aduce tot

[616] *Dosarele istoriei*, IX, nr. 12, 2006, p. 23-27.
[617] *Ibidem*.

mai des în atenţia opiniei publice probleme care au marcat dureros în trecut relaţiile lor cu marele vecin de la Răsărit, pentru a denunţa, de fapt, comportamentul brutal şi hrăpăreţ (imperialist) atât al Rusiei ţariste, cât şi al URSS; Moscova va adopta măsuri „în cascadă" pentru pedepsirea comportamentului independent (vădit antirusesc şi antisovietic) al României, iar oficial va acuza continuu manifestările naţionaliste din partea Bucureştilor, de revendicare a unor vechi teritorii intrate sub administraţie sovietică. Neoficial, terenul principal de confruntare a rămas Basarabia.

Intervenţia militară în Cehoslovacia fusese pregătită temeinic de sovietici, printr-o extrem de intensă activitate politico-ideologică şi de propagandă, de dezavuare a dezvoltărilor din această ţară şi de avertizare asupra pericolelor pe care le generează „revizionismul" comuniştilor cehoslovaci pentru lagărul socialist.

Firește că în RSS Moldovenească, la fel ca în oricare altă republică din componenţa URSS, nu erau de aşteptat din partea oficialităţilor locale luări de poziţie care să facă notă discordantă cu declaraţiile Moscovei şi, cu atât mai puţin, să vină în sprijinul comuniştilor din Cehoslovacia. Dimpotrivă, conducerile republicilor, numite direct de la centru, nu făceau decât să amplifice poziţiile adoptate de liderii PCUS, exprimându-şi adeziunea şi susţinerea faţă de măsurile şi ameninţările acestora.

Oficialităţile obediente de la Chişinău aveau însă o sarcină suplimentară: pe lângă „revizionismul" comuniştilor din Cehoslovacia trebuiau să combată, poate chiar cu mai multă vigoare, „noul curs" al politicii României, care contravenea obiectivelor şi intereselor URSS.

RSS Moldovenească a fost privită de Moscova, încă de la început (mai întâi în perioada iulie 1940-iunie 1941, apoi după 1944), cu suspiciune şi o atenţie cu totul specială, datorită văditei orientări pro-române a unei mari părţi a populaţiei, precum şi faptului că mica republică se va dovedi o veritabilă şi permanentă „pepinieră de antisovietism".

În pofida măsurilor deosebit de dure, luate cu intensitate sporită şi pe o scară mai largă, după 1944, pentru anihilarea şi lichidarea identităţii româneşti a populaţiei majoritare basarabene, manifestările de naţionalism şi antisovietism se revigorau şi escaladau de la an la an, cu o forţă care alimenta o continuă stare de nemulţumire şi nelinişte din partea conducerii centrale de la Moscova faţă de problemele moldoveneşti. De altfel, însuşi Iosif Mordoveţ, atotputernicul şef al secţiunii moldoveneşti a KGB în perioada atrocităţilor comise în masă împotriva românilor basarabeni (1944-1955), îşi recunoştea mai târziu incapacitatea de a fi anihilat grupările „naţionaliste" şi „antisovietice", lucru considerat cel mai mare insucces din viaţa sa.[618]

Tonul reizbucnirii disputelor în chestiunea limbii materne a fost dat de Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească, desfăşurat în octombrie 1965, când mai mulţi participanţi (Mihai Cimpoi, Ion Druţă ş.a.) au susţinut

[618] T. Botnaru, A. Ganenco, *op. cit.*, p. 90.

revenirea la alfabetul latin, au subliniat apartenenţa moldovenilor la popoarele romanice şi au criticat preponderenţa firmelor scrise numai în limba rusă. Ion Druţă a declarat chiar că nu trebuie să ne grăbim pentru a ridica un „zid chinezesc" între Moldova (RSSM) şi România. Congresul a avut un ecou puternic în rândul populaţiei româneşti din RSSM, răspândindu-se inclusiv zvonul că scriitorii ar fi discutat problema reunirii Basarabiei cu România.[619]

Astfel de opinii au fost sancţionate imediat în cadrul unei şedinţe a Biroului CC al PCM, convocată la 13 decembrie 1965, care a condamnat „tendinţele naţionaliste" şi „alte stări de spirit nesănătoase" manifestate la congres. În pofida măsurilor restrictive luate, numărul manifestărilor împotriva ocupaţiei sovietice a crescut necontenit. Pe buletinele electorale, spre exemplu, se puteau citi înscrisuri de genul: „Unde sunt cadrele moldoveneşti?", „Votez pentru plecarea ruşilor din Moldova", „Dorim să ne eliberăm de jugul colonial rusesc", „Moarte ocupanţilor ruşi", „Basarabia - basarabenilor!", „Pentru români!"[620] ş.a.

În 1966, la 26 iunie, zi tristă pentru toţi românii basarabeni, care aminteşte de reîntoarcerea ocupaţiei ruseşti în teritoriul dintre Prut şi Nistru în urma ultimatumurilor din 1940, un muncitor, Gh. Muruziuc, a arborat steagul tricolor la întreprinderea la care lucra, motivându-şi gestul astfel: „Două Moldove nu pot să fie, trebuie să existe o singură Moldovă, Moldova (RSSM) trebuie alipită la România, despre aceasta vorbeşte tot poporul...". În aceeaşi zi, pe zidurile mai multor instituţii din Chişinău au fost lipite afişe cu îndemnuri la luptă, precum: „Români-basarabeni, mai bine să murim eroi, decât să fim sclavi. Ştefane, tu eşti vinovat, de ce stai cu crucea în mână.[621] Aruncă crucea... şi ridică sabia, oare nu auzi cum geme poporul sub povara jugului rusesc..."[622].

Problemele limbii erau legate strâns de cele privind istoria teritoriului dintre Prut şi Nistru, precum şi ale relaţiilor ruso-române şi sovieto-române, viziunea promovată insistent de Moscova nefiind împărtăşită de „naţionaliştii" moldoveni, „influenţaţi" desigur de propaganda românească.

La adunarea anuală a Secţiei ştiinţelor sociale a Academiei de Ştiinţe a RSSM, din 9 martie 1967, se trage semnalul de alarmă: „În România se publică un număr mare de lucrări în care problema naţională este abordată într-un asemenea mod cu care noi nu putem fi de acord"[623].

Luând cuvântul cu acelaşi prilej, primul secretar al CC al PCM, Ivan Bodiul, evidenţiază contextul politic internaţional, semnificaţia acţiunilor din România şi

[619] V. Stăvilă, *op. cit.*, p. 36.

[620] *Ibidem.*

[621] Aluzie la statuia din centrul oraşului a voievodului Ştefan cel Mare, înfăţişat cu mâna stângă ridicată ţinând o cruce, ca simbol al credinţei creştine.

[622] V. Stăvilă, *op. cit.*

[623] Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, p. 72.

sarcinile ce revin contrapropagandei sovietice: „Savanţii noştri – explica I. Bodiul – au mizat pe raporturi normale între Uniunea Sovietică şi România. De aceea s-a acordat puţină atenţie unor probleme ale trecutului, care au o mare importanţă pentru clarificarea relaţiilor statului nostru cu România. Noi nu lămuream unele evenimente politice... Acest fapt a lucrat împotriva noastră... În situaţia dată noi ne-am pomenit nepregătiţi. Ducem lipsă de o serie de lucrări ştiinţifice extrem de importante, în baza cărora am fi putut să facem propagandă şi pe arena internaţională... În lume a luat amploare trăncăneala despre Basarabia. Toţi cunoaştem stângăciile şi nesiguranţa cercetărilor privitor la perioada de ocupaţie a Basarabiei. Atunci când s-au început aceste discuţii, noi eram rău pregătiţi pentru a desfăşura contrapropaganda"[624].

Subliniind că între liderii comunişti de la Chişinău şi conducerea centrală de la Moscova au loc consultări „sistematice", iar „toate formulările... sunt coordonate", I. Bodiul schiţează şi o perspectivă asupra modului cum se vor derula în continuare evenimentele: „Nu trebuie să fim naivi, căci tendinţa este de a ştirbi autoritatea Rusiei. Cei de peste hotare doresc să discrediteze acţiunile de ajutorare a Basarabiei de către Rusia în trecut... trebuie să se dea ripostă pălăvrăgelilor neruşinate, incitării neîntemeiate a spiritelor. Ziua de 8 Martie a fost umbrită de două lozinci. Una dintre ele stipula: „Noi cerem întoarcerea pământurilor moldoveneşti". Înainte doar nu scriau aşa, iar acum scriu. Ideile sunt vehiculate şi iată care-i rezultatul"[625].

Atenţionările din luările de cuvânt ale liderilor comunişti, atunci când aveau acordul Moscovei, nu rămâneau niciodată la stadiul de simple declaraţii de ocazie, ci erau transcrise imediat în hotărâri de partid şi transpuse într-o serie de acţiuni practice. Ideile avansate de I. Bodiul la adunarea anuală a Academiei de Ştiinţe a RSSM şi-au găsit reflectarea, o săptămână mai târziu, în Hotărârea Biroului CC al PCM, din 18 martie 1967, intitulată *„Despre acţiunile CC al Partidului Comunist al Moldovei privind studierea şi interpretarea în continuare a problemelor istoriei RSS Moldoveneşti şi a relaţiilor sovieto-române"*. Una dintre primele măsuri practice a fost limitarea contactelor directe moldo-române şi reducerea drastică a numărului abonamentelor la publicaţii româneşti, de la 66 501 exemplare în 1966 la 4 275 exemplare în 1968. Ulterior, numărul abonamentelor din România pentru cetăţenii RSSM a fost redus aproape complet, fiind permis numai unor persoane verificate, „demne de încredere".

Aşadar, incendiarul august 1968 a găsit România şi URSS în plin conflict ideologic, deocamdată camuflat cu grijă de ambele părţi. Ecourile măsurilor de liberalizare din România şi afrontul deschis, de largă rezonanţă internaţională, adus URRS după intervenţia în Cehoslovacia, au avut un impact puternic în rândul basarabenilor, care

[624] *Ibidem*, p. 73.
[625] *Ibidem*.

apreciau că se apropie un nou moment favorabil pentru a-şi exprima liber sentimentele naţionale, fără teama că vor fi victime ale gulagurilor siberiene.

Organele de partid şi de securitate sovietice (KGB) au din nou de lucru cu „naţionalismul moldovenesc". Piotr Civertko, noul preşedinte al Comitetului Securităţii Statului din RSSM, un personaj „brutal şi dogmatic" transferat în 1966 la Chişinău dintr-un post similar din Kirghizia, decretase încă de la preluarea funcţiei „lupta cu naţionalismul moldovenesc" drept sarcină de bază a serviciului său[626].

Pe baza informărilor primite de la organele de securitate sovietice, primul secretar al CC al PCM, Ivan Bodiul, era în măsură către sfârşitul anului 1970 să caracterizeze astfel climatul din republică: „Numărul manifestărilor naţionaliste din Moldova nu s-a mărit, însă esenţa lor s-a schimbat şi are în prezent un caracter antirusesc mai pronunţat, fiind în acelaşi timp de orientare filo-românească. Ca mărturie ne servesc, în special, foile volante dactilografiate sau scrise de mână ce sunt răspândite în republică. În zece luni ale anului curent au fost înregistrate 42 de cazuri. Multe dintre ele conţin cerinţe despre plecarea ruşilor din Basarabia şi unirea ei cu România..."[627].

Acest gen de manifestări au alertat la maximum conducerea de partid şi de stat sovietică de la Moscova. În regim de urgenţă, la 5 noiembrie 1970, a fost adoptată o hotărâre a CC al PCUS cu titlul semnificativ *„Despre măsurile privind intensificarea muncii ideologice în rândul populaţiei RSS Moldoveneşti şi a regiunii Cernăuţi din RSS Ucraineană"*. Zece zile mai târziu, la 16 noiembrie 1970, în conformitate cu această hotărâre, Biroul CC al PCM adoptă documentul intitulat *„Despre măsurile privind intensificarea activităţii ideologice în rândul populaţiei RSS Moldoveneşti"*, în care sunt stabilite sarcini amănunţite pentru toate structurile oficiale moldoveneşti cu atribuţii în domeniul educaţiei şi propagandei, acestea fiind „obligate să-şi modifice esenţial activitatea ideologică în rândul populaţiei republicii". Termenul de raportare a îndeplinirii sarcinilor este stabilit la 1 aprilie 1971.

În preambulul Hotărârii sunt menţionate explicit principalele motive de îngrijorare care determină astfel de măsuri ample şi urgente: „Partea română, din ce în ce mai activ, foloseşte literatura, radioul, călătoriile cetăţenilor români în Moldova şi vizitele cetăţenilor noştri în RSR pentru a propaga printre oamenii noştri cursul politic „deosebit", neprietenos faţă de URSS... Unii cetăţeni români se exprimă deschis referitor la pretenţiile teritoriale ale României faţă de Basarabia şi Bucovina... Din România şi prin teritoriul ei ajunge la noi multă literatură duşmănoasă, inclusiv chineză şi albaneză..."[628].

---

[626] Vezi T. Botnaru şi A. Ganenco, „Conducătorii serviciilor secrete ale Moldovei", în volumul *Istoria serviciilor secrete. Breviar*, p. 95.

[627] V. Stăvilă, *op. cit.*, reprodus şi de Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 49-50.

[628] Alexandru Moraru, "Inedit din arhivele de la Chişinău", în *Magazin istoric*, februarie 2008, p. 5-9.

Dintre măsurile concrete stabilite, pe sectoare de activitate, menţionăm:

- majorarea timpului de antenă pentru emisiunile în „limba moldovenească", destinate radioascultătorilor din RS România; analizarea posibilităţii de înlocuire a emiţătoarelor de televiziune situate în RSSM la frontiera cu România cu „altele cu capacitate mai mare";

- prezentarea de către Prezidiul Academiei de Ştiinţe a RSSM de propuneri, „aprobate de institutele corespunzătoare ale Academiei de Ştiinţe a URSS", privind organizarea de conferinţe şi sesiuni ştiinţifice „pe probleme ale istoriei Moldovei, formarea naţiunii moldoveneşti, istoria relaţiilor ruso-române şi sovieto-române"; revistele de specialitate din URSS şi RSSM „să sporească publicarea articolelor şi materialelor despre rolul Cominternului în istoria mişcării comuniste şi muncitoreşti, să abordeze istoria relaţiilor ruso-române şi sovieto-române, politica autorităţilor române în perioada de până la război şi altele care sunt tratate tendenţios în istoriografia română";

- selectarea mai riguroasă a turiştilor sovietici care vor călători în RSR, pentru ca aceştia să fie supuşi unui „instructaj adecvat"; instituirea unei evidenţe precise asupra invitaţiilor cetăţenilor români în Moldova şi a cetăţenilor sovietici în România; micşorarea numărului de vizite particulare şi efectuarea unui „control riguros" al comportamentului cetăţenilor români pe timpul prezenţei lor în republică;

- „limitarea pătrunderii şi răspândirii în republică a literaturii române şi a presei periodice româneşti"; distribuirea în RSSM a cărţilor comandate anual din România să se efectueze numai de Comitetul pentru presă al republicii[629].

Aşadar, prietenia „frăţească" dintre URSS şi România începe să îmbrace treptat o formă specifică de „război rece", camuflat cu greutate sub limbajul ideologic al necesităţii întăririi solidarităţii internaţionaliste şi a unităţii frontului antiimperialist.

## Spectrul unei invazii sovietice în România revine. „Dosarul României creşte neîncetat la Moscova"

În anii următori, disputele din relaţiile româno-sovietice se vor amplifica, manifestându-se frecvent nu doar în sfera publicaţiilor şi mass-media, ci şi în cadrul întâlnirilor directe cu caracter bilateral sau multilateral. Acţiunile de politică externă ale României, în special în relaţiile cu China sau SUA (cum ar fi, spre exemplu, vizita preşedintelui Richard Nixon la Bucureşti, în august 1969), provocau necondiţionat contrareacţii dure la Moscova.

La finele lunii iunie 1971, la reîntoarcerea dintr-un turneu asiatic (în RP Chineză, RPD Coreeană, RD Vietnam şi RP Mongolă), delegaţia română condusă de Nicolae Ceauşescu a făcut o escală la Moscova, pe aeroport fiind întâmpinată de un grup numeros de oficiali sovietici în frunte cu Alexei Kosîghin, preşedintele Consiliului de Miniştri al URSS. Prezent la discuţii, fostul ministru de externe George Macovescu

[629] *Ibidem.*

relatează în memoriile sale despre „atmosfera rece" a întâlnirii: „După obişnuitele fraze rostite în asemenea împrejurări, Kosîghin începe să reproşeze lui N. Ceauşescu că a întreprins vizita în China, care apare ca un gest ostil Uniunii Sovietice, date fiind relaţiile dintre Moscova şi Pekin. Primul ministru sovietic acuză pe chinezi – şi implicit pe români – că s-au folosit de vizită pentru a intensifica propaganda împotriva URSS, pentru a atâţa ţările mici şi mijlocii împotriva Moscovei, sub lozinca asupririi acestora de către superputeri şi, în special, de către *imperialismul sovietic*... Atitudinea lui Kosîghin" – subliniază George Macovescu – „mi-a demonstrat că vizita delegaţiei române în China a deranjat puternic politica Moscovei... că politica României nu este deloc pe placul Kremlinului... Ne trebuie o mare atenţie, deoarece nu ne putem aştepta la nimic bun din partea Moscovei. Ne trebuie multă flexibilitate şi în acelaşi timp fermitate, multă abilitate pentru a ne păstra libertatea de manevră şi pentru a evita ascuţirea conflictului. După cele întâmplate în 1968, în Cehoslovacia, sunt posibile orice gesturi şi faţă de România... Pericolul unei invazii... nu este înlăturat. Dosarul României creşte neîncetat la Moscova..."[630].

O lună mai târziu (iulie 1971), Henry Kissinger se va deplasa în China, pregătind vizita istorică a preşedintelui Richard Nixon la Beijing, din februarie 1972, cu urmări profunde şi pe termen lung în viaţa internaţională.

Să notăm că, în anii următori, România a continuat să acţioneze pas cu pas pentru afirmarea în viaţa internaţională a unor principii care au devenit o veritabilă emblemă a politicii externe a unei ţări preocupate să-şi asigure supravieţuirea şi independenţa într-o lume tot mai complexă. Respingerea şi condamnarea „politicii imperialiste de forţă şi dictat, de amestec în treburile altor ţări" reprezenta un principiu reafirmat cu tărie cu orice prilej, acoperind deopotrivă acţiuni şi comportamente ale marilor puteri, indiferent de alianţa politico-militară din care făceau parte. În mod tot mai evident, principiul menţionat viza cu prioritate politica URSS, ale cărei efecte România le resimţea permanent.

La rândul său, Moscova nu contenea să întreprindă noi şi noi acţiuni de natură să tempereze dorinţa de independenţă a românilor. La 15 octombrie 1975, CC al PCUS adoptă o hotărâre specială intitulată sugestiv *„Despre măsurile suplimentare în domeniul ideologic în legătură cu intensificarea propagandei naţionaliste româneşti ce periclitează interesele URSS"*[631]. Este limpede că atitudinea Bucureştilor devenise de netolerat pentru Moscova, fiind inclusă într-un document programatic oficial pe lista ameninţărilor care trebuie combătute şi contracarate prin toate mijloacele.

Desigur, astfel de hotărâri speciale, adoptate la nivelul conducerii partidului, se traduceau în măsuri practice, cu prioritate în domeniul activităţii serviciilor

[630] George Macovescu, *Jurnal*, vol. I (1952-1982), Editura Domino, Bucureşti, 2006, p. 88-90.
[631] V. Stăvilă, *op. cit.*, p. 37.

secrete. De fapt, era un fel de cerc vicios: convocarea unor întruniri speciale la vârf pe asemenea probleme era, de regulă, rezultatul unor „semnale" repetate şi insistente din partea serviciilor de informaţii, iar odată ce hotărârile dobândeau legitimitate politică în cadrul partidului, ele deveneau obligatoriu „orientări" şi pentru activitatea specifică.

În iunie 1967, la conducerea Comitetului Securităţii Statului (KGB) al URSS fusese numit Iurii Andropov (1914 - 1984), fostul ambasador „intervenţionist" din Ungaria (1956), ales membru al Comitetului Central în 1961 şi apoi, în 1962, secretar al CC al PCUS, responsabil pentru coordonarea relaţiilor cu partidele comuniste şi muncitoreşti din ţările socialiste, dar şi cu chestiunile legate de apărarea şi securitatea statului sovietic. În această calitate a cunoscut îndeaproape fricţiunile profunde care marcau raporturile sovieto-chineze la începutul deceniului şapte al secolului XX, precum şi activităţile, deloc convenabile Moscovei, desfăşurate de liderii români în perioada respectivă.

Andropov, cel mai longeviv şef al KGB (peste 15 ani), a adus un suflu nou în activitatea acestei instituţii de bază a statului totalitar bolşevic, reuşind să o plaseze în afara structurilor guvernului şi să revigoreze considerabil rolul său politic, ca „braţ înarmat" al partidului, în exercitarea controlului asupra societăţii sovietice. În perioada în care s-a aflat la conducerea KGB, a fost creată şi faimoasa „Direcţie a V-a", considerată una dintre cele mai importante structuri ale Securităţii de stat sovietice, însărcinată cu lupta împotriva diversiunilor ideologice, a disidenţilor şi „naţionaliştilor", precum şi a sionismului internaţional. Tot el este iniţiatorul unor măsuri „profilactice" mai subtile (în fapt, mai perfide!) de combatere a elementelor cu activitate antisovietică, prin recurgerea la „spălarea creierelor" intelectualilor, în loc de arestarea şi exilarea acestora.

În 1968, Andropov a susţinut activ intervenţia militară în Cehoslovacia, implicând totodată serviciile speciale nu doar în documentarea informativă a evoluţiilor din această ţară, ci şi în organizarea unor acţiuni provocatoare şi de diversiune menite să justifice recurgerea la acţiuni de forţă. Din acelaşi an, KGB a luat noi măsuri pentru cunoaşterea evoluţiilor şi prevenirea „devierilor" în lagărul socialist, trecând inclusiv la folosirea „ilegalilor" pentru spionarea ţărilor socialiste din Europa de Est, membre ale Tratatului de la Varşovia şi CAER. Deşi, oficial, ţările socialiste nu desfăşurau activităţi informative una împotriva alteia, în realitate sovieticii îşi pierduseră încrederea în „aliaţi", punându-i sub o strictă supraveghere de specialitate. Conform documentelor publicate de V. N. Mitrokhin, în 1971 au fost plasaţi, spre exemplu, 13 „ilegali" în România, 9 în Iugoslavia, 7 în RDG, 4 în Ungaria şi 3 în Bulgaria.

Pe baza informaţiilor furnizate de „ilegali", deghizaţi de regulă în turişti, oameni de afaceri ori jurnalişti occidentali, KGB punea un diagnostic sigur asupra

poziţiei Bucureştilor: „conducerea română a pornit pe calea aşa-zisei autonomii şi independenţe faţă de Uniunea Sovietică. Naţionalismul înfloreşte în România. Autorii şi apărătorii lui sunt chiar conducătorii partidului şi guvernului"[632].

Dacă România, datorită „naţionalismului" său, făcea obiectul unor presiuni politice, economice şi militare din partea Moscovei, aparent camuflate sub limbajul ideologic „de lemn", ipocrit şi lipsit de transparenţă, instituit în lumea lagărului socialist, RSS Moldovenească era, în schimb, mult mai expusă acceselor de nervozitate ale stăpânilor săi de la centru, aflându-se la discreţia totală a filialei locale a KGB.

În ianuarie 1972, a fost arestat, condamnat şi deportat în Gulag „naţionalistul" moldovean Alexandru Şoltoianu, sub acuzaţia că a racolat şi organizat, la Lvov (Ucraina), un grup de 60 de persoane cu scopul de a înfiinţa „Partidul Renaşterii Naţionale a Moldovei". În aceeaşi perioadă, este semnalată activitatea unei alte organizaţii naţionale moldoveneşti, intitulată „Frontul Patriotic de Eliberare a Basarabiei, Bucovinei, a raioanelor Dubăsari şi Râbniţa de sub jugul sovieto-rus", ai căror lideri adresaseră o serie de scrisori prin care cereau reunirea Basarabiei cu România[633].

Un caz special l-a reprezentat, în anii '70, conferenţiarul universitar Volodarski, care protesta deschis împotriva intervenţiei militare a URSS şi a altor ţări socialiste în Cehoslovacia. Mai târziu, prin anii 1975-1976, Volodarski trimitea scrisori anonime, din diferite localităţi ale Uniunii Sovietice, cu conţinut critic la adresa autorităţilor şi a reprimării opiniilor libere în URSS. În cele din urmă a fost identificat, i s-au retras titlurile ştiinţifice şi a fost obligat să emigreze în Israel.[634]

Eficienţa activităţii desfăşurate de KGB pentru combaterea duşmanilor sistemului sovietic se va răsfrânge direct şi asupra ascensiunii politice a lui Andropov în ierarhia partidului. În aprilie 1973, I. Andropov este ales membru al Biroului Politic al CC al PCUS, devenind, după L. Beria, primul dintre conducătorii serviciilor secrete promovat în structura cea mai importantă a conducerii superioare de partid sovietice. La 24 ianuarie 1977, I. Andropov a adresat o „scrisoare" membrilor Biroului Politic al CC al PCUS prin care îi avertiza asupra planurilor CIA de racolare a unor „agenţi de influenţă" în URSS, la nivelul conducerilor republicilor unionale şi chiar în structurile de putere de la Kremlin. În mai 1982, Andropov este ales secretar al CC al PCUS, iar în noiembrie acelaşi an, după moartea lui Brejnev, devine secretar general al partidului.

---

[632] Vasili Mitrokhin, Christopher Andrew, *Arhiva Mitrokhin. KGB in Europa şi in Vest*, vol. 1, Editura Orizonturi, Editura Sirius, Bucureşti, 2003, p. 274-275. Pentru alte detalii vezi şi „România în arhivele KGB", în *Periscop*, Anul I, nr. II, 2008.

[633] V. Stăvilă, *op.cit.*, p. 37.

[634] T. Botnaru, A. Ganenco, *op. cit.*, p. 96.

**Vânătoarea românilor din RSSM, altădată „duşmani ai poporului", încetează**

După 1968, epoca în care românii basarabeni sau transnistreni refugiaţi şi stabiliţi în România erau urmăriţi şi predaţi peste Prut, cu proces verbal, autorităţilor sovietice, pare de domeniul trecutului. O parte dintre ei sunt căutaţi şi chiar îndemnaţi să-şi scrie memoriile ori să predea Arhivelor Statului documentele de valoare pe care au reuşit să le mai salveze. Iată doar două exemple elocvente.

La 19 iulie 1973, Direcţia I a Securităţii din România întocmea un Raport cu caracter strict secret (nr. 006064) asupra rezultatelor măsurilor întreprinse pentru recuperarea şi punerea la dispoziţia istoricilor - prin intermediul Arhivelor Statului - a unor materiale ce aparţinuseră lui Gherman Pîntea, fost primar general al oraşului Odesa în timpul administraţiei româneşti asupra Transnistriei: „Ca urmare a măsurilor informativ-operative întreprinse de noi s-a reuşit determinarea numitei Lucia Pîntea, din Bucureşti, ... soţia lui Gherman Pîntea, fost membru al Sfatului Ţării, decedat, de a preda - la data de 11 iulie 1973, fără a ridica vreo pretenţie pecuniară, un număr important de manuscrise, lucrări, documente, corespondenţă, cărţi etc., referitoare la istoria Basarabiei, rămase de la soţul său"[635].

Precizările care urmează cu privire la valoarea istorică a documentelor nu lasă nicio îndoială asupra scopului urmărit de Securitate şi a faptului că aceasta era angrenată discret, dar în baza unor ordine clare de la nivelul cel mai înalt, în astfel de activităţi: „Funcţiile şi demnităţile ce le-a deţinut... i-au permis lui Gherman Pîntea să participe direct la o serie de evenimente politice de o însemnătate deosebită pentru istoria poporului nostru şi să ia contact cu unele personalităţi marcante ale vremii. Aceste aspecte au contribuit substanţial la nota inedită pe care o prezintă lucrările lui Pîntea, el fiind unul din puţinii care abordează problema, mai puţin cunoscută, a contactelor oficiale şi neoficiale româno-sovietice referitoare la problema Basarabiei ce au avut loc între anii 1920-1937"[636].

În sfârşit, enumerând succint conţinutul materialelor obţinute şi propuse a fi trimise la Arhivele Statului, Raportul include şi următorul text: „*Triumful dreptăţii - Procesul meu*, 74 file, lucrare referitoare la procesul ce i s-a intentat în 1956, sub învinuirea că, în calitatea sa de primar general al Odesei (1941-1944), ar fi desfăşurat activitate intensă contra clasei muncitoare şi mişcării revoluţionare, care l-a achitat de orice penalitate, subliniind chiar aportul său în salvarea a peste 100 de persoane de la pedeapsa capitală"[637].

La 25 ianuarie 1974, structurile informative ale Securităţii întocmesc o Notă, de asemenea cu caracter strict secret, prin care se consemnează eşuarea unei încercări similare de a obţine materiale de arhivă, de această dată de la Nichita Smochină, care

[635] Arhivele CNSAS, Dosar 006064, f. 185-187.
[636] *Ibidem.*
[637] *Ibidem.*

s-a dovedit rezervat, „manifestând mai degrabă ostilitate la adresa organelor de stat"[638]. Tonul utilizat în Nota de prezentare este însă obiectiv, reliefând o atenţie deosebită pentru acurateţe şi înţelegerea cazului: „Smochină Nichita, născut la 14.03.1894 în Mahala – RSS Moldovenească, fiul lui Partenie şi Anghelina, profesor pensionar, domiciliază în Bucureşti... În perioada 1917-1918, participă activ la mişcarea naţională a românilor transnistrieni, iar mai târziu acţionează în această direcţie prin scris (publicaţii şi studii de istorie asupra Transnistriei). Între cele două războaie mondiale, o bună parte din activitate şi-o desfăşoară la Paris. Se dovedeşte încă din tinereţe un bun cunoscător al limbii slave vechi. Se ocupă intens şi de folclorul românesc din Transnistria. În timpul războiului antisovietic este folosit de dictatura militaro-fascistă pentru organizarea administrativă şi a învăţământului din Transnistria. Este consilier al lui Ion Antonescu pentru probleme transnistriene şi-l însoţeşte pe acesta la convorbirile de la Berlin cu Hitler, printre care şi la ultima convorbire din vara anului 1944. A fost membru al Academiei RS România (de fapt, al Academiei Române, n.n.). După război, nu s-a mai angajat în nicio instituţie de stat, scriind la domiciliu o serie de lucrări cu caracter istoric. Fiind unul din puţinii cunoscători de limbă slavă veche, a făcut mai multe traduceri de pe documente scrise în această limbă, la cererea Academiilor RS România şi URSS. În ultimii ani a publicat o serie de articole istorice în reviste de studii balcanice ce apar la Salonic. Întreţine relaţii de corespondenţă cu mai mulţi istorici străini"[639].

Organele de securitate nu ascund traumele prin care a trecut N. Smochină şi greutăţile pe care le întâmpină şi în prezent: „În 1951, datorită unei confuzii, în locul lui S. Nichita a fost arestat fiul său, Alexandru, şi dus în Siberia. Acesta, cunoscând starea precară a sănătăţii tatălui său, nu şi-a dezvăluit identitatea. În prezent, Smochină Nichita are o pensie de numai 657 de lei, cu totul insuficientă, având în vedere mai ales că, atât el, soţia, cât şi o noră de-a sa, sunt grav bolnavi. Datorită bolii, nu părăseşte niciodată casa, cu excepţia lunilor de vară, pe care şi le petrece la mănăstirea Cernica"[640].

Detaliile prezentate cu minuţiozitate servesc şi ca argument pentru explicarea atitudinii rezervate a lui N. Smochină şi a faptului pentru care acesta „este o fire greu abordabilă, manifestând mai degrabă ostilitate la adresa organelor de stat". Abia în final se precizează şi eşecul, lăsându-se totuşi de înţeles că situaţia este menţinută sub control: „Nu a fost de acord" – se consemnează în Notă – „cu gestul făcut de Halippa Pantelimon de a preda Arhivelor Statului documentele ce le avea cu privire la Basarabia. Cu toate eforturile depuse, nu a putut fi convins să predea Arhivelor Statului decât foarte puţine din documentele ce le deţine şi acestea nefiind dintre cele mai importante. Intenţionează să-şi scrie memoriile referitoare la perioada când a colaborat cu Ion Antonescu"[641].

[638] Arhivele CNSAS, Dosar 006064, f. 55-56.
[639] *Ibidem.*
[640] *Ibidem.*
[641] *Ibidem.*

**O "vizită de prietenie la Chişinău". „Provocaţia" sovietică din 2 august 1976**

România îşi urma firesc cursul propriu, remarcându-se în 1975 prin trei documente de poziţie la ONU: o Declaraţie cu privire la „instaurarea unei noi ordini economice internaţionale", difuzată la a VII-a sesiune extraordinară a ONU (septembrie 1975), un Document privitor la „problemele dezarmării, în primul rând ale dezarmării nucleare" şi altul cu privire la „îmbunătăţirea şi democratizarea activităţii Organizaţiei Naţiunilor Unite, la întărirea rolului său în realizarea colaborării între toate statele, fără deosebire de orânduire socială", difuzate în cadrul sesiunii Adunării Generale a ONU la 5 şi, respectiv, 12 noiembrie 1975. De notat că în ultimul dintre documente, România propune între altele „elaborarea şi adoptarea în cadrul ONU a unui Cod de conduită cu caracter universal, în care să fie statuate drepturile şi îndatoririle fundamentale ale statelor"[642].

În grila drepturilor şi obligaţiilor avute în vedere figurează în primul rând „dreptul sacru al fiecărui stat la existenţă liberă, la independenţă şi suveranitate naţională", „dreptul inalienabil al fiecărui popor de a-şi decide de sine stătător soarta", precum şi obligaţia „de a nu interveni, sub nicio formă, sub niciun pretext şi în nicio împrejurare, în treburile interne sau externe ale altor state" şi de a se abţine de la folosirea forţei sau ameninţarea cu forţa „sub orice pretext, în orice împrejurare şi sub orice formă, precum şi de la orice constrângere de ordin militar, politic, economic sau de altă natură împotriva altui stat"[643].

Confruntarea din relaţiile sovieto-române, ţinută mult timp în surdină, va escalada şi va atinge un nou vârf în 1976, manifestându-se atât în mass-media, cât şi în dialogul bilateral direct, pe linie de partid şi de stat.

Presa internaţională semnalase prompt recrudescenţa tensiunilor dintre români şi sovietici după apariţia, la începutul anului, a ediţiei a II-a a cărţii *Viaţa politică în România. 1918-1921*, avându-i ca autori pe Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, care reafirma răspicat caracterul „străvechi românesc" al Basarabiei, anexată de Imperiul ţarist în 1812. Această lucrare se adăuga unui şir lung de alte publicaţii apărute în ultimii ani, care îi puneau pe români în faţa unor documente de arhivă ce redau o serie de evenimente din trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat al relaţiilor româno-ruse şi româno-sovietice, deloc măgulitoare pentru comportamentul marelui vecin căruia îi plăcea să fie prezentat doar ca „eliberator".

În luna mai 1976, revista *Lumea* publica în premieră Tratatul dintre Moldova şi Rusia, de la 7 mai 1656, încheiat de domnitorul Gheorghe Ştefan şi ţarul Alexei Mihailovici, pentru ca în numărul următor (20 mai 1976), la rubrica „Pe urmele istoriei", să tipărească textul integral al Tratatului încheiat între Dimitrie Cantemir,

---

[642] *Contribuţii ale României la soluţionarea marilor probleme ale lumii contemporane* (documente), Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 45.

[643] *Ibidem*, p. 45-46.

domnul Moldovei, şi Petru I, ţarul Rusiei, la 13 aprilie 1711. Într-un amplu editorial de prezentare a semnificaţiei Tratatului, revista atrăgea atenţia asupra articolelor 3, 6 şi 10, prin care Rusia se angaja să nu se amestece în treburile interne ale Moldovei, iar ţarul Petru I se obliga să nu intervină în niciun fel în reglementarea succesiunii la tronul Moldovei. De asemenea, atenţia cititorilor era focalizată pe articolul 11 al tratatului, prin care Rusia garanta solemn integritatea teritorială a Moldovei, aşa cum era ea din vechime, cu graniţa răsăriteană pe Nistru.

Referirile erau mai mult decât aluzive la realităţi mai recente ale situaţiei din relaţiile ruso-române şi sovieto-române, subliniind explicit că „atunci când interesele marilor puteri au coincis, acestea nu s-au dat în lături de la încălcarea propriilor angajamente, dezamăgind speranţele acelor popoare care legau de asemenea alianţe idealul păstrării propriei independenţe şi suveranităţi"[644]. Concluzia editorialului nu lăsa loc la niciun fel de dubii asupra scopurilor urmărite: „Exemplul viu al faptelor din trecut, ca şi din contemporaneitate, confirmă adevărul că dobândirea libertăţii şi independenţei popoarelor depinde nu de bunăvoinţa imperiilor, ci de lupta hotărâtă a popoarelor... împotriva politicii imperialiste,... a fermităţii cu care şi-au luat soarta în propriile mâini, înfăptuind... deziderateле sacre ale independenţei şi suveranităţii naţionale"[645].

La finele lunii iunie 1976, la Berlin are loc o Conferinţă la vârf a partidelor comuniste şi muncitoreşti din Europa. În faţa reprezentanţilor celor 29 de partide europene participante la conferinţă, N. Ceauşescu reafirmă principiile de bază care deveniseră liniile directoare ale Partidului Comunist Român în relaţiile cu celelalte partide comuniste, în primul rând cu PCUS: egalitatea în drepturi, neamestecul din afară, evitarea criticilor la adresa politicii altor partide, imposibilitatea şi chiar lipsa de necesitate a unui centru internaţional coordonator, nevoia unui schimb liber de păreri, „fără pretenţii de impunere a unui anumit punct de vedere indiferent din partea cărui partid"[646].

Discursul liderului român, publicat integral în ziarul *Scânteia* din 30 iunie 1976, apare prelucrat substanţial în *Pravda*, ediţia din 1 iulie 1976, toate pasajele referitoare la principiile menţionate mai sus fiind omise ori redate trunchiat, pentru a ascunde cititorilor diferenţele de opinii dintre cele două partide „frăţeşti"[647].

---

[644] *Lumea*, nr. 21, 20 mai 1976, p. 21.

[645] *Ibidem*.

[646] *Scânteia*, 30 iunie 1976.

[647] Pentru detalii vezi şi excelenta analiză comparativă a cuvântării liderului român la Berlin şi a textului publicat de *Pravda*, făcută de cercetătorul Michael Bruhis în volumul *Rusia, România şi Basarabia: 1812, 1918, 1924, 1940*, editat pentru prima dată, în limba rusă, de Centrul de cercetări ştiinţifice pentru Rusia şi Europa de Est al Universităţii din Tel Aviv, în 1979 (versiunea românească apărută la Editura Universitas, Chişinău, 1992).

Să mai notăm că, pe lângă sublinierea principiilor care ar fi trebuit să guverneze relaţiile dintre partidele comuniste şi muncitoreşti, potrivit viziunii comuniştilor români, Ceauşescu mai menţiona, în cadrul Conferinţei de la Berlin, noul statut al României, de curând confirmat de reuniunea de la Manila şi care constituia un motiv în plus de discordie cu sovieticii: „România, ţară socialistă, este totodată ţară în curs de dezvoltare, ceea ce implică anumite particularităţi atât construcţiei socialismului, cât şi activităţii internaţionale a statului"[648].

Neîndoielnic, sovieticii erau nemulţumiţi de politica externă independentă a României, dar îngrijorarea lor cea mai mare, constantă, avea la bază încercările tot mai frecvente ale Bucureştilor de a prezenta public adevărul istoric despre Basarabia, activitate interpretată ca fiind îndreptată făţiş contra intereselor URSS, urmărind revendicarea vechilor teritorii româneşti.

Din 1975, la conducerea secţiunii moldoveneşti a KGB fusese numit Arkadi Ragozin, fost ziarist şi activist de partid. O trăsătură specifică a perioadei sale de activitate în RSSM (1975-1979) a constituit-o „intensificarea supravegherii tuturor relaţiilor moldo-române, în primul rând a celor din presă, domeniu pentru care avea o predilecţie aparte"[649]. Deoarece nu cunoştea limba română, a angajat traducători speciali care îi prezentau materialele de interes apărute.

La 2 august 1976, N. Ceauşescu pleacă în Uniunea Sovietică, la invitaţia CC al PCUS, „pentru a petrece o parte din concediul de odihnă". Din delegaţia restrânsă mai fac parte soţia sa, Elena, şi fiul Nicu, ultimul în calitate de membru al Biroului CC al UTC, Ştefan Andrei, secretar al CC al PCR, şi Constantin Mitea, consilier al preşedintelui. În drum spre Crimeea, unde se va reîntâlni cu Leonid Brejnev, Ceauşescu se opreşte într-o scurtă „vizită de prietenie la Chişinău", prima vizită a unui şef de stat român în Basarabia, după 1944. Înainte de a trece Prutul, conducătorul Partidului Comunist Român întreprinde, la 31 iulie, o „vizită de lucru" în judeţul Iaşi, unde autorităţile locale îi organizează o „mare adunare populară", prilej de a se demonstra, încă o dată, sprijinul larg de care se bucură în rândul oamenilor muncii. Ceauşescu nu pierde ocazia pentru a trimite şi o *săgeată* spre Moscova, via Chişinău, reamintind atât celor adunaţi în Piaţa Unirii, cât şi celor de peste Prut, „luptele duse de marele voievod Ştefan cel Mare pentru neatârnarea Moldovei"[650].

De cealaltă parte, sovieticii pregătiseră o adevărată „provocaţie", vizita fiind – după cum scrie M. Bruhis – „dinadins programată pentru 2 august, dată la care, în 1940, a fost formată RSS Moldovenească"[651]. Printr-un scenariu pus la punct în cele mai mici amănunte, Moscova „urmărea să dovedească prin această vizită că

[648] *Scânteia*, 30 iunie 1976.
[649] T. Botnaru, A. Ganenco, *op. cit.* p. 96.
[650] *Scânteia*, 1 august 1976.
[651] M. Bruhis, *op. cit.*, p. 337.

România a renunţat la pretenţiile sale teritoriale asupra Basarabiei"[652] şi să o invoce ulterior drept „recunoaştere deschisă" a „drepturilor URSS" asupra acesteia. În timpul vizitei lui Ceauşescu la Chişinău, Leonid Brejnev a transmis CC al PCM următoarea telegramă: „Felicit din inimă pe oamenii muncii din republică cu ocazia zilei RSS Moldoveneşti!"[653].

Conform scenariului moscovit, I. Bodiul a dat citire textului telegramei lui Brejnev chiar în timpul adunării organizate cu ocazia vizitării de către oaspeţii români a întreprinderii ştiinţifice de producţie „Microprovod" din Chişinău. Adresându-se conducătorului român, I. Bodiul a declarat:

„Stimate tovarăşe Ceauşescu! Poporul moldovenesc întâmpină cu bucurie şi satisfacţie prezenţa Dumneavoastră în Moldova. Suntem foarte fericiţi că în remarcabila zi a celei de-a 36-a aniversări a formării Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti, Dumneavoastră vă aflaţi printre noi. Noi vedem în aceasta manifestarea atenţiei Dumneavoastră faţă de RSS Moldovenească..."[654].

N. Ceauşescu nu numai că nu le-a felicitat pe „primitoarele sale gazde" cu ocazia „remarcabilei aniversări", dar „nici cel puţin n-a amintit despre acest eveniment în răspunsul său"[655]. Liderul român s-a limitat la exprimarea bucuriei de a vizita „Moldova sovietică" şi să declare că „am discutat să intensificăm contactele cu republica dumneavoastră în cadrul contactelor generale pe care le avem cu URSS"[656]. De asemenea, a subliniat că România dezvoltă relaţii „prieteneşti" şi „frăţeşti" cu Uniunea Sovietică „în toate domeniile", reamintind însă că, la Conferinţa desfăşurată la Berlin, a fost reafirmat principiul ca fiecare ţară să se poată dezvolta liber, „fără niciun amestec din afară".

A doua zi, la 3 august 1976, ziarul *Sovetskaia Moldavia* din Chişinău reproducea cu lux de amănunte cuvântările liderilor de partid român şi moldovean, precum şi telegrama de felicitare primită de la Brejnev. De această dată, era rândul *Scânteii* de la Bucureşti să recurgă la foarfece şi să elimine pasajele provocatoare din cuvântarea lui I. Bodiul, care a fost reprodusă doar parţial. Despre Brejnev niciun cuvânt. Cu privire la perspectiva contactelor directe moldo-române, este redat răspunsul lui I. Bodiul: „Cu inima deschisă şi cu sufletul curat, noi, oamenii muncii din RSS Moldovenească suntem gata să facem schimb de experienţă cu poporul român în domeniul industrial şi tehnic"[657]. O frază cu tâlc, uşor de descifrat totuşi pentru cineva avizat asupra raporturilor reale de la vremea respectivă dintre România şi URSS.

[652] *Ibidem*, p. 336.
[653] *Ibidem*, p. 337.
[654] *Ibidem*, p. 338-339.
[655] *Ibidem*.
[656] *Scânteia*, 3 august 1976.
[657] *Ibidem*.

Pentru că, sub aparenţa spiritului de deschidere se ascundea, de fapt, un suflet „extrem de încărcat" al celui care, încă din 1967 îşi exprima îngrijorarea că „în lume a luat amploare trăncăneala despre Basarabia", iar în 1970, în consens cu şefii săi de la Moscova, iniţia măsuri privind „intensificarea activităţii ideologice în rândul populaţiei RSSM" pentru a contracara cursul politic al României „neprietenos faţă de URSS"[658]. Că erau doar declaraţii de ocazie, menite să ascundă în faţa opiniei publice adevărul crud al relaţiilor „frăţeşti" cu România stau dovadă „măsurile suplimentare", cu caracter restrictiv, luate an de an de URSS în raporturile cu Bucureştii.

**Transnistria şi Basarabia în viziune sovietică (oficială) la 1977.** În 1977, numărul 3 al revistei sovietice *Voprosî Filosofii* publică un grupaj de articole sub titlul „Unele aspecte ale gândirii filozofice moldoveneşti", printre semnatari regăsindu-se I. Bodiul, prim-secretar al CC al PCM, G. Eremei, prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri al RSSM, precum şi mulţi angajaţi ai structurilor sovietice din republică, puşi să scrie „împotriva falsificatorilor burghezi moderni ai istoriei culturii spirituale a Moldovei"[659]. Revista cu pretenţii ştiinţifice de la Moscova abundă în texte polemice şi false confruntări de idei cu duşmani mai mult sau mai puţin reali ai moldovenismului, ascunşi de regulă sub sintagma „ideologi şi istorici burghezi".

G. Eremei, prim-vicepreşedinte al guvernului, viitor conducător (pentru scurt timp) al PCM şi ambasador la Bucureşti, elogiază importanţa studierii limbii ruse, aleasă de popoarele Uniunii Sovietice „conştient şi de bunăvoie ca limbă de comunicare între naţiuni şi care a devenit a doua limbă maternă"[660]. Un anume D. N. Tăbăcaru, semnatar al unui articol despre „Educaţia ateistă în Moldova sovietică", susţine că ateismul a devenit un fenomen de masă în Basarabia, ceea ce pur şi simplu „infirmă în mod convingător concluziile diferiţilor adepţi ai anticomunismului că în URSS, inclusiv în RSSM, s-ar observa o creştere a spiritului religios şi că ar exista frământări religioase"[661]. Alţi doi autori, A. I. Babii şi M. A. Goldenberg, într-un articol incitant intitulat „Împotriva falsificatorilor burghezi contemporani ai istoriei culturii spirituale a Moldovei", se avântă pe mai multe pagini contra tuturor celor care, mai ales din rândul unor emigranţi români din Occident (E. Lozovan, N. M. Juvara), „repetând născocirile... istoricilor burghezi (Iorga şi alţii)", nu acceptă tezele istoriografiei sovietice şi pretind că ar avea loc o „rusificare a Moldovei". În realitate, susţin autorii sovietofili, „ceea ce ideologii burghezi prezintă drept rusificare constituie un fenomen progresist", deoarece cu ajutorul alfabetului chirilic „au fost create inestimabile monumente literare moldoveneşti"[662]...

---

[658] *Magazin istoric*, februarie 2008.
[659] *Voprosî Filosofii*, nr. 3, 1977, *passim*.
[660] *Ibidem*.
[661] *Ibidem*.
[662] *Ibidem*.

În sfârşit, profesorul D. T. Ursul, în articolul „Dezvoltarea gândirii filozofice în Moldova în anii puterii sovietice", consideră necesar să prezinte pe scurt şi istoricul formării RSS Moldoveneşti, textul constituind o mostră ilustrativă pentru viziunea sovietică oficială asupra românilor basarabeni şi transnistreni înainte cu mai puţin de un deceniu de „Perestroika" şi „Glasnosti". Îl redăm în continuare:

„Victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie a deschis în faţa poporului moldovean noi căi de dezvoltare. La sfârşitul anului 1917 - începutul anului 1918, în Moldova a fost instaurată puterea sovietică. Dar România burghezo-moşierească, cu sprijinul statelor imperialiste, a ocupat imediat Basarabia, inclusiv Moldova de pe malul drept (al Nistrului, n.n.), şi a reinstaurat aici rânduielile exploatatoare. Partea Moldovei de pe malul stâng a rămas în componenţa URSS. În 1924 aici s-a format Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM). Datorită transformărilor socialiste radicale, Moldova sovietică a lichidat rapid înapoierea ei economică şi culturală. A început un proces de formare a naţiunii socialiste moldovene. În anul 1940, Basarabia a fost realipită la URSS. O mare parte a acestui ţinut s-a unit cu RASSM. S-a format Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Masele de oameni ai muncii din Moldova au procedat la înfăptuirea unor transformări socialiste fundamentale. Acest proces, întrerupt de război şi de ocupaţie (1941-1944), s-a terminat în linii mari în 1950-1951. În felul acesta, în cea mai scurtă perioadă istorică întregul popor moldovean a pus capăt înapoierii sale economice şi culturale de veacuri şi s-a constituit în naţiune socialistă, iar RSS Moldovenească s-a transformat într-una din republicile înfloritoare ale Uniunii Sovietice"[663].

Falsurile grosolane, multiplicate de propaganda din URSS, referitoare la Basarabia încetaseră însă a face doar obiectul unor dispute în interiorul unor reviste şi cărţi de specialitate, între istoricii români şi sovietici, ele fiind abordate periodic şi la nivelul politic cel mai înalt. Conform unor documente din Arhiva Organizaţiilor Social-Politice a Republicii Moldova, astfel de chestiuni au fost ridicate de Nicolae Ceauşescu şi Paul Niculescu-Mizil în convorbirile din Crimeea cu secretarul general al CC al PCUS, Leonid Brejnev (august 1977) şi, ulterior, cu ministrul de externe sovietic Andrei Gromîko (1978).

Replica dată atunci de liderii români pretenţiilor sovietice asupra Basarabiei este sintetizată astfel: 1) „Ţarismul rus a ocupat (în 1812, n.n.) teritorii româneşti"; 2) „Noi nu putem fi de acord în niciun caz cu teza ce se află în contradicţie stridentă cu realitatea istorică cum că românii şi moldovenii sunt două naţiuni, că limbile română şi cea moldovenească sunt două limbi diferite"[664].

În 1978, printr-o indicaţie secretă a CC al PCM se dispune „să se reducă substanţial participarea RSSM la schimburile turistice ale URSS cu România, sporindu-se în acelaşi timp cu RP Bulgară, RP Ungară, RP Polonă, RS Cehoslovacă şi cu alte ţări socialiste"[665].

[663] *Ibidem.*

[664] V. Stăvilă, *op. cit.*, p. 37.

[665] *Ibidem.*

La una din şedinţele Biroului Politic al CC al PCUS din perioada în care secretar general era Iurii Andropov (noiembrie 1982-februarie 1984) s-a decis „limitarea accesului reprezentanţilor armatei României la noile modele de armament"[666].

În ultimul deceniu de dinaintea prăbuşirii blocului comunist sovietic, obiectivele de bază ale secţiunii moldoveneşti a KGB au rămas „controlul contactelor moldo-române" şi „activitatea de depistare a disidenţilor"[667].

Indiferent, însă, de măsurile luate de Moscova pentru combaterea sau atenuarea „naţionalismului" moldovenesc, inclusiv printr-o creştere progresivă a numărului de cadre autohtone numite în diverse funcţii, rezistenţa românilor faţă de rusificarea Basarabiei s-a regenerat necontenit, de multe ori surprinzând puterea politică prin infinitele sale forme de manifestare.

La mijlocul anilor '80, spre exemplu, organele KGB din RSSM, conduse de rusul Gavriil Volcov, s-au confruntat cu apariţia şi difuzarea clandestină a unui apel adresat românilor din republică de către un aşa-numit Front Patriotic al Moldovei. În apel se arăta că drepturile românilor sunt lezate de elementele alogene, în special ruse, care deţin funcţiile cele mai importante în aparatul de partid şi de stat. Se mai menţiona numărul redus de şcoli în limba română şi că procesul de rusificare din republică duce la pierderea identităţii naţionale a românilor. Populaţia era chemată să participe la o demonstraţie de protest în centrul oraşului Chişinău. S-a stabilit că din grupul de persoane care au redactat textul apelului făcea parte şi V. Vâşcu, deputat al Sovietului Suprem al RSSM, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri al republicii. Acesta a fost arestat la locul de muncă, exclus din rândul membrilor PCUS, destituit din funcţii şi „condamnat la ani grei de închisoare în baza unui dosar penal falsificat"[668].

Conform *Memoriilor* fostului preşedinte Mircea Snegur, la şedinţa de prezentare şi condamnare a cazului V. Vâşcu, primul secretar al CC al PCM, Simion Grossu, a informat că acesta este acuzat de „abuz de putere în interese personale". Datorită lipsei unor explicaţii plauzibile, nimeni nu a dorit să ia cuvântul. De fapt, afirmă fostul preşedinte, era vorba de un dosar fabricat - chiar în perioada în care se declanşau procesele restructurării gorbacioviste! -pentru înlăturarea şi pedepsirea unui demnitar care era adept al limbii române şi „se opunea cu tot sufletul rusificării". Aşadar, „încercarea de a impulsiona o mişcare de renaştere naţională a constituit adevăratul pretext de schilodire a vieţii patriotului V. Vâşcu, astfel ca să fie de învăţătură şi altor doritori"[669].

---

[666] Vasile Buga, *op. cit.*, p. 18.

[667] T. Botnaru, A. Ganenco, *op.cit.*, p. 97.

[668] V. Stăvilă, *op. cit.*, p. 41.

[669] Mircea Snegur, *Memorii*, vol.1, p. 254. După ce a devenit preşedinte, Mircea Snegur a obţinut acordul autorităţilor de la Moscova pentru transferarea „deţinutului" V. Vâşcu în Republica Moldova, acesta fiind apoi graţiat şi pus în libertate.

## România comunistă condamnă Pactul Ribbentrop-Molotov

La Congresul al XIV-lea al PCR (noiembrie 1989), Nicolae Ceauşescu, reamintind că s-au împlinit 50 de ani de la declanşarea celui de-al doilea război mondial, ţine să menţioneze că „este necesar să nu se uite niciun moment învăţămintele istoriei..., aşa cum nu trebuie uitat niciun moment că acordul dintre Germania hitleristă şi Uniunea Sovietică nu a înlăturat pericolul de război". Apoi, şi mai răspicat: „Anul viitor se împlinesc 45 de ani de la terminarea celui de-al doilea război mondial. De aceea, România consideră că trebuie să se treacă la adoptarea măsurilor necesare soluţionării tuturor problemelor care nu s-au rezolvat încă. În primul rând, apare necesar să se adopte o poziţie clară, fără echivoc, de condamnare şi anulare a tuturor acordurilor încheiate cu Germania hitleristă, trăgându-se concluziile practice pentru anularea tuturor urmărilor acestor acorduri şi dictate"[670].

Zece zile mai târziu, la 2 decembrie 1989, în preajma întâlnirii Bush-Gorbaciov din Malta, ziarul *Scânteia* revenea cu un amplu comentariu intitulat „Dreptul inalienabil al popoarelor de a participa activ la soluţionarea problemelor lumii contemporane, la făurirea liberă a propriului viitor", în care se menţiona: „prezentul şi viitorul societăţii umane nu mai pot fi hotărâte de câteva mari puteri", fiecare ţară, indiferent de dimensiuni, „poartă aceeaşi răspundere pentru soarta civilizaţiei". „Se ştie, de asemenea" – continua comentariul organului central al PCR, cu trimiteri evidente atât la discuţiile de la Malta, cât şi la înţelegerile sovieto-germane – „ce consecinţe nefaste au avut înţelegerile secrete de genul acordurilor Molotov-Ribbentrop. Hotărâri luate peste capul naţiunilor în cauză, în dispreţul oricăror norme şi reguli internaţionale, stabilirea de zone de influenţă, târguieli în faţa hărţii, trasarea cu rigla şi creionul de noi frontiere, acţiuni arbitrare, ultimatumuri şi dictate: asemenea dramatice urmări în jocul de interese între *cei mari* stăruie în memoria istoriei, în memoria popoarelor...".

În sfârşit, se mai menţiona că, la recentul congres, secretarul general a susţinut adoptarea unei poziţii clare, fără echivoc, „de condamnare şi anulare a tuturor acordurilor încheiate cu Germania hitleristă, inclusiv prevederile secrete ale acestor acorduri, de anulare a consecinţelor decurgând din ele", în vederea „reparării unor nedreptăţi istorice" şi a desprinderii de concluzii pentru prezent şi viitor[671].

Până la sfârşitul anului 1989, România a rămas pentru Moscova pe „lista" inamicilor URSS, tonul ipocrit al discursului politic disimulând cu dificultate tratamentul discriminatoriu aplicat românilor şi o atitudine plină de cinism şi brutalitate manifestată ori de câte ori s-a ivit prilejul.

[670] *Scânteia*, 21 noiembrie 1989.

[671] *Scânteia*, 2 decembrie 1989.

Capitolul VIII

# O privire asupra naturii conflictului transnistrean

*„Conflictul din Transnistria a fost deseori descris, atât în Rusia cât şi în Occident, ca un război etnic între naţionaliştii de la Chişinău, hotărâţi să se unească cu România, şi etnicii ruşi din Transnistria, care se temeau că vor fi asimilaţi într-un stat românesc extins. În teren, lucrurile nu au fost însă niciodată atât de simple. Originile complexe ale conflictului transnistrean, precum şi interesele politice şi economice pe care le servea, au făcut, de fapt, disputa atât de greu de rezolvat"*[672].

(Charles King)

Odată cu declararea unilaterală a independenţei Kosovo (la 17 februarie 2008) şi recunoaşterea acesteia de către o serie de state influente pe plan internaţional, a revenit în atenţie problema soluţionării unor conflicte îngheţate existente în lume, în special a celor din regiunea Balcanilor şi din spaţiul ex-sovietic. În acelaşi timp, perspectiva iniţierii procesului de aderare la Alianţa Nord-Atlantică a unor foste republici sovietice (Georgia şi Ucraina) a determinat reacţii dure din partea liderilor de la Kremlin. Aceştia au avertizat asupra pericolului pe care îl reprezintă mişcările separatiste de pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice, nu doar pentru stabilitatea tinerelor republici, ci şi în planul securităţii europene. Alături de enclavele Abhazia şi Osetia de Sud (din Georgia), Transnistria a devenit, astfel, un mijloc de a ţine la distanţă Alianţa de graniţele fostului imperiu şi de a perpetua influenţa Federaţiei Ruse în regiune.

## Esenţa conflictului

Regiunea de est a Republicii Moldova, situată în stânga Nistrului (Transnistria), conservă de mai multă vreme ceea ce în terminologia Consiliului Europei a fost definit ca unul dintre *conflictele îngheţate* din spaţiul ex-sovietic. Un conflict controversat care, în opinia experţilor, nu are nicidecum conotaţii etnice, ci exclusiv politice. Altfel spus, un conflict localizat într-o zonă folosită tradiţional ca avanpost al intereselor ruseşti în sud-estul Europei, reinventat de artizanii politicii Kremlinului şi activat violent în

[672] Charles King, *Moldovenii, România, Rusia şi politica culturală*, Editura Arc, Chişinău, 2002.

1992, la scurt timp după destrămarea URSS şi proclamarea independenţei tânărului stat Republica Moldova[673].

**URSS condamnă formal Pactul Ribbentrop-Molotov.** La 24 decembrie 1989, Congresul deputaţilor poporului al URSS adopta o Hotărâre prin care condamna „semnarea Protocolului secret adiţional din 23 august 1939 şi a altor înţelegeri secrete cu Germania" şi recunoştea că acestea „sunt, din punct de vedere juridic, lipsite de temei şi de valabilitate din momentul semnării lor". Totodată, se sublinia faptul că înţelegerile secrete cu Germania „au fost folosite de Stalin şi anturajul său pentru a da ultimatumuri şi a exercita presiuni asupra altor state prin recurgerea la forţă, încălcând obligaţiile juridice asumate faţă de acestea"[674].

Comisia Sovietului Suprem al URSS, dând o apreciere politică şi juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune din 1939, încerca să meargă chiar mai departe, susţinând că pentru Stalin „principalul motiv l-a constituit nu tratatul ca atare, ci tocmai ceea ce a devenit obiect al protocoalelor secrete: adică posibilitatea de a introduce trupe în republicile baltice, în Polonia şi în Basarabia şi, în perspectivă, chiar în Finlanda. Adică motivul central al tratatului a constat în ambiţiile imperiale"[675].

Descoperit în arhivele germane capturate de aliaţi şi publicat, pentru prima dată, de către Departamentul de Stat al SUA, în 1948, autenticitatea Protocolului adiţional secret al Pactului Ribbentrop-Molotov a fost negată sistematic de istoriografia sovietică timp de peste patru decenii. Recunoaşterea sa de către forul legislativ al URSS, la finele anului 1989, după prăbuşirea comunismului în ţările est-europene, marca fără îndoială un pas înainte, în consonanţă cu „noua gândire" promovată de Gorbaciov, care se străduia să convingă Occidentul că Uniunea Sovietică este hotărâtă să rupă definitiv cu trecutul totalitar stalinist. Cu toate acestea, era mai degrabă un gest de condamnare formală, în încercarea de a se distanţa de un trecut stânjenitor, pentru că sovieticii nu

---

[673] Aşa cum am menţionat într-un capitol anterior, în *Memoriul* înaintat, la 4 februarie 1924, conducerilor partidelor bolşevice din Rusia şi Ucraina de către grupul de iniţiativă pentru crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti (RASSM), se preciza clar: „Republica Moldovenească ar putea juca acelaşi rol de factor politico-propagandistic pe care îl joacă Republica Bielorusă faţă de Polonia şi cea Karelă faţă de Finlanda. Ea ar focaliza atenţia şi simpatia populaţiei basarabene şi ar crea pretexte evidente în pretenţiile alipirii la Republica Moldovenească a Basarabiei. Din acest punct de vedere devine imperioasă necesitatea de a se crea anume o republică socialistă, şi nu o regiune autonomă în componenţa URSS. Unirea teritoriilor de pe ambele părţi ale Nistrului ar servi drept breşă strategică a URSS faţă de Balcani (prin Dobrogea) şi faţă de Europa Centrală (prin Bucovina şi Galiţia), pe care URSS le-ar putea folosi drept cap de pod în scopuri militare şi politice". Vezi textul integral în Anexa 1, prezentul volum.

[674] Pentru detalii, a se vedea Adrian Năstase, *România după Malta*, vol. 5, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2007, p. 363-378.

[675] *Ibidem.*

au pus niciodată problema lichidării consecinţelor practice ale împărţirii sferelor de influenţă în estul Europei de către URSS şi Germania nazistă. Dimpotrivă, în pofida renunţării oficiale, anunţate de către Gorbaciov, la aşa-numita doctrină intervenţionistă a lui Brejnev, în fapt, cel puţin în spaţiul URSS, Moscova a recurs masiv la forţa armată pentru înăbuşirea primelor încercări de redobândire a independenţei, atât în ţările baltice şi RSS Moldovenească, cât şi în republicile caucaziene şi central-asiatice ocupate, de asemenea, prin forţă, dar nu neapărat sub oblăduirea Pactului Ribbentrop-Molotov.

**Problema Transnistriei – în Mapa Specială a secretarului general. Politica dublului standard.** În contextul preocupărilor pentru elaborarea şi adoptarea unui Tratat asupra Uniunii reînnoite, la începutul anului 1990, când intensitatea şi amploarea manifestărilor de renaştere naţională prefigurau tot mai clar fragmentarea şi, în scurt timp, destrămarea URSS, strategii de la Kremlin – în încercarea de a găsi soluţii de salvare a imperiului –, au elaborat un material (intitulat „Despre rolul autonomiilor"), introdus în celebra Mapă Specială a secretarului general al PCUS cu probleme de interes major pentru Uniunea Sovietică. Materialul menţionat schiţa o nouă concepţie privind modalităţile de reformare a URSS: în locul celor 15 republici unionale cu dreptul de a ieşi din componenţa Uniunii Sovietice, noul Tratat asupra Uniunii urma să fie semnat de 35 de subiecţi, dintre care 15 erau republici unionale, iar 20 erau autonomii existente pe teritoriile lor, însă fără a avea drept la secesiune.

La 26 aprilie 1990, Sovietul Suprem al URSS a adoptat Legea privind drepturile egale ale republicilor unionale şi autonome în domeniile social-economic, administrativ, cultural etc. De fapt, în culise se regizau deja jocuri prin care Kremlinul miza pe „mobilizarea vasalilor săi împotriva vasalilor săi", cu scopul de a încuraja „apetitul elitelor regionale pentru formarea unor noi enclave autonome"[676]. Ideea este împărtăşită şi de cercetătorul american Charles King, care scrie: „Deşi revolta din Transnistria a fost în general prezentată ca o revoltă a slavilor împotriva politicilor naţionaliste ale Chişinăului, adevărata sursă a violenţelor după 1990 s-a aflat la nivelul elitelor politice. Legile limbii şi ridicarea unei noi generaţii de politicieni basarabeni ameninţa poziţia transnistrenilor în cadrul ierarhiei politice şi sociale. Reacţia la mişcarea naţională nu era o revoltă a minorităţilor, ci o revoltă a unei elite înlăturate de la putere împotriva celor care îi ameninţau poziţiile"[677].

Aici sunt necesare câteva precizări. Manifestările catalogate de autorităţile sovietice ca „naţionaliste" – care nu erau decât diverse forme de protest ale populaţiilor ne-ruse faţă de dominaţia ruso-sovietică din imperiu – nu au încetat niciodată: mult timp ele au ars la foc mocnit, izbucnind uneori violent, mai ales când împrejurările interne şi externe au permis acest lucru. În perioada măsurilor de liberalizare iniţiate de Gorbaciov, mişcările de renaştere naţională au găsit teren propice pentru a se

[676] Demir Dragnev (coordonator), *O istorie a regiunii transnistrene*, p. 358.
[677] Charles King, *op. cit.*, p. 191.

dezvolta, în fiecare an, în majoritatea republicilor unionale, inclusiv în RSSM. Acutizarea problemei naţionale, considerată mult timp rezolvată definitiv în URSS, l-a determinat pe Gorbaciov să-i consacre o atenţie specială la Plenara CC al PCUS din februarie 1988, când a subliniat că adevăratul internaţionalism este posibil doar în condiţiile respectării „demnităţii, culturii, limbii şi istoriei fiecărui popor", condamnând totodată „naţionalismul orb în orice formă a sa"[678].

În concepţia liderilor sovietici, deopotrivă reformişti sau conservatori, naţionalismul „orb" sau „agresiv" din diverse republici unionale, care doreau să ajungă la o independenţă reală faţă de centru, era echivalat cu tentaţia spre secesiune şi separatism, fiind condamnat cu virulenţă şi necondiţionat, ca o ameninţare directă la adresa integrităţii URSS. Nu în acelaşi fel era privit separatismul enclavelor autonome din diversele republici unionale, care periclitau în mod evident integritatea republicilor respective, dar nu şi pe cea a colosului care era URSS. În fond, este vorba de un limbaj al dublului standard, folosit şi de Gorbaciov, la care liderii de la Kremlin nu au renunţat niciodată.[679]

Enclavele separatiste sau „autonomiile", cum erau denumite în materialul din Mapa Specială a secretarului general, se simţeau atrase ca de un magnet de centrul imperial, iar comportamentul lor nu ieşea cu nimic din cuvântul Moscovei. În mod firesc, ele erau privite cu simpatie, reprezentând un instrument în mâinile puterii centrale pentru a exercita presiuni asupra republicilor „rebele" şi a le readuce la ordine sau, în cazul extrem al desprinderii din imperiu, pentru a menţine un anumit control asupra acestora, prin ameninţarea integrităţii lor teritoriale. Utilizarea acestei metode s-a adeverit şi în cazul Transnistriei, unde liderii populaţiei rusofone, majoritare în raioanele din stânga Nistrului, s-au mobilizat, cu sprijin direct de la Moscova, pentru a crea din nou o republică autonomă în această regiune, care îşi propunea iniţial să militeze pentru apărarea socialismului şi a Patriei sovietice unice.

**Amorsarea conflictului transnistrean.** Primul semnal oficial de manifestare a separatismului transnistrean a fost transmis la sesiunea a XIII-a a sovietului orăşenesc Tiraspol, desfăşurată la 13 septembrie 1989, când s-a lansat un apel către „toţi oamenii muncii" din raioanele Tiraspol, Bender, Rîbniţa, Slobozia, Camenca, Bălţi, Grigoriopol şi Dubăsari, cu propunerea de a crea o republică autonomă în cadrul RSSM. Invocându-se

[678] Vasile Buga, *Apusul unui imperiu. URSS în epoca Gorbaciov. 1985-1981*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2007, p. 65.

[679] În mod paradoxal, aşa cum arată unii istorici şi analişti ruşi de prestigiu, prăbuşirea URSS nu s-a datorat „naţionalismului antirusesc" din republicile unionale care aspirau la independenţă, ci chiar „separatismului rusesc", fenomen nou şi neaşteptat, care în perioada de afirmare a lui Boris Elţîn a devenit „una din forţele demolatoare ale Uniunii Sovietice, create şi construite în jurul RSFS Ruse" (Roi Medvedev), vezi V. Buga, *op. cit.*, p. 155.

prevederi din documente ale PCUS cu privire la pro-blema naţională, în scurt timp au fost constituite o serie de comisii care să pregătească proiectele pentru înfiinţarea respectivei republici autonome. O comisie specială pentru fundamentarea juridică a „Republicii Autonome Sovietice Socialiste Nistrene", constituită în încercarea de a justifica înfiinţarea unei republici autonome, a pus în discuţie legalitatea hotărârii din 2 august 1940 când, în urma anexării Basarabiei de către URSS, a fost dizolvată RASSM, iar o parte a acesteia şi o parte a noului teritoriu ocupat au fost contopite în cadrul RSSM.

La 2 iunie 1990, un „congres" al regiunii nistrene organizat la Parcani (raionul Slobozia) a decis constituirea „Consiliului coordonator al regiunii nistrene", având-l ca preşedinte pe Igor Smirnov, directorul uzinei producătoare de echipamente militare Electromaş, venit la Tiraspol din Rusia în noiembrie 1987. În acest mod, în cadrul RSSM au fost create primele structuri de putere paralele, care nu se mai subordonau legislaţiei şi organelor centrale de la Chişinău, ci Legii URSS privind bazele autoadministrării şi gospodăririi locale.

La 2 septembrie 1990, la Tiraspol s-a desfăşurat „congresul de constituire a Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti Nistrene (RSSMN)[680]. Deşi se insinua că RSSMN ar fi succesoarea de drept a fostei RASSM, s-a preferat o anumită ambiguitate, evitându-se ideea unei simple reeditări a entităţii create de bolşevici în 1924. Pentru a se preveni un eventual conflict de interese cu Ucraina (deoarece fosta RASSM funcţionase în componenţa RSS Ucrainene), dar şi pentru a justifica includerea oraşului Tighina/Bender (care a aparţinut dintotdeauna Moldovei dintre Prut şi Nistru) sub administraţia noii republici, RSSMN s-a autoproclamat republică unională în cadrul URSS, ca subiect egal în drepturi cu celelalte republici unionale.

Aşa cum subliniază unii autori, „alăturarea calificativului *moldovenească* la numele *republicii nistrene* nu a fost accidentală. Ea a avut menirea de a capta simpatiile moldovenilor din regiune şi de a-i înstrăina de fraţii lor de peste Nistru, de a face, pentru orice eventualitate... din această enclavă un depozitar al patrimoniului etnocultural moldovenesc, în veşmânt rusesc"[681].

În fapt, se primeneau din nou condiţiile pentru afirmarea unui „popor moldovenesc nistrean" cu identitate proprie, diferită de cea a românilor basarabeni, care s-ar fi format – aşa cum se susţinea la „congresul" de la Tiraspol – pe parcursul unor „procese istorice" încheiate „către sfârşitul secolului al XVIII-lea, odată cu crearea Novorusiei în cadrul Statului Rus", adică odată cu ocuparea/anexarea teritoriului dintre Nistru şi Bug de către Imperiul ţarist. În acest fel, erau actualizate şi „bazele ştiinţifice" pentru declararea teritoriului Transnistriei (inclusiv Benderul) ca „pământuri ruseşti". Iar declaraţii de acest gen nu vor întârzia să apară chiar în preajma declanşării violenţelor militare.

[680] Pridnestrovskaia Moldavskaia Sovietskaia Sotialisticeskaia Respublika (lb. rus.).
[681] Demir Dragnev (coordonator), *op. cit.*, p. 377.

Cu acelaşi prilej, au fost adoptate mai multe documente (o rezoluţie, precum şi o serie de declaraţii) care stipulau respingerea măsurilor luate în ultimul timp la Chişinău în contextul procesului de renaştere naţională[682], ceea ce semnifica desprinderea practic din componenţa RSSM şi autoproclamarea RSSMN ca „stat suveran în cadrul URSS". Obiectivele „congresului" au fost sintetizate astfel de unul dintre liderii de la Tiraspol: „URSS... este patria noastră... fără de care nu ne imaginăm. Acesta este scopul nostru principal, şi noi tindem să contribuim la reorganizarea şi renaşterea Uniunii pe baze noi"[683].

„Congresul" se desfăşurase cu acordul şi sprijinul masiv şi direct al mai multor structuri şi cercuri de putere de la Moscova, o dovadă în plus fiind şi faptul că, în ziua de 2 septembrie, Ministerul de Interne al URSS a deplasat la Tiraspol o unitate specială pentru a-i „apăra" pe participanţi, pe care de altfel nu-i ameninţase nimeni.

Încercările conducătorilor de la Chişinău de a obţine sprijin la Moscova pentru stoparea procesului separatist din raioanele de est ale RSSM s-au lovit de opoziţia puternică a unor factori politici şi militari de decizie, în frunte cu Anatoli Lukianov, preşedintele Sovietului Suprem al URSS, care participaseră nemijlocit la montarea „mecanismului separatist" transnistrean, dar şi de comportamentul ezitant şi contradictoriu al lui Mihail Gorbaciov. Acesta din urmă catalogase iniţial poziţiile intransigente ale separatiştilor transnistreni ca fiind un răspuns la „acţiunile nechibzuite ale conducerii de la Chişinău". Premierul sovietic Nikolai Rîjkov avertiza şi el că Moldova risca să devină un al doilea Karabah[684], dar cu consecinţe mult mai grave datorită structurii sale „multietnice". La o întâlnire cu deputaţi ai poporului din URSS din partea RSSM, desfăşurată la Moscova la 12 septembrie 1990, Gorbaciov a afirmat, în prezenţa lui A. Lukianov şi a premierului N. Rîjkov: „Dezbinarea popoarelor şi dezmembrarea teritoriilor este o crimă şi ea nu poate fi admisă"[685].

Cu un alt prilej, la 22 septembrie 1990, Gorbaciov îşi exprima nemulţumirea la tribuna Sovietului Suprem al URSS faţă de Declaraţia de suveranitate adoptată de Parlamentul de la Chişinău, la 23 iunie în acelaşi an: „Devierile, erorile în politică au dus la aceea că astăzi se află în pericol integritatea acestei, în general foarte dinamice,

---

[682] Erau, în primul rând, vizate legile cu privire la funcţionarea limbilor, revenirea la grafia latină şi reintroducerea tricolorului ca Drapel de stat.

[683] Demir Dragnev (coordonator), *op. cit.*, p. 379.

[684] Karabahul de Munte (Nagorno Karabah, lb. rusă), regiune autonomă în interiorul frontierelor Azerbaidjanului, cu o suprafaţă de circa 4 400 Km², populată în majoritate de armeni. În contextul destrămării URSS, Karabahul a fost teatrul unui violent conflict armat între Armenia şi Azerbaidjan, un acord de încetare a focului fiind semnat în 1994. Reglementarea conflictului se află în atenţia „Grupului de la Minsk" al OSCE, având trei copreşedinţi (SUA, Rusia, Franţa).

[685] Demir Dragnev (coordonator), *op. cit.*, p. 382.

integrate, interdependente republici. Sub impactul acestei declaraţii adoptate în Moldova, care nu conţinea prevederea privind rămânerea Moldovei în cadrul Uniunii Sovietice, dar vorbea despre o comunitate sau concubinaj, s-a declanşat procesul clătinării, intensificării alarmei şi neliniştii"[686]. Două zile mai târziu, parlamentul moldovean *sancţiona* afirmaţiile lui Gorbaciov, reproşându-i ca jignitoare „reducerea ... conţinutului Declaraţiei cu privire la suveranitate... la expresia... ori comunitate, ori concubinaj..."[687].

La 22 decembrie 1990, Mihail Gorbaciov a semnat „Decretul cu privire la măsurile pentru normalizarea situaţiei în RSS Moldova", expresie clară a poziţiei incerte şi, în acelaşi timp, duplicitare a liderului de la Kremlin, a cărui singură preocupare reală era supravieţuirea într-o formă sau alta a URSS.

Pentru Chişinău, Decretul lui Gorbaciov era important deoarece declara ca fiind fără putere şi consecinţe juridice toate deciziile luate de separatiştii de la Tiraspol, dar şi de cei de la Comrat pentru regiunea găgăuză[688]. Concomitent, însă, Decretul obliga Chişinăul să asigure respectarea necondiţionată a legislaţiei unionale pe teritoriul

[686] *Ibidem*, 384-385.

[687] *Ibidem*.

[688] Încă din 12 noiembrie 1989, un aşa-numit congres al găgăuzilor a proclamat, în sudul Moldovei, "Republica autonomă sovietică socialistă găgăuză", acţiune susţinută şi coordonată direct de Moscova. În încercarea de a găsi "argumente ştiinţifice" pentru o astfel de decizie, Centrul pentru studierea relaţiilor naţionale de pe lângă Secţia de ştiinţe sociale a Prezidiului Academiei de Ştiinţe a URSS consemna într-un studiu întocmit la vremea respectivă : „Crearea statalităţii naţionale găgăuze în URSS are o importanţă vitală pentru poporul găgăuz şi este destul de motivată... Dobândirea statalităţii de către poporul găgăuz şi soluţionarea acestei probleme constituie o chestiune de timp. Tărăgănarea acestui proces poate doar să intensifice agravarea relaţiilor interetnice în RSSM". (M. Snegur, *Memorii*, Fundaţia „Draghiştea", Chişinău, 2008, vol. 2, p. 798). A. Lukianov recunoştea în 1990 că separatismul din RSSM, soldat cu proclamarea a două republici noi (transnistreană şi găgăuză) are la bază faptul că Declaraţia de suveranitate, adoptată de Moldova, nu conţine garanţii privind rămânerea sa în componenţa Uniunii Sovietice (M. Snegur, *op. cit.*, p. 835). Parlamentul de la Chişinău a respins ca lipsite de orice temei istoric şi juridic pretenţiile la autonomii statal-teritoriale în RSS Moldova, iar într-un Apel adresat popoarelor şi parlamentelor statelor lumii, la 26 octombrie 1990, denunţa activitatea forţelor distructive ce se opun „proceselor de democratizare şi mai ales celor de renaştere naţională", forţe „tolerate tacit de Centru (Moscova, n.n.) şi susţinute de Armata Sovietică", fapt ce a adus Moldova „în pragul unei grave confruntări interetnice, ce poate avea consecinţe tragice". Chişinăul lansa un apel dramatic la solidaritate şi sprijin internaţional în faţa „politicii imperiale de dezmembrare continuă a Statului Moldova", pentru a putea astfel „ajuta poporul nostru, singurul popor de origine romanică din URSS, să revină la circuitul de valori universale" (M. Snegur, *op. cit.*, p. 821-822).

RSSM, revizuirea unor prevederi ale legii privind funcţionarea limbilor ş.a., ceea ce anula, practic, progresele democratice în procesul de renaştere naţională, acceptate în principiu şi de Gorbaciov chiar înainte de 1989. În plus, Decretul avertiza, în final, că „în caz de neîndeplinire..., vor fi întreprinse măsurile ce se impun în conformitate cu împuternicirile atribuite Preşedintelui URSS de Constituţie"[689].

Prevederile Decretului au fost întâmpinate în mod diferit în mediile de la Chişinău, Tiraspol şi Moscova, fiecare dintre părţi reliefând mai ales acele puncte care nu le conveneau. O opinie interesantă a exprimat atunci un deputat al poporului din URSS, I. Afanasiev, aflat în opoziţie faţă de Gorbaciov, care declara săptămânalului moscovit *Argumentî i faktî*: „Moldova poate fi ţinta experimentării a ceea ce de acum s-a încercat, la scară mai mică, în Armenia, Georgia. Acest Decret al Preşedintelui îl calific drept un prim pas spre introducerea în această zonă a armatelor şi decretarea conducerii prezidenţiale directe... Deşi, atât republica Găgăuză, cât şi cea Transnistreană au fost create de Centru cu scopul de a complica situaţia din Moldova. Iar acum, chiar Centrul le foloseşte drept pretext pentru decretarea administrării prezidenţiale directe"[690]. În linii generale, estimările lui Afanasiev s-au dovedit corecte în anii care au urmat.

La 26 aprilie 1991, Consiliul naţionalităţilor al Sovietului Suprem al URSS a adoptat „Hotărârea cu privire la căile de realizare a concordiei pentru normalizarea situaţiei din RSS Moldova", care exprima preponderent punctul de vedere al separatiştilor, reproşând Chişinăului neîndeplinirea prevederilor Decretului lui Gorbaciov, în special neabrogarea unor acte legislative care ar fi lezat drepturile populaţiei nemoldoveneşti. După ce constata că majoritatea locuitorilor Transnistriei şi a raioanelor găgăuze „nu-şi imaginează viitorul lor în afara frontierelor URSS", liderii separatişti erau îndemnaţi să instituie un „moratoriu asupra acţiunilor ce ar conduce la dezmembrarea RSS Moldova"[691], un motiv în plus pentru ca autorităţile de la Chişinău să interpreteze decizia forului legislativ suprem al URSS ca o nouă încercare de şantaj pentru a le determina să semneze Tratatul unional, în caz contrar fiind ameninţate direct cu pierderea enclavelor transnistreană şi găgăuză.

### România – din nou ca sperietoare

Amorsarea conflictului separatist în Transnistria, realizată în cea mai mare parte în culisele cercurilor militare şi naţionaliste de la Moscova, avea nevoie de un „combustibil incendiar", cu priză mult mai mare la „masele de truditori" din regiune decât pericolul prăbuşirii URSS (care oricum îşi urma cursul inexorabil spre disoluţie) ori încercarea de salvare a lui „homo sovieticus" în RSSM. Acest „combustibil" nu trebuia

[689] D. Dragnev (coordonator), *op. cit.* p. 394.
[690] Mircea Snegur, *op. cit.*, p. 453-454.
[691] *Ibidem*, p. 461. Vezi şi D. Dragnev (coordonator), *op. cit.*, p. 401.

inventat, ci doar activat şi readus în prim-plan ca marea ameninţare a momentului: *spectrul unirii cu România*. Efectele imediate? Românofobia, isteria antiromânească, exacerbarea urii împotriva limbii şi a simbolurilor identitare româneşti, cultivate mai bine de şapte decenii în stânga Nistrului (exceptând perioada administraţiei româneşti din timpul războiului) şi aproape cinci decenii în Basarabia sovietizată.

Pericolul „românizării" şi al unirii, adică al revenirii Basarabiei în graniţele României, acţiona ca un narcotic asupra maselor îndoctrinate din stânga Nistrului: „temerile – frica! aproape ancestrală – de refacere a vechilor hotare ale României, inflamate cu probe distorsionate din trecutul istoric şi surescitate până în pânzele albe, vor avea cel mai mare efect mobilizator şi, în consecinţă, modelarea unui climat exploziv de război rece"[692]. Aşa după cum consemna şi Raportul de ţară privind Moldova, întocmit de către Departamentul de Stat al SUA pe 1993, „conducerea separatistă a RMN a încercat să obţină capital din frica de discriminare pentru a obţine suportul majorităţii populaţiei rusofone din regiune"[693].

Resortul „pericolului românesc", al „românizării", a fost declanşat aproape instantaneu, încă de la primele manifestări ale redeşteptării naţionale din RSSM, din perioada 1988-1989 (contestarea Pactului Ribbentrop-Molotov, revenirea la grafia latină şi declararea limbii române/moldoveneşti ca limbă de stat, adoptarea Tricolorului ş.a.), o perioadă în care românii din dreapta Prutului ştiau sau aflau foarte puţine lucruri despre ce se întâmplă la est, fiind mult mai preocupaţi de propria lor situaţie şi de agonia regimului totalitar din ţară. Maşinăria manipulării fusese însă pornită, iar roadele se vor vedea în curând.

Cu prilejul unui miting organizat la Tiraspol, la 8 mai 1990, pentru marcarea a 45 de ani de la victoria în „Marele Război pentru Apărarea Patriei" s-a afirmat explicit: „în conştiinţa tiraspolenilor, tricolorul aminteşte de drapelul României regale şi de ocupaţia româno-fascistă din anii 1941-1944"[694]. Rezoluţia „congresului" regiunii nistrene de la Parcani (2 iunie 1990) exprima „regretul pentru faptul că nu a fost întrebat poporul despre introducerea alfabetului român în locul celui chirilic, folosit de poporul moldovenesc pe durata a 600 de ani"[695]. În septembrie 1990, întreaga mitologie privind pericolul „românizării" era pe buzele majorităţii populaţiei din Tiraspol. Despre respingerea tricolorului se spunea: „Sub acest drapel au fost torturaţi buneii şi părinţii noştri"[696]. Confuzia identitară se manifesta pretutindeni: „De ce locuitorii Moldovei, care au fost şi sunt de naţionalitate moldoveni, trebuie să devină români şi să vorbească nu limba moldovenească, ci cea română?". Concluzia

[692] Demir Dragnev (coordonator), *op. cit.*, p. 360.
[693] Asociaţia Avocaţilor Oraşului New York, *Dezgheţarea unui conflict îngheţat...*, p. 35.
[694] Demir Dragnev (coordonator), *op. cit*, p. 372.
[695] *Ibidem*, p. 374.
[696] *Ibidem*, p. 381.

era întotdeauna aceeaşi: „Voi vreţi să vă uniţi cu România, iar noi nu vrem. De aceea am şi creat o altă republică moldovenească"[697].

La începutul anului 1991, recuzita bolşevică privind combaterea naţionalismului şi antisovietismului în RSSM era intactă în limbajul separatiştilor din Transnistria. Într-un apel adresat de aceştia, la 20 ianuarie 1991, preşedintelui URSS şi Sovietului Suprem al URSS, prin care se cerea recunoaşterea RSSMN, se susţinea că: „românizarea poporului moldovenesc, reprimarea celor ce gândesc altfel, tendinţele separatiste în raport cu URSS au condus la crearea republicilor găgăuză şi nistreană.... În momentul de faţă, lupta noastră cu naţionalismul şi antisovietismul a atins un nivel critic"[698].

În luna mai 1991, la Tiraspol s-a constituit aşa-numitul Consiliu Unit al Colectivelor de Muncă (OSTK) pe întreaga RSSMN, structură formată din detaşamente de propagandişti, dotate cu staţii radio militare, amplificatoare şi mijloace de transport, care desfăşurau o zgomotoasă campanie de intoxicare şi manipulare a oamenilor, exercitând o adevărată „teroare psihologică împotriva tuturor celor care nu aderau la ideile separatiste (separatism faţă de Republica Moldova, n.n.)"[699].

Invocarea „pericolului" unirii Moldovei cu România va deveni marota tuturor declaraţiilor de „independenţă" ale separatiştilor de la Tiraspol, utilizată cu orice prilej. Într-un apel transmis cu ocazia marcării unui an de la autoproclamarea RSSMN, la 2 septembrie 1991, preşedintelui URSS, Sovietului Suprem al URSS şi Congresului al IV-lea extraordinar al deputaţilor poporului din URSS, se spunea: „Poporul Transnistriei nu doreşte să-şi încredinţeze soarta noilor domni de la Chişinău şi este categoric împotriva ieşirii din cadrul URSS şi, cu atât mai mult, împotriva unirii cu România"[700].

Bucuria sinceră pe care aerul libertăţii o insufla românilor, după decenii de opresiune totalitară, era întinată în mod sistematic de o populaţie rusofonă isterizată, manipulată cu mituri şi stereotipuri cultivate metodic, timp de decenii, de propaganda sovieto-bolşevică. Românii transnistreni, care întrevăzuseră şi ei raza de lumină, erau din nou reduşi la tăcere, marginalizaţi şi intimidaţi.

La 12 septembrie 1991, când ameninţarea izbucnirii unui conflict violent pe Nistru devenea din ce în ce mai reală, marele compozitor Eugen Doga (etnic român/moldovean din Transnistria), deputat unional din partea Moldovei, lansa în legislativul de la Chişinău un emoţionant apel la înţelepciune, moderaţie şi concordie.

Rusofonilor înfierbântaţi el le spunea: „Trăiţi în pace,...rugaţi-vă Dumnezeului pe care-l vreţi, dar înţelegeţi, în sfârşit, că ţara asta se numeşte Moldova şi nu trebuie să luptaţi contra limbii noastre, contra obiceiurilor noastre, contra noastră...

[697] *Ibidem.*
[698] *Ibidem*, p. 397.
[699] *Ibidem*, p. 403.
[700] *Ibidem*, p. 408.

Uitaţi-vă la calendar, la ceas: timpul vostru a expirat, vi s-a încheiat sezonul vostru de aur... şi voi sunteţi aceleaşi victime ale regimului stalinist ca şi noi. V-au rupt de la rădăcini, v-au împrăştiat în lumea largă şi v-au transformat în nişte misionari ai regimului totalitar, v-au privat de patrie, v-au lipsit de cerul de acasă. Dar ce e omul fără patrie? Iar dacă s-a întâmplat aşa, dacă vă e sortit să vieţuiţi cu noi împreună pe acest pământ, hai să trăim ca oamenii!"[701].

Adresându-se apoi reprezentanţilor de pe malul drept al Nistrului, E. Doga sublinia: „Eu îmi iubesc meleagurile natale din Transnistria şi voi să nu uitaţi de ele niciodată, fiindcă şi acolo sunt moldoveni, acelaşi neam. Cântăm Basarabia, dar astăzi nu numai pentru Basarabia trebuie să cântăm, trebuie să cântăm pentru toată ţara noastră unică, care se numeşte Moldova. Şi aş ruga colegii mei... să nu promoveze separatismul şi de partea aceasta, vorbind... numai despre Basarabia. Altfel, eu rămân fără patrie. Rog ca, aici, să ne înţelegem, şi tot poporul să înţeleagă că noi nu ştim o altă ţară, ştim această ţară care se numeşte Moldova, şi Nistru nu are un mal, Nistru are două maluri, şi rog acest lucru să-l ţinem în inimile noastre..."[702].

### Prezenţa militară rusă în Transnistria

Dislocarea de către Moscova a unor importante forţe militare, armament şi tehnică de luptă în regiunea transnistreană are o istorie mai îndelungată, fiind în conexiune directă cu obiectivele strategice ale URSS/Federaţiei Ruse spre sudul şi centrul Europei.

La sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, Armata a 46-a sovietică, ale cărei efective trecuseră prin România până la Viena, a fost retrasă în districtul militar Odesa, majoritatea unităţilor fiind concentrate în Transnistria. Transformată ulterior în Armata a 14-a, cu un număr de circa 3 000 de ofiţeri şi zeci de mii de soldaţi şi rezervişti locali, aceasta a reprezentat unul din corpurile de elită ale armatei sovietice în perioada războiului rece[703]. Printre altele, în componenţa sa intra şi Divizia a 59-a de Gărzi Motorizate, concepută drept vârf de lance în Europa de Sud-Est, spre Grecia şi Italia, în cazul unui conflict cu NATO.

Transnistria a devenit „una din cele mai sovietizate regiuni din cadrul Uniunii"[704] şi, drept *recompensă* pentru loialitatea sa necondiţionată faţă de URSS, în această zonă au fost concentrate o serie de obiective centrale ale producţiei de apărare şi industriei grele sovietice: 4/5 din populaţia regiunii lucra în industrie, construcţii şi sectorul serviciilor; hidrocentrala de la Dubăsari, a cărei construcţie a început în 1955, asigura cea mai mare parte a energiei electrice necesare RSSM,

[701] Mircea Snegur, *Memorii*, vol. II, p. 475-476.
[702] *Ibidem.*
[703] Charles King, *op. cit.*, p. 188.
[704] *Ibidem.*

iar termocentrala Moldavskaia, construită în 1961, era una dintre cele mai mari din sud-vestul Uniunii Sovietice; combinatul siderurgic de la Râbniţa, inaugurat în 1984, a devenit reprezentativ pentru industria sovietică de metal, în timp ce alte întreprinderi din Tiraspol erau profilate pe producerea unor componente, echipamente şi armament de vârf destinate sectorului de apărare.

După proclamarea independenţei Republicii Moldova, la 27 august 1991, rolul armatei ruseşti în regiunea transnistreană poate fi împărţit în două faze: asistenţa în timpul războiului de pe Nistru, din 1992, când a intervenit direct de partea separatiştilor, şi acţiunile ulterioare, inclusiv păstrarea depozitelor de armamente în Transnistria.

Transformarea regiunii de est a Republicii Moldova într-o enclavă separatistă *de facto*, cu pretenţii de republică unională constituită pe baza dreptului la autodeterminare a „poporului transnistrean", s-a derulat în mai multe etape: declanşată iniţial, sub impulsul Kremlinului, ca pârghie „autonomă" de susţinere a supravieţuirii Uniunii Sovietice, pe măsura intrării imperiului în disoluţie consolidarea Transnistriei s-a bazat tot mai mult pe sprijinul forţelor militare şi naţionaliste ale Federaţiei Ruse, noul centru de putere de la Moscova, cu vocaţie imperială, care s-a şi declarat succesoare de drept a fostei URSS. În fapt, structurile de forţă sovietice din RSSM (serviciile speciale, armata şi organele ministerului de interne) au anticipat dublul pericol care le ameninţa (destrămarea URSS şi declararea independenţei Moldovei), luând din timp măsuri de prevedere, care includeau redislocarea unor unităţi militare şi chiar evacuarea arhivelor operative ale KGB de la Chişinău în zona mult mai sigură pentru ele, reprezentată de Tiraspol şi, în general, de spaţiul transnistrean din stânga Nistrului.

Să mai notăm că în timpul puciului de la Moscova[705], liderii separatişti transnistreni au susţinut deschis şi în totalitate măsurile forţelor conservatoare, menite să asigure „păstrarea Marii noastre Patrii – URSS", după cum se afirma într-o telegramă transmisă de OSTK preşedintelui interimar al Uniunii Sovietice, G. Ianaev. Acţiunile puciştilor erau considerate „justificate şi necesare" pentru „salvarea Patriei noastre" şi de o Declaraţie a Sovietului Suprem de la Tiraspol, în care se preciza: „Suntem convinşi că trupele Armatei Sovietice şi KGB, dislocate pe teritoriul RSSMN, vor manifesta fidelitate jurământului şi Constituţiei URSS, respect faţă de... organele locale ale puterii de stat"[706].

[705] Organizat în august 1991.

[706] D. Dragnev (coordonator), *op. cit.*, p. 405. Imediat după eşuarea puciului, principalii responsabili de la Tiraspol au încercat să se ascundă. Organele de poliţie moldoveneşti l-au capturat pe Igor Smirnov la Kiev, dar acesta a fost eliberat la scurt timp în urma unor intervenţii din partea Moscovei.

**Intensificarea pregătirilor pentru confruntări armate.** Odată cu eşecul puciului şi proclamarea independenţei Republicii Moldova, isteria separatiştilor împotriva Chişinăului şi a „unirii iminente" cu România a înregistrat noi cote de vârf, trecându-se la înfiinţarea de unităţi militare şi paramilitare (miliţie populară, gardă republicană, batalionul „Nistru", detaşamente de voluntari), în scopul „apărării" RSSMN.

La 6 septembrie 1991 s-a decis trecerea „sub jurisdicţia RSSMN" a tuturor întreprinderilor, instituţiilor, organelor KGB, de miliţie, procuratură şi justiţie etc. de pe teritoriul transnistrean, cu excepţia unităţilor militare ale Forţelor Armate ale URSS. De asemenea, toate comisariatele militare din regiune au fost trecute sub controlul Tiraspolului şi s-a creat Comisariatul militar al RSSMN.

La 11 septembrie, separatiştii au publicat o hotărâre privind „forţele armate de pe teritoriul RSSMN", care declara inoperabil în Transnistria decretul preşedintelui M. Snegur privind retragerea Armatei Sovietice din Republica Moldova şi cerea preşedintelui Gorbaciov şi Ministerului Apărării al URSS păstrarea şi dislocarea forţelor armate sovietice pe teritoriul transnistrean. După un scenariu bine pus la punct, a doua zi (12 septembrie), la Tiraspol şi în alte oraşe transnistrene au fost organizate adunări ale ofiţerilor şi subofiţerilor sovietici, care solicitau menţinerea unităţilor militare pe malul stâng al Nistrului, pe „vechile pământuri ale patriei noastre", păstrarea sistemului colectiv de securitate şi apărare, acordarea garanţiilor sociale militarilor şi familiilor acestora.[707]

La 18 septembrie, a fost constituit „Comitetul apărării de stat al RSSMN" şi adoptată o hotărâre care, ca răspuns la numeroasele solicitări ale militarilor sovietici din adunările orchestrate anterior, stipula trecerea sub jurisdicţia Tiraspolului a unităţilor militare aparţinând Forţelor armate sovietice staţionate în RSSMN, precum şi măsuri suplimentare pentru asigurarea protecţiei sociale a militarilor şi familiilor lor.

În aceeaşi perioadă, publicaţia moscovită *Literaturnaia gazeta*[708] avertiza: „Dacă armata va fi retrasă nu numai de pe malul drept, dar şi de pe cel stâng, o nouă vărsare de sânge va deveni, probabil, inevitabilă"[709]. De fapt, semnalul provocărilor şi al dezinformărilor pe scară largă fusese dat, iar mass-media centrale sovietice, cu deosebire canalul de televiziune *Ostankino*, vor excela în săptămânile şi lunile următoare în activităţile de intoxicare şi manipulare a opiniei publice.

Aşadar, pe lângă suportul trupelor sovietice existente în Transnistria încă din 1990 (circa 3 000 de ofiţeri şi peste12 000 de cadre militare în termen ori pe bază de contract, dispunând de un uriaş arsenal de arme şi muniţii), în primăvara anului 1992 separatiştii mai contau pe următoarele forţe „auxiliare", care fuseseră concentrate între timp: 8 000

[707] *Ibidem*, p. 409.

[708] *Gazeta literară* (lb. rus.).

[709] D. Dragnev (coordonaror), *op. cit.*, p. 410.

de ofiţeri activi, rezervişti şi militari în termen, care formau „garda transnistreană"; 5 000 de angajaţi ai trupelor de interne; 4 000 de muncitori înarmaţi care constituiau „detaşamentele de autoapărare"; peste 3 000 de cazaci şi mercenari sosiţi „în ajutor" din Rusia şi Ucraina; peste 300 de puşcăriaşi puşi în libertate din penitenciarele ruseşti, cu condiţia de a veni în sprijinul enclavelor separatiste; 200 de voluntari veniţi de la Comrat (Găgăuzia)[710].

Armele structurilor militare şi paramilitare transnistrene proveneau în cea mai mare parte din depozitele Armatei a 14-a ruse. „Comandamentul central al forţelor transnistrene era format şi el din ofiţeri ai Armatei a 14-a. Comandantul acesteia, general-locotenent Ghenadi Iakovlev, venise la începutul anului 1992 la conducerea forţelor armate ale RMN, iar colonelul Ştefan Chiţac, fostul şef de stat major al armatei, a devenit ministrul apărării în RMN"[711].

În mod evident, separatiştii dispuneau de un potenţial militar disproporţionat de mare în raport cu forţele moldoveneşti din dreapta Nistrului, iar acest fapt se va resimţi în mod tragic în timpul confruntărilor violente care au urmat.

### Încercări de mediere. România în „mecanismul cvadripartit"

Alimentat ani de zile de o propagandă ideologică românofobă, care contrasta flagrant cu speranţele de libertate şi renaştere spirituală ale noii epoci prin care trecea, după încetarea confruntării Est-Vest, nu doar fosta lume comunistă, ci, într-o anumită măsură, lumea democratică întreagă, „conflictul" de pe Nistru a parcurs în scurt timp o serie de faze pregătitoare, precum proteste, provocări, blocaje în transporturi şi în funcţionarea sistemului financiar-bancar etc. La începutul anului 1992, au fost declanşate confruntările armate între separatiştii rusofoni din regiunea transnistreană şi structurile instituţionale în curs de formare ale noului stat independent Republica Moldova, devenit membru cu drepturi depline al CSCE la 30 ianuarie 1992.

Resortul declanşator al violenţelor armate îl găsim în noaptea de 1 spre 2 martie 1992, când formaţiuni ilegale înarmate ale separatiştilor au atacat şi ocupat sediul poliţiei din Dubăsari, din stânga Nistrului, acţiune soldată cu pierderi de vieţi omeneşti. Întâmplător sau nu, provocarea violenţelor armate a coincis cu admiterea Republicii Moldova, în ziua de 2 martie 1992, prin aprobare unanimă ca stat membru al Organizaţiei Naţiunilor Unite. Episodul de la Dubăsari a marcat, practic, „trecerea de la perioada de provocări şi hărţuire continuă a autorităţilor legale ale Republicii Moldova de către forţele secesioniste la un război nedeclarat împotriva Chişinăului"[712].

---

[710] *Ibidem*, p. 435.

[711] Stephen Bowers, „The Crisis in Moldova", în *Jane's Intelligence Review*, noiembrie 1992, apud Charles King, *op. cit.*, p. 195.

[712] D. Dragnev (coordonator), *op. cit.*, p. 435.

La 17 martie, un grup de deputaţi ai Sovietului Suprem al Federaţiei Ruse, care s-a deplasat în zonă, a agreat ideea preşedintelui Mircea Snegur de a conferi Transnistriei un statut special de zonă economică liberă, insistând însă asupra faptului că enclava din stânga Nistrului „trebuie să aibă toate garanţiile ca în cazul reunirii Moldovei cu România să nu se pomenească teritoriu al statului reunificat România"[713].

Aşadar, fantasma ameninţării româneşti, lustruită decenii la rând de propaganda sovieto-bolşevică, era invocată din nou, de această dată de Rusia pornită pe drumul democratizării, devenind elementul constitutiv comun al fiecărei argumentări folosite de separatişti şi de „garanţii" lor în lungul proces de negocieri, declanşat după confruntările armate, dar încă nefinalizat, pe marginea viitorului statut al Transnistriei.

Izbucnirea violenţelor militare a sensibilizat comunitatea internaţională, în scurt timp degajându-se opinia că statele vecine Republicii Moldova (România, Ucraina, Federaţia Rusă) ar putea contribui într-o măsură mai mare la găsirea unei soluţii paşnice de soluţionare a aşa-numitului „conflict transnistrean".

În cadrul unei întâlniri cvadripartite, organizate la 23 martie 1992, cu ocazia reuniunii CSCE de la Helsinki, miniştrii de externe ai Federaţiei Ruse, Ucrainei, României şi Republicii Moldova au adoptat şi difuzat o Declaraţie comună în legătură cu evoluţiile periculoase din stânga Nistrului, pronunţându-se pentru respectarea integrităţii teritoriale a Republicii Moldova, încetarea focului, dezarmarea formaţiunilor ilegale, restabilirea organelor puterii legale, respectarea drepturilor minorităţilor şi asistarea refugiaţilor.

Cu acelaşi prilej, cei patru miniştri de externe au convenit crearea unui „mecanism cvadripartit de consultări politice", menit să monitorizeze evoluţiile din zona de conflict şi să faciliteze dialogul între părţi, pentru soluţionarea pe cale paşnică a problemelor din regiunea transnistreană.

Demersurile cvadripartite demarate în baza înţelegerii de la Helsinki păreau să evolueze promiţător, Chişinăul găzduind, în perioada 31 martie-1 aprilie 1992, primele consultări politice la nivel de experţi din ministerele de externe ale celor patru ţări. Recomandările elaborate de experţi, pentru a fi supuse spre examinare miniştrilor de externe, vizau cu precădere prevenirea escaladării violenţelor armate, neadmiterea implicării în conflict a cetăţenilor altor state, reglementarea crizei exclusiv prin mijloace paşnice şi respectarea integrităţii teritoriale şi a independenţei Republicii Moldova. În mod cert, însă, aceste principii nu conveneau tuturor membrilor mecanismului cvadripartit, având în vedere că pe teritoriul Transnistriei sosiseră deja mii de cazaci şi „voluntari", în special din Rusia, dar şi din Ucraina, ca să-i sprijine pe separatişti. Aşa se explică intensificarea campaniei de dezinformare desfăşurată de postul de radio Tiraspol, care difuza comunicate conform cărora România ar fi

[713] *Ibidem*, p. 436.

masat trupe la frontiera cu Republica Moldova, gata să intervină în conflictul din zona nistreană. Deşi Ministerul Afacerilor Externe român a dezminţit ştirea, efectele psihologice în rândul populaţiei din stânga Nistrului nu au putut fi anulate.

Miniştrii de externe ai celor patru ţări s-au reunit la Chişinău, la 6 aprilie 1992, adoptând o Declaraţie în care exprimau profunda îngrijorare faţă de „agravarea focarului în raioanele din stânga Nistrului ale Republicii Moldova..., precum şi în legătură cu ameninţările pe care această evoluţie o reprezintă pentru procesele democratice din statele din regiune"[714]. Cu acelaşi prilej, s-a subliniat inadmisibilitatea intervenţiei militare şi a oricărui amestec din partea unor forţe străine şi s-a hotărât înfiinţarea unui „grup de observatori" din cele patru ţări, coordonat de o Comisie mixtă pentru controlul respectării încetării focului şi separarea forţelor implicate în conflict.

La 17 aprilie 1992, cei patru miniştri de externe s-au întâlnit din nou la Chişinău pentru a aproba statutul Comisiei mixte, care începuse deja să-şi desfăşoare activitatea în teren, fiind prezentat un prim raport, în care se constata că încetarea focului este, în linii mari, respectată, că există o tendinţă de reluare a activităţii economice generale, iar cetăţenii din zonă doresc să se pună capăt acţiunilor militare.

Întruniri în cadrul mecanismului cvadripartit au mai avut loc la Lisabona (24 mai 1992) şi la Istanbul (25 iunie 1992), la cel mai înalt nivel, cu ocazia Reuniunii şefilor de stat şi de guvern ai ţărilor din bazinul Mării Negre.[715] Aceste ultime două reuniuni au avut loc în condiţiile în care Armata a 14-a rusă se implicase deja în conflict, de partea separatiştilor, *vocea armelor* fiind preferată negocierilor.

Încă de la începutul lunii aprilie, forţele care nu doreau o soluţionare paşnică rapidă şi durabilă a crizei erau extrem de active, organizând zilnic noi provocări (minarea unor câmpuri întregi din jurul satelor moldoveneşti din stânga Nistrului, care nu se supuneau regimului transnistrean, aruncarea în aer a unui segment al podului de peste Nistru de la Gura Bâcului, atacarea unor echipe de patrulare etc.), toate soldate cu victime, multe din rândul populaţiei civile. În mod evident, eforturile diplomatice erau subminate sistematic, unii dintre *negociatori* adoptând un comportament duplicitar, cu consecinţe tragice pentru populaţia paşnică de pe cele două maluri ale Nistrului.

Mecanismul de negocieri cvadripartit şi-a redus treptat activitatea până la încetarea totală, pe măsura implicării directe a Armatei a 14-a în conflict. În mod tot mai insistent, Rusia îşi exprima dezacordul faţă de prezenţa României în mecanismul de negocieri, de regulă prin intermediul unor declaraţii ale liderilor separatişti de la Tiraspol, dar şi ale unora din comandanţii ruşi ai Armatei a 14-a şi chiar ale unor responsabili politici ai Ucrainei. De exemplu, în contextul întâlnirii de la Istanbul, liderul separatist rus de la

[714] M. Snegur, *Memorii*, vol. 2, p. 559.

[715] Pentru detalii vezi Mircea Snegur, *op. cit.*, precum şi Nicolae Ţâu, *Diplomaţie în culise*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002, *passim*.

Tiraspol, arogându-şi atribute de şef de stat, se arăta nedumerit că nu a fost invitat şi el la discuţii. În mod special era deranjat de prezenţa României în mecanismul cvadripartit: „Rusia, Ucraina este clar, participarea Moldovei cu atât mai mult. De ce, însă, participă România?"[716] întreba Igor Smirnov într-un „apel" adresat atunci Moscovei.

Câteva zile mai târziu, la 28 iunie, generalul Aleksandr Lebed, noul comandant al Armatei a 14-a, susţinea un punct de vedere identic cu cel al lui I. Smirnov: „În ce priveşte soluţionarea conflictului din Transnistria, de această chestiune trebuie să se ocupe Rusia, Ucraina şi Moldova, dar fără România"[717].

România, care îşi exprimase permanent disponibilitatea de a contribui la soluţionarea negociată a problemelor legate de situaţia din stânga Nistrului, nu figura, aşadar, în scenariul moscovit de „reglementare" a crizei din Transnistria. Ar fi fost şi dificil, de vreme ce şi în anii 1989-1992, ca şi în urmă cu şapte decenii, enclava separatistă „moldovenească" din stânga Nistrului nu fusese concepută pentru instaurarea unei păci reale în regiune, în favoarea tuturor cetăţenilor, indiferent de originea etnică, ci era doar un pretext pentru a împiedica, în primul rând, restabilirea unor raporturi normale între românii basarabeni/moldovenii dintre Prut şi Nistru şi românii din România. Despre românii/moldovenii transnistreni (care aveau totuşi ponderea cea mai mare, în raport cu oricare dintre celelalte comunităţi etnice din raioanele de est) nici nu putea fi vorba, totul se reducea la apărarea drepturilor minorităţilor rusofone, de fapt a *dreptului* Rusiei de a-şi perpetua prezenţa politico-economică şi militară în această zonă de contact spre centrul Europei şi Balcani.

Unul din ultimele acte ale mecanismului cvadripartit în problema Transnistriei s-a consumat la Moscova, la 3 iulie 1992. A fost o întâlnire scurtă, cu un caracter mai mult formal. După această reuniune, ministrul de externe român din perioada respectivă, Adrian Năstase, declara: „Noi nu dorim să participăm cu orice preţ la discuţii, la operaţiuni de soluţionare a crizei. Credem că aceasta este o chestiune care ar putea fi soluţionată în formula *unu*, şi nu în *patru*, şi aşa trebuie să fie rezolvată". Cu toate acestea, „problemele din Moldova nu ne pot lăsa fără reacţii pe noi, cei din România, fără să simţim tot ce este rană dincolo de Prut..."[718].

Pentru Moscova, faza „romantică" a atitudinii faţă de criza transnistreană se epuizase, după cum afirma încă din 25 iunie 1992 Ghenadi Burbulis, unul dintre membrii influenţi ai guvernului rus din acea perioadă. Acesta accentua: „În prezent este necesară îmbinarea tratativelor cu o presiune economică şi de forţă cât se poate de deschisă"[719]. „Presiunea economică" şi „de forţă" avea însă o singură ţintă: Chişinăul, Rusia trecând la acţiuni deschise împotriva Moldovei dintre Nistru

[716] D. Dragnev (coordonator), *op. cit.*, p. 452-453.

[717] *Ibidem*, p. 453.

[718] *Ibidem*, p. 454-455; declaraţii apărute şi în ziarul *Adevărul*, ediţia din 6 iulie 1992.

[719] *Ibidem*, p. 453.

şi Prut. În domeniul economic, manevrarea preţurilor la livrările de resurse energetice a reprezentat dintotdeauna o pârghie de bază pentru Rusia în „modelarea" raporturilor cu Republica Moldova. „Pentru noi" – scriu doi cunoscuţi jurnalişti ruşi – „a devenit limpede faptul că prin conducte nu se distribuie numai gaz, ci şi ideologie. Iar ideologia, dacă o strecori în conducte, arde, explodează, sufocă"[720]. Deşi liderii politici de la Kremlin au negat întotdeauna că Rusia s-ar folosi de resursele energetice ca mijloc de presiune pentru atingerea unor obiective de ordin strategic, evoluţiile din ultimii ani ilustrează convingător exact contrariul: politica gestionării resurselor energetice şi recurgerea la presiuni economice – fie ca „stimuli", fie ca ameninţări nedisimulate – au devenit o pârghie extrem de eficientă pentru reglementarea în interes propriu a diferendelor apărute, în special în spaţiul ex-sovietic.

„Ne aflăm, desigur, în război, iar Gazprom este o armă", scriu cei doi autori menţionaţi mai sus. Esenţial este, însă, cine şi în ce scop foloseşte această „armă": „Gazpromul nu este nici bun, nici rău, aşa cum nu poate fi bun sau rău automatul Kalaşnikov ori revolverul Colt. Cu arma poţi ucide sau doar speria, după cum poţi să şi aperi şi să păstrezi. Totul ţine de mâinile pe care aceasta încape".[721]

### Intrarea forţelor ruse în conflict de partea separatiştilor

Ordinul pregătirilor pentru implicarea directă a Armatei a 14-a în conflict, de partea separatiştilor, l-a dat la 19 mai 1992 ministrul apărării al Federaţiei Ruse, Pavel Graciov. Indicaţiile lui Graciov către generalul I. Netkaciov, comandantul de atunci al Armatei a 14-a, precizau: „Având în vedere că Transnistria este pământ rusesc şi situaţia acolo s-a agravat, trebuie să-l apărăm cu toate mijloacele şi pe toate căile. Pentru aceasta vi se cere:

Să fie completate din rezervele pentru mobilizare toate unităţile militare ale Armatei a 14-a, dislocate pe teritoriul Transnistriei;

Să fie aduse în stare de pregătire deplină de luptă toate unităţile militare;

Să fie deblocate toate unităţile militare"[722].

În aceeaşi zi, generalul I. Netkaciov a început să-i doteze pe „gardiştii" transnistreni cu tancuri, maşini blindate, aruncătoare de mine, alte arme şi muniţii, iar la orele 18.00 Armata a 14-a a ieşit din cazărmi, ocupând rapid toate raioanele şi oraşele din stânga Nistrului.[723]

---

[720] Valeri Paniuşkin, Mihail Zîgar, *Gazprom. Noua armă a Rusiei*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2008, p. 314.

[721] *Ibidem*, p. 315. Pentru detalii vezi şi Luiza Popa, „Gazprom şi presiunile economice ale Rusiei împotriva Republicii Moldova", în *Supliment Pulsul Geostrategic*, nr. 48, 5 martie 2009.

[722] M. Snegur, *Memorii*, vol. 2, p. 540.

[723] *Ibidem*, p. 540 şi 570.

În faţa acţiunilor deschise ale forţelor ruse, preşedintele Republicii Moldova a lansat în seara de 19 mai un „Apel către popor", precum şi mesaje mai multor şefi de stat şi de guvern, prin care dezavua agresiunea Armatei a 14-a împotriva independenţei şi integrităţii statului moldovenesc, a „forţelor de ordine legale"[724] ale acestuia.

Preşedintele Snegur s-a adresat, de asemenea, preşedintelui Federaţiei Ruse, Boris Elţîn, precum şi mareşalului Evgheni Şapoşnikov, devenit comandant suprem al forţelor militare ale CSI, solicitându-le insistent să dispună încetarea imediată a „agresiunii Rusiei împotriva Moldovei". Boris Elţîn nu a răspuns acestui demers, ca de altfel nici altuia similar, care i-a fost transmis la 22 mai 1992. Ca urmare, la 23 mai şeful statului moldovean l-a informat pe secretarul general al ONU, Boutros Boutros-Ghali, solicitând sprijinul forumului mondial.[725]

La 25 mai, Parlamentul Republicii Moldova s-a întrunit în sesiune extraordinară pentru a dezbate situaţia creată în stânga Nistrului după acţiunile violente iniţiate de Armata a 14-a. Deoarece sesiunea a avut un caracter închis, o săptămână mai târziu preşedintele Snegur s-a adresat prin radio şi televiziune populaţiei, informând-o în detaliu asupra evoluţiilor grave din Transnistria şi asupra relaţiilor cu Rusia: „e vorba de o invazie armată din partea Rusiei asupra Moldovei... Preşedintele... Boris Elţîn a reacţionat în mod public la cele ce se întâmplă azi în stânga Nistrului abia după ce am declarat în parlament că implicarea făţişă de partea separatiştilor a Armatei a 14-a ne dă temei să constatăm că, de fapt, ne aflăm în stare de război cu Rusia..."[726].

Participarea forţelor ruse la confruntările violente din stânga Nistrului, împotriva structurilor legale ale Republicii Moldova, s-a soldat cu multe victime din rândul populaţiei paşnice, precum şi cu un mare număr de refugiaţi (aproape 17 000, din care circa 13 000 copii), care şi-au părăsit casele şi au trecut în dreapta Nistrului pentru a scăpa cu viaţă.[727] În dimineaţa zilei de 2 iunie, a fost arestat la locuinţa sa din Tiraspol Ilie Ilaşcu, lider al Frontului Popular din localitate care milita pentru integritatea Republicii Moldova şi combaterea separatismului. În aceeaşi zi şi în cele următoare au fost arestaţi şi alţi membri ai „grupului Ilaşcu" (Andrei Ivanţoc, Alexandru Leşco, Tudor Petrov -Popa), cărora li s-a intentat un proces ce avea să fie soluţionat abia de Curtea Europeană pentru Drepturile Omului, în 2004.[728]

În legătură cu aceste evoluţii tragice, Mircea Snegur îl informa pe preşedintele SUA, George Bush, printr-o scrisoare trimisă la 10 iunie 1992: „Analizând minuţios cauzele... suntem ferm convinşi că principalul obstacol în calea aplanării conflictului

[724] Pentru textele integrale vezi Mircea Snegur, *op. cit.*, p. 571-572.
[725] *Ibidem*, p. 577-578.
[726] *Ibidem*, p. 592.
[727] *Ibidem*, p. 594.
[728] Pentru detalii vezi şi Victor Bârsan, *Procesul Ilaşcu*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1994.

este prezenţa trupelor armate ruseşti pe teritoriul ţării mele. Mai mult... ne convingem că anumite forţe politice din Rusia au transformat acest contingent într-un instrument de amestec flagrant în afacerile interne ale Republicii Moldova"[729].

SUA au fost, de altfel, un susţinător constant al suveranităţii şi independenţei Republicii Moldova, intervenind frecvent pentru apărarea intereselor Chişinăului în confruntarea disproporţionată cu Moscova.

În contextul dezbaterilor din Congresul american asupra proiectului de lege „Libertatea pentru Rusia şi pentru democraţiile euro-asiatice în curs de apariţie", la 24 iunie 1992, senatorul Larry Pressler introducea un amendament prin care atrăgea atenţia cu privire la responsabilitatea Moscovei pentru extinderea violenţelor în spaţiul fostei Uniuni Sovietice, cu referire expresă la războiul de pe Nistru. „Situaţia nu ar fi cea care este astăzi" – afirma senatorul Pressler în expunerea de motive – „dacă Armata Sovietică, azi Armata Rusă, nu ar fi intervenit iniţial în conflict. Cauza primară a acestui conflict este prezenţa ilegală a Armatei a 14-a a Rusiei pe teritoriul Moldovei independente. Luni în şir Armata a 14-a a furnizat arme separatiştilor comunişti din Moldova, declarându-şi în mod deschis sprijinul pentru separarea de Moldova a regiunii Transnistria. Armata a 14-a rusă a luptat cot la cot cu garda naţională nistreană pentru a obţine controlul asupra Transnistriei şi a invada Basarabia, partea Moldovei dintre Prut şi Nistru. Moldovenii au fost copleşiţi numeric în lupta împotriva acestor două grupuri bine înarmate. Este important să nu uităm că liderii republicii nistrene au sprijinit încercarea de lovitură de stat din august trecut de la Moscova a reprezentanţilor liniei dure comuniste. Ei reprezintă comunismul ortodox.

Anul trecut am introdus o Rezoluţie susţinând poporul din Moldova în lupta lui pentru autodeterminare şi independenţă faţă de Uniunea Sovietică. Poporul român din Moldova este al patrulea grup de victime ale Pactului nazisto-sovietic. Teritoriul Moldovei, în a cărui componenţă nu intra regiunea Transnistria, a fost răpit României de Armata Roşie Sovietică în 1940. Guvernul Moldovei nu şi-a ales graniţele actuale. Cu toate acestea, conform legislaţiei internaţionale, Transnistria aparţine Republicii Moldova. În ea locuiesc moldoveni, care reprezintă 40% din populaţie, precum şi ucraineni şi ruşi de ale căror interese trebuie de asemenea să se ţină seama"[730].

Trei din cele şase prevederi ale Amendamentului Pressler adoptat de Congresul SUA calificau acţiunile separatiste şi recurgerea la forţă de către oficialităţile transnistrene, ca şi utilizarea „cel puţin a unora" dintre unităţile Armatei a 14-a ruse în conflictul din Moldova, ca fiind de natură să agraveze situaţia, violând principiile CSCE şi dreptul internaţional. În plus, se aprecia că „prezenţa armatei ruse în ţări străine care au făcut parte din Uniunea Sovietică, fără acordul ţării gazdă, este o cauză potenţială de instabilitate şi conflict". În ceea ce priveşte „politica de urmat",

[729] Mircea Snegur, *op. cit.*, p. 641.

[730] Textul integral reprodus în Nicolae Ţâu, *op. cit.*, p.177-178.

în textul Amendamentului se menţiona: „Convingerea Congresului este că Statele Unite trebuie să îndemne guvernul rus prin toate mijloacele posibile să retragă Armata a 14-a din statul independent Moldova"[731].

După mai multe încercări de găsire a unor soluţii de încetare a luptelor, idee susţinută şi de o serie de deputaţi din stânga Nistrului, parlamentul de la Chişinău a creat o Comisie mixtă pentru soluţionarea paşnică a conflictului armat din raioanele de răsărit ale Republicii Moldova. Căutările de pace nu erau însă pe placul „nucleului dur", pro-rus al separatiştilor, care acuzau necontenit „regimul pro-român" de la Chişinău că urmăreşte lichidarea RMN pe cale armată şi „înrobirea populaţiei transnistrene"[732].

În după-amiaza zilei de 19 iunie, forţele separatiste au lansat un atac masiv asupra Secţiei de poliţie de la Tighina/Bender, dinamitând practic orice încercare de înţelegere paşnică. Pe fondul stării emoţionale puternice provocate de pericolul unor noi atacuri ofensive din stânga Nistrului, susţinute de Armata a 14-a, în cursul nopţii de 19/20 iunie 1992 Chişinăul a dispus intervenţia unui batalion al Ministerului Apărării, cu tehnică blindată, pentru apărarea podului dinspre Tiraspol şi sprijinirea poliţiştilor de la Tighina, copleşiţi de separatişti. O decizie luată sub presiunea evenimentelor, insuficient pregătită, controversată mai târziu şi chiar regretată de preşedintele Mircea Snegur. De fapt, atacarea forţelor legale ale poliţiei moldoveneşti de la Tighina reprezentase o nouă provocare din partea separatiştilor, pentru a putea justifica intervenţia masivă a Armatei a 14-a în conflict. Acest lucru s-a întâmplat chiar a doua zi, când soldaţii moldoveni care restabiliseră ordinea constituţională în oraş au fost atacaţi din faţă de tancurile Armatei a 14-a, venite de la Tiraspol, iar din spate de către „gardiştii" transnistreni şi cazaci, regrupaţi în timpul nopţii în unitatea militară din cetatea Tighina. Moscova a profitat de starea de confuzie creată, iar Aleksandr Ruţkoi, pe atunci vicepreşedinte al Rusiei şi susţinător deschis al separatiştilor, a anunţat într-o şedinţă de guvern şi apoi la canalul central al televiziunii ruse că Armata a 14-a a trecut la acţiuni militare de „autoapărare" în faţa atacurilor cu blindate ale forţelor moldoveneşti, acuzându-i totodată pe politicienii de la Chişinău că „şi-au ieşit din fire şi au dezlănţuit un genocid împotriva propriului popor"[733].

În legătură cu atacurile ruso-transnistrene, Mircea Snegur s-a consultat telefonic, în noaptea de 20/21 iunie, şi cu preşedintele georgian Eduard Şevardnadze, a cărui ţară, „smulsă şi ea din imperiul sovietic", se confrunta „cam cu aceleaşi probleme: în Abhazia şi Osetia de Sud – formaţiuni teritoriale autonome în componenţa Georgiei – liderii locali, fiind inspiraţi de forţele şovine şi proimperiale din Rusia, au provocat conflicte armate, având drept scop final ieşirea din componenţa statului georgian"[734].

[731] *Ibidem*, p. 176.
[732] M. Snegur, *op. cit.*, p. 610.
[733] *Ibidem*, p. 623-626 şi 630.
[734] *Ibidem*, p. 630-631.

Potrivit opiniei preşedintelui moldovean, astfel de conflicte izbucneau exact „acolo unde erau dislocate forţe armate ruseşti", iar întrebarea sa către omologul georgian era dacă nu cumva acestea „erau provocate chiar de puterea oficială din Rusia, cu scopul de a păstra controlul asupra noilor ţări independente din spaţiul ex-sovietic"[735].

Experimentatul politician georgian împărtăşea cam aceleaşi gânduri ca şi preşedintele Snegur, opinând că în situaţia creată ar trebui să se dea prioritate informării veridice a comunităţii internaţionale despre evenimentele din Moldova şi Georgia, inclusiv prin trimiterea în zonele de conflict a unor observatori ai CSCE şi reprezentanţi speciali ai Secretarului General al ONU.

A doua zi, 21 iunie, preşedintele Boris Elţîn, reîntors dintr-o vizită în Canada, trimitea prin intermediul mass-media un nou avertisment moldovenilor: „odată ce războiul se desfăşoară la frontierele Rusiei şi au apărut zeci de morţi, noi ne vedem obligaţi să reacţionăm pentru a apăra oamenii, pentru a stopa vărsările de sânge. Avem suficiente forţe pentru aceasta, şi Snegur ar trebui s-o ştie!"[736].

În mod evident, Rusia avea nu numai „forţe suficiente" pentru a-şi impune voinţa pe teren, dar dispunea şi de un aparat propagandistic mult mai dezvoltat şi mai eficient pentru a-şi proteja pe cât posibil imaginea în faţa opiniei publice internaţionale. La fel de limpede este şi faptul că ameninţările ruseşti cu folosirea forţei, proferate deschis şi adeseori provocator, generau noi reacţii emoţionale la Chişinău. „Lucrurilor trebuie să le spunem pe nume!", declara în replică, la 22 iunie, preşedintele Snegur în faţa parlamentului Republicii Moldova, căruia îi cerea să admită public două fapte: „(1) Transnistria este zonă ocupată de Armata a 14-a a Rusiei; (2) Rusia a declanşat un război nedeclarat împotriva Moldovei"[737].

Publicaţii şi posturi de radio şi televiziune din ţări precum Marea Britanie, Franţa şi SUA au informat prompt opinia publică despre „o schimbare semnificativă a politicii ruse", deoarece tancurile ruse au trecut Nistrul, iar „Moldova, practic, se află în stare de război". „Pentru prima dată după dezmembrarea Uniunii Sovietice" – scria ziarul *Washington Post* – „armata rusă este antrenată în război într-o altă fostă republică sovietică. Ea a susţinut separatiştii etnici"[738].

Chişinăul nu avea însă alte opţiuni decât să discute cu Moscova pentru încetarea confruntărilor armate. După mai multe încercări nereuşite ale preşedintelui Snegur de a intra în legătură telefonică, în cursul zilei de 22 iunie, cu preşedintele Elţîn, până la urmă, ca rezultat al unei „medieri fructuoase a preşedintelui României, Ion Iliescu, seara contactul telefonic jinduit s-a produs"[739].

---

[735] *Ibidem.*

[736] *Ibidem*, p. 631-632.

[737] *Ibidem*, p. 633.

[738] *Ibidem*, p. 633-634.

[739] *Ibidem*, p. 635.

În consecinţă, la 23 iunie 1992 „focul a încetat pe toate poziţiile"[740], cel puţin pentru moment. Separatiştii, ca şi cercurile naţionaliste ruse, erau însă de altă părere. Cel mai adesea, exponenţii forţelor militare naţionaliste ruse au continuat să încurajeze direct acţiunile separatiştilor, ignorând sau chiar sfidând demersurile şi cererile legitime ale SUA sau ale altor state şi organisme internaţionale de a înceta să se implice în conflictul armat de pe Nistru. Ilustrative pentru această atitudine sunt şi declaraţiile făcute la 4 iulie 1992 de generalul Aleksandr Lebed, comandant al Armatei a 14-a, care i-a catalogat pe conducătorii de la Chişinău „o clică fascistă"[741], ameninţând: „fasciştii trebuie să-şi ocupe locurile ce le revin pe stâlp... Cât priveşte statul pe care am onoarea să-l reprezint aici, pot să mai adaug că ajungem să cerşim prin lume. Ca nişte ţapi după morcovi. E timpul să ne apucăm de treabă, să ne arătăm puterea..."[742].

Aşa cum relata Agenţia Interfax a doua zi, declaraţiile generalului Lebed au generat imediat reacţii de dezaprobare din partea reprezentanţilor forţelor democrate ruse: „Forul susţinătorilor reformelor (peste 40 de partide de orientare democrată, n.n.) a calificat drept provocatoare şi periculoase declaraţiile generalului Lebed, comandant al Armatei a 14-a ruse, prin care... echivala conducerea de la Chişinău cu un stat fascist. Forul... a atenţionat că declaraţiile generalului *aduc Rusia în pragul unui război*... Participanţii... s-au pronunţat pentru scoaterea Armatei a 14-a din Moldova şi introducerea unor forţe internaţionale pentru menţinerea păcii între părţile beligerante"[743].

Trupele ruse, alături de cazaci şi forţele paramilitare constituite de separatişti, şi-au arătat într-adevăr *puterea*, rezultatul confruntărilor violente fiind peste 1 000 de morţi şi răniţi, precum şi refugierea a peste 130 000 de persoane, care şi-au părăsit locuinţele plecând spre Ucraina, Rusia sau restul teritoriului Republicii Moldova.[744]

În pofida provocărilor separatiste, care au continuat până la 20 iulie 1992, discuţiile moldo-ruse la nivel înalt, desfăşurate la 3 şi 6 iulie, anticipau o apropiere a momentului de încetare a fazei violente a conflictului de pe Nistru. Potrivit preşedintelui Mircea Snegur, iniţiativa finalizării unui document ruso-moldovean pentru reglementarea paşnică a conflictului armat din stânga Nistrului a venit, surprinzător, prin intermediul unui cunoscut şi, totodată, controversat om de afaceri din spaţiul ex-sovietic, şi anume Boris Birstein, care desfăşura activităţi şi pe teritoriul Republicii Moldova. La sugestia lui Birstein, agreată cu unele reţineri de preşedintele moldovean, la Chişinău a sosit în scurt timp vicepreşedintele A. Ruţkoi,

---

[740] *Ibidem.*

[741] Este adevărat că A. Lebed nu îi menaja deloc nici pe liderii de la Tiraspol, ca de altfel nici pe şefii săi de la Moscova, pe care îi *gratula* periodic cu diverse invective.

[742] M. Snegur, *op. cit.*, p. 667-668.

[743] *Ibidem.*

[744] Charles King, *op. cit.*, p. 183.

însoţit de şeful Serviciului Federal de Securitate al Rusiei, V. Barannikov, şi de o serie de consilieri. Cu acest prilej, au fost puse la punct detaliile privind elaborarea unei „Convenţii cu privire la principiile de reglementare paşnică a conflictului armat din zona nistreană a Republicii Moldova". La 21 iulie 1992, documentul, cuprinzând opt articole, a fost semnat la Moscova de preşedinţii Boris Elţîn şi Mircea Snegur.

Potrivit articolului 1, alineatul 1 al Convenţiei, părţile aflate în conflict se angajau la „încetarea totală a focului, precum şi a oricăror acţiuni armate, una împotriva celeilalte"[745]. Alineatul 2 al aceluiaşi articol stipula o dezangajare militară şi „crearea unei zone de securitate în conflict".

Pentru asigurarea controlului asupra realizării prevederilor de la articolul 1 „se instituie o Comisie Unificată de Control", cu reşedinţa la Tighina/Bender, cuprinzând „reprezentanţi ai celor trei părţi angajate în reglementare", respectiv Federaţia Rusă, Republica Moldova (Chişinău) şi Transnistria (Tiraspol). Totodată, în articolul 2 al documentului menţionat se stipula alocarea unor contingente militare pe lângă Comisia de control, reprezentând „părţile angajate în îndeplinirea prezentei Convenţii".

Articolul 4 al Convenţiei stabilea că „unităţile Armatei a 14-a a Forţelor Armate ale Federaţiei Ruse, dislocate în Republica Moldova, vor respecta cu stricteţe neutralitatea", iar problemele legate de „statutul armatei, procedura şi termenele de retragere a ei pe etape vor fi soluţionate în cadrul tratativelor dintre Republica Moldova şi Federaţia Rusă".

În sfârşit, articolul 5, considerând drept „inadmisibilă aplicarea oricăror sancţiuni sau blocade", declara că „vor fi înlăturate imediat orice obstacole din calea circulaţiei mărfurilor, serviciilor şi oamenilor" şi vor fi demarate „negocieri în vederea reglementării problemelor legate de revenirea refugiaţilor la locurile de baştină, acordarea de ajutor populaţiei din raioanele care au avut de suferit", inclusiv cu sprijin din partea Federaţiei Ruse.

Semnarea Convenţiei a pus capăt confruntărilor armate şi, cel puţin din acest punct de vedere, a marcat un pas absolut necesar în direcţia reglementării diferendului transnistrean. În pofida multor critici, mai ales de ordin intern, populaţia locală şi o serie de personalităţi ale vieţii politice internaţionale au salutat înţelegerea la care au ajuns preşedinţii Snegur şi Elţîn, ca semn al disponibilităţii pentru o reglementare paşnică şi durabilă a problemelor existente. Nu peste mult timp, însă, au început să apară şi alte efecte decât cele aşteptate în Republica Moldova.

Să notăm, în primul rând, faptul că documentul este, în cea mai mare parte, o expresie a gândirii ruse la vremea respectivă, care urmărea în mod clar să valorifice avantajul pe care îl avea în plan militar pentru a crea un cadru favorabil prezenţei forţelor sale armate, pe termen lung, în această zonă. Moscova obţinea o confirmare oficială din partea conducerii tânărului stat moldovean pentru acceptarea – chiar şi

[745] Pentru textul integral al Convenţiei, vezi Mircea Snegur, *op. cit.*, p. 657-661.

cu un statut de „neutralitate" – a fostei Armate a 14-a sovietice în regiunea de est a Republicii Moldova, unde se afla ilegal după destrămarea URSS, şi preluarea regiunii sub protecţia Federaţiei Ruse. Ulterior, Moscova a invocat permanent diverse pretexte pentru nerespectarea propriilor angajamente privind „statutul armatei, procedura şi termenele de retragere a ei pe etape", chiar şi atunci când şi-a asumat aceste obligaţii în faţa unor organizaţii internaţionale, cum a fost cazul, de exemplu, la Summit-ul OSCE desfăşurat la Istanbul, în noiembrie 1999.

De asemenea, deşi în Comunicatul[746] difuzat ca document separat de Convenţie, după întâlnirea preşedinţilor Snegur şi Elţîn de la Moscova, din 21 iulie, se menţiona ca principiu fundamental de reglementare politică a diferendului „respectarea suveranităţii, independenţei şi integrităţii teritoriale a Republicii Moldova", acesta era condiţionat şi, practic, anulat de afirmarea unui alt principiu *fundamental*: „acordarea populaţiei de pe malul stâng al Nistrului din zona nistreană a dreptului de a-şi hotărî singură soarta în cazul modificării statutului de stat al Republicii Moldova". O condiţionare care a fost preluată şi perpetuată până astăzi de separatiştii transnistreni, cu acceptul şi suportul permanent al „garanţilor", în primul rând al Rusiei. În fapt, principiul „suveranităţii, independenţei şi integrităţii teritoriale a Republicii Moldova" era anulat şi prin formularea ambiguă şi contradictorie din textul Convenţiei semnate de cei doi preşedinţi, referitoare la statutul celei de a treia părţi (Transnistria), care constituia o regiune a Moldovei dar, în acelaşi timp, o entitate cu drepturi egale de reprezentare în Comisia Unificată de Control şi de alocare a unui contingent militar pe lângă acest organism şi, ceea ce este mai grav, cu drept de secesiune.

Pe măsura trecerii timpului au ieşit tot mai clar în evidenţă intenţiile reale care i-au animat pe separatişti şi pe susţinătorii lor în semnarea documentelor din 21 iulie 1992: Armata a 14-a rusă şi-a schimbat ulterior denumirea, dar obiectivele ei au rămas aceleaşi; entitatea transnistreană şi-a consolidat dezvoltarea separată, încălcând sistematic obligaţiile care-i reveneau; măsurile de dezangajare militară au avut de-a lungul anilor un caracter unilateral (din partea Chişinăului), în timp ce Transnistria a profitat de fiecare dată, cu acordul şi sub oblăduirea Moscovei, pentru a ocupa noi poziţii şi a se întări militar.

Într-una din numeroasele scrisori trimise preşedintelui Elţîn după încheierea Convenţiei, preşedintele Snegur semnala: „Repetatele noastre încercări de a demara un dialog între Chişinău şi Tiraspol în problema statutului Transnistriei se ciocnesc de nedorinţa părţii transnistrene... O deosebită îngrijorare trezeşte crearea de către partea transnistreană şi amplasarea în zona de securitate a unor formaţiuni militare nelegale, a posturilor de grăniceri ş.a., precum şi acumularea intensă de armament şi tehnică de luptă... Multe formaţiuni au fost create deja după încetarea conflictului armat, pentru dislocarea lor utilizându-se taberele militare părăsite... După retragerea

[746] *Ibidem*, p. 656-657.

din Moldova a brigăzii de rachete a Federaţiei Ruse, în tabăra militară eliberată de aceasta, situată în perimetrul cetăţii Bender, conducerea Transnistriei a dislocat în mod abuziv formaţiunile sale militare. În cetate se acumulează arme şi muniţii... Radioul, televiziunea, alte mijloace de informare în masă ale Transnistriei fac sistematic propagandă cu caracter antimoldovenesc. În timp ce între populaţia de pe ambele maluri ale Nistrului nu există confruntare, se dezvoltă relaţii normale, conducerea părţii transnistrene continuă să promoveze politica sa separatistă..."[747].

Demersuri rămase cel mai adesea fără ecou, pentru simplul motiv că acţiunile transnistrenilor se înscriau în planurile Rusiei şi erau dirijate de la Moscova.

În 1993, la un an de la tragicele evenimente de la Bender, în Transnistria a fost prezentă şi o delegaţie din partea Sovietului Suprem al Federaţiei Ruse, în frunte cu Serghei Baburin, care declara: „Apropiaţii dumneavoastră care au căzut îşi apărau căminul, Transnistria, dar ei apărau şi Rusia... Suntem convinşi că în Transnistria s-a trezit poporul nostru multinaţional unit. Şi noi sperăm că aceasta se va întâmpla în curând şi pe întreg teritoriul fostei Uniuni Sovietice"[748]. Tot în 1993, la 11 noiembrie, cunoscuta publicaţie rusă *Nezavisimaia Gazeta*[749] consemna ştirea conform căreia „guvernul lui Elţîn a decorat cu medalii pentru merite deosebite circa 200 de ostaşi care au participat la luptele armate împotriva guvernului Moldovei, în anul 1992..."[750].

Mai târziu, evaluând implicarea Rusiei în războiul din 1992, Decizia Curţii Europene pentru Drepturile Omului a Consiliului Europei (CEDO) în cazul Ilaşcu (iulie 2004) constata: „În 1991-1992, în timpul ciocnirilor cu forţele de securitate ale Moldovei, o serie de unităţi militare ale URSS, iar apoi ale Federaţiei Ruse, au trecut împreună cu muniţiile lor de partea separatiştilor transnistreni, iar numeroase articole de echipament militar ale Armatei a 14-a au ajuns în mâinile separatiştilor... În loc să împiedice agresiunea pe Nistru, armata rusească a asigurat Tiraspolul cu armament pentru lansarea ofensivelor. În loc să asigure transnistrenii că este posibilă realizarea unui compromis cu Chişinăul, oficialii ruşi în vizită la Tiraspol susţineau pretenţiile acestora. În loc să ofere elitelor nistrene motivaţii pentru a merge la compromis, Rusia a subvenţionat intransigenţa acestora. În cele din urmă, intervenţia Rusiei în confruntarea de la Tighina (Bender) a servit nu numai pentru a pune capăt războiului – cu toate că a făcut acest lucru – dar şi pentru a asigura victoria nistrenilor. Fără suportul Rusiei nistrenii probabil nici nu ar fi putut lansa războiul secesionist, nemaivorbind de victorie"[751].

---

[747] *Ibidem*, p. 676-677.

[748] *Ibidem*, p. 681-682.

[749] *Ziarul Liber* (lb. rus.).

[750] *Ibidem*, p. 583.

[751] *Dezgheţarea unui conflict îngheţat: aspecte legale ale crizei separatiste din Moldova*, studiu elaborat de Asociaţia Avocaţilor Oraşului New York, Comitetul Special pentru Afaceri Europene, Chişinău, 2006.

**Internaţionalizarea conflictului. Rolul şi implicarea OSCE**

După confruntările armate moldo-ruso-transnistrene din 1992, conflictul din Transnistria a intrat în atenţia organizaţiilor internaţionale cu atribuţii în domeniul gestionării crizelor şi al situaţiilor post-conflict, în primul rând a OSCE[752]. La un an după încetarea confruntărilor militare şi pe fondul lipsei de progrese în procesul de negocieri dominat de Rusia şi Ucraina (în urma eliminării României din mecanismul cvadripartit pus în funcţiune iniţial), OSCE a stabilit o misiune pe termen lung în Republica Moldova, cu sediul la Chişinău[753] , şi un birou de reprezentare la Tiraspol[754].

Obiectivul principal al Misiunii OSCE l-a reprezentat medierea procesului de negocieri între cele două părţi direct implicate (Chişinău şi Tiraspol), precum şi între acestea şi statele care şi-au asumat rolul de garant în reglementarea diferendului de pe Nistru (Federaţia Rusă şi Ucraina), mulţi ani reuniunile desfăşurându-se în format „2 + 3" (Chişinău, Tiraspol şi, respectiv, OSCE, Rusia şi Ucraina). Din toamna anului 2005, la procesul de negocieri s-au alăturat Uniunea Europeană şi SUA, în calitate de observatori, consacrându-se astfel formatul „5+2".

Exercitarea mandatului încredinţat Misiunii OSCE de comunitatea internaţională este grevată, desigur, de contextul special în care reprezentanţii săi îşi desfăşoară activitatea într-o zonă considerată *cap de pod* al intereselor ruseşti spre Europa centrală şi de est, de particularităţile acestui *conflict îngheţat* din spaţiul ex-sovietic, de multitudinea de actori, deseori cu atitudini divergente, care se intersectează în regiune şi, nu în ultimul rând, de mijloacele şi capacităţile limitate de care dispune organizaţia pentru a-şi implementa deciziile şi a-şi atinge obiectivele.

**Obiectivele Misiunii OSCE în Republica Moldova şi obstacole în calea îndeplinirii acestora.** Rolul de mediator în diferendul transnistrean, conferit Misiunii OSCE, a cuprins iniţial o paletă relativ restrânsă de probleme, definite pe termen scurt. Pe parcurs, însă, evoluţiile de pe teren au scos la iveală o serie de dificultăţi şi particularităţi care au condus la extinderea obiectivelor Misiunii şi la redimensionarea periodică a termenelor de înfăptuire a acestora.

În prima etapă, obiectivele de bază ale Misiunii au vizat sprijinirea negocierilor în vederea soluţionării politice a diferendului transnistrean, consolidarea independenţei şi a suveranităţii Republicii Moldova, precum şi ajungerea la o înţelegere în privinţa unui statut special pentru regiunea transnistreană. De la început, Misiunea OSCE a avut şi o dimensiune militară, reflectată inclusiv în structura sa de personal, cu scopul declarat de a contribui la facilitarea dialogului, creşterea încrederii şi identificarea modalităţilor practice de încurajare a implementării înţelegerilor privind retragerea totală a trupelor străine (ruseşti) de pe teritoriul naţional.

---

[752] Charles King, *op. cit.*, p. 183.

[753] Care şi-a început activitatea în aprilie 1993.

[754] Deschis în februarie 1995.

Concomitent cu sarcinile de mediator asumate în plan politic şi militar, Misiunea OSCE şi-a exercitat cu abilitate atribuţiile legate de spectrul problematicii dimensiunii umane, respectiv monitorizarea respectării drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti în regiunea separatistă, informând prompt şi cu obiectivitate forurile şi instanţele internaţionale asupra cazurilor de încălcare sau de sfidare a acestora. O atenţie deosebită a fost acordată permanent drepturilor omului şi minorităţilor naţionale, practicilor şi libertăţilor religioase, libertăţii de expresie (mass-media), dreptului de proprietate ori de afirmare a organizaţiilor neguvernamentale şi a societăţii civile, asistării victimelor traficului de persoane. Din 2003, Misiunea acordă sprijin instituţiilor de stat, ONG-urilor şi altor servicii sociale pentru derularea unor proiecte menite să contribuie la prevenirea şi combaterea traficului de persoane, cu prioritate în rândul minorilor, combaterea violenţei în familie, protejarea şi asistarea victimelor traficate.

Susţinând dreptul părinţilor de a alege limba în care să fie instruiţi copiii lor, din 1994 Misiunea OSCE a mediat disputele în jurul celor şapte şcoli moldoveneşti din Transnistria care utilizează limba română/moldovenească în grafie latină. Acest suport s-a dovedit esenţial în timpul „crizei şcolilor româneşti", din toamna anului 2004, când autorităţile separatiste au recurs la măsuri extreme împotriva elevilor şi profesorilor, impunându-le o izolare forţată şi tăindu-le sursele de aprovizionare cu apă potabilă, hrană şi energie electrică, pentru a determina închiderea acestor lăcaşe de învăţământ în limba maternă. Reprezentanţii Misiunii OSCE au fost singurii care, în pofida opoziţiei şi obstrucţiilor permanente din partea autorităţilor separatiste, au asigurat hrana şi apa necesare copiilor şi profesorilor baricadaţi în şcoli, până la aplanarea crizei.

Din 1994, Misiunea participă în calitate de observator la activităţile Comisiei Unificate de Control (CUC), însărcinată cu supravegherea încetării focului în Zona de Securitate instituită pe Nistru (Tighina/Bender) după conflictul armat din 1992.

Mandatul iniţial a fost extins în urma Summit-ului OSCE de la Istanbul, când Misiunea a fost desemnată pentru a se implica direct în asigurarea unui proces transparent de retragere în Federaţia Rusă sau de distrugere la faţa locului a imenselor cantităţi de armament şi muniţie ruseşti, stocate în regiunea transnistreană, îndeosebi în depozitul de la Cobasna[755]. În acest scop, OSCE a înfiinţat, cu sprijinul statelor membre, un fond voluntar internaţional pentru a facilita transpunerea în practică a obligaţiilor asumate de Rusia cu acel prilej în privinţa retragerii/distrugerii armamentelor şi muniţiei din regiunea de est a Republicii Moldova.

De la înfiinţarea Misiunii, nu a existat, practic, niciun moment semnificativ în evoluţia evenimentelor din regiune în care reprezentanţii organizaţiei pan-europene să nu fi fost implicaţi fie în medierea negocierilor şi orientarea eforturilor spre identificarea de soluţii constructive, fie în încercările de a fructifica oportunităţile menite

[755] Oazu Nantoi, Thomas Houlahan, *The stability of the separatist regime in the eastern region of the Republic of Moldova*, William R. Nelson Institute, Republica Moldova, 2001.

să conducă la detensionarea situaţiei şi creşterea încrederii între părţi. Stau dovadă în acest sens numeroasele întâlniri, acorduri şi înţelegeri cu caracter politic, militar, economic şi comercial, ori în diverse alte domenii ale sectorului civil (mass-media, contacte şi schimburi culturale, libera circulaţie a persoanelor etc.) realizate în decursul anilor sub egida şi cu sprijinul efectiv al OSCE.

În mod paradoxal, însă, Misiunea OSCE din Republica Moldova s-a confruntat încă de la început cu numeroase obstrucţii în calea atingerii obiectivelor propuse, îndeosebi din partea Rusiei şi a separatiştilor transnistreni, care nu au privit favorabil internaţionalizarea conflictului şi implicarea organizaţiei în soluţionarea acestuia. Dificultăţile întâmpinate de Misiune au cunoscut o gamă largă de manifestări, de la tergiversarea ori amânarea frecventă, sub diverse pretexte, a contactelor şi a dialogului direct între părţi, până la recurgerea la măsuri unilaterale şi adeseori brutale, precum refuzul discreţionar de a accepta vizite ale unor reprezentanţi internaţionali pe teritoriul transnistrean, întoarcerea unor delegaţii de la *frontieră* (linie de demarcaţie internă, instituită artificial de separatişti în interiorul graniţelor internaţionale ale Republicii Moldova, n.n.), arestarea temporară sau intimidarea unor oficiali moldoveni ori străini intraţi în Transnistria, declararea periodică a unor reprezentanţi ai OSCE ca *persona non grata* pe teritoriul transnistrean, blocarea unor garnituri de tren încărcate cu armament şi muniţie ce urmau să fie transferate în Rusia, izolarea şi debranşarea legăturilor pentru apă şi curent electric în cazul şcolilor cu predare în limba română, împiedicarea ţăranilor din unele sate moldoveneşti să-şi transporte sau să-şi comercializeze recolta ş.a.

Evident, astfel de acţiuni ale autorităţilor separatiste, încurajate deschis sau tolerate tacit de Rusia, se află la baza prelungirii diferendului din Transnistria, subminând autoritatea şi credibilitatea OSCE dar, în acelaşi timp, întărind convingerea că este vorba de un conflict artificial, declanşat şi întreţinut în scopuri politice.

**Prezenţa militară rusă în Transnistria – obstacol principal în calea soluţionării conflictului.** În octombrie 1994, în contextul intensificării cererilor Chişinăului de retragere a forţelor ruse de pe teritoriul naţional şi al proclamării statutului de neutralitate prin noua constituţie a Republicii Moldova, la Moscova a fost semnat la nivel de premieri Acordul moldo-rus cu privire la statutul juridic, modul şi termenele de retragere a formaţiunilor militare ale Federaţiei Ruse, aflate temporar pe teritoriul Republicii Moldova. Potrivit Acordului, Rusia se angaja să-şi retragă trupele în termen de trei ani de la intrarea în vigoare a acestuia, dar condiţiona din start operaţiunea de îndeplinirea unor proceduri de ordin intern (aprobarea de către Duma de Stat) şi de sincronizarea sa cu reglementarea politică a conflictului şi stabilirea statutului special pentru Transnistria. Practic, Rusia îşi păstra şi consolida toate pârghiile de decizie în problema transnistreană, asumându-şi un rol politico-juridic ambiguu şi controversat, de garant şi arbitru aparent imparţial şi, în acelaşi timp, de actor implicat direct

şi cu interese multiple în zonă. Aceasta a fost de altfel cauza principală pentru care Acordul menţionat nu a fost niciodată pus în aplicare.

Moscova a redenumit Armata a 14-a ca „Grup operaţional al trupelor ruse" (GOTR), cu scopul vădit de a găsi o formulă care să atenueze imaginea de rămăşiţă a dispozitivului militar sovietic în regiune. Rusia şi-a păstrat mentalitatea de forţă care face jocurile, chiar dacă spre sfârşitul anilor 1990, contingentele GOTR au scăzut considerabil, ajungând la aproximativ 2 500 de ofiţeri şi soldaţi[756].

În pofida promisiunilor şi angajamentelor de demobilizare asumate în cadrul mai multor acorduri şi înţelegeri, precum şi a numeroaselor cereri formulate de autorităţile de la Chişinău, trupele ruseşti au continuat să staţioneze în regiunea separatistă transnistreană, consolidând fiabilitatea Republicii Moldoveneşti Nistrene şi făcând extrem de dificilă reintegrarea într-un stat unitar cu Republica Moldova. Nici rezoluţiile Summit-ului OSCE de la Istanbul, din noiembrie 1999, care stipulau clar decizia comunităţii internaţionale, acceptată la timpul respectiv de Rusia[757], vizând retragerea trupelor şi armamentelor ruseşti din regiunea de est a Republicii Moldova până în 2002, nu au avut mai mult succes, Moscova invocând noi şi noi pretexte pentru nerespectarea acestora.

În mod similar, depozitele de arme din era sovietică, aflate sub controlul Armatei a 14-a, devenită ulterior GOTR, au fost utilizate atât pentru a susţine regimul separatist de la Tiraspol în mod direct, cât şi ca sursă de venituri prin intermediul vânzării, în comun, de către ruşi şi transnistreni, a unor materiale militare pe piaţa internaţională.

Rusia a condiţionat mereu retragerea armamentului şi a trupelor sale din Republica Moldova de sincronizarea cu soluţionarea politică finală a diferendului, pretinzând că transnistrenii nu i-ar permite să se retragă înainte de a se defini şi accepta statutul special al regiunii şi de a se garanta viabilitatea acestuia. Altfel spus, asistăm la o prelungire a prezenţei militare ruse în zonă pe termen nedefinit, obiectiv urmărit cu obstinaţie de Rusia şi *actualizat* periodic în funcţie de evenimente şi evoluţii conjuncturale pe scena regională şi internaţională.

Un exemplu relativ recent în acest sens îl regăsim în reacţia Rusiei la intenţia declarată de SUA, în 2007, de a instala un scut antirachetă în Polonia şi Cehia, precum şi de a utiliza facilităţile militare puse la dispoziţie de România şi Bulgaria pe teritoriile proprii: o *provocare* pe care ruşii nu au ezitat să o invoce în sprijinul poziţiei lor, inclusiv pentru a-şi justifica nerespectarea angajamentelor asumate prin Tratatul asupra Forţelor Convenţionale din Europa adaptat. Un *argument* fără fundament pentru alţi actori internaţionali, dar susţinut cu tărie de Rusia.

---

[756] Charles King, op.*cit.*, p. 204.

[757] Un rol important în convingerea lui Boris Elţîn să accepte rezoluţiile Summit-ului OSCE de la Istanbul l-au avut, în timpul reuniunii, preşedinţii de atunci ai României şi Republicii Moldova, Emil Constantinescu şi Petru Lucinschi.

Cu toate că documentul CEDO menţionat mai sus confirma rolul Rusiei ca *pacificator* şi *garant*, s-a dovedit cel puţin că aceasta nu a fost chiar imparţială în calitate de pacificator, nu a intervenit când RMN a stabilit posturi de grăniceri şi vamale şi a dislocat un batalion armat în Bender. De altfel, concluziile CEDO nu lasă niciun fel de dubii în această privinţă: „Curtea consideră că responsabilitatea Federaţiei Ruse este evidentă vizavi de actele ilegale comise de separatiştii transnistreni, ţinând cont de suportul militar şi politic pe care ea l-a acordat în stabilirea regimului separatist şi de participarea personalului său militar la lupte. Procedând astfel, autorităţile Federaţiei Ruse au contribuit atât militar cât şi politic la crearea unui regim separatist în regiunea Transnistria, care face parte din teritoriul Republicii Moldova. Curtea constată în continuare că chiar şi după acordul de încetare a focului din 21 iulie 1992 Federaţia Rusă a continuat să ofere suport militar, politic şi economic regimului separatist..., permiţându-i astfel să supravieţuiască prin propria consolidare şi prin obţinerea unui grad de autonomie faţă de Moldova"[758].

Este evident că participarea activă a trupelor ruse la ostilităţi de partea separatiştilor, în 1992, precum şi opoziţia lor constantă la orice activităţi orientate spre reintegrarea statului moldovean, au devenit un obstacol major în calea reglementării definitive a diferendului transnistrean şi, totodată, a îndeplinirii mandatului încredinţat Misiunii OSCE în Republica Moldova de comunitatea internaţională. Continuarea prezenţei militare ruse în regiunea transnistreană serveşte Moscovei într-un dublu scop: folosirea sa ca „argument" (factor de presiune, n.n.) pentru a obţine concesii din partea Chişinăului şi, totodată, pentru a garanta supravieţuirea RMN.[759]

## Conflictul din Transnistria – între agonie şi speranţă

Într-o oarecare măsură pot fi înţelese anumite încercări ale Rusiei de a se asigura că statele din vecinătatea sa nu constituie surse de ameninţare pentru securitatea şi interesele proprii. Utilizarea embargourilor comerciale, jonglarea preţurilor la resursele energetice, dislocarea de forţe militare şi alte acţiuni menite să impună o anumită soluţie unei crize separatiste într-un alt stat contravin, însă, normelor de neintervenţie incluse în Carta ONU şi Actul Final de la Helsinki.

Cauzele comportamentului Rusiei sunt multiple. Sunt incontestabile preocupările acesteia pentru menţinerea influenţei tradiţionale în spaţiul ex-sovietic, generată de o anumită vocaţie imperialistă care a supravieţuit prăbuşirii blocului sovietic, ca şi dorinţa de a se opune Occidentului într-un spaţiu pe care continuă să-l considere circumscris sferei de influenţă geopolitică şi geostrategică a Moscovei.

[758] A se vedea comentariul pe larg în legătură cu acest subiect în *Dezgheţarea unui conflict îngheţat...*, p. 70 şi *passim*.

[759] *Ibidem*, p. 61.

Nu trebuie ignorat nici interesul economic major pentru regiunea transnistreană, privită de unii analişti ca un *offshore gigantic.*

Eforturile de a-şi legitima retorica favorabilă RMN, vizibil în detrimentul intereselor Republicii Moldova, nu au reuşit să convingă, totuşi, comunitatea internaţională, ci, dimpotrivă, au întărit credibilitatea acuzaţiilor referitoare la „responsabilitatea statală a Rusiei pentru continuarea crizei separatiste şi rezultatele acesteia"[760].

Aşa cum am arătat, Transnistria a fost tratată în mod preferenţial de Moscova încă din perioada fostei URSS. În ultimele decenii, pe lângă facilităţile din domeniul energetic, asistenţa economică rusească pentru RMN a vizat consecvent consolidarea unei economii transnistrene separată de economia Republicii Moldova, dar complet dependentă de *generozitatea* Moscovei. Transnistria este un obiectiv pentru capitalul elitelor economice ruseşti, majoritatea privatizărilor din cadrul RMN fiind făcute cu sprijinul companiilor ruseşti şi ucrainene.

În acelaşi timp, elita la putere în RMN este constituită din ruşi sau ucraineni cu cetăţenie rusă (Igor Smirnov provine din complexul industrial sovietic, Vladimir Antiufeev este un fost general rus, Victor Balala a fost deputat în Duma de Stat ş.a.). Lideri politici importanţi din Rusia nu au încetat să privească Transnistria ca parte a sferei sale de influenţă, pronunţându-se încă de la începutul anilor '90 în favoarea promovării unei politici externe ruse active pentru susţinerea acesteia ca subiect independent de Republica Moldova[761].

Republica Moldovenească Nistreană, autoproclamată la 2 septembrie 1990, nu a fost însă recunoscută de nimeni pe plan internaţional. Nici chiar Federaţia Rusă, principalul susţinător al regimului de la Tiraspol, nu a recunoscut-o *de jure*, ci a pretins doar, cel puţin până acum, că actele liderilor separatişti sunt o realitate de care trebuie *să se ţină seama.* În decembrie 2005, preşedinţii Rusiei şi Ucrainei, Vladimir Putin şi Viktor Iuşcenko, au semnat o Declaraţie comună în care subliniau că diferendul transnistrean nu are un caracter interetnic şi că pe cele două maluri ale Nistrului locuieşte acelaşi

[760] *Ibidem*, p. 11.

[761] În 1992, cu prilejul vizitei la Chişinău şi Tiraspol a vicepreşedintelui de atunci al Rusiei, Aleksandr Ruţkoi, acesta declara că republica nistreană *a existat, există şi va continua să existe.* În septembrie 2004, o delegaţie rusă condusă de Serghei Baburin, vicepreşedinte al Dumei de Stat, reamintea cât se poate de clar poziţia Moscovei: „O realitate trebuie să fie acceptată: Moldova este astăzi compusă din două state - Republica Moldovenească Nistreană şi Republica Moldova" (pentru detalii vezi *Dezgheţarea unui conflict îngheţat, passim*). Ambasadorul Rusiei la NATO, Dimitri Rogozin, fost lider al partidului ultranaţionalist *Rodina* (*Patria*), afirma în noiembrie 2007, în cadrul unei conferinţe de presă, că *Transnistria este teritoriu al Rusiei, cu limbă şi cultură corespunzătoare. În 16 ani, de la proclamarea independenţei, în regiunea transnistreană majoritatea locuitorilor şi-au luat cetăţenia rusă.*

„popor moldovenesc, ruşi şi ucraineni"[762]. Jocul periodic al declaraţiilor politice nu poate ascunde însă adevărul că diferendul transnistrean este un conflict stimulat, provocat şi alimentat de o a treia parte (mai exact, cercurile militare şi naţionaliste ruseşti). În mod oficial, Rusia democratică şi-a asumat rolul de *garant* şi *mediator*, dar, în fapt, s-a implicat nemijlocit, încă de la început, în favorizarea unuia dintre protagonişti, alterând structura comunicării, modificând raportul de forţe şi încercând în final să influenţeze stabilirea unei soluţii în conformitate cu propriile interese strategice.

Obiectivul principal al declanşării conflictului, care se caracterizează acum, după faza de violenţe armate de la începutul anilor '90, prin generarea unor provocări şi tensiuni de multe ori artificiale, l-ar putea constitui perpetuarea unei stări de instabilitate care să descurajeze şi să încetinească procesul de renaştere naţională din statul moldovean aflat încă în curs de desfăşurare, avertizând constant că este vorba de o zonă de influenţă a Moscovei, fără alternativă.

Îndeosebi după Summit-ul NATO de la Bucureşti (aprilie 2008), Rusia a declarat în repetate rânduri că diferendul transnistrean ar trebui soluţionat printr-un dialog direct între Moscova, Chişinău şi Tiraspol, pledând pentru diminuarea rolului OSCE, până la eliminarea totală a comunităţii internaţionale din procesul de negocieri. În condiţiile în care guvernarea de la Chişinău – în funcţie de coloratura politică a forţelor aflate la putere – s-a arătat adeseori dispusă să facă o serie de concesii majore în faţa retoricii insistente a Moscovei, medierea internaţională reală, care să înlăture partizanatul şi arbitrariul practicate de cei ce şi-au asumat rolul de garant, pare astăzi singura cale care ar putea conduce la identificarea unei soluţii durabile a conflictului transnistrean, asigurând integritatea Republicii Moldova şi suveranitatea sa asupra întregului teritoriu naţional. Un punct de vedere împărtăşit de majoritatea liderilor politici şi militari occidentali. Cu un mic amendament: nicio soluţie corectă şi niciun progres nu vor fi posibile fără retragerea totală şi necondiţionată a trupelor şi armamentelor ruseşti din regiunea transnistreană.

În plus, este nevoie de contacte, de un dialog necontenit, care să permită, pas cu pas, întărirea încrederii şi să înlăture definitiv spectrul violenţelor. Pentru că nu există conflict care să nu aibă o soluţie în conformitate cu legile internaţionale unanim acceptate la un moment dat. O spunea cu claritate Nicolae Titulescu încă din 1929: „Războiul nu este niciodată, dar, într-adevăr, niciodată, soluţia unui conflict... Afirm, dimpotrivă, că nu există conflict posibil, că nu există conflict pe care ni l-am putea închipui, nici actual, nici viitor, că nu există nici măcar un singur conflict latent sau declarat care să nu-şi găsească judecătorul în virtutea unei legi internaţionale, acceptată şi pusă în practică de către imensa majoritate a statelor"[763].

---

[762] Demir Dragnev (coordonator), *op. cit.*, p. 493.

[763] Nicolae Titulescu, „Dinamica păcii", conferinţă susţinută în Reichstag, Berlin, la 6 mai 1929, text inclus în volumul *Pledoarii pentru pace*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p. 160.

În legătură cu chestiunea transnistreană, iată şi opiniile unui diplomat occidental care, după o experienţă de mai mulţi ani la Chişinău, este convins că „unul din motivele izolării şi sărăciei Moldovei este această rană deschisă la frontiera sa de răsărit": după 1992, „tinerii de pe ambele maluri ale Nistrului au crescut practic fără să se cunoască unii pe alţii. Nu cred că Moldova îşi poate permite luxul de a aştepta momentul potrivit, după cum vă sfătuiesc unii. Nu fiţi ademeniţi de aşteptări pasive ale momentului potrivit, pentru că aţi putea descoperi că (acest) conflict îngheţat s-a împietrit... Unii consideră că Statele Unite şi Rusia au împărţit cu cinism sferele de influenţă în defavoarea Moldovei... Aceste acuzaţii se autoelimină, pur şi simplu, la prima examinare. Statele Unite sunt cea mai mare ţară-donator pentru Moldova. Oare ar cheltui SUA aici milioane de dolari pentru ajutoare, dacă ar planifica să întoarcă spatele Moldovei? Nu. Suntem motivaţi de încrederea că o situaţie inacceptabilă e mai bine să fie soluţionată decât tolerată, mai ales atunci când consecinţele pasivităţii sunt atât de dezastruoase ca în cazul Moldovei"[764].

Oficialul american se adresa, totodată, locuitorilor Transnistriei: „Ştiu că aveţi puţine surse independente de informare şi sper să nu daţi crezare ştirilor controlate cu care sunteţi alimentaţi. Adevărul este că situaţia voastră economică se înrăutăţeşte şi mai mult, iar fără reintegrare (în componenţa Republicii Moldova, n.n.) declinul va continua. Nicio ţară nu a recunoscut şi nu va recunoaşte existenţa voastră separată. E timpul să vă faceţi viaţa mai bună devenind parte a Moldovei unite – şi să ajutaţi la devenirea acesteia parte a unei Europe sigure şi prospere... nu rataţi această şansă. S-ar putea să nu vi se ofere alta. Aţi putea fi lăsaţi de o parte pentru a accelera integrarea în Europa a malului drept al Nistrului. Atunci veţi rămâne singuri cu industria deteriorată, cu datoria distrugătoare acumulată de autorităţi – care calculată pe locuitor este de patru sute de ori mai mare decât în Moldova de pe malul drept"[765].

**Recuzita terminologiei bolşevice revine.** Neîndoielnic, istoria are propriile ei cicluri, cu meandre, suişuri şi coborâşuri, iar uneori cu reveniri surprinzătoare la momente şi epoci care păreau demult date uitării. Procesele de renaştere naţională după decenii de totalitarism ucigător se desfăşoară cu nebănuite dificultăţi. „Ceea ce ni s-a luat nouă, românilor din Basarabia, adică sufletul, graiul, obiceiurile şi istoria, nu pot să crească la loc peste noapte", afirma cu durere poetul Grigore Vieru în 1992, cu prilejul participării sale la manifestările de la Bucureşti legate de reactivarea Mitropoliei Basarabiei, autonomă şi de stil vechi.[766]

Aparent paradoxal, deşi violenţele militare par de domeniul trecutului, cultivarea urii interetnice prin resuscitarea unor vechi stereotipuri antiromâneşti, confuziile

[764] Mesajul de rămas bun al ambasadorului SUA, Pamela Hyde Smith, rostit cu prilejul plecării sale din Republica Moldova, la Universitatea de Stat din Chişinău, 19 septembrie 2003.

[765] *Ibidem.*

[766] *Buletinul Oficial al Patriarhiei Române*, nr. 11-12 (noiembrie-decembrie 1992).

identitare, repudierea limbii române văzută din nou ca o ameninţare pentru ordinea existentă sunt readuse periodic în actualitate sub forme mai mult sau mai puţin elaborate.

Constituţia adoptată în 1994, după proclamarea independenţei, stipulează că limba de stat a Republicii Moldova este „limba moldovenească în grafie latină", dar ea nu este respectată pe întregul teritoriu naţional. În Transnistria, regiunea de est (separatistă), sunt decretate trei limbi oficiale: rusă, ucraineană şi moldovenească. Şcolile de *limbă moldovenească* folosesc fără excepţie grafia rusă, împiedicând astfel accesul generaţiilor actuale de copii şi tineri moldoveni/români la valorile culturii naţionale, limitându-le viitorul şi obligându-le la rusificare continuă ca singură opţiune pentru supravieţuire. Cele câteva şcoli care utilizează grafia latină, în pofida unor presiuni greu de imaginat, sunt înregistrate ca şcoli româneşti, în care româna este considerată limbă străină.

Din păcate, chiar şi în haina grafiei latine limba română continuă să fie hărţuită, şi nu doar în Transnistria. În 2003, în plin efort pentru înscrierea Republicii Moldova în circuitul firesc al integrării sale europene, la Chişinău a fost editat aşa-zisul *Dicţionar moldovenesc-românesc* al lui Vasile Stati. Dicţionar care nu demonstrează nicidecum existenţa unei limbi moldoveneşti, diferită de limba română, dar al cărui scop politic şi propagandistic este însă evident.

Eugen Coşeriu[767], autoritate ştiinţifică basarabeană de primă mărime în domeniul lingvisticii, recunoscută la nivel european şi mondial, consideră că *limba moldovenească* nu este decât „o fantomă lingvistică", iar crearea acesteia semnifică un atac direct la identitatea şi memoria istorică a concetăţenilor săi: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic, e o absurditate şi o utopie; şi, din punct de vedere politic, e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi, deci, un act de genocid etnico-cultural"[768].

---

[767] 1921-2002, originar din stânga Prutului (satul Mihăileni, în apropiere de oraşul Bălţi), considerat aproape unanim unul dintre cei mai mari lingvişti europeni din a doua jumătate a secolului XX, cel mai mare lingvist român din toate timpurile şi unul dintre cei mai renumiţi reprezentanţi ai spiritului românesc pe meridianele lumii. A fost remarcat încă din anii de liceu şi studenţie de personalităţi ilustre ale culturii române (George Călinescu, Iorgu Iordan, Simion Mehedinţi). Eugen Coşeriu avea să-şi urmeze destinul său basarabean, marcat de două repere definitorii: un exil care a durat mai bine de 50 de ani şi dorul neîntrerupt al reîntoarcerii la locurile natale intrate în robie străină. Autor a numeroase studii şi lucrări care au revoluţionat în mod fundamental lingvistica, printre care *Sistem, normă şi vorbire* (1952), *Sincronie, diacronie şi istorie* (1958), *Teoria limbajului şi lingvistică generală* (1962), Eugen Coşeriu a devenit membru de onoare al Academiei Române din 1992, primind numeroase titluri, ordine şi medalii în România şi Republica Moldova.

[768] *Limba Română*, Chişinău, nr. 10/2002, număr special dedicat memoriei lui Eugen Coşeriu.

„Cazul limbii române de dincolo de Prut e mult mai grav decât al celorlalte limbi din ţările foste sovietice", susţine savantul. „Aceasta pentru că în celelalte s-a afirmat numai doctrina absurdă a bilingvismului armonios, pe când în Republica Moldova s-a pretins că această limbă nu e aceeaşi limbă cu limba română, deci şi cultura este diferită de cultura românească. Prin urmare, ar fi vorba de altă cultură"[769].

Resuscitarea confuziei identitare în privinţa limbii şi a originii moldovenilor, chiar şi după dispariţia Uniunii Sovietice, a depăşit de mult interesul strict al lingviştilor şi istoricilor intrând, firește, şi în atenţia diplomaţilor veniţi în contact direct cu realităţile de la faţa locului. Citãm din nou opiniile doamnei Pamela Hyde Smith, care la încheierea mandatului de ambasador al SUA la Chişinău afirma în faţa studenţilor basarabeni: „Prea mulţi oameni de aici îmi spun că sunt *români*, *ruşi* sau *ucraineni*, când de fapt sunt cetăţeni moldoveni de origine română, rusă sau ucraineană. Nici măcar nu văd ca oamenii să fie de acord asupra semnificaţiei termenului de *moldovean*, care pentru unii înseamnă *etnic român*, iar pentru alţii semnifică o încercare în stil sovietic de a construi aici o etnie distinctă, şi doar pentru foarte puţini înseamnă *cetăţean al Moldovei*... eu consider că lipsa sentimentului de identitate ca cetăţean al ţării este o problemă serioasă a Moldovei"[770].

În sfârşit, iată opinia ambasadorului american şi în privinţa limbii oficiale vorbite de majoritatea populaţiei din Republica Moldova: „Nu înţeleg de ce unii numesc limba vorbită de majoritate *limbă moldovenească*, în timp ce toată lumea ştie că este *limba română*. Există, desigur, unele diferenţe de stil între Bucureşti şi Chişinău, dar ele există şi între Londra, New York şi Sydney, şi totuşi noi toţi vorbim engleza. O altă sursă de neînţelegeri aici este şi faptul că în timp ce mulţi vorbitori de română din Moldova vorbesc bine limba rusă, există prea mulţi vorbitori de rusă care nu posedă limba română, cu toate că aceasta este limba de stat şi este vorbită de majoritatea populaţiei"[771].

În pofida evidenţelor, nu doar în Transnistria, dar şi în alte medii din Republica Moldova au fost *recuperaţi* şi sunt readuşi periodic în opinia publică o serie de termeni din recuzita ideologiei staliniste a anilor '30, prin care „duşmanii poporului" erau identificaţi ca „românizatori". Un amplu serial – dintre multe altele – publicat în noiembrie şi decembrie 2006 de săptămânalul *Comunistul* de la Chişinău, oficiosul partidului de guvernământ din perioada respectivă, intitulat „Cum minoritatea etnică română românizează majoritatea etnică moldovenească", ne reaminteşte de atmosfera perioadei totalitare existentă în fosta RASSM între cele două războaie mondiale. Dar vremurile par că s-au schimbat. De această dată nu mai este vorba de

[769] *Ibidem.*

[770] P.H. Smith, Mesajul de rămas bun pentru Moldova, 19 septembrie 2003.

[771] *Ibidem.*

subminarea unităţii frăţeşti dintre republicile Marii Uniuni Sovietice. Acum, limba română este privită ca un duşman al statalităţii moldoveneşti[772].

Ceea ce nu înţeleg, însă, de aproape două secole, inamicii limbii române sunt „geniul", virtuţile acesteia (Constantin Rădulescu-Motru), care i-au dat forţa necesară de a supravieţui şi a se regenera periodic, chiar şi în condiţii dintre cele mai vitrege, contribuind decisiv la făurirea conştiinţei şi unităţii de neam, de cultură şi de istorie a tuturor românilor: „Limba românească are, într-adevăr, într-însa, pentru cine o cunoaşte adânc, o putere de autodeterminare care îi asigură dezvoltarea în contra tuturor influenţelor străine la care poate fi expusă. Sunt limbi care-şi modifică structura de la un secol la altul, fiindcă sunt robite influenţelor care se exercită asupra lor. Limba românească, dimpotrivă. Ea primeşte cu uşurinţă inovaţiile, dar cu aceeaşi uşurinţă se şi scutură de ele. Unde mai sunt grecismele de acum 150 de ani...? Unde mai sunt franţuzismele care până acum de curând goniseră din saloanele bucureştene cuvintele româneşti? S-au dus şi se vor duce încă toate, aşa cum s-au dus pe vremea lor slavonismele şi turcismele... pentru cultura românească, limba suportă pe ramurile ei tot felul de străinisme, dar din timp în timp le scutură şi revine la aceea ce a fost cu multe secole înainte. Creatorii literari de valoare, un M. Eminescu, un Gh. Coşbuc, un A. Odobescu, un Ion Creangă, un M. Sadoveanu şi alţii scriu în limba în care au scris primii traducători ai Bibliei în secolul al XVII-lea. Geniul limbii româneşti îşi cunoaşte drumul"[773].

Într-un mod oarecum asemănător se exprima şi Lucian Blaga cu privire la formarea conştiinţei de neam, bazată pe unitatea de limbă şi credinţă a tuturor românilor: „Ideea de neam... s-a dezvoltat... în desăvârşită neatârnare faţă de ideea de stat, cel mai adesea chiar împotriva ideii de stat. Spre ilustrare nu trebuie să trimitem mai departe decât la exemplul poporului românesc, care, păstrat sute de ani sub stele neprietenoase, şi-a presimţit unitatea organică de neam, peste barierele şi vămile a trei imperii"[774].

[772] A se vedea pe larg Ioan C. Popa, „Odiseea limbii române dincolo de Prut", *Jurnalul Naţional*, Bucureşti, 13 noiembrie 2007.

[773] C. Rădulescu-Motru, „Etnicul Românesc. Comunitate de origine, limbă şi destin. 1942", reprodus în volumul *Scrieri Politice*, Editura Nemira, Bucureşti, 1998, p. 582.

[774] Lucian Blaga, *Spaţiul Mioritic* (1936), în *Trilogia Culturii*, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1969, p. 141.

Capitolul IX

# Depăşirea paradoxului: o perspectivă optimistă

La încheierea incursiunii noastre istorice asupra unor momente semnificative ale relaţiei românilor cu populaţiile din regiunea dintre Nistru şi Bug, o primă concluzie se impune cu necesitate: în ultimele secole, de la un teritoriu al libertăţii de mişcare şi al convieţuirii paşnice s-a ajuns la un teritoriu în care predomină ura, separatismul etnic şi cultural. De la un tărâm de legendă al unei „Moldove Noi" s-a ajuns la un spaţiu în care proliferează cea mai neagră propagandă împotriva românilor, catalogaţi în anumite cercuri îndoctrinate aproape necondiţionat ca *fascişti*.

La marginea estică a Europei, Transnistria a devenit sinonimă cu un şir de contradicţii şi paradoxuri: „gaura neagră" a continentului, „o bandă mare şi urâtă de contrabandişti cu o bucată de pământ ataşată"[775], locul unde legile şi valorile europene nu sunt respectate, o enclavă în care dreptul, justiţia şi proprietatea, istoria şi cultura, limba şi religia, trecutul, prezentul şi viitorul sunt apanajul unui grup impostor, străin de interesele reale ale populaţiei majoritare paşnice, cu străvechi tradiţii şi rădăcini istorice; un grup care a uzurpat puterea, s-a autoproclamat apărător şi făuritor al unui „stat" care nu a fost decât o fantomă, reprezentând un „popor" pe care istoria nu l-a consemnat niciodată. O creaţie artificială, o ficţiune alimentată cu fantasme, susţinută cu sprijin din afară mijlocit de cercuri oculte ascunse în faldurile mantiei uneia din marile puteri ale lumii.

Transnistria este regiunea în care drepturile omului sunt încălcate în numele apărării drepturilor unei minorităţi, rusofone şi separatiste, care de fapt este majoritară în acest teritoriu şi încearcă să impună regulile plângându-se că este ameninţată de o minoritate (moldovenească) – la nivel regional – deoarece s-ar urmări lichidarea ei prin asimilarea într-o majoritate – la nivel republican – dornică să se unească cu România. O enclavă care, în pofida istoriei recente, şi-a demarcat propriile frontiere (în interiorul Republicii Moldova), reinventând o ameninţare pentru că astfel de creaţii au nevoie de duşmani pentru a-şi justifica existenţa. Pentru că linia de demarcaţie, frontiera – este ştiut – fie şi în mod neintenţionat „creează inamicul", după cum afirma încă din perioada interbelică a secolului trecut un sociolog de frunte al Germaniei, H. Freyer.[776]

---

[775] *The Economist*, 29 ianuarie 2005.

[776] Karl R. Popper, *op. cit.*, vol. 2, p. 75 şi 346.

Aşadar, o lume enclavizată, care adeseori pare că îşi doreşte ieşirea din istorie, autocondamnată la izolare şi baricadare, cu o singură deschidere: spre Est (Rusia) şi spre trecut (URSS şi perioada bolşevică). „Poporul transnistrean" – pretindea în 2005 Viktor Gavrilenko, prim-secretar al CC al Partidului Comunist al RMN – „nu a încredinţat nimănui vreodată dreptul de a-l lipsi de statalitatea sa... Poporul transnistrean nu va fi de acord niciodată să trăiască într-o zonă cu statut special. Noi am vocalizat în repetate rânduri viziunea noastră asupra soluţionării conflictului – prin constituirea unui nou stat federativ, cu modificarea în prealabil a Constituţiei Moldovei pentru a declara limba rusă a doua limbă oficială în ţară, negând principiul unitar al structurii statale, fixând clar direcţia spre Est a politicii externe şi cu păstrarea trupelor ruseşti în regiune"[777]. Un an mai târziu, după un simulacru de referendum vizând independenţa Transnistriei (17 septembrie 2006), Valeri Liţkai, ministrul de externe al enclavei separatiste, declara că alipirea la Rusia s-ar înscrie în cadrul unui proces de dezvoltare a acesteia din urmă „dincolo de teritoriile şi graniţele în care a fost împinsă cu forţa", procesul de extindere a Federaţiei fiind deja în curs. Astfel de afirmaţii care pun în lumină tendinţe periculoase, ameninţări la adresa frontierelor recunoscute ale unor state şi, pe plan mai larg, la adresa stabilităţii şi securităţii regionale, nu pot fi ignorate de comunitatea internaţională.[778]

O lume întoarsă pe dos, o provocare continuă pentru societăţile democratice, care refuză sprijinul Europei şi pe care Europa şi lumea civilizată nu o pot înţelege sau, oricum, cel puţin până de curând, au ignorat-o ori au tratat-o cu nedisimulată nedumerire. O enclavă care ţine ostatic un stat (Republica Moldova) şi încearcă să condiţioneze relaţiile acestuia cu alte state. Este important de accentuat faptul că încearcă *să condiţioneze* de pe o poziţie de partener distinct, nu *să influenţeze* ca parte componentă a statului unitar Republica Moldova.

Transnistria a rămas un teritoriu în care experimentul iniţiat de bolşevici nu a încetat nici astăzi, iar tezele concepute atunci sunt reactivate cu o înverşunare demnă de o cauză mai bună: moldovenii din Basarabia au fost românizaţi, pericolul unirii lor cu România este mai mare ca oricând, minorităţile rusofone (majoritare în regiunea transnistreană!) sunt ameninţate cu dispariţia, este necesară afirmarea unei noi identităţi etnice, alta decât cea moldoveană – şi anume poporul nistrean, cu particularităţi specifice, stabilit de veacuri pe pământ rusesc, cu o cultură narodnică proprie, în care toate limbile vorbite nu pot avea decât haina alfabetului chirilic ş.a.m.d. Un loc în care stereotipurile şi ficţiunile identitare prelungesc mitologia sovietică, un loc în care istoria continuă să fie falsificată sub ochii noştri.

[777] V. Gavrilenko, „Partidul Comunist al Transnistriei este pentru un referendum privind unirea cu Rusia", Tiraspol, 8 iunie 2005 (Agenţia Infotag).

[778] "Vă puteţi imagina ce ar fi să înceapă să se organizeze referendumuri pe teritorii de asemenea dimensiuni în Europa, pentru a decide în mod autonom de care stat vor să aparţină?", avertiza Karel de Gucht, preşedinte în exerciţiu al OSCE în 2006.

Criza transnistreană parcurge „un timp plin de pericole şi de promisiuni"[779]. Pericolele sunt prefigurate de evoluţiile din ultimii ani, care atestă o înăsprire şi radicalizarea continuă a poziţiilor, o accentuare a direcţiei separatiste, o confirmare a faptului că aşa-numitele *conflicte îngheţate* sunt de fapt în evoluţie, iar multiplicarea enclavelor cu pretenţii de statalitate reprezintă deja o realitate a zilelor noastre. Pe de altă parte, în pofida obstacolelor şi a evoluţiilor contradictorii, nu au dispărut totuşi promisiunile şi speranţa că, într-o perioadă nu prea îndepărtată, Transnistria ar putea redeveni un loc în care populaţia, indiferent de originea etnică, de cultură şi religie, se va bucura în voie de binefacerile unei vieţi pe care le poate oferi un pământ binecuvântat şi tradiţiile unei civilizaţii cu adânci rădăcini în istorie.

Aducerea acestor fapte şi dovezi în atenţia publică se constituie ea însăşi într-o expresie a credinţei că, în interiorul Republicii Moldova, populaţia din stânga Nistrului – cu sprijinul ferm al comunităţii internaţionale – va reuşi să instaureze un climat de înţelegere, toleranţă interetnică şi convieţuire paşnică, bazat pe respectul valorilor perene comune, care aparţin deopotrivă popoarelor noastre, bătrânii Europe şi umanităţii. Pentru românii transnistreni, mesajul european formulat de Nicolae Iorga în 1918 rămâne mereu actual: „Ca oameni, ca suflete vii, ca parte integrantă a puterii noastre naţionale azi, a conştiinţei noastre depline mâine, nu înţelegem, oricare ar fi soarta teritoriului pe care-l ocupă, să-i jertfim nimănuia"[780]. Din punct de vedere politic, România are faţă de etnicii români din stânga Nistrului tot atâtea responsabilităţi câte îşi asumă Rusia faţă de etnicii ruşi ori Ucraina faţă de etnicii ucraineni din această regiune.

În epoca socialismului real, când Rusia/URSS şi România făceau parte din acelaşi „lagăr", am fi putut cita cu succes butada lui Marx: „Să ne despărţim de trecut râzând!".

Trecutul este însă presărat de prea multe episoade triste, care apasă ca o povară, iar în plus de asta sovieticii nu au privit niciodată cu simpatie opiniile lui Marx referitoare la raptul Basarabiei şi cuceririle ruseşti în estul Europei.[781]

---

[779] *Dezgheţarea unui conflict îngheţat...*, p. 75.

[780] N. Iorga, *op. cit.*, p. 8.

[781] Referindu-se la anexarea de către Rusia, în 1812, cu acceptul Turciei, a teritoriului dintre Nistru şi Prut, parte indestructibilă a Moldovei istorice, rebotezată ulterior Basarabia, Marx scria: „Turcia nu putea ceda ceea ce nu-i aparţinea, pentru că Poarta otomană n-a fost niciodată suverană asupra ţărilor române. Poarta însăşi recunoscuse acest lucru când, la Carlowitz, presată de poloni să le cedeze Moldo-Valahia, ea răspunse că nu are dreptul de a face vreo cesiune teritorială, deoarece capitulaţiile nu-i confereau decât un drept de suzeranitate" (Karl Marx, *Însemnări despre români*, Bucureşti, Editura Academiei, 1964, p. 106). Nici Friedrich Engels, celălalt clasic al marxismului, nu avea o atitudine mai

În decursul timpului, românii şi ruşii s-au găsit de mai multe ori alături decât în tabere adverse. Şi de cele mai multe ori marele aliat s-a comportat în final, în urma unei ciudate metamorfoze, ca un veritabil ocupant şi învingător, în dauna aliatului mai mic.

După o confruntare militară pe viaţă şi pe moarte, sfârşitul celui de-al doilea război mondial îi găseşte pe români şi ruşi/sovietici din nou alături, luptând împreună pentru victoria aliaţilor. La numai câteva luni de la capitularea Germaniei, dr. Petru Groza, preşedintele Consiliului de Miniştri al României, se întorcea extrem de satisfăcut după o primă vizită efectuată în URSS, exclamând: „după un război câştigat alături de marea noastră vecină să păşim şi la câştigarea păcii". În mod special, Groza anunţa planuri ambiţioase pentru reconstrucţia pe baze noi a unei vechi prietenii: „am pus baza acordurilor culturale, fiindcă pe lângă cele materiale, pe linie culturală se înjghebează adevărata prietenie. Vom schimba cu vecina noastră comorile noastre culturale, însuşind unul de la altul sistemele bune. Aceste acorduri culturale vor face, iubiţi prieteni, ca generaţia de astăzi şi cea de mâine să crească în lumină, fără prejudecăţi, fără ignoranţă, fără obscurantism, înţelegând că situaţia noastră geopolitică cere o veşnică, o nepieritoare prietenie cu aceste mari popoare ale Uniunii Sovietice"[782].

Şi mai entuziaste vor fi destăinuirile făcute de Groza, o săptămână mai târziu, despre rezultatul întâlnirii sale directe cu Stalin: „Într-o seară am fost chemat la Generalissimul Stalin. Am fost chemat la ora 9 jumătate şi am stat până după miezul nopţii, discutând în patru ochi. Am atacat toate problemele care interesează ţara mea, probleme acute la ordinea zilei. Eu am accentuat câteodată şi accentuez şi acum că sunt dac. Eu trăiesc de mii şi mii de ani – o simt – pe aceste meleaguri, la umbra Sarmisegetuzei şi port în sufletul meu, pentru poporul meu, tot atâta dragoste cât purtaţi fiecare din dumneavoastră.

Am avut minunata ocazie să stau de vorbă cu acest mare conducător, care are la activul său o luptă îndelungată, sistematică, luptă care a dus la realizările de astăzi... L-am văzut pe Generalissimul Stalin. Trebuia să-l văd. Am stat cu el ceasuri întregi, am discutat fel de fel de probleme privind stările politice, economice şi sociale ale poporului şi ţării mele. Dacă odată şi odată am avut îndoieli asupra liniei pe care am urmat-o în activitatea mea politică din ultimele două decenii, eu vă pot mărturisi acum că ele s-au împrăştiat definitiv.

---

îngăduitoare faţă de expansionismul rus împotriva popoarelor mai mici din vecinătate când afirma: „Dacă pentru cuceririle Ekaterinei şovinismul rus găsise anumite pretexte – nu vreau să spun justificări, ci scuză – pentru cuceririle lui Alexandru I, nici vorbă nu putea fi de aşa ceva. Finlanda este finlandeză şi suedeză, Basarabia este românească... Aici nu poate fi vorba de unirea unor neamuri înrudite, risipite, care poartă nume de ruşi, aici avem de-a face, pur şi simplu, cu o cucerire prin forţă a unor teritorii străine, cu un jaf" (a se vedea Valentin Mândâcanu, „Surse de lumină", în *Flux*, 30 decembrie 2005, p. 11).

[782] Dr. Petru Groza, *Reconstrucţia României*, p. 147-148.

Am plecat din faţa acestui om, liniştit în sufletul meu de dac, că suntem pe linia bună, pe linia cea adevărată, atunci când propagăm neîncetat şi fără rezerve prietenia cu Uniunea Sovietică. Am plecat liniştit şi cu constatarea că această uriaşă ţară nu doreşte altceva decât să aibă alături o ţară independentă – accentuez, – umblând pe picioare proprii, o ţară cât de bogată, cât de tare, cât de fericită, o Românie independentă"[783].

Ne aflăm în faţa unei mari iluzii ori a unei minciuni de dimensiuni istorice? Nu este greu să ne închipuim, cât de bogaţi, cât de puternici, cât de fericiţi – pentru a păstra nealterat spiritul entuziast al lui Groza – , am fi fost noi, românii, dacă aceste previziuni s-ar fi adeverit. Cele patru decenii şi jumătate care au urmat, până în 1989, au arătat însă o cu totul altă realitate. Credinţa sinceră – a celor care au nutrit iniţial o astfel de credinţă – , într-o prietenie autentică, bazată pe egalitate şi respect reciproc, cu URSS, s-a dovedit în cel mai bun caz o speranţă deşartă. Oricum, a fost vorba de un mare neadevăr. Iar pe neadevăruri nu se poate construi niciodată ceva solid.

La sfârşitul celui de-al doilea război mondial, pentru români a funcţionat iarăşi paradoxul rusesc, URSS comportându-se alternativ ca inamic şi aliat. Mai întâi, Rusia Sovietică a impus din nou, cu acordul aliaţilor, frontiera pe Prut, reconfirmând rapturile teritoriale din 1812 şi 1940. La Conferinţa de pace de la Paris, în 1947, URSS a susţinut, în schimb, de o manieră decisivă drepturile istorice ale României în privinţa Transilvaniei, comportându-se ca un aliat de nădejde. Am văzut apoi cum, în deceniile care au urmat, prietenia declarată iniţial veşnică, nepieritoare în relaţiile româno-sovietice, a condus treptat la raporturi extrem de tensionate între doi membri ai aceleiaşi alianţe, deveniţi *de facto* inamici.

Noi nu am dorit să rescriem pagini de istorie; am încercat în primul rând să recitim anumite pagini, fără prejudecăţi, într-un demers mai degrabă jurnalistic. Un jurnalism de investigaţie, o tentativă de a fi uneori „detectivi" prin documente de arhivă, punând sub lupă anumite fapte, întâmplări şi evenimente, confruntând idei şi analizând texte pentru a ajunge la un punct de vedere în căutarea adevărului.

Ce am descoperit?

Documentele conţin adevăruri, dar adevărul – chiar dacă este unic – nu poate fi niciodată complet. El se stabileşte prin aproximări succesive.[784] Documentele istorice, oricât de mare ar fi gradul lor de autenticitate ori de confidenţialitate în momentele

[783] *Ibidem*, p. 176-177.

[784] "Problema adevărului este totuşi mai complicată decât corespondenţa cu realitatea", iar dihotomia conform căreia propoziţiile (afirmaţiile) sunt adevărate sau false este doar o idealizare, deoarece putem avea „grade de corespondenţă" sau nuanţări în funcţie de anumite criterii, după cum scrie un cunoscut specialist. A se vedea pe larg Gheorghe Enescu, *Tratat de logică*, Editura Lider, Bucureşti, 1997, îndeosebi „Problema adevărului propoziţiilor", p. 208-217.

în care au fost elaborate, nu pot fi acceptate ca un fetiş. Uneori, ele au fost concepute tocmai *pentru istorie*, cu intenţia de a oferi cândva posterităţii o anumită imagine despre o epocă, un personaj, un eveniment. Atunci când elementul de intenţionalitate este atenuat, documentul pare mai apropiat de starea reală a lucrurilor.

Multe fapte par a fi fost demult clarificate, iar unele lucruri s-au împietrit prin utilizări stereotipe. Adevărul nu transpare însă întotdeauna pe cărările bătătorite, ci se ascunde uneori în pliurile documentelor şi ale istoriei, într-o notă de subsol ori într-o frază sau o expresie a unui personaj inspirat.

Am încercat să scriem cu moderaţie şi obiectivitate despre subiecţii noştri, chiar şi atunci când evenimentele i-au plasat indubitabil pe poziţii de adversitate istorică ori când anumite fapte ale lor nu pot fi circumscrise unui cod de conduită bazat pe valorile unanim recunoscute ale lumii civilizate.

Demersul nostru nu are un caracter antirusesc. Ruşii nu pot fi învinuiţi pe termen nedefinit, ca popor, pentru anumite fapte şi evenimente istorice, după cum nici românii nu pot fi învinuiţi, ca popor, pentru anumite lucruri pe care unii dintre înaintaşi le-au făptuit în diferite momente din trecut.

Noi incriminăm o politică expansionistă genocidară, încercarea de anihilare şi falsificare a identităţii şi a istoriei unui popor sau a unei ramuri a acestuia, de uzurpare a drepturilor sale naturale, contrară principiilor umanismului din toate timpurile. Ca şi Lenin în prima fază a Revoluţiei din Octombrie, când susţinea ideea autodeterminării popoarelor întemniţate de Rusia ţaristă, Gorbaciov dădea o soluţie principială aceleiaşi dureroase probleme când afirma: „Dezbinarea popoarelor şi dezmembrarea teritoriilor este o crimă şi ea nu poate fi admisă"[785]. Din păcate, nici URSS în ultima sa perioadă de existenţă, nici Federaţia Rusă în anii care au urmat nu s-au arătat consecvente acestor principii menite să reîntroneze normalitatea, cedând tentaţiilor neoimperialiste. Tentaţii care se încăpăţânează să supravieţuiască, răbufnind periodic sub forme ce surprind şi intrigă o lume preocupată să se distanţeze de ororile şi excesele trecutului.

Dar trecutul nu poate fi anulat, ignorat sau uitat. El este singura realitate confirmată din istorie. Prezentul este în continuă devenire, iar viitorul mereu o promisiune, o realitate virtuală, o veşnică speranţă. Fiecare este dator să tragă învăţămintele necesare din trecut şi să conştientizeze propriile greşeli pentru a nu le repeta. „Faptul progresului este înscris cu litere mari pe pagina istoriei; însă progresul nu este o lege a naturii. Terenul cucerit de o generaţie poate fi pierdut de cea care îi urmează"[786], afirma cândva un istoric.

---

[785] A se vedea capitolul precedent, nota 685.

[786] H.A.L. Fisher, *Istoria Europei*, apud Karl R. Popper, *Societatea deschisă şi duşmanii ei*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, vol. 2, p. 407.

Dacă trecutul constituie o realitate de necontestat, este deopotrivă un adevăr faptul că nimeni nu trebuie să rămână cantonat pentru totdeauna în trecut. Pentru aceasta, însă, el trebuie cunoscut aşa cum a fost, nu doar din mituri şi legende, care au născut fantasme ce umbresc prezentul şi pot ameninţa viitorul.

Este bine cunoscută expresia lui Winston Churchill: "*If we open a quarrel between the past and the present, we shall find that we have lost the future*"[787]. Există o soluţie pentru orice paradox, oricât de complicat, pentru că în orice ipostază una dintre premise este falsă. Să nu ne ascundem după trecut pentru a justifica neîmpliniri ale prezentului. Este timpul să demitizăm anumite momente ale istoriei, glorioase ori amare, să ne privim unii pe alţii în faţă, să încetăm a ne acuza necontenit şi a obliga generaţiile de azi şi de mâine să ispăşească trecutul ca pe o vină.

Această carte nu pledează pentru revendicări teritoriale ori pentru repunerea în discuţie sau retrasarea unor graniţe. Diferenţa dintre graniţele politice şi cele etnice ale diverselor popoare este o chestiune clarificată de mult. Cartea noastră doreşte să fie însă un îndemn permanent spre cunoaştere, un refuz lipsit de echivoc al oricăror încercări de a construi premise pentru a conferi legitimitate falsificării istoriei. Pentru că poţi trasa frontiere peste munţi, poţi separa malurile unui râu sau casele unei localităţi, poţi delimita chiar şi spaţiul aerian, dar nu poţi trasa frontiere în sufletele oamenilor. Istoria, tradiţiile, limba, conştiinţa colectivă de neam nu pot fi separate cu sârmă ghimpată. Iar cunoaşterea este singura care ne ajută să înţelegem cărui pământ aparţinem şi ce înseamnă *dincolo de hotar*.

[787] „Dacă începem o ceartă între trecut şi prezent, vom descoperi că am pierdut viitorul" (n.n.).

# Anexe

Anexa 1
Strict Secret Urgent
Comitetului Central al P. C. (b) din Rusia
Copie: Comitetului Central al P. C. (b) din Ucraina

## Memoriu

Privind necesitatea creării Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti[788]

După revoluţia din februarie 1917, când vechiul stat burghez trecea prin agonia morţii, în provincia de dincolo de Nistru, în Basarabia, alipită la Rusia în anul 1812, a apărut o organizaţie ţinutală, care şi-a creat mai apoi guvernul propriu, aşa-numitul „Sfatul Ţării". Acest guvern, sub influenţa conjuncturii politice a timpului, se străduia să obţină autonomia regiunii moldoveneşti. În componenţa guvernului au intrat elemente mic-burgheze, precum şi elemente de orientare clară burghezo-naţionalistă şi şovină: Ciugureanu, Erhan, Inculeţ ş.a. (eseri de dreapta).

Un rol decisiv în acele evenimente l-a jucat Guvernul României, care mai târziu când armata rusă din România s-a descompus definitiv şi soldaţii ruşi au început a se întoarce în mod spontan acasă, guvernul „Sfatul Ţării" s-a adresat după ajutor Radei Ucrainene şi României. Guvernul României a reacţionat şi la 05.01.1918, fiind încurajat de diplomaţii Antantei, mai ales de către cei francezi, două divizii româneşti au năvălit pe teritoriul Basarabiei şi, pe motiv de a asigura sursele de aprovizionare a armatei, au ocupat-o. Rusia Sovietică, angajată în tratativele de la Brest-Litovsk, a reuşit să acorde puţină atenţie şi forţe acestor evenimente. Şi totuşi, Guvernul Sovietic a făcut tot ce a putut şi, în urma eforturilor sale, la 9 martie 1918 a fost semnat la Odesa de către fostul premier al României generalul Averescu şi tov. Rakovski un tratat, conform căruia România îşi asumă obligaţia să cureţe timp de două luni Basarabia de trupele sale. Însă desfăşurarea rapidă a evenimentelor, şi mai ales invazia nemţilor în Ucraina, a împiedicat Guvernul Sovietic să insiste asupra îndeplinirii la timp a acestui tratat, iar acesta a rămas doar pe hârtie. Originalul acestui tratat se află în prezent în România, fiind dus acolo de Braşevan, fostul membru al Colegiului Autonom Suprem ruso-român pentru afacerile ruso-româneşti.

România a reuşit să-i smulgă „Sfatului Ţării" aşa-zisa „Hotărâre solemnă cu privire la unirea Republicii Basarabene la Regatul român". Împrejurările în care România a reuşit să-şi atingă scopul sunt bine cunoscute Guvernului Sovietic şi organelor noastre

[788] *Cugetul*, nr. 5 – 6, Chişinău, 1992.

de partid. Trebuie doar să amintim că „aliaţii", care mai apoi au recunoscut în mod oficial această unire fără ştirea şi fără participarea la această soluţionare a Guvernului Sovietic şi în pofida poziţiei în această problemă a Statelor Unite ale Americii de Nord, la timpul lor de asemenea au garantat retragerea la timp a trupelor româneşti din Basarabia.

De atunci au trecut aproape şase ani. Guvernul român a creat în Basarabia un regim de românizare forţată a ţinutului şi de asuprire naţională: un regim de teroare albă, însoţit de torturi medievale, fărădelegi şi jafuri. Sub pretextul luptei cu bolşevismul în Basarabia au fost împuşcaţi sute, mii de muncitori, ţărani şi intelectuali. Chiar şi elementele burgheze ale acestei provincii, care vedeau în trecut în persoana românilor nişte izbăvitori de „urgiile bolşevice", sunt revoltate de administraţia română. Anul trecut deputaţii şi senatorii basarabeni din parlamentul român (inclusiv acelaşi Inculeţ) s-au referit la urgiile care au loc în provincia de peste Nistru. Din vorbele lor se vede că chiar şi burghezia locală ar prefera regimul sovietic celui românesc. Şi, cu adevărat, în baza observărilor personale şi impresiilor din convorbirile cu refugiaţii, se poate afirma cu siguranţă că, în afara elitei marilor moşieri, nu există niciun element în mijlocul populaţiei rurale şi orăşeneşti care nu ar tinde să obţină eliberarea de ocupaţia românească şi alipirea la URSS.

În scopul luptei cu mişcarea muncitorească şi comunistă, precum şi cu manifestările de nemulţumire din ţinut, guvernul român a consolidat poliţia, jandarmeria şi a decretat starea de asediu. Ţinutului i s-a atribuit un statut special şi cu începere de la 15 octombrie 1922 a fost instituit postul de general-guvernator al Basarabiei. În postul de general-guvernator, subordonat nemijlocit Consiliului de Miniştri, a fost numit generalul călău Popovici, care dispune de împuterniciri nelimitate. Asfel, Basarabia de la republică şi revoluţie socială a decăzut până la provincie, supusă despotismului unui cârmuitor absolut.

Este de la sine înţeles că acest mod de administrare a Basarabiei doar adânceşte ura populaţiei faţă de vechiul regat românesc şi credem că e în interesul URSS şi al revoluţiei socialiste să se facă tot posibilul pentru a utiliza aceste stări de spirit. Pe malul stâng al Nistrului, în fostele gubernii Herson şi Kameneţ-Podolsk trăiesc în masă compactă nu mai puţin de 500 000 - 800 000 de moldoveni, iar conform afirmaţiilor românilor - până la 2 000 000 de moldoveni, care îşi au modul lor specific naţional de trai şi care vorbesc un dialect românesc - limba moldovenească. Această populaţie ocupă nu mai puţin de 16 000 de verste pătrate. Deoarece este situată în apropierea frontierei, din considerente de ordin pur militar ea se bucură de griji deosebite în ce priveşte modul de organizare a vieţii economice. Dacă mai adăugăm la aceasta interesele culturale specifice ale populaţiei moldoveneşti, apoi, pornind de la factorul etnografic, în baza politicii naţionale sovietice, ar putea fi creată o unitate autonomă social-politică moldovenească în frontierele RSSU sau în cadrul URSS.

După părerea noastră, o astfel de unitate ar putea fi Republica Sovietică Socialistă Moldovenească.

Crearea acestei republici va genera o serie întreagă de consecinţe de ordin intern (din punctul de vedere al intereselor nemijlocite ale URSS) şi internaţional.

1) Organizarea populaţiei moldoveneşti într-o unitate politico-administrativă ar contribui la creşterea nivelului economic şi cultural al populaţiei. Din punctul de vedere al URSS, consolidarea acesteia din urmă este cu atât mai necesară cu cât e probabilă eventualitatea, mai devreme sau mai târziu, a apariţiei conflictelor militare, în timpul cărora este necesar un spate al frontului bine asigurat, lipsit de stări de nemulţumire.

2) Republica Moldovenească ar putea juca acelaşi rol de factor politico-propagandistic pe care îl joacă Republica Bielorusă faţă de Polonia şi cea Karelă – faţă de Finlanda. Ea ar focaliza atenţia şi simpatia populaţiei basarabene şi ar crea pretexte evidente pretenţiilor alipirii Basarabiei la Republica Moldovenească. Din acest punct de vedere, devine imperioasă necesitatea de a se crea anume o republică socialistă şi nu o regiune autonomă în componenţa URSS. Unirea teritoriilor de pe ambele părţi ale Nistrului ar servi drept breşă strategică a URSS faţă de Balcani (prin Dobrogea) şi faţă de Europa Centrală (prin Bucovina şi Galiţia), pe care URSS le-ar putea folosi drept cap de pod în scopuri militare şi politice.

Acum, când situaţia politică a URSS s-a schimbat în mod radical şi în viitor se va schimba mai mult ca oricând, şi mai spre bine, e acceptabilă probabilitatea reîntoarcerii Basarabiei. O parte din burghezia română de acum înclină în această direcţie, sperând să obţină în schimbul Basarabiei fondul de aur al României, care se află la Moscova, cu scopul de a evita cu ajutorul lui eşecul definitiv economic şi financiar. Un asemenea rezultat al tratativelor sovieto-române e cu mult mai posibil, dacă ţinem cont de slăbirea unităţii în rândurile Micii Antante, pe de o parte, şi de importanţa alianţei româno-polone, drept consecinţă a acordului franco-ceh, pe de altă parte. Ruperea Basarabiei de la România, la rândul său, va avea o serie de consecinţe de ordin internaţional.

1. În primul rând, acest fapt va zdruncina unitatea „României Mari" consolidate din punct de vedere naţional şi va lovi în autoritatea morală a burgheziei, care mai bravează până în prezent cu realitatea idealului naţional român.

2. Acelaşi fapt va servi drept un impuls suplimentar tendinţei provinciilor nou alăturate (României) la autodeterminarea lor naţională. Iar organizarea (de stat) a minorităţilor naţionale (a bulgarilor, găgăuzilor), care vor trăi în limitele viitoarei Republici Moldoveneşti, va servi drept exemplu pentru minorităţile naţionale care populează vechiul regat al României.

3. Viitoarea reformă agrară din Basarabia trebuie să producă o influenţă incomparabil de mare asupra mişcării ţărăneşti din însăşi România, fără a mai vorbi

despre însemnătatea apropierii frontierelor Uniunii Sovietice, care (apropiere) va exercita, de asemenea, o influenţă asupra mişcării comuniste şi muncitoreşti din însăşi România.

4. Însemnătatea extinderii Puterii Sovietice asupra teritoriului Basarabiei rezidă şi în faptul că acest ţinut se mărgineşte la nord şi est cu Bucovina şi Galiţia, a căror populaţie ucraineană este completamente de partea RSSU şi a URSS, iar la sud – cu Dobrogea populată de bulgari.

Toate aceste fapte luate la un loc vor exercita, fără îndoială, o influenţă puternică asupra zonelor din jur şi, într-o anumită situaţie internaţională, vor reuşi să revoluţioneze întreaga situaţie din Peninsula Balcanică.

În baza considerentelor expuse mai sus, noi propunem să fie creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Urgentarea soluţionării acestei probleme este dictată de necesitatea reluării, după părerea noastră, a tratativelor româno-ruse, pe de o parte, şi, pe de altă parte, de necesitatea, în cazul rezolvării pozitive a problemei formulate de noi, efectuării campaniilor de agitaţie la faţa locului până la începutul lucrărilor de câmp, când, temporar, tensiunea vieţii politice va scădea inevitabil. Această urgentare mai este dictată şi de alte împrejurări: necesitatea aranjării şi colonizării refugiaţilor basarabeni şi a ostaşilor moldoveni demobilizaţi din armata roşie, care nimeresc uşor în mrejele propagandei antisovietice.

Din această cauză, rugăm să fie soluţionată problema abordată de noi cât mai urgent, punând-o pe ordinea de zi a apropiatei şedinţe a Biroului Politic al CC al P. C. (b) din toată Rusia.

Gr. Kotovski, comandantul corpului II cavalerie (basarabean).

Al. Bădulescu, reprezentant al Federaţiei Comuniste balcanice şi al PCR în Comitetul Executiv al Internaţionalei Comuniste.

P. Tkacenko, fost secretar al Comitetului Regional al organizaţiei comuniste din Basarabia şi membru al Centrului de contact al organizaţiei comuniste româneşti.

Sol. Tinkelman (S. Timov), fost membru al CC al UTC din Basarabia, fost membru al colegiului de redacţie al organului presei de partid, fost membru al PC din România şi reprezentant al PCR pe lângă Federaţia Comunistă din Balcani.

A. Nicolau, fost membru al Colegiului Autonom Suprem pentru afacerile ruso-române, carnetul de partid nr. 427310, stagiu de partid din anul 1917 (membru al Partidului Muncitoresc Social - Democrat din România din anul 1907).

A. Zalic, fost membru al Comitetului Revoluţionar Militar Român şi al Prezidiului secţiei de propagandă internaţională din Odesa (carnetul de partid nr. 280271, stagiu de partid din anul 1918, membru al Partidului Socialist Român din anul 1914).

Ion Dic, fost secretar al Comitetului Revoluţionar Militar Român, lector al Instituţiei de învăţământ superior (carnetul de partid nr. 123864, stagiu de membru

al PC din Rusia din anul 1917, membru al Partidului Muncitoresc Social – Democrat din România din anul 1909).

T. Diamandescu, fost organizator al bateriei de câmp revoluţionare române.

T. Chioran, şef al sectorului românesc de la Universitatea Comunistă a minorităţilor naţionale din Vest, carnetul de partid nr. 128250.

V. Popovici, carnetul de partid nr. 128253.

Ion Dic, secretar al grupului de iniţiativă
Moscova, 4 februarie 1924

Anexa 2

# Declaraţia

Profesorului Nicolae Iorga, preşedintele Consiliului de Miniştri, rostită în Parlamentul României la 25 martie 1932, în legătură cu masacrele sovietice de pe Nistru[789]:

Desigur că ceea ce se petrece pe graniţa Nistrului reprezintă o serie de acte de sălbăticie fără pereche, cu atât mai mult cu cât actele acestea sunt făcute împotriva unei populaţii paşnice, cea mai paşnică din toate populaţiile acestei părţi din Europa, şi care se găseşte acolo – populaţie românească în cea mai mare parte – se găseşte acolo de mai multe secole. Iar aceia cari nu sunt de mai multe secole, prin trecerea firească de pe un mal al Nistrului pe celălalt, reprezintă grupuri de acea populaţie, pe care armatele ruseşti din secolul al XVIII-lea întorcându-se de la noi, le-au luat cu sila şi le-au mânat pe pământul rusesc. Şi desigur că atunci când cineva smulge de la vetrele sale o populaţie, populaţia aceasta trebuie să fie îngrijită încă mai de aproape cu mai multă iubire decât o populaţie care a fost totdeauna acolo (Aplauze).

Domnul Brătianu este mişcat ca şi noi toţi – şi Camera întreagă i-a arătat – de aceste manifestaţii ale unei sălbăticii, din nenorocire de caracter oficial, care de mai multă vreme nu se mai întâlnise în marginile acestui nobil continent, care este Europa.

Ori ce putem noi face, însă legături cu Sovietele nu avem. Ştie toată lumea, când a venit o iniţiativă din partea Franţei, cât de dispuşi am fost, în interesul păcii să legăm relaţiuni de vecinătate paşnică, nu pot spune mai mult decât relaţiuni de vecinătate paşnică, cu vecinii noştri de dincolo de Nistru. N-a fost vina noastră dacă toate au fost respinse şi necontenit ni s-a pus înainte Basarabia. Nu noi am fost acei cari am pomenit de drepturile noastre, de tot ceea ce ni s-a luat, ce se deţine încă acolo la Moscova; şi ştiţi de partea cealaltă unde era datoria să ni se dea, iar nu să ni se ceară, ni s-a vorbit de această bucată de pământ românesc pe care n-am cedat-o noi, n-am smuls-o noi pe cale militară, ci a venit de la sine la noi (aplauze prelungite), în momentul în care a murit de moarte firească o împărăţie internaţională. Şi este natural ca toate elementele care se găsesc într-un stat internaţional să se ducă în partea unde sunt toate legăturile şi de care au fost dezlipite printr-unul din acele barbare acte ale diplomaţiei de odinioară pe care dorim să nu le mai vedem niciodată întorcându-se (Aplauze).

[789] N. P. Smochină, *Din amarul Românilor transnistreni. Masacrele de la Nistru*, Bucureşti, 1941, p. 16-18.

Prin urmare, nu ne putem adresa Moscovei. Cum de ani de zile – dl. Brătianu o ştie – la congresele internaţionale cheltuiesc toate silinţele mele, întrebuinţez toate legăturile mele, mă expun să incomodez oameni cari n-au nici un rost în acest proces, cerându-le să ni se restituie obiectele din muzee sau dacă se consideră obiectele cele mai preţioase ale muzeelor noastre – aceasta fără niciun drept al Moscovei – dacă se consideră ca în legătură cu un proces al statului român, cel puţin să se restituie Academiei Române, care este o societate particulară documentele noastre cele mai vechi, manuscriptele noastre cele mai interesante care rămân acolo zvârlite în nişte pivniţi, expuse distrugerii şi răpite cu desăvârşire întrebuinţării cercetătorilor din toate ţările, – fiindcă acum a venit o vreme când lucrurile care privesc România nu interesează numai România, interesează o mulţime de reprezentanţi ai ştiinţei care ştiu şi româneşte şi cari fac din când în când lucrări de foarte mare interes privitoare la trecutul nostru. Prin urmare, pe cale oficială nu putem interveni.

Să ne adresăm la Societatea Naţiunilor? Dumneavoastră ştiţi că Rusia are faţă de Societatea Naţiunilor o atitudine foarte curioasă: n-o recunoaşte, o critică oricând, nu voieşte să se considere ca membră a acestei asociaţiuni internaţionale, care urmăreşte cu atâta râvnă şi uneori cu oarecare succes legături mai bune între popoare, dar aceasta nu împiedică pe delegaţii Sovietelor, poate pentru scopuri de propagandă mai mult decât pentru scopuri de discuţiune să apară totdeauna acolo unde se vorbeşte de un interes internaţional.

Singurul lucru pe care îl putem face ar fi să încredinţăm un *memoriu* pentru care să se strângă lămuriri care să nu poată fi tăgăduite, un memoriu Societăţii Naţiunilor, pentru ca în momentul când aceşti musafiri vin într-un loc (despre) care declară că-l dezaprobă şi-l disprețuiesc, în momentul acesta să li se prezinte înainte dreapta plângere a noastră în numele umanităţii – fiindcă de obicei în formele legale la Societatea Naţiunilor se plâng minorităţile recunoscute dintr-un stat care, statul acesta a încheiat anumite tratate, care ţine seama de aceste tratate şi este legat de litera acestor tratate.

Putem face acest act şi (mai) putem face altceva: să răspândim cât mai larg în lumea întreagă cunoştinţa acestor acte care dezonorează civilizaţia (aplauze prelungite, unanime) din care Rusia Sovietică n-a declarat încă intenţia ei de a se despărţi într-o formă care o priveşte, pe care nu avem nici să o lăudăm, nici s-o criticăm, Rusia Sovietică înţelege a face parte din Europa. Şi atunci se poate întâmpla ca în locul unde bate inima Europei în momentul de faţă, în locul acesta să i se aducă aminte că a fi în Europa nu înseamnă numai a avea un teritoriu european, ci a respecta, oricare ar fi forma politică şi socială, anumite norme cari, de la năvălirea sălbatecă a Mongolilor în secolul al XIII-lea până astăzi, au fost observate (recunoscute, n.n.) de toate statele cari pretind o solidaritate în Europa".

Anexa 3

# Legea

Cu privire la formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti unionale[790]
(extras)

Venind în întâmpinarea doleanţelor oamenilor muncii din Basarabia şi ale oamenilor muncii din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească privind reunirea populaţiei moldoveneşti din Basarabia cu populaţia moldovenească din RASS Moldovenească şi călăuzindu-se de principiul sovietic al dezvoltării libere a naţionalităţilor, Sovietul Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste hotărăşte:

1. Se formează Republica Sovietică Socialistă Moldovenească unională.

2. În componenţa Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti unionale se includ oraşele Tiraspol şi raioanele Grigoriopol, Dubăsari, Camenca, Rîbniţa, Slobozia şi Tiraspol ale Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti, oraşul Chişinău şi judeţele Bălţi, Bender, Chişinău, Cahul, Orhei şi Soroca ale Basarabiei.

(...)

2 august 1940 Sesiunea a şaptea a Sovietului Suprem al URSS

[790] *Le Pacte Molotov-Ribbentrop et ses consequences pour la Bessarabie. Recueil de documents*, Universitas, Chişinău, 1991, p. 98-99.

Anexa 4

## Scrisoarea

lui N. Salagor, secretarul CC al PC (b) din Moldova şi a lui N. Koval, preşedintele Consiliului de Miniştri al RSSM adresată lui I. Stalin privind reîntoarcerea în componenţa RSS Moldoveneşti a judeţelor Hotin, Akkerman şi Ismail ale Basarabiei[791]
(extrase)

Comitetului Central al PC (b) U, tovarăşului Stalin!
Stimate Iosif Visarionovici!

CC al PC (b) din Moldova, Prezidiul Sovietului Suprem şi Consiliul de Miniştri ale RSS Moldoveneşti se adresează CC al PC (b) din Uniunea Sovietică, Guvernului URSS şi Dumneavoastră personal cu rugămintea de a reîntoarce în componenţa RSS Moldoveneşti a judeţelor Hotin, Akkerman şi Ismail ale Basarabiei.

(...)

La formarea RSS Moldoveneşti, în componenţa sa au fost incluse şase din cele 14 raioane ale fostei RASS Moldoveneşti şi şase din cele nouă judeţe ale Basarabiei, în timp ce opt raioane ale RASSM şi trei judeţe ale Basarabiei – Hotin, Akkerman şi Ismail – au fost încorporate RSS Ucrainene.

Transmiterea către Ucraina a acestor judeţe ale Basarabiei, care au constituit istoric şi economic parte integrantă a Basarabiei, a fost motivată prin faptul că în ele ar predomina populaţia ucraineană faţă de cea moldovenească (...). Pornind de la datele citate este evident că numărul populaţiei ucrainene din judeţele basarabene încorporate Ucrainei este inferior celui al populaţiei moldoveneşti.

La soluţionarea problemei încorporării la RSS Ucraineană a judeţelor Hotin, Ismail şi Akkerman au fost scăpate din vedere comunitatea istoric constituită a teritoriului Basarabiei, comunitatea economică a judeţelor din sudul, centrul şi nordul Basarabiei, comunitatea de limbă, cultură şi a modului de viaţă al naţionalităţilor care locuiesc în aceste judeţe.

Se ştie că limba vorbită de populaţie în judeţele Basarabiei încorporate Ucrainei este limba moldovenească. Toate naţionalităţile, inclusiv ucrainenii, care locuiesc în judeţele Ismail, Akkerman şi Hotin ale Basarabiei, vorbesc limba moldovenească, limbă moştenită de la populaţia moldovenească autohtonă a Basarabiei.

---

[791] *Le Pacte Molotov-Ribbentrop et ses consequences pour la Bessarabie. Recueil de documents*, Universitas, Chişinău, 2001, p. 118-121.

(...)

Dezmembrarea administrativă şi politică a Basarabiei, survenită în urma încorporării la RSS Ucraineană a judeţului Hotin din nordul Moldovei şi a judeţelor Akkerman şi Ismail din sudul Moldovei, se răsfrânge negativ asupra dezvoltării economice şi culturale a Republicii Moldoveneşti. Republica este lipsită de porturile dunărene şi de la Marea Neagră (Bugaz, Akkerman, Chilia, Ismail, Vîlcov, Reni). Totodată, republica este privată de interacţiunea economică şi culturală a sudului şi nordului Moldovei cu regiunile sale centrale.

(...)

Structura economică a Basarabiei, constituită istoric, este de aşa natură încât, rămânând inalienabilă în cadrul RSS Moldoveneşti, dată fiind unitatea naturală a vieţii economice şi culturale curente a sudului, centrului şi nordului Basarabiei, va conduce la o dezvoltare rapidă a tuturor raioanelor Moldovei şi va permite republicii să lichideze mai repede urmările războiului, rămânerea în urmă în dezvoltarea economică şi culturală şi de a se plasa în rândul republicilor avansate ale URSS.

CC al PC (b) din Moldova, Prezidiul Sovietului Suprem şi Consiliul de Miniştri ale RSS Moldoveneşti Vă roagă să examinaţi chestiunea reîntoarcerii în cadrul RSS Moldoveneşti a judeţelor basarabene Hotin, Akkerman şi Ismail, care fac parte în prezent din RSS Ucraineană.

În legătură cu această problemă anexăm harta RSS Moldoveneşti în graniţele proiectate.

Chişinău, 1946

Secretarul CC al PC (b) din Moldova
N. Salagor

Preşedintele Consiliului de Miniştri al
RSS Moldoveneşti
N. Koval

**HARTA 1. *Dacia* – Claudius Ptolemeus, sec. II d. Chr.**

SURSA: Muzeul Naţional al Hărţilor şi Cărţii Vechi – România

1)

2)

3)

**Profesori, elevi şi părinţi de la Liceul de limbă română„Lucian Blaga", sub presiunea separatiştilor - Tiraspol, 2004**

HARTA 2. ***Principatele Transilvania, Valachia, Moldova*** - **Nicolas Sanson, 1665 (Paris)**

**Harta fizică şi politică reprezentând cursul Dunării de la Belgrad la Marea Neagră, cu ţările adiacente**

SURSA: Muzeul Naţional al Hărţilor şi Cărţii Vechi – România

3) BENDER

4) CETATEA ALBĂ

**1-4, Cetăţile de pe Nistru**

SURSA FOTOGRAFIILOR: Mihai POTÂRNICHE, Chişinău

HARTA 3.***Principatele Moldova şi Valachia*** - **Giacomo Cantelli da Vignola, 1686 (Roma)**

**Pentru europeni, în secolul XVII, moldovenii şi valahii reprezentau un singur popor**

SURSA: Muzeul Naţional al Hărţilor şi Cărţii Vechi – România

1) HOTIN

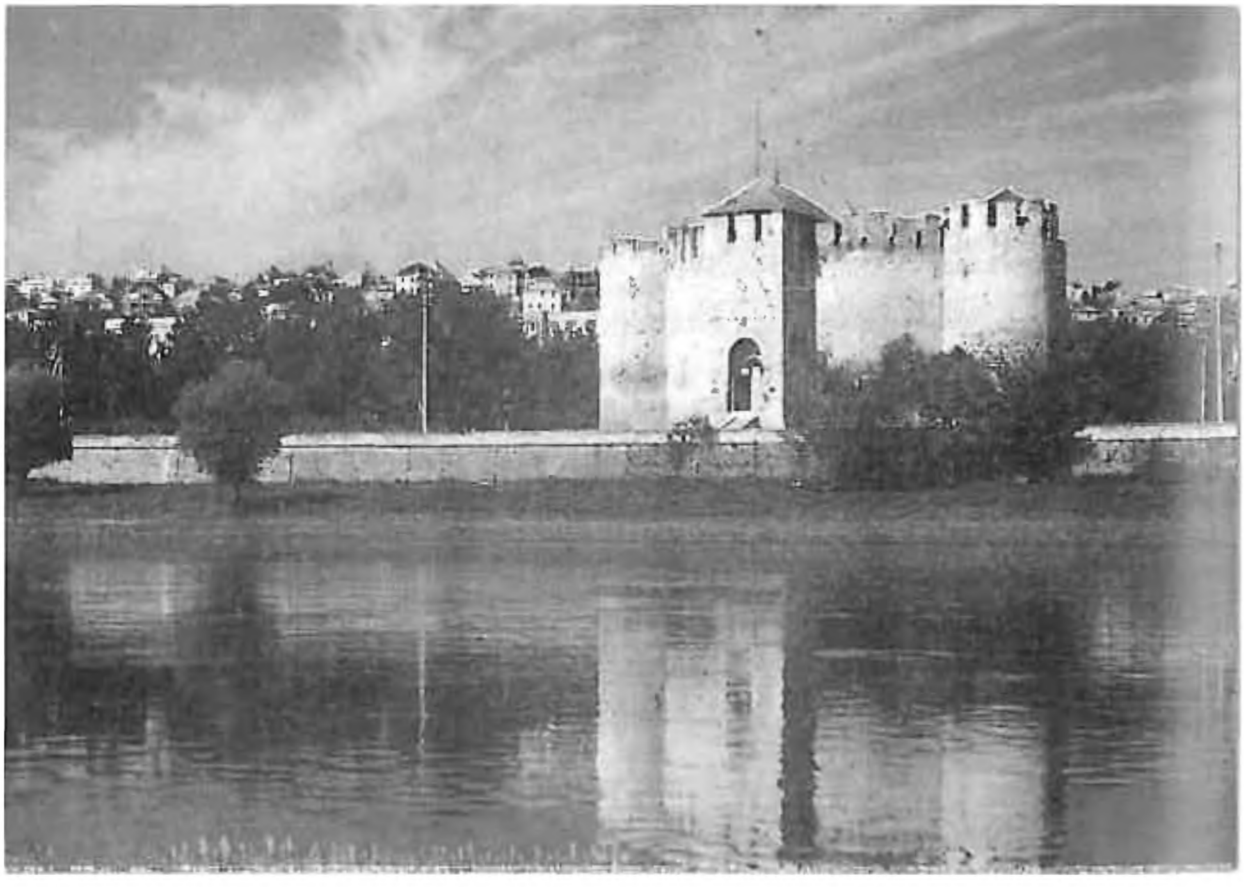

2) SOROCA

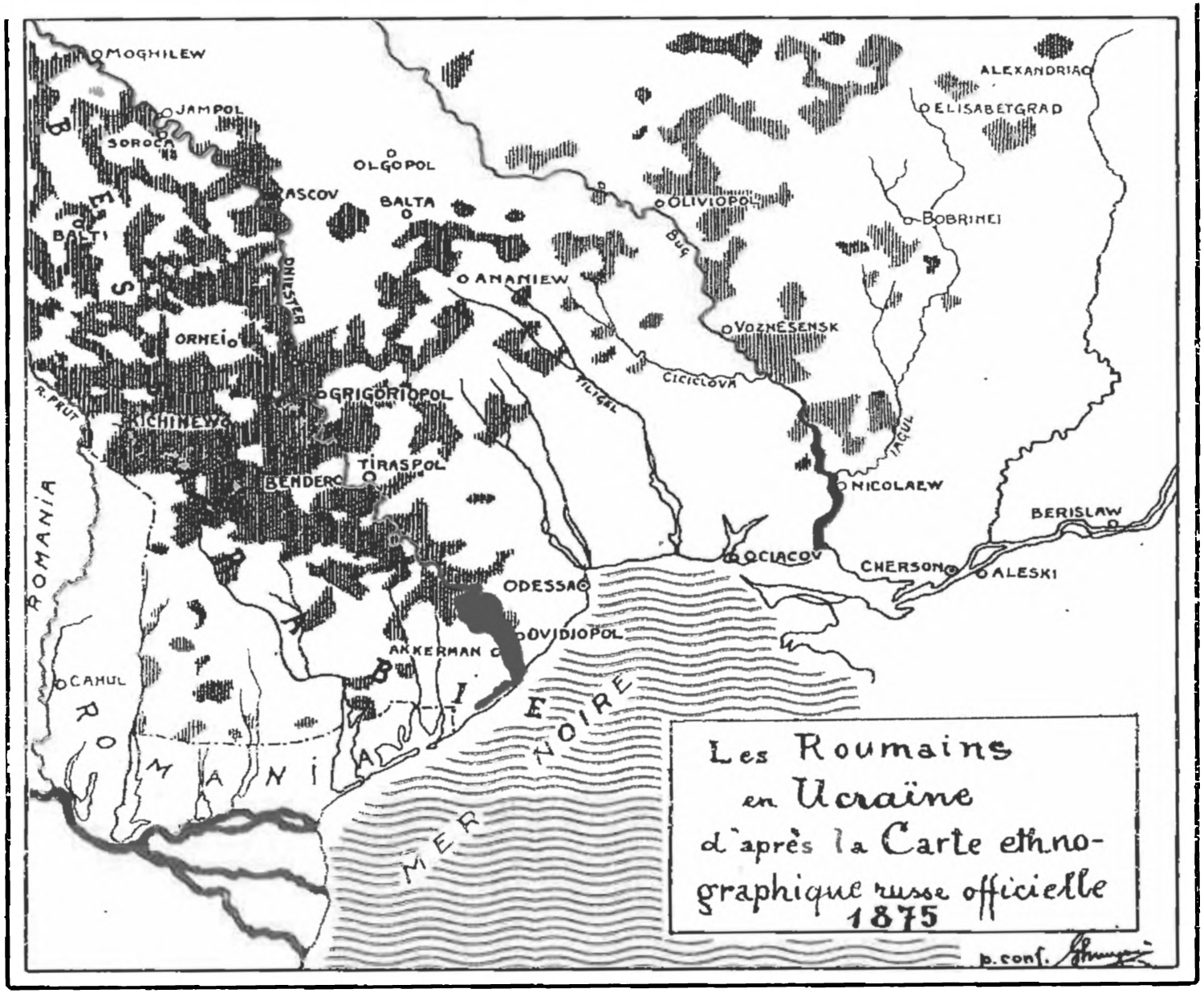


HARTA 5. ***Românii din stânga Nistrului (sec. XIX)***

SURSA: D. Drăghicesco et Murgoci,*Les Roumains D'Ukraine,* Paris, 1919

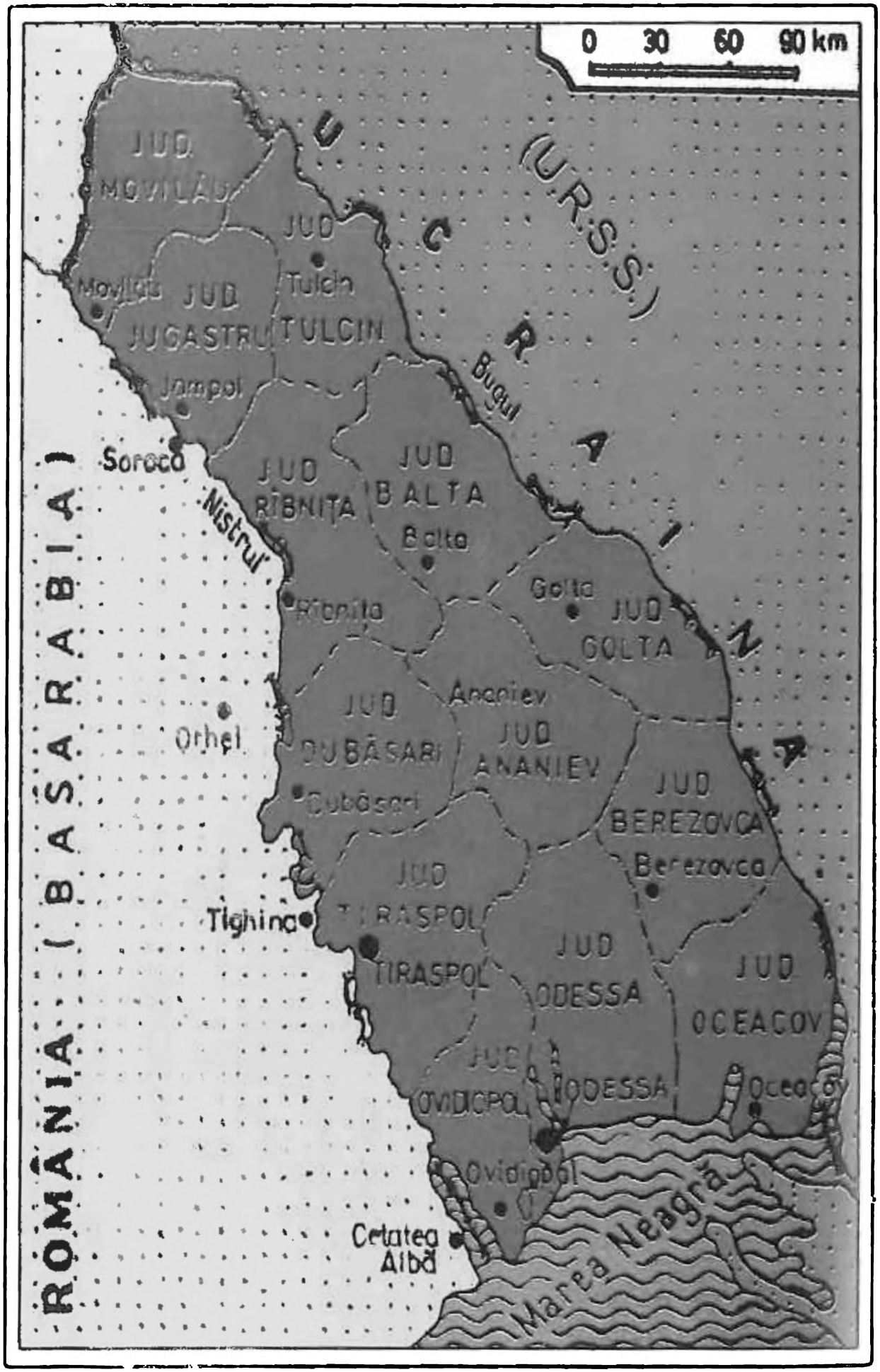


HARTA 6. ***Harta administrativă a Transnistriei (1941-1944)***

SURSA: Ioan S. Nistor, *Istoria Românilor din Transnistria*, Editura Eminescu, 1995

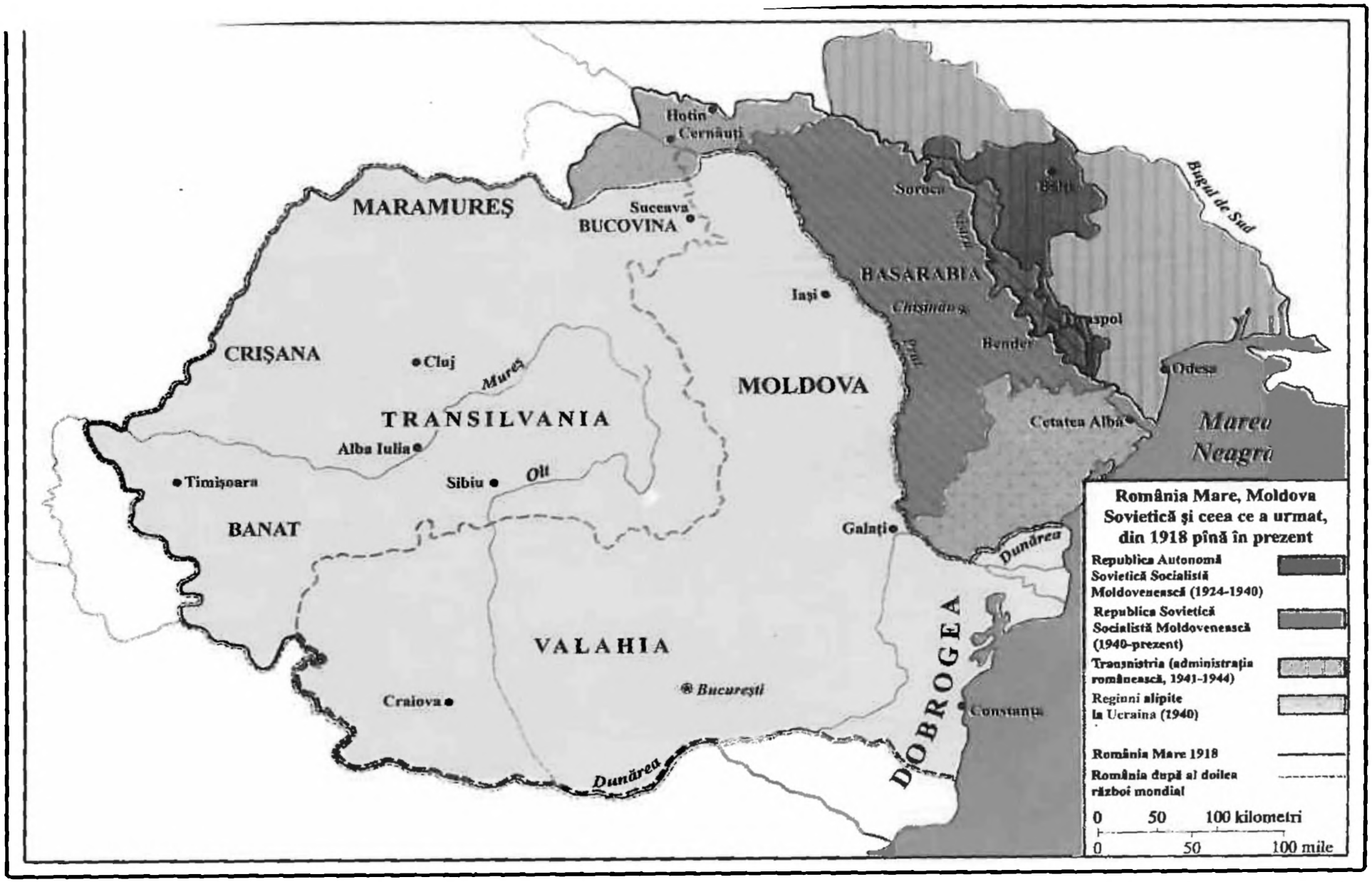


HARTA 7. *România Mare, Moldova Sovietică și diversele modificări de granițe din 1918 până în prezent*

SURSA: Charles King, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*, Editura Arc, Chișinău, 2002

**HARTA 4.** ***Principatele Moldova şi Valachia*** **- Antonio Zatta, 1789 (Veneţia)**

SURSA: Muzeul Naţional al Hărţilor şi Cărţii Vechi – România

HARTA 8. *Republica Moldova și regiunile separatiste (Transnistria și Găgăuzia)*

SURSA: Charles King, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*, Editura Arc, Chișinău, 2002

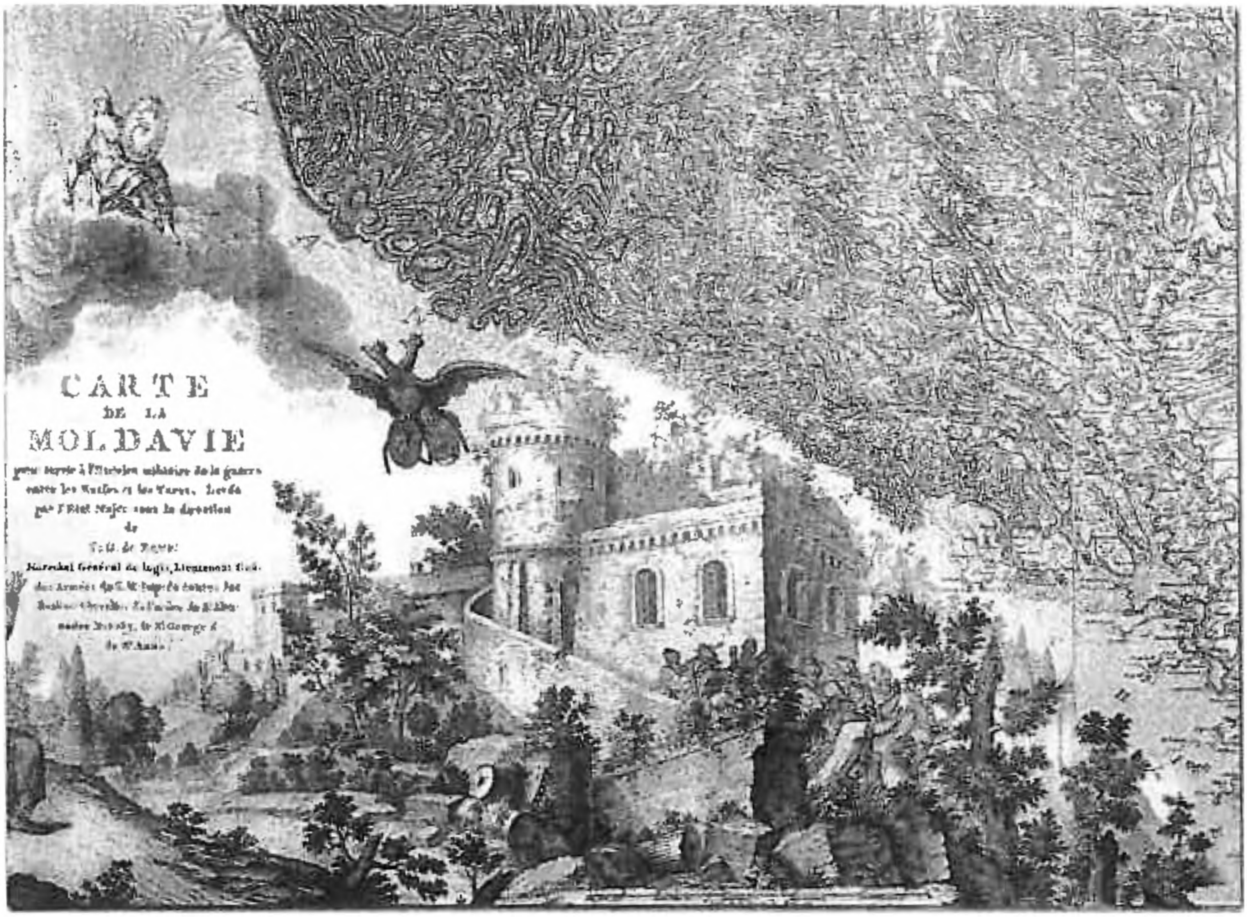


**1) Harta Moldovei (detaliu), F.G. Bawr, sec. XVIII**

SURSA: Muzeul Naţional al Hărţilor şi Cărţii Vechi - România

**2) Cetatea Bender/Tighina**

SURSA: Mariana Şlapac, *Cetăţi medievale din Moldova*, Editura Arc, Chişinău, 2004

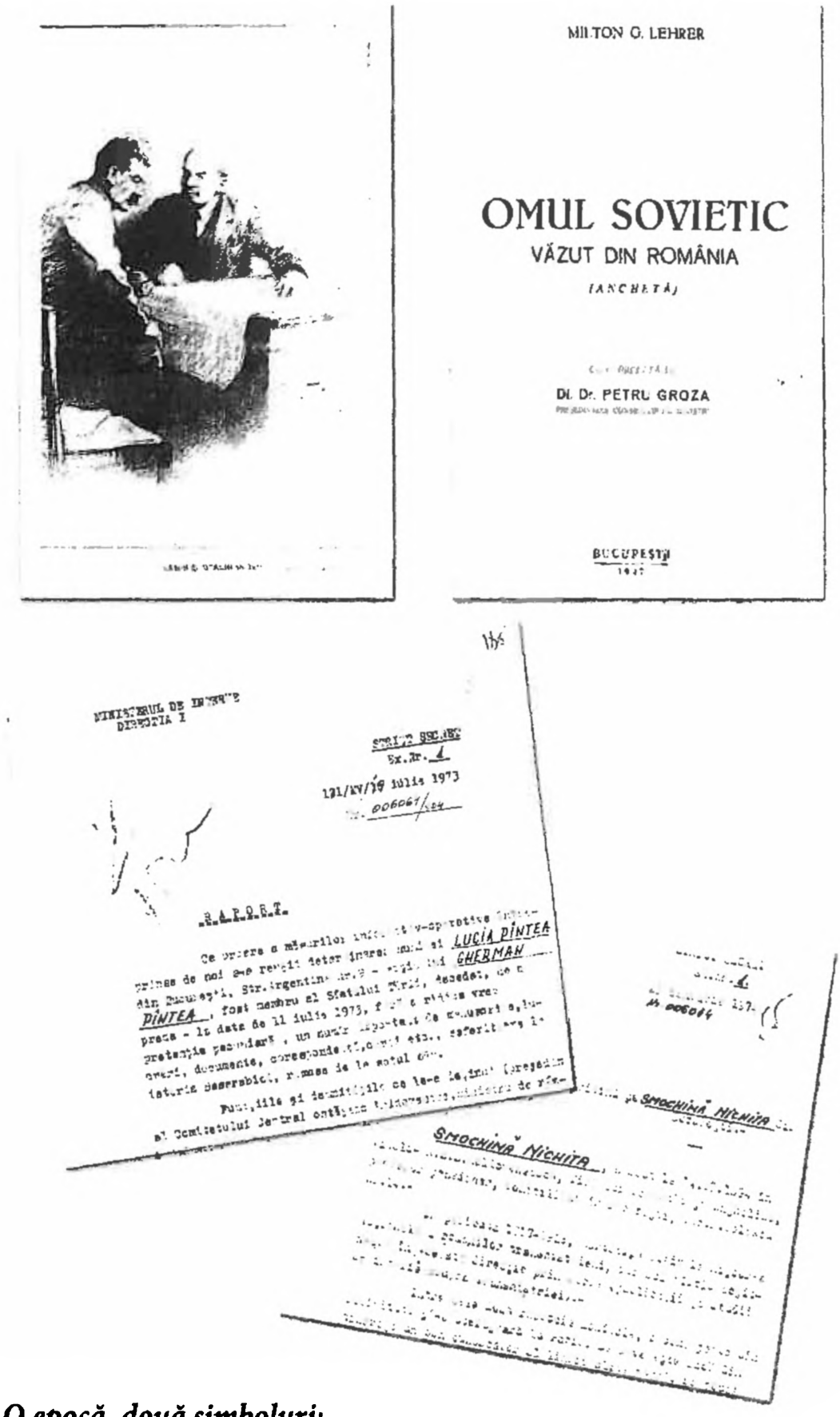


***O epocă, două simboluri:***

**Sus: 1947 - România în plin proces de comunizare şi sovietizare**

**Jos: 1973/1974 - Transnistrenii şi basarabenii din România nu mai apar ca „duşmani ai poporului" în documentele Securităţii**

Surse: Biblioteca Academiei Române şi C.N.S.A.S.

1)

2)

3)

**Olimpiada Bodiu sau simbolul rezistenței antisovietice în trei ipostaze:**
**1) împreună cu soțul și fiica, înainte de organizarea grupului de luptă,**
**2) în lagărul de la Dubrovna,**
**3) după întoarcerea din lagăr**

Sursa: Ion Ţurcanu, *Moldova antisovietică*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2000

1) Mitropolitul Visarion Puiu

2) Biserica Sf. Pantelimon din Odesa în reconstrucţie

3) Catedrala din Balta în curs de restaurare

4) Procesiune religioasă

5) Coperta revistei *Transnistria creştină*

SURSA FOTOGRAFIILOR: Arhivele Naţionale Române

CAROL I.

Din gracia lui Dumnezeu și prin voința națională

DOMNU AL ROMÂNILORU

## CAROL I

**Din gracia lui Dumnezeu şi prin voinţa naţională**

**DOMNU AL ROMÂNILORU**

La toţi de facia şi viitori sănătate

Vădîndu legea votată de Senat în şedinţa sa de la 13 Octombrie, anul 1879 şi de Adunarea Deputaţilor în şedinţa de la 18 Octombrie acelaşi an, prin care se acordă naturalisarea Română **soldatului din Regimentul 13 de dorobanţi Iacov Magder** carele a servit sub drapel în timpul resbelului pentru independenţă; - Având în vedere Art. 7.,§2., litera c, din Constituţiune; - Având în vedere Decretul Nostru sub nr. 2529 din 6 Noiembrie anul 1879, prin care am sancţionat şi promulgat susdisa lege; - Am decretat şi decretăm ce urmează: Art. Unicu. Se acordă soldatului din regimentul 13 de dorobanţi **Iacov Magder** toate drepturile civile şi politice de cetăţean Român; - Pentru care i se dă această Domnească Diplomă sub a Noastră semnătură şi sigiliu; - Dată în Domneasca Noastră Reşedinţă, Bucuresci, la **10 Decembrie** anul mântuirei una mie optu sute septe-deci şi nouă şi cel d'al patru spre-decelea al Domnirei Noastre.

(ss) Carol

Solomon Magder (1887-1940), fiul lui Iacov Magder, avocat, veteran a două campanii militare (din 1913 şi 1916-1918), împins la sinucidere în septembrie 1940, după proclamarea guvernului naţional-legionar.

**Diplomă Domnească semnată de Carol I, prin care soldatului IACOV MAGDER (evreu) i se acordă *naturalizarea română* şi *toate drepturile civile şi politice de cetăţean român*, în urma participării la Războiul pentru Independenţa României.**

1) Ghetoul din Chişinău

2) Radu Badiu şi soţia (salvatori)

3) Rubin Udler şi familia
(salvaţi la Odesa de familia Badiu)

SURSA FOTOGRAFIILOR: R. Udler – *Ani de urgie*, Pittsburgh – Chişinău, 2006;
T. Magder – *Holocaustul*, Chişinău, 2003.

**1) Mercenari din Rusia în războiul de pe Nistru (1992)**

**2) Grupul Ilaşcu sau „Libertatea după gratii" - o imagine care a făcut înconjurul lumii**

**3) 1992: Preşedinţii Mircea Snegur şi Boris Elţîn la una din întâlnirile „amicale" de la Moscova**

**M. Snegur: „Rusia a declanşat un război nedeclarat împotriva Moldovei."**

**B. Elţîn: „Avem suficiente forţe... Snegur ar trebui s-o ştie."**

SURSA FOTOGRAFIILOR: Mircea Snegur, *Memorii*, vol. 2

**1) Evrei deportaţi din Basarabia în drum spre Transnistria (1941)**

**2) Evrei basarabeni deportaţi în Transnistria**

**3) Grup de orfani din Transnistria ajunşi în Palestina**

SURSA FOTOGRAFIILOR: Radu Ioanid, *Holocaustul în România*, Editura Hasefer, Bucureşti, 2006

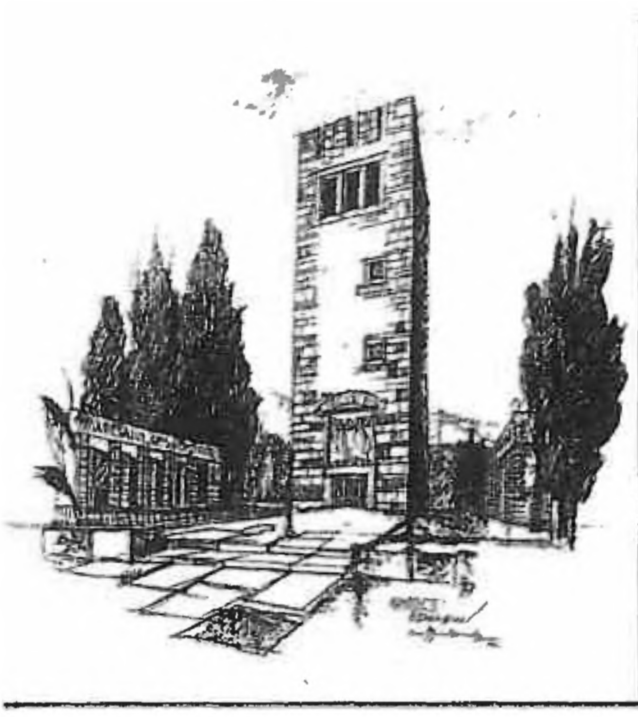

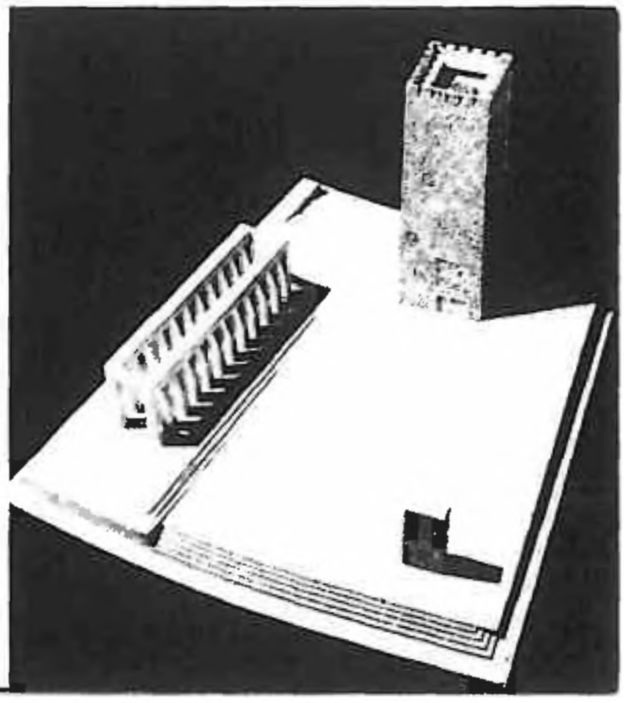

1) Proiect 2) Machetă

# Turnul Dezrobirii, Chişinău, 1942

**Construit din piatră albă, la intrarea în Chişinău, turnul avea formă pătrată, cu latura de 10-11 m şi înălţimea de circa 30 m.**

**Deasupra intrării în turn era un basorelief, reprezentând un fragment din Columna lui Traian şi cuvintele lui Ion Antonescu: „Ca şi Columna lui Traian, suntem unde am fost şi rămânem unde suntem."**

**În faţa turnului era un bloc masiv de piatră, de aproape 8 m înălţime, pe care scria: „... strajă neclintită a drepturilor noastre pentru aceste pământuri, predestinat să servească generaţiilor viitoare ca loc de reculegere, înălţare morală şi mândrie naţională."**

**Conceput de arhitecţii Octav Doicescu şi Dumitru Chiulamila, monumentul a fost inaugurat la 1 noiembrie 1942, ziua în care a fost sfinţită şi catedrala din Chişinău.**

**A fost demolat în august 1944, după retragerea trupelor române.**

Sursa: Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, vol. 5, Editura Museum, Chişinău, 2004

**Odesa - Catedrala Adormirea Maicii Domnului, fără cruci**

**Sigiliul Episcopiei de la Balta**

**Ananiev - Catedrala distrusă de comuniști**

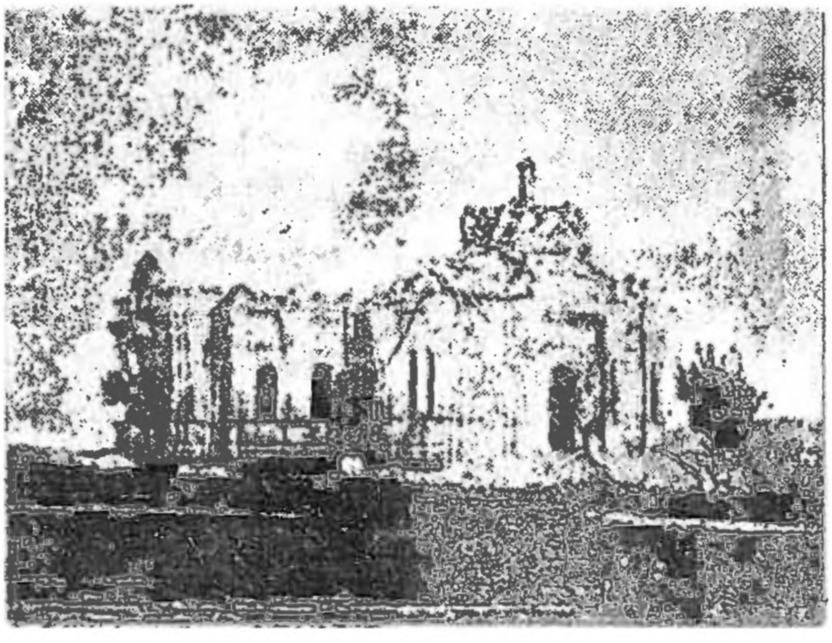

**Biserica sub bolșevici**

1) Comitetul Revoluționar din RASSM (1924)

2) Gr. I. Starîi: „RASSM, leagănul României socialiste“

3) Act de stat din RASSM

4) Refugiați din Transnistria la un cămin din Chișinău (1932)

SURSA FOTOGRAFIILOR: D. Dragnev (coordonator) –*Din istoria Transnistriei*, Editura Civitas, Chișinău, 2001

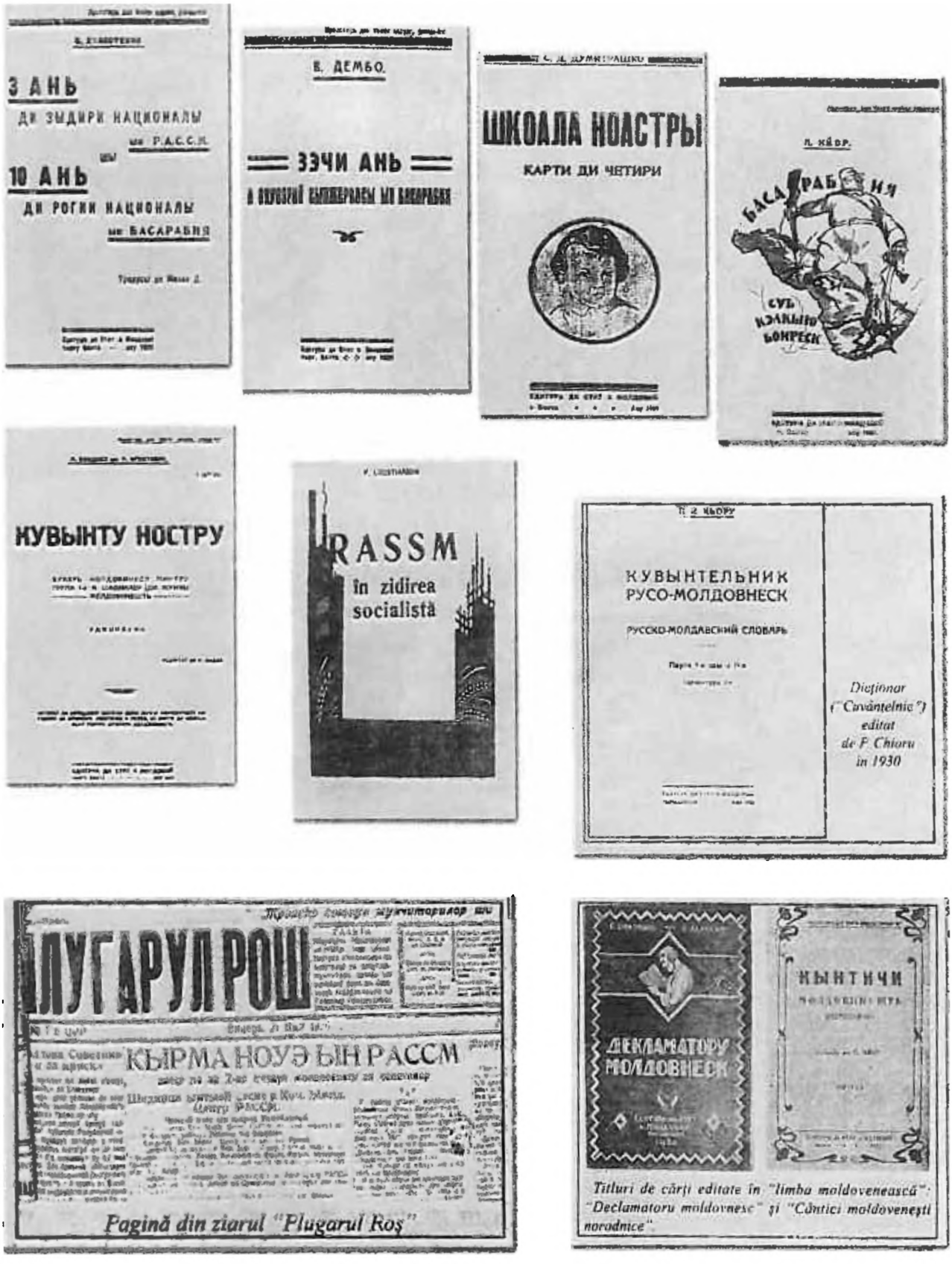


## Cărţi şi publicaţii tipărite în RASSM

SURSE: A. Gribincea, M. Gribincea, I. Şişcanu – *Politica de moldovenizare în RASSM*, Editura Civitas, Chişinău, 2004

D. Dragnev (coordonator) --*Din istoria Transnistriei*, Editura Civitas, Chişinău, 2001

**Victime ale masacrelor sovietice de pe Nistru, refugiate în Basarabia (1932)**

Sursa: N. Smochină – *Din amarul românilor transnistreni,* Bucureşti, 1941

# Indice de persoane


A
Afanasiev, I. – 230
Aldea, Aurel, general – 174
Alecsandri, Vasile – 29, 75
Alexandru cel Bun – 35, 36, 37, 185
Alexandru I, ţar – 37, 38, 39, 263
Alexandru Lăpuşneanu – 185
Alexianu, Gheorghe – 95, 96, 98, 99, 100, 133
Amasiiski, Nicolae, mitropolit – 111
Andrei, Ştefan – 217
Andropov, Iurii – 211, 212, 221
Antiufeev, Vladimir – 254
Antonescu, Ion – 82-99, 101, 103, 104, 106-108, 110, 113, 118, 124-126, 131-135, 138, 139, 141-146, 154, 157-158, 177, 214
Antonescu, Maria – 145
Antonescu, Mihai – 91, 153
Antonie, arhiepiscop – 115
Antonov-Ovseenko, Vladimir – 46
Apaffy, Mihail, principe – 23
Apostol, Dănilă, hatman – 21, 22
Apostol, Pavel – 21
Ardeleanu, Ion – 215
Arbore, Zamfir – 39
Argeşanu, Gheorghe – 131
Argetoianu, Constantin – 67
Arnăutu, Taisia-Jerebenko – 147
Averescu, Alexandru, mareşal – 274

B
Baburin, Serghei – 248, 254
Badeev, I.I. (Iosif Suslik) – 60, 61
Badiu, Radu. M. – 148, 149, 150
Balala, Victor – 254
Baleasnîi, A. – 104
Baranovschi, Eufrosina – 172
Baranovschi, Simion – 172
Barannikov, V. – 246
Bayezid al II-lea – 36
Bădulescu, Al. – 270
Bălan, Nicolae, mitropolit – 145
Bănulescu-Bodoni, Gavriil, mitropolit – 26, 180
Bekker, Mihail – 149
Beria, Lavrenti – 164, 212
Berg, Nicolae von, general – 111
Beris, Liviu – 147
Besson, Alice – 41
Besson, David – 41
Besson, Gustave – 41
Bibescu, Martha, prinţesă, scriitoare – 88
Birstein, Boris – 245
Blaga, Lucian – 259
Bodiu (Boghiu), Filimon – 167-170
Bodiu, Olimpiada – 167, 168
Bodiul, Ivan – 206-208, 218, 219
Bogaci, G. – 187
Bogdan al III-lea (cel Orb) – 20
Bonaparte, Sania (Wolf Beer) – 50
Borman, Martin – 118
Boutros-Ghali, Boutros – 241
Bragă, Vasile, preot – 70, 112
Brăiloiu, Constantin – 79
Brătianu, Constantin (Dinu) I.C. – 90, 143, 144
Brătianu, Gheorghe – 67
Brătianu, Ion I.C. – 51, 52, 58
Brătianu, Vintilă – 57
Brejnev, Leonid Ilici – 167, 179, 195, 196, 198, 212, 217, 218, 220, 225
Broşteanu, Ernest, general – 43
Bruhis, M. – 46, 217 passim
Bucov, Em. – 161, 187
Budionîi, mareşal – 62
Buharin, Nikolai – 55
Bujor, Mihail Gh. – 42
Bulat, Ştefan – 28, 29
Buliga, Filaret, monah – 114, 116
Burada, Theodor T. – 27, 31
Burbulis, Ghenadi – 239
Burebista – 17
Buridan, Jean – 85
Buruiană, Maria – 170, 171
Bush, George – 222, 241
Buzeşti, Grigore Niculescu – 175

C
Cajal, Nicolae – 155, 156
Calotescu, Corneliu, general – 145, 151
Cantacuzino, Alexandrina, principesă – 146
Cantacuzino, Şerban, domnitor – 23
Cantemir, Dimitrie – 24, 37, 215

Caragiale, Ion Luca – 75
Carol al II-lea – 40, 52, 106
Carol al XII-lea – 21, 22, 36
Cassulo, Andrea, monsenior, nunţiu apostolic – 145
Castren, U.J. – 126
Călinescu, Armand – 131
Călinescu, George – 17, 34, 257
Ceauşescu, Elena – 217
Ceauşescu, Nicolae – 196-198, 209, 210, 216-218, 220, 222
Ceban, I.D. – 77
Ceauşescu, Nicu – 217
Cicerin, Gheorghi Vasilievici – 45, 52
Cesar de la Harpe, Frederic – 39
Cimpoi, Mihai – 205
Ciobanu, Ştefan – 180, 181
Ciugureanu, Daniel – 58, 267
Civertko, Piotr – 208
Chioran, T. – 271
Chiţac, Ştefan, colonel – 236
Churchill, Winston Leonard – 88, 95, 123, 266
Clodius, Carl – 125
Constantinescu, Emil – 156, 252
Coroban, V. – 187
Costăchel, Ioan – 138, 140
Coste, Brutus – 94
Costin, Nicolae – 23
Coşbuc, George – 75, 259
Coşeriu, Eugen – 189, 257, 258
Creangă, Ion – 75, 187
Crihan, Anton – 28
Cristescu, V. – 118

D
Dabija, Nicolae – 71
Dardan, Grigore, preot – 150
Davidescu, Gh. – 153
Davidescu, Radu – 105, 195
Deletant, Dennis – 119, 156
Diamandescu, Theodor – 271
Diamandy, Constantin – 43
Dic-Dicescu, Ion – 53, 270, 271
Diordiţa, Alexandru – 160
Dobrînin, Anatoli – 203, 204
Doga, Eugen – 232, 233
Dosoftei, mitropolit – 23
Drăghicescu, Dumitru – 18, 27
Dron, Ion – 15
Druţă, Ion – 205, 206
Dubcek, Alexander – 196, 198
Duca, Ion Gh. – 131
Duca, Gheorghe, domnitor – 23, 24, 98, 100
Dumitrescu, Eugen, colonel – 141
Dumitrescu, Vasile C. – 192, 193
Dumitriu, Anton – 83, 85
Durnovo, N.N., publicist – 180

E
Ecaterina a II-a – 25, 263
Eden, Anthony – 43, 86
Elena, regina României – 144
Eliade, Mircea – 35, 163, 193
Elţîn, Boris – 226, 241, 244, 246, 247, 248, 252
Eminescu, Mihai – 32, 34, 75, 187
Engels, Friedrich – 262
Enescu, George – 143
Eremei, Grigore – 219
Erhan, Pan. – 267
Ermilin, I. – 166

F
Ferdinand I – 40, 42
Filderman, Wilhelm – 135, 144
Flondor, Iancu – 145
Foriş, Ştefan – 63
Fournol, Etienne – 86
Frăţiman, Iustin Ştefan – 16
Freyer, H. – 260
Frunze, Mihail Vasilievici – 54

G
Gafencu, Grigore – 91
Gafencu, Vasile – 28
Gaulle, Charles de – 194, 199
Gavrilenko, Viktor – 261
Georgescu, Teohari – 62, 63
Gheorghe, Ştefan, domnitor – 215
Gheorghiu, Constantin Virgil – 135, 136
Gheorghiu-Dej, Gheorghe – 62, 63
Ghibu, Onisifor – 16, 28, 29, 30
Golovkin, G. – 22
Gorbaciov, Mihail – 196, 222, 224-226, 228-230. 235, 265
Graciov, Pavel – 240

Grivat, Olivier - 39
Gromîko, Andrei - 220
Grossu, Simion - 160, 221
Groza, Petru - 64, 166, 175, 176, 263, 264
Gucht, Karel de - 261
Gunther, Franklin Mott - 94
Gusti, Dimitrie - 78

H
Halippa, Pantelimon (Pan) - 28, 66, 174, 178, 179, 190, 191, 214
Heitner, Israel - 110
Herseni, Traian - 78, 79
Heydrich, Reinhard - 139
Hitler, Adolf - 88, 92-95, 103, 118, 124, 125,130, 131, 156, 157, 214
Hmelniţki, Bogdan - 21, 23
Hmelniţki, Timuş - 23
Holostenko, Vitali Iakovlevici - 59-62
Hruşciov, Nikita Sergheevici - 76, 81, 120, 182, 188, 196
Hull, Cordell - 93, 94

I
Iakovlev, Ghenadi, general - 45, 236
Ianaev, G. - 234
Iancu, Carol - 156
Iaruşevici, Nikolai, mitropolit - 119
Ignatiev, Nikolai, preot - 26
Ilaşcu, Ilie - 241, 248
Iliaşenko, K. - 189
Iliescu, Ion - 244
Inculeţ, Ion - 267
Inzov, I.N., general - 38
Ioan Vodă (cel Viteaz) - 21
Ioanid, Radu - 152
Ionescu, Constantin A. - 79
Ionescu, Mihail E. - 156
Iordan, Iorgu. - 257
Iorga, Nicolae - 16, 19, 21, 23, 30, 31, 36, 51, 66, 67, 68, 131, 262, 272
Istrati, Ion - 170
Istrati, Panait - 78
Iuscenko, Viktor - 254
Ivanov, V. - 165
Ivanţoc, Andrei - 241

J
Jalbă, Toma - 28
Johnson, Lyndon - 203
Josanu, Efim - 177

K
Kamenev, Lev - 55
Kanninen, Ermei, general - 121
Kazanir, A. - 171
Ketroser, Hana - 150
Ketroser, Reuven - 150
Killinger, Manfred von - 139, 153, 155
King, Charles - 159, 223, 225 passim
Kissinger, Henry - 210
Kolb, Charles - 153
Kollontai, Aleksandra - 124
Kosîghin, Alexei - 209, 210
Kotovski, Gr. - 270
Koval, Nicolae - 160, 165, 166, 275, 276
Krivorukov, Ivan - 46, 58, 60
Kruglov, Serghei - 165
Kuropatkin, A.N., general - 181
Kuzewicz, Samuil - 21

L
Lavranciuc, Gheorghe - 160
Lazarev, Artiom - 48
Lazo, Ştefan - 150
Lebed, Aleksandr, general - 239, 245
Lebedenţiev, A.G., istoric şi preot - 26
Lebedev, Pavel, episcop - 180, 181
Lenin, Vladimir Ilici - 42-44, 46, 49, 56, 70, 71, 75, 265
Leşco, Alexandru - 241
Litvinov, Maksim Maksimovici - 50
Liţkai, Valeri - 261
London, Geo - 68, 69
Luca, Vasile - 63
Lucinschi, Petru - 252
Lucreţiu, Pătrăşcanu - 173, 174
Lukianov, Anatoli - 228, 229
Lupan, A. - 161, 187
Lupşa, Ion - 20, 21
Lupu, Nicolae - 144
Luther, Martin - 139, 155

M
Macici, Nicolae, general - 146
Macovescu, George - 209, 210
Madan, L.A. - 72, 74, 75
Madgearu, Virgil - 107
Malenkov, Gheorghi - 76
Manea, Norman - 140
Maniu, Iuliu - 90, 91, 94, 144, 174, 175, 178
Mannerheim, Carl Gustaf Emil, mareşal - 121-127
Mare, Gheorghe - 28, 29
Martinovski, Viktor, protoiereu - 28
Marţenco, Antonie, arhiepiscop - 111
Marx, Karl - 75, 262
Maurer, Ion Gheorghe - 202
Mazepa, Ivan, hatman - 21
Mândâcanu, Valentin - 179, 191
Mehedinţi, Simion - 18, 257
Mehmed al II-lea
Michelet, Jules - 86
Mihai I, Regele României - 92, 93
Mihailovici, Alexei, ţar - 215
Mihai Viteazul - 92, 128
Mitea, Constantin - 217
Mitrokhin, Vasili - 211
Mojeicu, Lev - 28
Molotov, Viaceslav Mihailovici - 45, 52, 122, 173, 176, 222, 224, 225, 274
Mordoveţ, Iosif - 164-166, 170, 171, 190, 205
Munnich, general - 25
Muruziuc, Gh. - 206
Muscalencu, Vasile, preot - 116
Mussolini, Benito Amilcare - 89, 103

N
Năstase, Adrian - 224, 239
Neculce, Ion - 25
Netkaciov, I., general - 240
Nica, Antim - 26, 27, 70, 107, 108, 114
Nicodim, patriarh - 145
Nicolau, Alexandru - 270
Nicolski, Alexandru (Petrenco) - 61
Nicolski, Alexandr Sergheievici (Grunberg, Boris) - 63, 176
Niculescu-Mizil, Paul - 201, 202, 203, 220
Niemirower, Iacob Iţhac, şef rabin - 129, 130, 134
Nixon, Richard - 199, 209, 210

O
Odobescu Alexandru - 259
Odobescu, Vasile - 171, 172

P
Paasikivi, Juho Kusti - 126
Paraschivescu, Bosniev - 67
Pasat, Valeriu - 166, 184, 185
Pauker, Ana - 63
Pauker, Marcel - 50, 61, 62
Pătrăşcanu, Lucreţiu - 173, 174
Pelivan, Ion - 174
Pelivan, Maria - 109
Petrov-Popa, Tudor - 241
Petrovici, Ioan - 109
Petru I - 22, 36, 37, 85, 216
Petru al II-lea - 22
Petru Rareş - 37, 185
Philippide, Alexandru - 34
Pintilie, Gheorghe (Pantelei/Timofei Bodnarenko, „Pantiuşa") - 62, 63, 176, 179
Pius al XII-lea, papă - 153
Pirogan, Vadim - 178
Pîntea, Gherman - 96, 146, 147, 213
Pîntea, Lucia - 214
Plantin, Jean-Louis - 39
Plămădeală, Antonie, mitropolit - 109, 120
Popovici, Traian - 145, 146
Popovici, general - 268
Popovici, Vladimir - 271
Popper, Karl R. - 83, 260, 265
Potopeanu, Gheorghe, general - 99
Pressler, Larry, senator - 242
Prokopenko, Andrei - 182
Puiu, Visarion, mitropolit - 67, 73, 99, 106, 108-120, 146, 182, 194
Puşkin, Aleksandr - 38
Putin, Vladimir - 254

R
Rakovski, Cristian - 42-47, 49, 274
Radzvill, Ianusz - 23
Ragozin, Arkadi - 217
Rakoczi (al II-lea), Francisk, principe - 21
Rădescu, Nicolae, general - 192
Rădulescu-Motru, Constantin - 259
Rebreanu, Liviu - 172

Ribbentrop, Joachim von – 103, 222, 224, 225, 274
Rîjkov, Nikolai – 228
Robot, Alexandru – 40
Rogozin, Dimitri – 254
Rohut (Rohotă), Gavriil – 71, 72
Roosevelt, Franklin Delano – 89
Roşca, Sergiu C. – 73
Rotman, Liviu – 147, 151
Rudi, Gherasim – 160, 165
Rusk, Dean – 203
Rusu, A. – 161
Rusu, George – 151
Ruţkoi, Aleksandr – 243, 245, 254
Ryti, Risto – 124, 126

S
Sadoveanu, Mihail – 23, 109, 179, 182, 189
Salagor, N. – 275, 276
Savcenko, Ivan – 183, 184
Săndulescu, Honoriu – 67
Schobert, Eugen Ritter von, general – 119
Scriban, Iuliu – 107, 108, 117
Serghievski, M.V. – 187
Shai, Marcel (Meir) – 150, 151
Sima, Horia – 131
Simanski, Alexei, mitropolit – 119
Simedrea, Tit, mitropolit – 145, 151
Simionescu, Ion – 110
Skripnik, Nicolae – 55
Snegur, Mircea – 189, 221, 229, 230, 233, 235, 237, 238, 241, 243-247
Smirnov, Igor – 227, 234, 239, 254
Smith, Pamela Hyde – 256, 258
Smochină, Nichita – 17, 31, 32, 66, 213, 214 passim
Socrate – 85
Soliman Magnificul – 36
Soltiţii, Vasile, preot – 118
Stahlberg, K.J., preşedinte al Finlandei – 126
Stalin, Iosif Visarionovici – 40, 45, 55, 56, 63, 72, 73, 75, 95, 105, 106, 110, 119, 120, 122, 130, 131, 165, 169, 175, 179, 182, 188, 191, 224, 263, 275
Starîi, Grigori – 49, 59, 60
Stati, Vasile – 80, 81, 257
Stăvilă, Veaceslav – 159
Steiger, Vladimir – 153
Stragorotski, Serghie, mitropolit, patriarh al Rusiei Sovietice – 117, 119
Svoboda, L. – 196

Ş
Şafran, Alexandru, şef rabin – 129, 130, 144, 145, 152
Şapoşnikov, Evgheni, mareşal – 241
Şerban (Şcerbacov), Valentin – 177, 178, 179
Şevardnadze, Eduard – 243
Şoltoianu, Alexandru – 212
Ştefan cel Mare – 19, 20, 23, 35, 37, 185, 190, 206, 217

T
Tagliavini, Carlo – 190
Tardent, Louis-Vincent – 38, 39, 41
Tătărăscu, Gheorghe – 86
Teoctist, patriarh – 152
Timoşenko, S.K., mareşal – 81
Tinkelman (S. Timov) – 270
Tito, Iosip Broz – 198
Titulescu, Nicolae – 9, 11, 12, 18, 52, 86, 87, 88, 89, 132, 142, 255, 256
Tkacenko, Alexei – 46
Tkacenko, P. – 270
Tomescu, Constantin N. – 111, 116, 117
Troţki – 42-44, 55, 71
Truman, Harry – 94
Tudosie, D., colonel – 140

Ţ
Ţepordei, Vasile, preot – 181
Ţîganko – 58
Ţîpin, Vladislav, protoiereu, doctor în istorie bisericească – 117, 118
Ţâu, Nicolae – 238, 242
Ţopa, Tudor – 177
Ţurcanu, Ion – 148, 149, 170, 173, 184-186, 190

U
Udler, Rubin – 131, 148, 149, 190

V
Vasile Lupu – 23
Veniamin, Micle – 107
Vieru, Grigore – 180, 256
Vâşcu, V. – 221
Vîşinski, Andrei – 176
Vladimirescu, Tudor – 175

Vlahuţă, Alexandru – 75
Voiculescu, Constantin, general – 140
Volcov, Gavriil – 160, 183, 221
Vornicescu, Nestor, mitropolit – 36

W
Welles, Sumner – 93
Wiesel, Elie – 155
Wilson, Thomas Woodrow – 49

Z
Zalic, Alexandru – 270
Zhou Enlai – 203
Zinoviev, Grigori – 55
Zlatan, Simion – 171

# Bibliografie selectivă

## Lucrări şi studii


Achim, Viorel, Iordachi, Constantin (coordonatori), *România şi Transnistria: Problema Holocaustului. Perspective istorice şi comparative*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2004

Alexianu, Şerban, *File din viaţa tatălui meu*, Chişinău, 2008

Antonescu, Ion, *Românii, originea, trecutul, sacrificiile şi drepturile lor*, Editura Clio, Bucureşti, 1990

Arbore, Zamfir, *Dicţionarul geografic al Basarabiei*, Editura Museum, Chişinău, 2001

Arimia, Vasile, Ardeleanu, Ion (realizatori ai ediţiei), *Mareşalul Ion Antonescu. Secretele Guvernării. Rezoluţii ale Conducătorului Statului (septembrie 1940-august 1944)*, Editura Românul, Bucureşti, 1992

Baciu, Nicolae, *Yalta şi crucificarea României*, Editura Europa, Roma, 1983

Bekker, Mihail, *Exemple de omenie* (ediţie bilingvă), Editura Pontos, Chişinău, 2004

Botnaru, Teodor, Ganenco, Alexandru, *Istoria serviciilor secrete (Breviar)*, Editura Museum, Chişinău, 2004

Bowers, Stephen R., Doss, Marion T., Jr., Ciobanu, Valeria, *Gagauzia and Transdniestria: The Moldovan Confederation Conundrum*, William R. Nelson Institute, Moldova, 2001

Brătescu, G., *O anchetă stalinistă (1937-1938). Lichidarea lui Marcel Pauker*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995

Bruhis, Michael, *Russia, Rumânia i Bessarabia. 1812, 1918, 1924, 1940*, ediţie în limba rusă, Universitatea din Tel Aviv, 1979 (ediţia în limba română, Bruhis, Mihail, *Rusia, România şi Basarabia. 8121, 1918, 1924, 1940*, Editura Universitas, Chişinău, 1992)

Buga, Vasile, *Apusul unui imperiu. URSS în epoca Gorbaciov. 1985-1991*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2007

Buzatu, Gheorghe, *Istorie interzisă*, Editura Curierul doljean, Craiova, 1990

Idem, *Românii în arhivele Kremlinului*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996

Ciobanu, Ştefan, *Basarabia. Populaţia, istoria, cultura*, Editura Clio, Bucureşti şi Editura Ştiinţa, Chişinău, 1992

Ciorănescu, George, *Basarabia, pământ românesc disputat între Est şi Vest*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2001

Colesnic, Iurie, *Basarabia necunoscută*, Editura Universitas (vol. 1), Editura Museum (vol. 2-7), Chişinău, 1993-2009

Idem, *Generaţia Unirii*, Editura Museum, Chişinău, 2004

Idem, *Pantelimon Halippa. Apostolul Unirii*, Editura Ulysse, Chişinău, 2006

Constantin, Ion, *Basarabia sub ocupaţie sovietică de la Stalin la Gorbaciov*, Editura Fiat Lux, Bucureşti, 1994

Idem, *România, marile puteri şi problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995

Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997
Idem, coordonator ştiinţific, *Antonescu – Hitler. Corespondenţă şi întâlniri inedite (1940-1944)*, Cozia Ed.-Co., Bucureşti, 1991, vol. 1 şi 2
Costăchel, Ioan, *Aşa cum a fost. Jurnal (1941 -1945)*, ediţie îngrijită de Dumitru Stavarache şi Teodor Vasiliu, Editura Artpress, Târgovişte, 2006

Dabija, Nicolae, *Moldova de peste Nistru – vechi pământ strămoşesc*, Editura Hyperion, Chişinău, 1990
Deac, Augustin, *Din istoria Ucrainei. „Ţara de margine"*, Editura Europa Nova, Bucureşti, 2001
Dragnev, Demir (coordonator), *Din istoria Transnistriei*, Editura Civitas, Chişinău, 2001
Idem, *O istorie a regiunii transnistrene din cele mai vechi timpuri până în prezent*, Editura Civitas, Chişinău, 2007
Drăgan, Iosif Constantin, *Antonescu, Mareşalul României şi războaiele de reîntregire (Mărturii şi documente)*, Editura Europa Nova, Bucureşti, 1996
Drăghicesco, D. et Murgoci, *Les Roumains D'Ucraine*, Imp. Dubois et Bauer, Paris, 1919
Drăghicesco, D., *La Bessarabie et le droit des peuples*, Librairie Felix Alcan, Paris, 1918
Dron, Ion, *Studii şi cercetări*, Editura Pontos, Chişinău, 2001
Dumitrache, Constantin, *Rugul nestins*, Editura Scribul, Slatina, 1998
Dumitrescu, Vasile C., *O istorie a exilului românesc (1944-1989)*, Editura Victor Frunză, Bucureşti, 2007
Dumitriu, Anton, *Istoria Logicii*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1993 (vol. 1), 1995 (vol. 2)
Dungaciu, Dan, *Moldova ante portas*, Editura Tritonic, Bucureşti, 2006

Eliade, Mircea, *Profetism românesc*, Editura Roza Vînturilor, Bucureşti, 1990, vol. 1 şi 2
Idem, *Jurnalul portughez şi alte scrieri*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2006, vol. 1 şi 2
Enache, Marian, Cimpoeşu, Dorin, *Misiune diplomatică în Republica Moldova. 1993-1997*, Editura Polirom, 2000

Foster, William Z., *History of the three Internationals*, Editura International Publishers, New York, 1955 (versiunea românească: *Istoria celor trei Internaţionale*, Editura Politică, Bucureşti, 1959)
Fruntaşu, Iulian, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*, Editura Cartier, Chişinău, 2002

Georgescu, Vlad, *Istoria Românilor de la origini până în zilele noastre*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992
Ghibu, Onisifor, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, Editura Semne, Bucureşti, 1997
Gribincea, Argentina, Gribincea, Mihai, Şişcanu, Ion, *Politica de moldovenizare în RASS Moldovenească, Culegere de documente şi materiale*, Editura Civitas, Chişinău, 2004
Groza, Petru, *Reconstrucţia României. Discursuri politice, conferinţe şi interviuri. 1944-1946*, Tipografia Viaţa Literară, Bucureşti, 1946
Idem, *Şase ani de la eliberarea României*, Editura de Stat, Bucureşti, 1950

Hitchins, Keith, *România. 1866-1947*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998
Iancu, Carol, *Shoah în România. Evreii în timpul regimului Antonescu (1940-1944)*, Editura Polirom, Iaşi, 2001
Idem, *Alexandru Şafran. O viaţă de luptă, o rază de lumină*, Editura Hasefer, Bucureşti, 2008
Ioanid, Radu, *Holocaustul în România*, Editura Hasefer, Bucureşti, 2006
Ionescu, Constantin A., *Colinde din Transnistria* (ediţia a II-a, întregită, prefaţă de Traian Herseni), Editura Ştiinţa, Chişinău, 1994
Iorga, Nicolae, *Românii de peste Nistru. Lămuriri pentru a-i ajuta în lupta lor (1918)*, Editura Excelsior, Slatina, 1990
Istrate, Panait, *Vers l'autre flamme. Confession pour vaincus. Apres 16 mois dans l'URSS*, Edition Rieder, Paris, 1929 (versiunea română: *Spovedanie pentru învinşi. După şaisprezece luni în URSS*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990)

King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford, California, USA, 2000 (versiunea românească – *România, Rusia şi politica culturală*, Editura Arc, Chişinău, 2002)
Klinge, Matti, *Privire asupra istoriei Finlandei*, Editura Otava, Helsinki, 2001
Kogălniceanu, Mihail, *Cugetări*, Editura Uniunii Scriitorilor, Chişinău, 1997

Lehrer, Milton G., *Omul sovietic văzut din România* (cu o prefaţă de Dr. Petru Groza), Bucureşti, 1947
Litani, Dora, *Transnistria*, Tel Aviv, 1981

Magder, Teodor, *Holocaustul. Materiale informative pentru profesorii de istorie*, Editura Pontos, Chişinău, 2003
Mannerheim, Carl Gustaf Emil, *Memorii*, Editura Militară, Bucureşti, 2003
Măcriş, Anatol, *Scrieri, călătorii, istorii, evocări*, Editura Agerpress Typo, Bucureşti, 2002
Idem, *File din istoria mai veche şi mai nouă a României*, Editura Paco, Bucureşti, 2008
Idem, *Conspecte de istorie*, Editura Agerpress, Bucureşti, 2008
Moraru, Anton şi Petrencu, Anatol (coordonatori), *Anul 1812 în destinul Basarabiei*, Chişinău, 2002
Moraru, Pavel, *Bucovina sub regimul Antonescu (1941-1944)*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2004
Idem, *Serviciile secrete şi Basarabia (1918-1991). Dicţionar*, Editura Militară, Bucureşti, 2008
Muşat, Mircea şi Ardeleanu, Ion, *Viaţa politică în România. 1918-1921*, Editura politică, Bucureşti, 1976

Nantoi, Oazu şi Houlahan, Thomas, *The stability of the separatist regime in the Eastern region of the Republic of Moldova*, William R. Nelson Institute, Moldova, 2001
Năstase, Adrian, *România după Malta*, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2007, vol. 4 şi 5
Neagoe, Stelian, *Istoria politică a României. 1944-1947*, Editura Noua Alternativă, Bucureşti, 1996
Nedelciuc, Vasile, *Republica Moldova*, Editura Universitas, Chişinău, 1992

Negru, Elena, *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească (1824-1940)*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2003

Negru, Gheorghe, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2000

Idem, *Ţarismul şi mişcarea naţională a românilor din Basarabia*, Editura Prut Internaţional, 2000

Nica, Antim, *Viaţa religioasă în Transnistria*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Chişinău, 1943

Nistor, Ion Silviu, *Istoria românilor din Transnistria*, Editura Eminescu, 1995

Pacepa, Ion Mihai, *Cartea Neagră a Securităţii*, Editura Omega, Bucureşti, 1999, vol. 1-3

Pădureac, Lidia, *Relaţiile româno-sovietice (1917-1934)*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2003

Popa, Elena Luiza, „Unele aspecte privind politica Rusiei post-sovietice în contextul globalizării", în *Pulsul Geostrategic*, nr. 21/20 ianuarie 2008 şi Supliment *Pulsul Geostrategic*, nr. 23/20 februarie 2008

Idem, „Unele aspecte ale conflictului transnistrean", în Supliment *Pulsul Geostrategic*, nr. 32/5 iulie 2008

Idem, „Aspecte privind antisemitismul european contemporan", în Supliment *Pulsul Geostrategic*, nr. 42/5 decembrie 2008

Idem, „Gazprom şi presiunile economice ale Rusiei împotriva Republicii Moldova", în Supliment *Pulsul Geostrategic*, nr. 48/5 martie 2009

Idem, „Antisemitismul european contemporan: statistici, cazuri, factori de risc", în *Holocaust. Studii şi Cercetări*, Institutul Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", Bucureşti, vol. I, nr. 1/2009

Popa, Ioan C., „Dramele Basarabiei. Operaţiunea „Sud". Cronica deportării românilor basarabeni în 1949", în *Jurnalul Naţional*/23 martie 2007

Idem, „Dramele Basarabiei. Distrugerea Bisericii. Rusificare forţată şi sub ţarism, şi sub comunism", în *Jurnalul Naţional*/24 aprilie 2007

Idem, „Dramele Basarabiei. Odiseea limbii române dincolo de Prut. «Limba moldovenească», promovată cu de-a sila", în *Jurnalul Naţional*/13 decembrie 2007

Idem, „Transnistria, şcoala de cadre. Vitali Iakovlevici Holostenko. (Din Transnistria, la conducerea Partidului Comunist din România) ", în *Magazin istoric*/ianuarie 2008

Idem, „Transnistria, şcoala de cadre. Gheorghe Pitilie-Pantiuşa. (Din Transnistria, la conducerea Securităţii Poporului)", în *Magazin istoric*/septembrie 2008

Idem, „Totalitarismul bolşevic antiromânesc s-a născut în Transnistria", comunicare susţinută în cadrul conferinţei „Sistemul comunist - între realităţi şi discurs istoriografic", organizată de Institutul Naţional pentru Studiul Totaliarismului cu ocazia împlinirii a 15 ani de activitate, 12-13 iunie 2008

Idem, „Impactul invadării Cehoslovaciei asupra relaţiilor româno-sovietice şi a doctrinei de apărare a României", în *Periscop*, nr. 3/august 2008

Idem, „1968-2008: 40 de ani de la «Primăvara de la Praga». Unele aspecte privind impactul invadării Cehoslovaciei asupra relaţiilor româno-sovietice", în *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*, nr. 4/2008

Idem, „Secret. Secret... Ultrasecret! Din culisele unei intervenţii externe", în *Periscop*, nr. 4/ decembrie 2008

Idem, „Primatul interesului naţional. Exemplul mereu actual al lui Nicolae Titulescu", în *Periscop*, nr. 5/martie 2009

Popa, Elena Luiza şi Ioan C., „Au salvat o lume. Despre omenie şi curaj în condiţii extreme", în *Realitatea Evreiască*, nr. 270-271/26 februarie-15 martie 2007

Popper, Karl Raimund, *Societatea deschisă şi duşmanii ei*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, vol. 1-2

Poştarencu, Dinu, *O istorie a Basarabiei în date şi documente (1812-1940)*, Editura Cartier, Chişinău, 1998

Puiu, Visarion, *Documente din pribegie (1944-1963)*, ediţie îngrijită de Dumitru Stavarache, Editura Moldopress, Paşcani, 2002

Idem, *Relaţiile cu biserica anglicană. Documente. 1921-1954*, ediţie îngrijită de Dumitru Stavarache şi Ion Negoescu, Editura Publirom, Bucureşti, 2004

Idem, *Documente inedite. 1908-1917*, ediţie îngrijită de pr. Eugen Drăgoi, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galaţi, 2005

Idem, *Corespondenţă* (ediţie îngrijită de dr. Antonie Plămădeală), Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, Sibiu, 2005

Idem, *Relaţiile cu biserici din Athos. Documente. 1905-1957*, ediţie îngrijită de Dumitru Stavarache şi Ion Negoescu, Editura Artpress, Târgovişte, 2008

Raţiu, Anton, *Românii de la est de Bug*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1994

Rendiuk, Teofil Gh., *Hatmanul Ucrainei Ivan Mazepa - Moldova şi România* (ediţie bilingvă), Editura Printech, Bucureşti, 2008

Rotari, Ludmila, *Mişcarea subversivă din Basarabia în anii 1918-1924*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004

Rotaru, Jipa, Zodian, Vladimir, Burcin, Octavian, Moise Leonida, *Mareşalul Antonescu la Odesa*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999

Rotaru, Jipa, Zodian, Vladimir, Moise, Leonida, Oroian, Teofil, *Antonescu - Hitler, Caucazul şi Crimeea*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999

Rotman, Liviu (coordonator), *Demnitate în vremuri de restrişte*, Editura Hasefer, Bucureşti, 2008

Ruze, Alain, *La Moldova entre La Roumanie et la Russie. De Pierre le Grand a Boris Eltsine*, L'Harmattan, Paris-France, Montreal-Canada, 1997

Scurtu, Ioan (coordonator), *Istoria Basarabiei de la origini până în 2003*

Simion, Aurel, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1976

Smochină, Nichita, *Din trecutul românesc al Transnistriei. Dănilă Apostol, hatmanul Ucrainei libere. Moldovenii din Armata lui Petru cel Mare şi Carol al XII-lea*, Iaşi, 1930

Idem, *Republica Moldovenească a Sovietelor*, Bucureşti, 1938

Idem, *Din literatura populară a Românilor de peste Nistru* (Extras din *Anuarul Arhivei de Folclor*), Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939

Idem, *Românii de peste Nistru* (Extras din revista *Viaţa Basarabiei* nr. 6-7), Tipografia ziarului *Universul*, Bucureşti, 1941

Idem, *Din amarul Românilor Transnistreni. Masacrele de la Nistru* (Extras din *Moldova Nouă*, nr. 1-3), Bucureşti, 1941

Snegur, Mircea, *Labirintul Destinului. Memorii*, Chişinău, (vol. 1 - *Calea spre „Olimp"*, 2007 şi vol. 2 - *Independenţa: între euforie şi zbucium*, 2008)

Stati, Vasile, *Istoria Moldovei*, Editura Vivar-Editor, Chişinău, 2002

Stavilă, Tudor (coordonator proiect), *Cultural Heritage of the Republic of Moldova/Le patrimoine culturel de la Republique de Moldova/Patrimoniul cultural al Republicii Moldova* (ediţie trilingvă), Editura Arc, Editura Museum, Chişinău, 2004

Şlapac, Mariana, *Cetăţi medievale din Moldova*, Editura Arc, Chişinău, 2004

Titulescu, Nicolae, *Documente confidenţiale*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992

Idem, *Politica externă a României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994

Idem, *Pledoarii pentru pace*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996

Traşcă, Ottmar, Deletant, Dennis (editori), *Al III-lea Reich şi Holocaustul din România. 1940-1944 (Documente din arhivele germane)*, Editura Institutului Naţional pentru "Studierea Holocaustului din România" Elie Wiesel, Bucureşti

Troncotă, Cristian, *Istoria serviciilor secrete româneşti. De la Cuza la Ceauşescu*, Editura Ion Cristoiu, Bucureşti, 1999

Ţaranov, V.I. (coordonator), *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre* (ediţia a II-a, revăzută şi completată), Tipografia Elan Poligraf, Chişinău, 2004

Ţâu, Nicolae, *Diplomaţie în culise*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002

Ţepordei, V., *Politicianismul şi Basarabia în timpul celor 13 ani de la unire*, Tipografia Eparhială Cartea Românească, Chişinău, 1931

Ţopa, Tudor, *Neînfrînţii (Povestiri documentare)*, Chişinău, 2004

Ţurcanu, Ion, *Moldova antisovietică. Aspecte din lupta basarabenilor împotriva ocupaţiei sovietice. 1944-1953*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2000

Udler Rubin, *Ani de urgie*, Pittsburgh, Chişinău, 2006

Udroiu, Neagu, *Zăpezi din miazănoapte - Ambasador în Finlanda*, Editura Niculescu, Bucureşti, 2007

Verenca, Olivian, *Administraţia civilă română în Transnistria*, Editura Universitas, Chişinău, 1993

**** *Adevărul despre Mitropolia Basarabiei*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1993

**** Evreii din România între anii 1940-1944, Editura Hasefer, Bucureşti, 1993-1998, vol. I-IV

**** Comisia Internaţională pentru Studierea Holocaustului în România, *Raport Final*, Editura Polirom, 2005

**** Colectiv, *Localităţile Republicii Moldova*, Fundaţia Draghiştea, Chişinău, 1999-2008, vol. 1-8
**** *Pe marginea prăpastiei*, Editura Scripta, Bucureşti, 1992, vol. 1-2
**** *Procesul marii trădări naţionale. Stenogramele dezbaterilor de la Tribunalul Poporului asupra Guvernului Antonescu*, Bucureşti, 1946

### Periodice, pagini web

Adevărul
Buletinul Oficial al Patriarhiei Române
Document. Buletinul Arhivelor Militare Române
Jurnalul Naţional
Magazin Istoric
Periscop
Pulsul Geostrategic
Realitatea Evreiască
România Liberă
Ziua
www.osce.org
www.coe.int
www.echr.coe.int
moldova.usembassy.gov
www.olvia.idknet.com

### Colecţii

*Comunistul* (Republica Moldova)
*Flux* (Republica Moldova)
*Limba Română* (Republica Moldova)
*Literatura şi Arta* (Republica Moldova)
*Lumea* (România)
*Moldova Suverană* (Republica Moldova)
*Plugarul Roş* (fosta RASSM)
*Scânteia* (România)
*Timpul* (Republica Moldova)